

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdaja (Editors): Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor. Glavni in odgovorni urednik (Chief and Responsible Redactor): prof. dr. Jože Koropec, 62001 Maribor, Koroška 160, Jugoslavija. Telefon 22-171

Uprava in založba (Administration and Publisher): Založba Obzorja, 62001 Maribor, Partizanska 5, Tiskarna (Printing House): ČGP Večer, 62001 Maribor, Svetožarevska 14, Jugoslavija.

1	CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 52 NOVA VRSTA 17	STR. 1-149	MARIBOR	1981
---	---	----------------------------	------------	---------	------

Vsebina		Contents
Marjan Znidarič: Lojze Ude (In memoriam)	1	Marjan Znidarič: Lojze Ude (In memoriam)
Marjan Znidarič: Dr. Tone Zorn (In memoriam)	3	Marjan Znidarič: Dr. Tone Zorn (In memoriam)
Koropec Jože: Vitanjsko zemljiško gospostvo do 17. stoletja	5	Koropec Jože: The Manorial Estate of Vitanje to the 17th Century
Curk Jože: Urbano-gradbena zgodovina Vitanja in njegove okolice	23	Curk Jože: The Urban-Building History of Vitanje and Its Surroundings
Mlinarič Jože: Posest vetrinjske opatije na Štajerskem (ok. 1145—1786)	38	Mlinarič Jože: The Possession of the Abby of Vetrinje in Styria (about 1145—1786)
Vovko Andrej: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene v obdobju 1907—1918	60	Vovko Andrej: Branch Establishments of the »Society of St. Cyril And Method« in Styria, Founded in the Period of 1907—1918
Hartman Bruno: Knjižnica slovenske krščanskosocialne zveze in prosvetne zveze v Mariboru	97	Hartman Bruno: The Library of the Slovene Christian-Social League and of the Cultural League at Maribor
Švajncr J. Janez: Slovenski polki in njihovi znaki v prvi svetovni vojni	117	Švajncr J. Janez: The Slovene Regiments and Their Badges in the First World War
Zorn Tone: Iz pisanja glasila graške nacionalistične organizacije Südmark v letih 1920—1923	135	Zorn Tone: From the Writing in the Organ of the Graz Nationalistic Organization Südmark in the Years 1920—1923

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical Abstracts« in »America: History and Life«.

Abstracts of articles in this review are included in »Historical Abstracts« and »America: History and Life«.

Na naslovni strani je fotografija dr. Franca Sušnika (Hartman Bruno: Knjižnica slovenske krščanskosocialne zveze in prosvetne zveze v Mariboru, str. 108).

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji.

LOJZE UDE

(In memoriam)

V 86. letu starosti se je iztekla življenjska pot človeka, ki se je z velikimi črkami zapisal v slovensko zgodovino. Lojzeta Udetu smo poznali kot asketa z izjemnimi delovnimi navadami, kot neustrašnega borca-prostovoljca za severno slovensko mejo v viharjih prevratnih dneh po prvi svetovni vojni, kot bojevitega in prodornega publicista, predanega aktivista OF in partizana, pravnik, zgodovinarja, delavca in organizatorja vrste aktivnosti pri znanstvenem obravnavanju narodnostnih vprašanj, pa najsi je bil v ospredju historični ali pravni vidik.

Ude je bil človek, ki je usmeril vse svoje zanimanje in proučevanje na obdobje nekaj desetletij slovenske zgodovine in se skušal s tistim drobcem časa, ki ga je ves čas opazoval s svojo kritično lupo tudi najtemeljiteje seznaniti. Ponavadi je tudi druge teme pogovorov usmerjal samo na ta čas in na to temo. Lastna življenjska izkušnja ga je navdala s prepričanjem, da bo lahko svoje moralno poslanstvo do domovine in naroda uspešno opravil samo, če se bo v celoti poistovetil z zgodovinskimi dogajanjem, katerih akter je bil tudi sam. Ravno zato je bil enako blizu starim kot prizadeven predsednik Zveze prostovoljcev-borcev za severno slovensko mejo, kakor mladim, ki smo v njem spoznali enega najbolj plodovitih piscev o tej prelomni dobi.

Dogajanja ob severni slovenski meji po propadu habsburške monarhije so postala usodna za njegovo življenje. Skrb za usodo koroških Slovencev je v Udetu kmalu vzbudila tudi potrebo po znanstvenem delu, ki je v nekaj desetletjih obrodilo obilne sadove. V predvojni dobi je objavljaj v časopisih, ki niso bili glasila meščanskih političnih strank. Že takrat se je pretežno dotikal narodnostnega vprašanja in položaja zamejskih Slovencev. V osnovi njegovih takratnih nazorov je bil demokratični humanizem, saj je problem politične svobode in naroda povezoval z delavskim razredom. Pogosto je opozarjal na nevarnost klerikalizma, zlasti na njegovo avtonomistično in federalistično politiko, nič manj pa ga ni pritegoval odnos med nemštvom in slovenstvom. To se je vidno odražalo v njegovem delovanju že v tridesetih letih, ko je odvetnikoval v Lenartu v Slovenskih goricah in se pri svojem delu dnevno srečeval z nacizmom ter njegovimi raznarodovalnimi pretenzijami do Slovencev. Obsežna Udetova bibliografija je zgovoren dokaz načrtne germanizacije Slovencev, prefinjenih pritiskov, s katerimi imajo nenehno opraviti koroški Slovenci v Avstriji. Kot rečca nit se skozi večino Udetovih razprav vleče tudi njegovo videnje boja in upora proti takšnim raznarodovalnim metodam.

Ob pripravi portretne brošure je Lojze Ude Petru Likarju v razgovoru dejal, da je »pravzaprav vse, kar je kadarkoli pomembnega napisal, zbrano v treh knjigah«. V mislih je imel delo »Slovenci in jugoslovanska skupnost«, kjer so v prvem delu objavljene razprave o Slovencih in jugoslovanski ideji, deklaracijskem gibanju, uporih slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi, v drugem pa polemike in študije, ki jih je napisal v letih 1922 do 1969, mono-

grafijo »Boj za slovensko severno mejo 1918—1919«, kjer je združil vse, kar je do tedaj fragmentarno obravnavalo problematiko bojev za severno slovensko mejo ter knjigo »Koroško vprašanje«, v kateri je med drugim obdelal avstrijski problem, odgovornost Avstrije in napredno pravno zaščito narodnih manjšin.

Zelo odmevno je bilo Udetovo organizacijsko in znanstveno prizadevanje v partizanskem znanstvenem inštitutu, po osvoboditvi pa v oddelku za meje, v inštitutu za narodnostna vprašanja in pred upokojitvijo v narodni in univerzitetni knjižnici. Udetovo življenje je bilo epopeja človeka s svojo miselnostjo in v neprestanem boju, v katerem so se menjavali uspehi in neuspehi, kjer ni bilo počitka. Treba je bilo vztrajati in delati. Z vztrajnostjo in globokim humanizmom se je Ude v več kot šestih desetletjih bogatega ustvarjalnega dela postavil ob bok velikanom slovenske preteklosti.

Marjan Žnidarič

Dr. TONE ZORN

(In memoriam)

Sredi obsežnih delovnih načrtov, ki so obetali še premnoge strani v zakladnico slovenske historiografije, se je po kratki in neozdravljivi bolezni 13. julija 1981 sklenila kratka, a bogata življenjska pot znanega slovenskega zgodovinarja dr. Toneta Zorna.

Tone Zorn je sodil v ožji krog tistih slovenskih zgodovinarjev, ki kljub številnim raziskovalnim nalogam in ambicijam niso ostajali kabinetno odmaknjeni suhoparni znanstveniki, temveč so ob vsakem času trdo stali sredi življenja, saj se je v njihovem delu zgodovina neprestano prepletala s sedanostjo, sedanost pa se je spet spreminjala v zgodovino. Takšen je bil tudi Tone Zorn, znanstvenik-zgodovinar, ves zavzet za svoje znanstveno delo, ki pa ni bilo nikoli rezultat posplošenih in pavšalnih sodb. Znanstvenost in argumentiranost sta mu bili glavni vodili pri njegovem delu, široka razgledanost, neposrednost in človeška toplota pa magnet, s katerim je sogovornika ali poslušalca takoj pritegnil v ustvarjalno razmišljanje in razpravljanje.

Mlajši kolegi, ki smo se šele uvažali v raziskovalno delo, smo v Tonetu vedno našli prijetnega sogovornika, potrpežljivega poslušalca, široko razgledanega svetovalca, ki svojega bogatega znanja in izkušenj ni nikoli ljubosumno skrival. Radi smo ga poslušali na zborovanjih slovenskih in jugoslovanskih zgodovinarjev, na koroških kulturnih dnevih, na srečanjih arhivskih delavcev, na raznih simpozijih in posvetih, strokovnih ekskurzijah in drugod, saj je znal z njemu lastnim načinom interpretiranja in hudomušne iskrivosti napraviti vsak, še tako suhoparen podatek ali zgodovinsko dejstvo dovolj privlačno in zanimivo tudi za manj podkovanega poslušalca. Toneta je krasila tudi sposobnost, da je znal še tako zapletena zgodovinska dogajanja aplikativno povezovati z današnjo družbeno stvarnostjo.

Tone Zorn je bil zgodovinar širokih obzorij, pa vendar je bilo težišče njegovega dela namenjeno problemom koroških Slovencev. Slovenci v zamejstvu so bili Zornu blizu že od študentskih let dalje, skoraj v celoti pa se jim je posvetil po letu 1960, ko se je zaposlil na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Odtlej pa vse do svoje prezgodnje smrti je neumorno pisal in objavljaj. Njegov znanstveni opus je obsežen, nova dognanja pa je najrajši objavljaj v krajših razpravah, ki so osvetlile določen problem z nekega novega zornega kota. Preveč prostora bi rabili, če bi hoteli slediti bibliografiji njegovih prispevkov (objavljena je v »Razpravah in gradivu«, INV, 1980, št. 11-12), pa vendar ne moremo npr. mimo obsežnega zbornika »Koroški plebiscit« iz leta 1970, kjer je objavil tri razprave, dragocenega prispevka v monografiji »Slovenci v zamejstvu« (1974), ki jo je izdal skupaj s Tonetom Ferencem in Milico Kacin-Wohinz, pomemben je njegov delež pri pisanju »Zgodovine Slovencev« (1979), kjer je podal pregled razvoja na Koroškem od prve svetovne vojne do danes in še bi lahko naštevali. Težišče njegovega dela je bila zgodovina koroških Slovencev med obema vojnama. O tem pričajo številne objave v Zgo-

dovinskem časopisu, Kroniki, Borcu, Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, Časopisu za zgodovino in narodopisje, Vestniku koroških partizanov, Naših razgledih, Arhivih, Koroškem koledarju, Goriških srečanjih ter v različnih drugih revijah in časnikih.

Zornovo kritično pero je v številnih ocenah in poročilih postavilo marsikatero domačo in tujo historiografsko novost na ustrezno mesto, neprecenljiv pa je tudi njegov prispevek k pisanju bibliografskih pregledov virov in literature. Da je Tone Zorn ob obilici znanstveno-raziskovalnega dela zmogel še vrsto družbenih zadolžitev, kaže na njegovo izjemno marljivost, samodisciplino in predanost delu, ki ga je opravljal. Ravno zaradi teh lastnosti je nastala z Zornovo smrtjo v vrstah slovenskih zgodovinarjev vrzel, ki jo bomo le težko zapolnili. Trdno hotenje, hoditi po njegovih stopinjah, je lahko le skromna oddolžitev neumornemu delavcu in skromnemu tovarišu.

Marjan Žnidarič

VITANJSKO ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO DO 17. STOLETJA

Jože Koropec*

UDK 332(091)(497.12 Vitanje)»09/16«

KOROPEC Jože: Vitanjsko zemljiško gospostvo do 17. stoletja. (Zusammenfassung: Der Weitensteiner Grundbesitz bis zum 17. Jahrhundert.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, str. 5—22.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 1 sl., 1 karta, 6 preglednic.

Leta 990 je podelil cesar savinjskemu mejnemu grofu obširno posest na prostoru sedanjega Vitanjskega. Leta 1043 je prešla v last samostana v koroški Krki in za tem leta 1072 v last nove škofije Krke in ostala njena tri četrt tisočletja. Že leta 1140 je bilo središče te posesti na vitanjskem gradu, poimenovanem po zgodnjem krškem upravniku Vitu. Skof je oskrbel grad Vitanje pred letom 1280 z visoko sodno pravico. Pod gradom je nastal proti koncu 13. stoletja trg Vitanje blizu Vitanjske vasi. Na začetku 15. stoletja je bilo v vitanjskem zemljiškem gospostvu 227 podložniških družin, po Vitanjskem tudi 155 podložniških družin na posestih, oddanih v fevd. Množična prisotnost prilimkov je za začetek 15. stoletja redkost, večina jih še sedaj živi v hišnih imenih. Sredi 16. stoletja je bila v gospostvu polovica podložniških družin srednjekmečka, po četrtino kočarska in velikokmečka. Govedoreja in gojenje drobnice sta bili po Vitanjskem najpomembnejši gospodarski panogi.

UDC 332(091)(497.12 Vitanje)»09/16«

KOROPEC Jože: The Manorial Estate of Vitanje to the 17th Century. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, p. 5—22.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict., 1 chart, 6 tabl.

In the year 990 the emperor bestowed an extensive possession in the space of the present Vitanjsko on the margrave of Savinjsko. In the year 1043 it passed over to the property of the monastery at the Carinthian Krka (Gurk) and afterwards in the year 1072 to the property of the new episcopate of Krka and remained its possession for three quarters of a millenary. Already in the year 1140 the centre of this possession was on the castle of Vitanje, named after the early administrator of Krka Vito. Before the year 1280 the bishop procured the castle of Vitanje with a high judicial right. Towards the end of the 13th century the market-place of Vitanje sprang up below the castle near Vitanjska vas. At the beginning of the 15th century there were 227 subject families on the manorial estate of Vitanje, and also 155 subject families on the estates in Vitanjsko, given away into fevd. The large presence of surnames is rare for the beginning of the 15th century, the majority is still now living with the house names. In the middle of the 16th century half of the subject families were medium peasants, a quarter were small-holders and a quarter big peasants within the estate. The rearing of cattle and the breeding of small cattle were the most important economic branches in Vitanjsko.

* Dr. Jože Koropec, izredni profesor, Pedagoška akademija Maribor.

Podpohorska prehodna lega je od mlajše kamene dobe povezovala Dravinjsko in Mislinjsko dolino s potjo mimo Vitanja. Sem je usmerjala ljudi tudi Hudinja s celjske strani. Pri Vitanju so se radi ustavljali Rimljani, sem so se naselili Slovenci že ob svojem prihajanju v Alpe.¹

Proti koncu 10. stoletja je prišla vitanjska pokrajina v sestav nemškega cesarstva. Leta 980 je podelil cesar savinjskemu mejnemu grofu Viljemu posest v velikosti 20 kraljevskih kmetij — kraljevska kmetija je bila takrat ploščinska mera približno 50 sedanjih hektarov — od Stenice (Steniz), Brezna (Frezniz) in do »Doberich« v Podravski mejni grofiji.² Viljemova snaha Hema je izročila leta 1043 tudi ta svet samostanu v koroški Krki, kjer je 1072 nastalo središče krške škofije.³ Leta 1106 je na Vitanjsko segala župnija Šmartno pri Slovenjem Gradcu.⁴

Za časa krškega škofa Romana I. (1131—1167) je bilo leta 1140 središče omenjene podeljene zemlje v vitanjskem gradu (Witenstain). S cesarjevo podporo je krška škofija lahko takrat obdržala to gospostvo, čeravno je segal po njem plemič Spanheim.⁵

Do 15. stoletja so znani krški vitanjski upravniki Wito (pred 1140) — po njem se Vitanje imenuje —, Eberhard (1154—1158), njegov sin Ouscalc (1154—1175), Markvart (1171), Henrik Lušperk (1279), Pertold (pred 1287), Henrik Makovšek (Magendorf 1287—1295), Bertold Mantel (1296—1306), znova Henrik Lušperk (1305), Konrad (1317), Haidlein (1358), Popel Vitanjski (1368), Ulrik Senk (1376) in Konrad (1404) iz koroške Globasnice.⁶

Prav tako kot za upravnike so viri do 15. stoletja zelo skopi za vitanjsko zemljiško gospostvo nasploh. Leta 1254 se je pomiril s krškim škofom Nikolaj Lemberški in obljubil vrniti nekaj posesti pri Vitanju.⁷ Leta 1280 je imelo vitanjsko zemljiško gospostvo že visoke sodne pravice. Friderik in Hartnid Ptuj-ska sta vrnila leta 1291 krškemu škofu 2 kmetiji pri Paki (Pak), 1 pri Lošperku (Löspereg) pri Spodnjem Doliču, pod Javorjem (Jawer), in 3 v Breznu (Frezen).⁸ To so vsekakor prvi znani koroški fevdi pri Vitanju, pozneje jih je bilo zelo mnogo. Leta 1295 je pridobil škof posest v Loški Gori (Loczberg) pri Lušperku od vitanjskega upravnika Henrika Makovška in mu dal za to posest pri Slovenjem Gradcu.¹⁰

Na začetku 14. stoletja je ob starem vitanjskem gradu (1322 Altes Haus) stal že novi (Neuhaus). Slednjega sta leta 1301 izročila škofu brata Viljem in Bertold Strassburg.¹¹ Pod njima je nastal trg Vitanje (1306 oppidum, 1329 Markt). V letu 1316 spoznamo Alberta iz Vitanja.¹² Leta 1331 je kupil škof za vitanjsko

¹ Arheološka najdišča Slovenije 1975, 294, 295.

² Stanko Pahlč: Seznam rimskih kamnov v Podravju in Pomurju, AV XXVII, 1977, 60. Ivan Stopar: Vitanje, 1979.

³ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev II, 1906, 365.

⁴ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev III, 1911, 87—89, 156—162.

⁵ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915 (Gradivo IV), 19.

⁶ Gradivo IV, 96—97.

⁷ August Jaksch: Monumenta historica ducatus Carinthiae I, 1896, 150, 185, 186, 190, 197, 201, 214, 229, 243, 251, 400.

⁸ August Jaksch: Monumenta historica ducatus Carinthiae II, 1898, 626, 649.

⁹ August Jaksch: Monumenta historica ducatus Carinthiae III, 1904, 1147, 1154.

¹⁰ Ignaz Orožen: Das Bistum und die Diözese Lavant VIII, 1893, (Orožen VIII), 457—458, 459, 460.

¹¹ Herman Wlessner: Gurker Urbare, 1951 (Wlessner), 241, 378/31.

¹² Jakob Obersteiner: Die Bischöfe von Gurk, 1969 (Obersteiner), 107.

¹³ Wlessner, 242, 388/134.

¹⁴ Wlessner, 389/140.

¹⁵ 1295 Henrik Makovšek.

¹⁶ Heinrich Appelt — Gerhard Pferschy: Urkundenbuch des Herzogtums Stiermark IV/3, 1967, 337—338.

¹⁷ Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften, Gülden, Städte und Märkte, 1962 (Untersteiermark), 213.

¹⁸ Wlessner, 268.

¹⁹ Listina 4. VII. 1315, Arhiv SRS.

V letih 1403 in 1404 je ukazal novi krški škof Konrad III. (1402—1411) popisati vse oddane krške fevde.²⁵ Pri Vitanju so uživali te fevde takole:

Jurij Lemberški — kmetijo Podbreznik (Pirkaech) nad trgom

Lindeški — kmetijo Navršnik (Wurh) na Lošperku

Herman Puecher — kmetijo pri Vitanju, še 1413

Janez Puecher — dvor v Arcah (Erczt) pri Socki (in der Aynot)

Janez Loški iz Slovenjega Gradca — 2 kmetiji na Kozjaku (Gosyach)

Herman Turner — puščo Podpečan (under dem Stain) v Lipi ter 5 kmetij v Lipi (kmetijo Lipček — Lypen), v Bukovi Gori (Puech) pri Ljubnici, v Straži (Wart) in »Pyrkch«

Haydel Stain — 7 kmetij pri Breznu (kmetijo Gačnik — Nogacz), Trnovljah (Vinare — Weinczurl), Lošperku in Spodnjem Doliču

Janez Soteški — 8 kmetij pri Vitanju

Ulrik Zrečki — travnik, domec (= kmetijica) in 10 kmetij pri Hudinji (Kueden), Ljubnici (Lubnicz), Spodnjem Skomarju (Skomir), Zgornjem Skomarju (Klain Skomir), Paki in Razboru (Raswer) jugozahodno od Slovenjgradca

Ulrik Senk iz Vitanja — dvor in 10 kmetij v Breznu (kmetijo Slivnikar — Sliembnik), Socki, Gorici (Goriczen) pri Socki, v Bukovi Gori, v Ljubnici, na Podstenici pri Stenici in v Rovih (Rouih)

upravnik Konrad iz Globasnice — dvor in 10 kmetij pri Vitanju, v Bukovi Gori, na Gračiču (Gratschicz), na Pohorju in pri Lošperku, še 1412

Popel Vitanjski — stolp, 2 dvora, 75 kmetij, 17 domcev, stope, mlin, pusti mlin, sadovnjak in log Dobnik (Aicha) pri Trebuhinji (Trebechin) pri Breznu, Jesenici pri Spodnjem Doliču, Lošperku, Kozjaku (kmetijo Golčer), Paki, Skomarju, Bukovi Gori, Makovšku in Turnšku (Turen) v Ljubnici, ob Hočni (Köt-schen), Podstenici, pri Lipi, na Selcah (Zelcz), Veliki Ravni, pri Konšku, Socki, Vitanjski vasi, pri novem gradu, ob Hudinji in še v drugih krajih okoli Vitanja, še 1412.

Skupno je bilo torej pri Vitanju oddano 12 koristnikom v fevd stolp, 5 dvorov, 130 kmetij, 18 domcev, stope, mlin, pusti mlin, pušča, travnik, log in sadovnjak.

Prvo solidno sliko o vitanjskem zemljiškem gospodarstvu nam ustvari urbar iz leta 1404.²⁶ Tudi ta je nastal po prizadevanju škofa Konrada III. Pri izdelavi novega urbarja so se naslanjali tako na podatke starejšega iz časov proti koncu 14. stoletja sedaj ne več ohranjenega urbarja kot tudi na izsledke terenskih pregledov.

Urbarialne podložnike — 227 družin — vitanjskega zemljiškega gospodarstva smemo razdeliti v 4 skupine: trg (43 družin, 2 dvora, 50 domcev, 6 pušč, 4 mlini, 3 mesnice, 1 statve) in vas (17 družin) Vitanje, vitanjsko okolico (131 družin), skupino okoli Strmca pri Vojniku (21 družin) in skupino pri Šmartnem pri Slovenjem Gradcu (15 družin). Večino urbarialnih podložniških posestnih enot v vitanjski okolici iz leta 1404 je uspelo na osnovi prizadevanj zgodovinarjev Ignaca Orožna, Milka Kosa, Hermana Wiessnerja in zlasti Pavla Blaznika pa tudi na osnovi raziskovalnih primerov z urbarjem iz leta 1502 in imenjskega popisa 1542 zemljepisno določiti.²⁷

²⁵ Krški fevdna knjiga, prepis dr. Pavla Blaznika — zanj se mu zelo zahvalim: 76, 78', 79—79', 213', 222, 225, 226, 227, 230', 232', 233, 234, 237', 238', 239—239'.

²⁶ Orožen VIII, 464—468.

²⁷ Wiessner, 241—272, 337—341.

Hans Pirchegger: Die Herrschaften des Bistums Gurk in der ehemaligen Südsteiermark. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 49, 1956, 5—32.

M(liko) Kos: Gurker Urbare — Hermann Wiessner, Zgodovinski časopis XVII, 1963, 269—275.

Pavle Blaznik: Topografija vitanjskega urada v luči urbarja iz 1404, ČZN, XXXVII, 1966, 96—103.

Urbar leta 1404

dvor		urbarne podložne družine	kmetije (od tega pridružene)	polovične kmetije	simice	novine	pušče fevdne posesti	ugotovljive po fevdni knjigi
Podstenica pri Stenici	Sub Steniz	6	5(2)	2	2	2	2	2
V Prelogah pri Veliki Ravni	Prelock	1	1					1
Čerenjak v Breznu	Natscheremt	1	1					
Velika Raven	in planicie an der Eben	2	2					1
Konšak pri Veliki Ravni	Rosperg	1	3(2)					1
Močenik v Breznu	Motschil	2	2				1	
Brezen	Fresen	3	3		1	0,5		
Plankl v Breznu	Polan	1	1					1
Steničnik na Stenici	Sttenhof	1	1					
Slatijek v Paki	Slatin	1					1	
Pišč v Sp. Doliču	in Pysko	1	1					
Rot v Sp. Doliču	Rot	1	1					
Čretnik v Breznu	Schriet	2	3(1)			1		
Podjavorje pri Sp. Doliču	Sub Jawr	8	10(5)		1		1	1
Kozjak	Kosyak	6	5(2)			3		1
Lošperk pri Sp. Doliču	Lasperg	6	8(3)				1	3
Paka	Pakh	4	5(1)		1	1	1	3
Pohorje	Pacher	14	17(6)			1		2
Jesenica pri Sp. Doliču	Jassenitz	9	10(1)				1	2
	Via vel am Weg	1	1					
Zaburk pri Stranica	Saboy	1	1				2	
Makovšek v Ljubnici	Mayendorf	1	1				1	1
Turnšek v Ljubnici	Apud Turrim	5	6(2)					1
Konačnik v Paki	Konatsch	5	5			3		
Rakovce pri Hudinji	Rakowetz	2	2		1	1		
Ledinek v Hudinji	Ladin	7	6(2)					
Bukova Gora pri Skomarju	pey der Puechn	5	3(1)		1		1	2
Dravšnik v Hudinji	Deren vel Derebin	3	4(1)					
Zgornje Skomarje	in parvo Skomer	7	8		9		2	1
Spodnje Skomarje	Sub Skomer							
(1313 s. Lampreth)		7	8			2		4
Mrzdovnik v Hudinji	Mersydol	2	2					1
Beškovnik v Hudinji	Vysch	2	3					1
arhidiakonove (= župnikove)								
posesti		10	11				3	1
Šmartno (1265 s. Martinus)	in s. Martino	8	10(2)					
Žabja vas (1375 Chrotendorf)	Chrotendorf	7	7					
Gorica pri Socki	Goritzen	4	2	2	1			1
	underm Rain	1	1					
Razdelj	Rasdal	6	6					
Skoflek v Strmcu pri Vojniku	Bischofshof	1					2	
Strmec pri Vojniku								
(1236 Nova ecclesia)	Aput ecclesiam	2	2					1
Hudinja pri Strmcu pri Vojniku	Hodin	3	3					4
Polže (1361 Pulsach)	in Pulsach	4	4				1	
Vitanjska vas	villa	17						
Trg Vitanje		183	175(31)	4	17	15,5	20	36
		43						

Sedanja hišna imena, znana že v 15. in 16. stoletju

hišne

Brezen

št.			
11	Močenik	1404	Motschil
28	Strmčnik	1527	Stermeschek
31	Dobnik	1403-4	Aicha
33	Slivnikar	1402-4	Sliembnik
35	Smrečnik	1542	Smeretschnik
37	Plankl	1404	Polan
40	Lešnik	1404	Haslach
43	Podlešec	1404	Haslach
47	Oprešnik	1542	Opreschnek
52	Tučman	1404	Teuschmann
55	Brodej	1502	Prode
57	Vrbnik	1404	Werbnak
58	Čretnik	1404	Schriet
65	Čerenjak	1404	Natscheremt

Hudinja

2	Kričaj	1404	Kritsche
10	Završnik	1404	Sabernik
12	Bogati Mrzdovnik	1404	Mersydol
13	Ubogi Mrzdovnik	1404	Mersydol
17	Bogati Beškovnik	1404	Vysch
21	Ubogi Beškovnik	1404	Vysch
23	Planšak	1404	Alpe
24	Stari Planšak	1404	Alpe
25	Pianski Johan	1404	Alpe
26	Dravšnik	1404	Deren vel Derebin
28	Skrlovnik	1404	Skrillenik
33	Ahernik	1404	Ekhern
37	Ledinek	1404	Ladin
46	Stoderžnik	1404	Stodrasnik
47	Igerc	1404	Ekhern
51	Kamenik	1404	Gamenik
59	Zadnji Dravšnik	1404	Deren vel Derebin
60	Prednji Dravšnik	1404	Deren vel Derebin
61	Kušar	1502	Kuschar
77	Skočaj	1502	Schkortzei
78	Kos	1502	Kus
80	Ovčar	1502	Schwaiger
97	Kotnik	1502	Gatnik

Ljubnica

3	Tučman	1404	Teutschmann
10	Založnik	1502	Salosnik
11	Rezar	1502	Raswar
14	Makovšek	1404	Mayendorf
17	Koklič	1544	Khakhilitsch
18	Tepej	1404	Tuppe
25	Vranc	1404	Branitz
27	Turnšek	1404	Apud Turrin
28	Gavger	1502	Gauger
29	Oberč	1404	Wertz
37	Ravnik	1404	Eben
42	Jančič	1404	Janns
47	Bukovnik	1404	bey der Puechn
49	Jazbenik	1413	Jaswein
51	Potočnik	1502	Pach
67	Rebrnik	1404	an der Leitten
68	Ardenik	1502	Hardnek

hišne št.	Paka	
1	Svarošek	1404 am Pörtel
2	Spodnji Svarošek	1404 am Pörtel
9-10	Krenkar	1544 Kreinker
11	Lušanc	1527 Loschanitz
19	Stokar	1404 Stokker
20	Encnik	1404 Enczelas
24	Počivavnik	1542 Potschiwalschek
25	Tašič	1404 Taschetz
26	Pohornik	1404 Pacher
40	Volavc	1542 Wolawetz
41	Večko	1404 Vetschelmak
42	Slatijek	1404 Slatin
44	Praprotnik	1502 Praprotnik
45	Potožnik	1544 Pototschnik
48	Pušnik	1502 Poschnik
49	Ramšak	1404 Rawinschak
51	Brložnik	1502 Barlosnik
58	Urm	1404 Wurm
59	Mlinšek	1404 Milinschnik
62	Matičak	1404 Mate in der Konatsch
63	Vrajek	1404 Braynak
65	Kušer	1502 Kuschar
67	Konačnik	1404 Konatschnik
68	Konačnik-Pepok	1404 Konatschnik
70	Mlinšek	1404 Milinšnik

Spodnji Dolič

3	Slatinsca	1404 Slatin
5	Pišek	1404 Pysko
9	Rot	1404 Rot
13	Hvavc	1404 Qualz
14	Korej	1404 huba curie
15	Kermijek	1404 Kreymenach
16	Medved	1404 Medved
22	Kermejek	1404 Kreymenach
23	Koučev Tinč	1404 Chuntz
24	Zgornji Konc	1404 Chuntz
25	Zgornji Kermijek	1404 Kreymenach
26	Lopan	1404 Copan
28	Kolar	1404 Wagner
30	Lošperger	1404 Lasperg
50	Plazenik	1404 Blasenik
52	Zgornji Prhovnik	1404 Perkonik
55	Spodnji Prhovnik	1404 Perkonik
57	Ribič	1404 Vyscher

Stenica

5	Mežnar	1544 Mesner
9	Skutnik	1404 Stutnik
10	Spodnji Bajgot	1404 Wayot
11	Potegej	1502 Pategl
12	Pungartnica	1404 Pawmgarten
23	Meglič	1502 Maglitz
30	Sp. Prevožnik	1404 Prewal
31	Zg. Prevožnik	1404 Prewal
34	Korošec	1502 Koroschie
35	Steničnik	980 Steniz

Z izjemo vitanjskega trga in vasi ter skupine pri Šmartnem so podložniki živeli izrazito na saminah in razloženih naseljih, zato tudi niso poznali županov. Urbar iz leta 1404 navaja le priimek Suppan v Razdelju, pozna pa birača (preco) na Stenici in bivšega sodnika (antiquus iudex) v Vitanjski vasi.

Prebivalstva v vitanjski okolici do začetka 15. stoletja nikdar ni bilo preveč, saj skoraj ni sledov manjših podložniških posestnih enot, nasprotno, proti koncu 14. stoletja je zaradi prevelikih obremenitev število družin zelo upadlo, kar dobra četrtina nekdanj samostojnih podložniških kmečkih posestnih obratov je bila osirotela, to so urbarialne k življenje sposobnim kmetijam priključene posesti ali pušče. Nekaj njih (6) je užival kar upravnik sam. Na začetku 15. stoletja so morale kmečke družine biti močne, lotevale so se ustvarjanja novih kulturnih zemljišč.

Urbarialne obveznosti so bile znotraj področnih skupin dokaj poenotene. Od kmetije v vitanjski okolici so zahtevali letno najbolj po 38 srebrnikov pravde (census), 24 srebrnikov namesto ovce, 61 srebrnikov namesto prašiča in 6 srebrnikov namesto tovorjenja, rži po 4—6 mernikov (mensura = okoli 26,25 sedanjih litrov), ovsa najbolj od 16 do 20 mernikov, po 5 piščet, 25 jajc, 20 desk in za upravnika po 1 kuro, 1 čehuljo lanu in 2 sira, pri Strmcu pri Vojniku po 17 srebrnikov pravde, 30 srebrnikov namesto prašiča, 7 mernikov pšenice, 7 mernikov ovsa, mernik prosa in 15 jajc, za upravnika po 1 kuro, 2 sira, nekaj pšenice, pri Šmartnem, kjer so bile za tretjino manjše mere, pa po 20 ali 25 srebrnikov pravde, 3 ali 5 mernikov rži, 18 mernikov ovsa, mernik prosa, 4 kure, 20 jajc in za upravnika po 1 kuro, 10 jajc in nekaj ovsa. Od domca v trgu in vasi Vitanje so zahtevali 3—50 srebrnikov, v vasi še za upravnika po 1 kuro in 10 jajc, od mlinov 60—480 srebrnikov. Urbar posebej navaja 15 sirnic: Ločnik pri Skomarju 4, Skomarje 4, Glažuta »Sub alpe« 1, Rakovec 1, Paka 1, Javor 1, Dobnik 1, Podstenica 2. Na sirnici so redili 14—28 ovac, od vsake so dali letno 15 sirov, upravniku jagnje od 10 ovac, svoje so si jemali tudi volkovi. Obveznost je bila očitno previsoka, kljub prizadevanju škofa Konrada III. zanje, so sirnice propadle. Najtežje so bile obremenjene kmetije v vitanjski okolici, v davni preteklosti celo še bolj, ko so še dajali ovce, prašiče ter tovorili, kar je bilo sedaj lažje plačati z denarjem.

V vitanjskem svetu srečamo že na začetku 15. stoletja pogostne priimke, zlasti s končnicami ak, ik, ec, ič, an, e, uš. Prebivalci so bili v večini Slovenci — domačini, izjema je bil na primer Juri Tučman v Javorju, če ne on sam pa kakšen njegovih prednikov. Več izrazito nemških priimkov v trgu pa je bila le stvaritev nemške gosposkiške pisarne, na primer: Solltritt, Silberlaist, Lärenchopf, Sawmenstich, Kochleder, Wagengast, Semler. Ljudje vitanjskega sveta so se preživljali s poljedelstvom in živinorejo, če pa je kakšna druga gospodarska panoga bila pri kom v premoči in značilna, se je tak podložnik rad pisal Pungartnik (Podstenica), Mlinšek pri Konačniku v Paki, Mlinar ob Hudinji, Vagner — kolar (Javorje, Kozjak), Kolar (Lošperk), in Šnajder — krojač (Jesenice). V Jesenicah je bila tudi pristava.

V vitanjskem trgu bi naj živelo 51 družin, zaradi pušč jih je bilo le 43. Polovica domcev je bila znotraj trškega obzidja, polovica zunaj. V obzidju so bila zgornja in spodnja vrata, znotraj njega tudi škofov dvor, zunaj njega most in Jelševa Loka (Lakken), cerkev pa v vasi. Vitanjsko gospodstvo je dobilo od trga za pravdo, od nižjega sodstva in od mitnice letno 15 mak (marka = 160 srebrnikov). Pravde je prišlo na domce najpogosteje po 15 srebrnikov. Tržani, ki jih je vodil trški sodnik (iudex), so živeli precej od obrti in drugih nekmečkih zaposlitev: 2 trgovca, mlinar, 2 tkalca, 2 krojača, 3 kožarji, 2 čevljarja, 3 mesarji — ti so dajali vsak po 7 liber in 15 srebrnikov. V vasi Vitanju so se po-

Georgius Mathenus Vischerr: Topographia ducatus Stiriae, 1681. 400

svečali obrtnim in podobnim dejavnostim čevljar, 2 krojača, mlinar pred trgom pod starim gradom, 3 mlinarji ob Hudinji, posestnik statev. Statve so tekle tudi ob Paki.

Leta 1408 so pripisali v 4 leta star urbar, da je vsaka podložna kmečka družina dolžna opraviti prevoz 10 tovorov lesa v grad. Ta zapis predstavlja zadnji znani vposeg škofa Konrada III. v življenje vitanjskih ljudi. Leta 1411 je bil imenovan za freisinškega škofa, že naslednje leto pa je postal žrtev roparskega napada v Škofji Loki.²⁸ V habsburško-walseejevski vojni (pred letom 1413) je bil upravnik Henrik Vitanjski (še 1418) na habsburški strani.²⁹ Še za časa škofa Ernesta (1411–1432) so Vitanjčani zancemarjali leta 1421 plačevanje desetnine gornjegrajskemu samostanu.³⁰

Po Henrik Vitanjskemu so si upravniki krškega vitanjskega zemljiškega gospostva hitro sledili, že je tudi vsak obeh gradov imel včasih vsak svojega. Upravnik (hauptman) Tomaž Auer je 1427 kupil nekaj krških fevdov pri Vitanju od hčere pokojnega Ditriha Pucherja. Po letu 1430 ga je nasledil Martin Wagner, tega leta 1434 Staindorffer (na novem gradu) in Dietrichstein, leta 1436 Staindorfferja Jošt Moshamer. Med letoma 1438 in 1441 je bil upravnik Ozvald Grolzheim, leta 1439 tudi Lindeški, leti 1444 in 1445 Hans Gradenoški.³¹ Novi grad je bil leta 1434 oborožen z 2 topičema, 7 puškami, strelivom, 275 puščicami in podobnim, stari grad pa z 2 puškama in 100 puščicami. Za tem so oborožitev skrbno izpopolnjevali, zlasti v večjem novem gradu.³² V vojni med

²⁸ Wlessner, 270.

Obersteiner, 193.

²⁹ Orožen VIII, 460.

Untersteiermark, 141.

³⁰ Obersteiner, 207.

³¹ Orožen VIII, 460, 461.

Wiessner, 410/346.

Listini 2532 in C2 589, Koroški deželni arhiv v Celovcu (Kda).

³² Rokopis — Handschrift 1314, Stajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda).

³³ Orožen VIII, 454–457.

krškimi škofom in Friderikom II. Celjskim je celjski vojskovodja osvojil in razrušil leta 1437 enega vitanjskih stolpov (Thurm).³³ Leta 1447 je škof oddal 2 urbarialni kmetiji (Pristavo) v Jesenici v fevd, sprejel pa med urbarialne kmetiji Dobnik (Aychach) in Lešnik (Haslach) v Breznu.³⁴

Ves ta čas in še v drugi polovici 15. stoletja je vodila krška škofija knjigovodstvo o oddanih fevdih, med drugimi tudi za vitanjsko okolico.³⁵ Že znani Popel Vitanjski si je do leta 1412 svojo fevdno posest še povečal za približno 30 kmetij in 8 domceev, prav tako Herman Puher do leta 1413 za okoli 10 kmetij, med njimi za kmetijo Jazbenik (Jaswein) v Ljubnici. Že znani fevdi so se hitro prelivali v vedno novih povezavah od koristnika do koristnika:

1412 Popel Vitanjski, Kuna Vitanjska, Konrad iz Globasnice, Konrad Winter iz Olmja

1413 Tomaž Auer, Herman Puher, Vane Lupel, Henrik Vitanjski, Jošt Wagen, Jošt Soteški, Herman Celjski

1414 Janez Supan

1423 Jenikl

1424 Andrej Žusemski

1428 Henrik Vitanjski, Jošt Soteški

1429 Janez Winter

1431 Ziga Dobrnski

1443 Janez in Andrej Winter, Jošt Auer

1446 Friderik Celjski

1458 Sebrich, Gradeneški, Dobrnski, Stermoški, Holeneški, Žusemski

1464 Janez Sürch, Štefan Prüšenk

V drugi polovici 15. stoletja so znani sledeči upravniki: Friderik Surich (1447—1455), Sigmund Weispriach (1454), Bernard Bruckschlegel (stari grad 1478), Anton Grasl (novi grad 1478), Andrej Golienz (novi grad 1482), Henrik Lamainer (Leypacher?, novi grad do 1488), Krištof Weispriach (novi grad 1488—1502) in Štefan Haundorfer (1489—1491).³⁶

Leta 1473 so se vračali Turki s Koroške mimo Vitanja proti Konjicam.³⁷ Leta 1475 je zastavil Janez Sürch Studenicam posesti na Skomarju.³⁸ Vitanjski župnik Martin Mlinar (1477—1492) je bil v letih 1490 in 1491 dekan Uboge bratovščine naše ljube gospe.³⁹

V Breznu je bilo po urbarju iz leta 1490 šest štatemberških podložniških kmečkih družin in ena pušča. Kmetije so oddajale v Štatenberg do 380 pravnih srebrnikov letno. Eden teh podložnikov se je pisal Weber (tkalec).⁴⁰ Bratje Lindeški so prodali leta 1496 Erkertu Mordaxu dvor in zemljišče pri cerkvi v vasi Vitanje. Leta 1497 je namenil Friderik Mindorfer iz Malahorne pri Slovenskih Konjicah vitanjskemu župnišču 34 veder vinske desetine od 3 vinarov pri Stranicačah.⁴¹ Tri leta za tem so ulili v Velikovcu mali zvon za vi-

³³ Orožen VIII, 456.

Obersteiner, 220.

Wiessner, 410/353.

³⁴ Orožen VIII, 468.

³⁵ Krška fevdna knjiga — Blaznikov prepis: 44, 72', 74', 79, 79', 79, 79', 85, 85', 86', 87, 87', 89,

89', 92, 97, 98', 101, 101', 103, 104, 105, 107', 109, 248, 288, 291, 292, 294, 296, 297', 300, 301'.

³⁶ Listina C 2828, Kda.

³⁷ Orožen VIII, 461—462, 508—510.

Wiessner, 413/380, 413/381, 413/387, 272.

³⁸ Orožen VIII, 456.

³⁹ Listina 7554, Sda.

⁴⁰ Orožen VIII, 422—423.

⁴¹ Jože Koropec: Štatenberg in kmečki upor, ČZN 43, 1972, 17.

⁴² Listina 6, VII, 1496, Arhiv SRS.

⁴³ Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant III, (Orožen III) 1880, 239—242.

Orožen VIII, 407—408.

tanjsko cerkev.⁴² Takrat je hasnoval Pankrac v Polžah dvor Reinhof kot krški strelski fevd.⁴³

Leta 1501 je postal krški pomožni škof Matej Lang — nato škof 1505 do 1522.⁴⁴ Takoj je prevzel v upravo škofijska zemljiška gospostva. Še isto leto je ukazal posebni komisiji skrbno pregledati posesti in izdelati nove urbarje. Tako je nastal nov krški urbar v naslednjem letu.⁴⁵ Razlike za vitanjsko zemljiško gospostvo med tem urbarjem in onim iz leta 1404 so tu in tam velike. Naslednji pregled pokaže nove posesti.

Novi podložniki v urbarju leta 1502

		dvor	podložne družine	kmetije	posesti	polovične kmetije	domca	srnice	mlini	žagi	pušče
	Unnder der Linden		1	1							1
Lešnik v Breznu	Haslach		1	1							
Rezar v Ljubnici	Raswar		1								1
Založnik v Ljubnici	Sallog		2	1							3
Plate pri Čreškovi	Platt		1	3		1					
	Sabers		2	2		3					
Bevče	Vells		8	6		2					1
	Lcypacher (bivši upravnik)		3	2							1
Dobnik v Breznu	Aychach		1	1							
	Am Sell		1	1							
Jazbenik v Ljubnici	Jesbnn		1	1							
Brdce (1404 Wertz — arhidiakonova posest)	Bortz		7	2							5
(1572 tudi v Ljubnici)	Suritsch (1447—1455 upravnik Friderik Surich)	1	6		2						1
vitanski stari grad			11	1	9						1
urad Lužperk											
pri Loški Gori	Ambt zu Lusperg		11	12						2	3
med Dravinjo											
in Padeškim Vrhom	Walldanitz		34	30			2	4	3		6
		1	91	64	11	6	2	4	3	2	23

Pozornosti vredni so naslednji novi priimki: Mulner na Podstenici, Zagmajster (Pohorje, Lušperk, žaga v Rakovcu), Šnajder (Razdelj), Šuster (Razdelj, Walldanitz), Šmid (Walldanitz, vas Vitanje) in Maurer (vas Vitanje).

Po novem urbarju je bila kmetija obremenjena za 2 mernika (scheffl) ovsa bolj kot pred sto leti, nov je bil tudi davek (steuergellt) 40—300 srebrnikov, najbolj 80—120 srebrnikov. Nadalje je morala vsaka kmetija plačati letno na

⁴² Orožen VIII, 381.

⁴³ Untersteiermark, 215.

⁴⁴ Obersteiner, 271.

⁴⁵ Urbar škofije Krke, rokopis — Handschrift 1230, Sda.

Wlessner, 264.

GV Sammelarchiv 107, Kat. N 68/1, Krka 1/4, Kda.

novo 4 srebrnike ali mernik ovsa ali boba in 2 srebrnika za obnavljanje prosto-sajne pravice in za pisarno. Ob prevzemu kmetije je bil novi podložni gospodar dolžan plačati upravniku umrščino za prednika in zase primščino. Za sirnice so predpisali, naj imajo po 3 krave in 8 ovac, oddajajo naj po 300 sirov ali pa za vsak sir 3 srebrnike. Vitanjski mernik pšenice je stal 32—40 srebrnikov, rži 28—32 in ovsa 16—20 srebrnikov.

Tržanom so podvojili obremenitve. V obliki navadnega davka so jim odvzeli 14 funtov (funt = 240 srebrnikov), za sodne pravice in na račun mitnine pa 5 funtov in 80 srebrnikov. Odgovoren za poravnanje teh plačil je bil od tržanov izvoljen in od upravnika potrjen in zaprisežen trški sodnik. Vitanjsko zemljiško gospodarstvo je imelo pravico do krvnega sodstva v mejah Strmec pri Vojniku—Dobrna—Zavrh—Šalek—Valdek—Zgornji Dolič—ruševine Lušperka—Ljubnica—Strmec pri Vojniku. Vislice so stale pri kmetu Gavgeru v Ljubnici. Sodstvo je bilo zaupano upravniku novega gradu (že 1478). Ta je moral oddati škofu tretjino sodnih dohodkov, polovico primščine, umrščine in voznine, vse žitarice razen razlike med raženo in zvrhano mero, ob božiču vse naturalije in na Martinovo škofovemu odposlancu denar.

V urbarju iz leta 1502 so zajeti tudi sogorniki.

Sogorniki leta 1502

		sogorniki od tega tudi podložniki	gornina v vedrih	seštevek gornine v vedrih
Bevče	Vells	71 (42)	0,25—7 1—2 najbolj	155
Plate pri Čreškovi	Plattberg	10 (5)	1—5	19
Polže	Polsach	8 (2)	1—2	11
Novake	Newperg oder			
	Nabatzily	9 (5)	1—3	13
	Newmarkhterperg	11 (4)	1—3	18
Konjiški Breg	Gannawitzerberg	8	3—7	14
		117		230

Vedro je imelo blizu 18,5 sedanjih litrov, pri Strmecu pri Vojniku in Konjicah pa za nekatere sogornike že 21 litrov. Pri Bevčah so imenovali posodo veliko 2,5 vedri merico — merintzen. Vedro se je delilo na 4 žehtnike (sechter). Sogorniki so bili praviloma bližnji podložniki, med njimi Šmid v Bevčah, Lederer pod Šalekom, Edlman in podložnik pri Janževi cerkvi (Sannnd Johannis) na Vinski Gori (jugozahodno od Bevč), pa tudi Klavževa (sand Niklas) cerkva v Bevčah in pri Konjicah konjiški grajski kaplan.

Od leta 1515 je bil upravnik krškega vitanjskega zemljiškega gospodarstva Ahac Šrot iz Kindberga ob Murici (severovzhodno od Brucka na Muri). Leta 1512 se je priženil na Žovnek. Polagoma se je dokopal še do Hebenštrajta v Gojki severozahodno od Slovenskih Konjic in do uglednega položaja v Ptuj. Leta 1524 je kupil urad Pogled in mitnico v krških Ločah pri Poljčanah. Za ožuvanje vitanjskega gradu v času kmečkih uporov leta 1515 je potrošil 156,5 funtov. Do leta 1528 je vgradil v mali stolp novega gradu in v obzidje okoli upravnikovega dvora (Amthof) blizu 60 goldinarjev.⁴⁶

⁴⁶ Krški obračun leta 1528, 741, Kda.
Orožen VIII, 482.
Unterstellmark, 65, 142, 149, 192.

Leta 1527 je prijavil studeniški samostan 9 svojih podložniških družin pri Vitanju: Svarošek (Paka), Oberč (Ljubnica), Lušanc (Paka), Medved (Spodnji Dolič), Strmčnik (Brezen) in druge. Vitanjski župnik — ni znal slovenski — je takrat prijavil 22 cerkvenih podložniških družin. Leta 1528 je bil trški sodnik Lenart Kursner, v trgu je živel tudi čevljar.⁴⁷

Krški škof je zastavil dosmrtno leta 1530 vso krško vitanjsko posest Ahacu Srotu in njegovemu sinu Sigmundu.⁴⁸ Takrat je živel pri blizu 270 vitanjskih podložniških družinah 53 hlapcev, dninarjev in dekel.⁴⁹ Med letoma 1533 in 1545 je imel Ahac v zastavi zemljiško gospostvo Slovenj Gradec.⁵⁰

Leta 1542 je Srot poskrbel za imenjski popis vitanjskega zemljiškega gospostva.⁵¹

Imenjski popis iz leta 1542 predstavi 269 družin v vitanjskem zemljiškem gospostvu. V njem so se pojavile Loč, namnožile so se posesti pri Lušperku, zmanjšalo se je vitanjsko trško prebivalstvo, ni v njem enot Suritsch in Waldenitz iz leta 1502. Število pušč je opadlo na osmino, utihnili so mnogi mlini. Na podeželju je bila polovica podložniških družin srednjekmečka, po četrtinah pa kočarska in velikokmečka. Konjereji so se bolj posvečali v prometnih legah v Ločah, Šmartnem, Bevčah in Strmcu pri Vojniku. Govedoreja je bila povsod po Vitanjskem najpomembnejša gospodarska zvrst, tudi svinjereja je bila razširjena. Malo drobnice je bilo pri Strmcu pri Vojniku, Bevčah in Šmartnem, nič pri Ločah, zato pa zelo mnogo v vitanjski okolici, v izračunanem poprečju kar 11 glav na družino; pri tem je bilo razmerje ovac in koz 3 : 1. Trške družine so bile — polovica z obrtniškimi priimki — razen treh premoženjsko šibke.

Gorninski seznam iz leta 1542 je le pri Bevčah do neke mere soroden onemu iz leta 1502.

	sogorniki	gornina v imenjskih goldinarjih										poprečje	
		do 5	do 10	do 15	do 20	do 25	do 30	do 35	do 40	do 45	do 50		do 60
okoli Vitanja	53	6	24	8	10	1	1	1	1		1		13
pri Sl. Konjicah	1											1	60
Bevče	59		1	15	36	7							18
	113	6	25	23	46	8	1	1	1		1	1	17

Franc Gradenek je prijavil leta 1542 pri Vitanju 21 svojih podložniških družin v trgu in vasi Vitanje, na Skomarju (Kinperk), Stenici (Pungartnik), in v Breznu (Smrečnik, Oprešnik).⁵² Dvanajst podložniških družin z vitanjskega jugovzhoda je bilo takrat podrejenih Neži, vdovi po Frideriku Rainerju iz Olimja,⁵³ šest iz Brezna štatemberškemu zemljiškemu gospostvu.⁵⁴ V vitanjski župniji je premogel še Krištof Prag 37 podložniških družin in 41 gorninskih vinogradov. Zgleda, da jih je 1593 posedoval Miha Strassberger in da so dobile svoje središče v dvoru Triebhof.⁵⁵

⁴⁷ Seznam glavarine — Leibsteuer 1527, 206, 406, Sda.

⁴⁸ Orožen VIII, 20.

⁴⁹ Obersteiner, 300.

⁵⁰ Seznam glavarine — Leibsteuer 1530, 11, Sda.

⁵¹ Jože Koropec: Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec, CZN 49, 1978, 25.

⁵² Imenjska cenitev 1542, XIII/161, Sda.

⁵³ Imenjska cenitev 1542, XII/138, Sda.

⁵⁴ Imenjska cenitev 1542, XXX/440, Sda.

⁵⁵ Imenjska cenitev 1542, III/19, Sda.

⁵⁶ Imenjska cenitev 1542, XXVIII/414, Sda.

⁵⁷ Untersteiermark, 215.

Vitanje 1542—1544

	posesti (od tega)		kmetje				nepremičnine v imenjskih goldinarjih					poprečje	
			tržani	kočarji	srednji	veliki	0	do 10	do 20	do 30	do 40		do 100
Vitanjsko gospostvo													
vitanjsko podeželje	134	(27 pušč, 5 sirnic, 5 rut, 2 žagi, 3 mlini)		33	64	37		23	38	45	22	6	23
pri Strmcu pri Vojniku	22	(poltretja km., poldruga km., dvor, mlin, 2 kleti)		7	11	4		3	9	8		2	22
Bevče	9	(2 dvojni km.)		1	7	1		7	2				10
pri Šmartnem pri Slovenjem Gradcu	13	(dvojna km., pušča)		4	4	5			5	8			23
Leupacherjeve posesti	14	(3 pušče)		5	7	2		4	9	1			15
Staro Vitanje	10	(1 pušča)		2	5	3	1	2	5	2			16
Lušperk na Loški Gori	26	(3 pušče, sirnica, mlin)		6	14	6		6	13	7			17
Loče pri Poljčanah	10	(2 polovični km.)		2	7	1		4	6				14
trg Vitanje	31							8	11	5	4	3	23
Imenje Gradenek	269	(35 pušč...)	31	60	119	59	1	57	98	76	26	11	21
Imenje Rainer	21			9	7	5		18	3				10
Statenberg v Breznu	12			4	5	3		1	7	4			20
Krištof Prag	6			2	4			2	4				12
	37	(17 km., 3 k + d, 2 k + p, 15 d)		10	18	9		9	22	5	1		17
													župan

km = k = kmetija

p = pušča

d = domec = kmetljica

	konji				govedo						poprečje	svinje					poprečje	koze			skupno	ovce					skupno
	1	2	3	5	0	do 5	do 10	do 15	do 20	do 25		0	do 5	do 10	do 15	do 25		do 10	do 25	do 10		do 20	do 30	do 45			
Vitanjsko gospostvo																											
vitanjsko podeželje	21	1			14	28	59	28	4	1	7,7	29	76	27	2		3,3	39	15	420		30	49	15	6	1563	
pri Strmcu pri Vojniku	6	5			4	3	9	6			6,8	5	8	8	1		4,5	3		19			1			14	
Bevče	3	2	1			5	4				5,3		1	8			7,4	3		14		1	1	1		38	
pri Šmartnem pri Slovenjem Gradcu	4		4	1	4	1	3	2	3		7,7	4	5	3	1		3,6					1				9	
Leupacherjeve posesti	2	1			2	4	6	2			6	3	3	7	1		5	4	1	33		4	3	1		92	
Staro Vitanje					1	1	5	2	1		8,8	1	5	3	1		5,9	3		10		4	3			70	
Lušperk na Loški Gori	4	1			1	8	11	4	2		7,8	3	18	4	1		3,8	8	3	126		6	9	5		312	
Loče pri Poljčanah	2	5	2		1	5	4				5,1	1	6	3			4,3										
trg Vitanje	42	15	7	1	27	55	101	44	10	1	7,4	46	12	63	7		3,9	60	19	622		46	66	22	6	2098	
Imenje Gradenek	2				4	10	4	3			5	5	10	6			4	9	1	52		4	6	3	1	231	
Imenje Rainer						5	7				6		6	6			6	8	1	55		9	2			76	
Štatenberg v Breznu	1				2	1	3				4,5	2	2	2			3,3	2		12		3				20	
Krištof Prag	8				3	11	20	3			5,8	7	17	12		1	4,7	16	2	120		11	6	2		211	

Po sporočilih konec leta 1544 je imela vitanjska bratovščina naše gospe 11 podložniških družin v Breznu (Lešnik), Paki (Krenkar, Potočnik), Hudinji (Kotnik), Ljubnici (Koklič), na Kozjaku (mlin) in Stenici (Mežnar), vitanjska župnijska cerkev 8 podložniških družin v trgu, na Kozjaku in drugod, vitanjsko župnišče 6 podložniških družin na Straži (Strasberg), v »Warlin«, na Skomarju, v Ljubnici, ob Jesenici in pri svetem Vidu (Sanndt Veidt) v Hudinji.

Za polovico desetine od 32 domceev na Straži — drugo polovico je dobival Adam Lindek v Golič, vzhodno od Slovenskih Konjic — se je nabralo v vitanjskem župnišču 14 škafov (škafe = okoli 20 sedanjih litrov) pšenice, 19 škafov rži in 13 škafov ovsa. Adam Lindek je bil dolžan, da pošlje letno v vitanjsko župnišče po 12 škafov pšenice, 36 škafov rži in 24 škafov ovsa na račun sicer neznanе darovnice nekdanjega vitanjskega upravnika Popla. Končno je župnišče pobiralo še najemnino — blizu 4 goldinarje — za 12 njiv.⁶⁰

Ahaca Šrota je nasledil sin Sigmund Hans Šrot (1547—1571).⁶¹ Leta 1552 je poravnal 336 goldinarjev najemnine za Staro in Novo Vitanje.⁶² Po naročilu krškega škofa Urbana (1556—1573) je moral popravljati oba gradova, starega tako, da ga je nekoliko znižal.⁶³ Njegovo ženo Julijano so zagreblili leta 1561 v vitanjski župnijski cerkvi,⁶⁴ njega pokopali leta 1571 v celjski župnijski cerkvi.⁶⁵

Sigmundov sin Adam je v zvezi z novim davkom od vinskega pridelka javil leta 1572 v Gradcu, da ima v kletih 15 štartinov vina — grajskega, gorninskega in pravdnega, njegovih 69 sogornikov od vinogradov pri Vitanju 689 veder, njegovih 54 sogornikov od vinogradov pri Bevčah 558 veder, in sicer:

	sogorniki	veder								poprečje
		do 5	do 10	do 15	do 20	do 25	do 30	do 40	do 45	
pri Vitanju	69	26	22	8	6		2	2	1	10
pri Bevčah	54	16	16	7	13	2				10 manjša vedra
123										

Štartin je meril v gradu blizu 420 sedanjih litrov, vedro v gradu in pri Vitanju blizu 21 sedanjih litrov, pri Bevčah blizu 16,5 litrov.⁶²

V zvezi z novim davkom od ognjišč je Adam sporočil med 1572 in 1576, da ima vitanjski grad 4 ognjišča, da je v trgu 34 ognjišč — tudi Šererjevo (brivec) in Šmidovo (kovač) — in da žive podložniki ob 254 ognjiščih. Vitanjski župnik Ožbalt Piscator je sporočil ob tej priliki, da sta v župnišču 2 ognjišči, pri cerkvenih podložnikih pa 15 ognjišč.⁶³

Leti 1588 in 1589 je imel vitanjski župnik Janez Štraus težave s Krištofom Pragerjem, ki mu ni poravnal letno po 72 škafov Poplove žitne desetine.⁶⁴ Adamov vitanjski oskrbnik je bil leta 1597 Jakob Miler.⁶⁵ Leta 1599 je Adam spre-

⁶⁰ Imenjska cenitev 1544, XLI/604, Sda.

⁶¹ Orožen III, 239—242.

⁶² Orožen VIII, 385, 387—388.

⁶³ Unterstelermark, 215.

⁶⁴ Orožen VIII, 462.

⁶⁵ Unterstelermark, 143.

⁶⁶ Orožen VIII, 462.

⁶⁷ Obersteiner, 326.

⁶⁸ Orožen VIII, 383.

⁶⁹ Orožen VIII, 462.

⁷⁰ Seznam zemljarine — Bodengeld 1571—1572, C 10, Sda.

⁷¹ Seznam dminine — Raufanggeld 1572—1576, 200, 202, 431, Sda.

⁷² Akti deželne sodišča — Landrecht 1411, Sda.

⁷³ Akti deželne sodišča — Landrecht 1421, Sda.

jel v Vitanju velenjskega luteranskega predikanta Hansa Dolianskega.⁶⁸ Okoli leta 1600 so prešle Gradenske podložniške družine v okvir zemljiškega gospostva Trebnik v Slovenskih Konjicah.⁶⁷

Že leta 1603 je bil gospodar Vitanja Hans Ludvik Wagen,⁶⁸ leta 1607 Hans Galler najemnik.⁶⁹ V tem času je bil vitanjski vikar Adam Piscator, ki mu je velenjski zemljiški gospod prodal leta 1605 pusti dvor nad vitanjskim trgom.⁷⁰ Za Wagnom in Gallerjem so se vitanjski upravniki in najemniki hitro menjavali. Leta 1620 so se zaostрили odnosi med podložniki in Lambergom, najemnikom gospostva, najbolj zaradi naraščajoče tlake. Leta 1778 je krški škof vitanjsko zemljiško gospostvo prodal.⁷¹

DER WEITENSTEINER GRUNDBESITZ BIS ZUM 17. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Die Übergangslage am Fusse des Bucherengebirges (Pohorje) verband seit der Jüngerer Steinzeit die Population des Draughtales (Dravinjska dolina) und des Mislungtales (Mislinjska dolina) durch den Weg an Weistein (Vitanje) vorbei. Von Cilli (Celje) her wurden die Leute auch durch Hödingbach (Hudinja) hierher gelenkt. Bei Weistein hielten die Römer gerne an, die Slowenen siedelten sich schon bei ihrem Vordringen in die Alpen hier an.

Gegen Ende des 10. Jahrhunderts kam die Umgebung von Weistein in das Gefüge des Deutschen Kaiserreiches. Im Jahr 980 verließ der Kaiser dem Markgrafen von Santhal einen umfangreichen Grundbesitz in der Draumark. Im Jahr 1043 wurde dieser Grundbesitz dem Kloster in Gurk (Kärnten) und danach 1072 dem neuen Bistum in Gurk übereignet. Schon im Jahr 1140 war einer der Mittelpunkt dieses Grundbesitzes auf der Burg Weistein, nach dem frühen Verwalter Vito benannt. Der Bischof von Gurk versah die Burg Weistein vor 1280 mit hohen gerichtlichen Rechten. Seit dem Ende des 13. Jahrhunderts kann die Vergabe eines grossen Teiles des Weisteiner Grundbesitzes zum Lehen verfolgt werden.

Am Beginn des 14. Jahrhunderts stand der alten Burg von Weistein bereits eine neue Burg gegenüber, welche die alte mit der Zeit ganz verdrängte. Unter ihnen entstand der Markt Weistein beim Dorf Weistein. Im Dorfe Weistein erwuchs die Peter- und Paul Kirche vor 1329, zuerst als Vikariatssitz der Pfarrgemeinde St. Martin bei Windisch-Graz, bald aber als Sitz der Weisteiner Pfarrgemeinde. 1333 kaufte der Bischof von Gurk für den Weisteiner Grundbesitz zwei kleine Grundbesitze Luschberg (Lušperk) und vorläufig Lindegg, erwarb 1364 Besitzungen bei Skomern (Skomarje), was sich später in der bunten Zusammenstellung der Untertanenfamilien in verschiedenen Gebieten zeigte.

Anfang des 15. Jahrhunderts wurde bei Weistein ein Besitztum mit 155 Untertanenfamilien an 12 Nutzniesser als Lehen übergeben. Das damalige Urbarium teilte die 227 Weisteiner Untertanenfamilien in fünf Gruppen ein. Das waren: der Markt — 43 Familien, Dorf Weistein — 17 Familien, die Umgebung von Weistein — 131 Familien, die Gruppe um Neukirchen (Strmec) bei Hochenegg (Vojnik) — 21 Familien — von Lindegg erworben, die Gruppe bei St. Martin (Smartno) in der Nähe von Windisch-Graz (Slovenjgradec) — 15 Familien. Ein massenweiser Gebrauch von Familiennamen war Anfang des 15. Jahrhunderts selten. Die meisten leben noch heute in den Benennungen der Hausnamen.

Mit der Ausnahme des Marktes Weistein, des Dorfes Weistein und der Gruppe bei St. Martin lebten die Untertanen ausgesprochen in Einzelbehäusungen und zerstreuten Siedlungen, deswegen kannten sie auch keine Supane. In der Umgebung von Weistein gab es nie zuviel Bevölkerung, es gibt fast keine Spuren von

⁶⁸ Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant V. 1834, 204.

⁶⁹ Untersteiermark, 142—143.

⁷⁰ Orožen VIII, 462—463.

⁷¹ Orožen VIII, 463.

⁷² Orožen VIII, 425.

⁷³ Akti notranjeavstrijske vlade, 1620 — Cop. III — 30, 42, VII — 178; 1621 — Cop. VII — 98, IX — 60, 101, XI — 139, XII — 84.

Obersteiner, 491.

kleineren Besitzeinheiten der Untertanen, im Gegenteil, gegen das Ende des 14. Jahrhunderts verringerte sich die Anzahl der Familien sehr stark wegen zu grossen Bürden, ein gutes Viertel einst selbstständiger bäuerlicher Untertanenbesitze verarmte, das sind lebensfähigen Bauernhöfen angeschlossene Besitzungen und Öden.

Die Urbarialpflichten waren innerhalb der Bereichsgruppen ziemlich vereinheitlicht, insbesondere zu anspruchsvoll in der Umgebung von Weitenstein. Auch die Verpflichtungen der 17 Schwaigen waren zu hoch, deswegen verfielen sie. Im 15. Jahrhundert wurden aber die Verpflichtungen noch gesteigert. Schon vor den Türkenfällen waren beide Weitensteiner Burgen gut bewaffnet. Das Urbarium aus dem Jahr 1502 berichtet als erstes von 117 Bergleuten und ihren Weinbergen im Grundbesitz von Weitenstein.

Im Jahr 1527 wurden bei Weitenstein 9 Untertanenfamilien des Klosters in Studenitz angemeldet, 22 Familien des Pfarrers von Weitenstein, im Jahr 1544 nur noch 18, das Kloster in Studenitz meldete keine Familie mehr an. Im Jahr 1542 wurden bei Weitenstein 21 Untertanenfamilien vom Adeligen Gradenegg angemeldet, dessen Urahn hier 1458 das Lehen empfangen hatte. Bei Weitenstein selber gab es 1542 269 Untertanenfamilien, auch schon in Hl. Geist (Loče) bei Pöltschach (Poljčane). Auf dem Land waren die Hälfte der Untertanenfamilien Kleinbauern, zu Vierteln Kätner und Grossbauern. Rinderzucht war überall im Weitenstenischen der bedeutendste Wirtschaftszweig, ähnlich auch die Kleinviehzucht.

URBANO-GRADBENA ZGODOVINA VITANJA IN NJEGOVE OKOLICE

Jože Curk*

UDK 71/72(091)(497.12 Vitanje)

CURK Jože: Urbano-gradbena zgodovina Vitanja in njegove okolice. (Zusammenfassung: Die Baugeschichte von Vitanje und der Umgebung.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17 (1981)1, str. 23—37.

Izvirnik v sloven., povzelek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Vitanjsko območje se nam predstavlja kot orografsko zanimivo prehodno ozemlje, ki je od 11. stoletja dalje igralo določeno historično vlogo kot prometno vozlišče cest, povezujočih Podravje s Posavjem in vzhodno Štajersko s Koroško. To je pogotillo naslanek vrste fevdalnih in cerkvenih postojank. Vitanju pa že v začetku 14. stoletja pripomoglo do statusa trga. Zametki industrije v 18. stoletju so vitanjskemu območju obljubljali naprednejši gospodarski razvoj, ki pa ga je preprečila preležna na izgradnji železnice sloneča prometna politika 2. polovice 19. stoletja, katere stagnirane posledice so bile premagane šele po osvobodilni.

UDC 71/72(091)(497.12 Vitanje)

CURK Jože: The Urban-Building History of Vitanje and Its Surroundings. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17 (1981)1, p. 23—37.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The region of Vitanje presents itself to us as geographically interesting transitional territory, since the 11th century acting a definite historical part as a busy crossing-point of the roads, connecting Podravje with Posavje and Eastern Styria with Carinthia. This conditioned the formation of a succession of feudal and churchliars and already at the beginning of the 14th century helped Vitanje to the state of a market-place. The beginnings of industry in the 18th century promised a more progressive economical development to the region of Vitanje. But it was hindered by the traffic policy of the second half of the 19th century, renosing predominantly on the construction of railways, whose stagnant consequences have been overcome only after the liberation.

Vitanje — posreden srednieveški naslednik rimske cestne postaje mansio Upellae — ima izrazito strateško podčrtano prometno lego, ki jo je pogočila orografska izoblikovanost ozemlja med južnimi obronki Pohorja in Savinjsko dolino. Ta je omogočila, da sta med prometno ugodnima Dravsko in Savinjsko dolino nastali še dve vzporedno potekajoči cestni povezavi med vzhodno Štajersko in Koroško. To povezavo sta uresničevali cesti: Križevac—Stranice—Vitanje—Lošperk—Gornji Dolž—Turjak—Straže—Slovenj Gradec ter Višnja vas—Strmec—Lemberg—Pre(a)jsko—Velenje—Šoštanj in nato kot pot preko Slemenca v Črno na Koroškem, kot cesta čez Forhtenek, Vodriž in Podgorje v Slovenj

* Jože Curk, dipl. um. zgod., ravnatelj, Pokrajinski arhiv Maribor.

Gradec in kot cesta čez Lokovico in Rečico v Letuš oziroma Polzelo. Obe cesti sta morali premagovati po več klanecv, prva Prevalje pod Stenico, Lošperk pod Basališčem in Straže pod Turjakom, druga pa dolg klanec čez Prel(a)sko pod Vino goro in krajšega med Bevčami in Velenjem. Cesti je povezovalo več prečnic, predvsem oba odseka trgovskih cest Vojnik—Križevce (Križeva gora)—Konjice in Šoštanj—Forhtenek—Vodriž—Podgorje—Slovenj Gradec ter cesti Strmec—Socka—Vitanje vsaj iz 12. stoletja in Velenje—Šalek—Huda luknja—Turjak iz leta 1829. Prva cesta je kljub strmemu lošperškemu klanecu služila tranzitnemu prometu, saj je kot glavna stranska cesta povezovala celjsko območje s Koroško. Promet po njej je posebno narastel po sredini 18. stoletja, ko se je na južnih obronkih Pohorja in severnih obronkih Kozjaka razvilo rudarstvo, železarstvo, glažutarstvo, kamnolomstvo in lesarstvo (Vitanje, Brezen, Hudinja, Mislinja, Rakovec itd.).

Ceste in promet so pogojile nastanek goste mreže fevdalnih postojank, ki so se večinoma zvrstile ob njih: Tabor, Lemberg, Dobrna, Bevče, Velenje, Šoštanj, Šalek, Valdek, Socka, Vitanje, Frankolovo, Lindek, trgovskih naselbin: Vojnik, Vitanje, Velenje, Šoštanj in cerkva: Stranice, Vitanje, Lošperk, Srednji Dolič, Valdek, Šalek, Velenje, Šoštanj, Vina gora, Dobrna in zlasti Nova cerkev pri Strmcu, ki je bila od vsega začetka sedež pražupnije za območje deželskih sodišč Vitanje in Vojnik in je torej obsegala tudi ozemlje onkraj trgovske ceste Celje—Konjice—Maribor, ležeče med pritokoma Hudinje in Voglajne Tesnice (Grabljico) in Peščenico.

Vitanjsko območje se pojavi v zgodovini leta 980 in ponovno leta 1025, ko sta krajišnika Viljem I. in Viljem II. Breže-Seliška dobila od cesarja v alodialno posest najprej ozemlje severno in nato ozemlje južno od gorske črte Stolpnik—Stenica—Kozjak—Smodivnik, ki je ločevala Junsko grofijo in s tem Koroško od Savinjske marke. Na vzhodu je darovana posest mejila na črti Planinka—Loška gora—Jamnik—Stranice—Stolpnik na Dravsko marko grofa Rahvina in na alodialno posest grofa Markvarda Eppensteinskega, ki je obsegala današnji konjiški in slovenjebistriški svet. To gospostvo je leta 1043 postalo samostanska in leta 1072 škofijska krška posest, do katere so škofje dobili leta 1131 diecezanske pravice. Obsegu te posesti je odgovarjalo poznejše vitanjsko deželsko sodišče, ki je pred letom 1280 dobilo pravico krvnega sodstva. To pa ne velja za cerkveno organizacijo, ki je v severni polovici spadala do leta 1788 pod šmartinsko pražupnijo, v južni polovici pa od 2. polovice 12. stoletja pod novoustanovljeno pražupnijo pri Novi cerkvi. Ne oziraje se na to, pa je vitanjsko gospostvo ostalo do prodaje leta 1783 v posesti krške škofije. Kot njegovo središče se je že zgodaj razvilo Vitanje. Najprej se je na sotočju Jesenice in Hudinje razvila vas, imenovana po staroselcu Vitu, ki je kmalu dobila cerkev, nato je nastal grad in končno pod njim trška naselbina, ki se je razvila ob zahodnem bregu Hudinje.

Cerkev sv. Petra in Pavla se sicer prvič omenja šele leta 1329, vendar je verjetno nastala že četrto tisočletje prej. Malo je namreč verjetno, da bi škofijska posest ostala dolgo brez cerkvenega središča, pa čeprav se to ni povzpelo preko stopnje stalnega vikariata oziroma vikariatne župnije. Za vlade prvega diecezanskega škofa Romana I. (1131—1167) se leta 1140 določno omenja grad Witenstein, ki je dobil ime po bližnji vasi in katerega gradniki Vitanjski gospodje so imeli v svojem grbu tri školjke. Vitanjski gospodje se omenjajo med leti 1107 in 1429, ko so izumrli.

Pogled na talno organizacijo naselbine nas pouči, da se je nekoč delila v starejšo vas z župno cerkvijo in mlajšo trško naselbino s škofijskim upravnim dvorom, pred katerim se zaključuje tržni prostor in se cesta obrne proti vzhodu, da se onkraj Hudinje sreča s cesto Stranice—Dolič. Naselbina se leta 1306 ome-

nja kot oppidum, kar govori za zidan in utrjen tržni kraj. Urbar iz leta 1404 našteva v trgu 43 družin in 8 pustot, v vasi pa 17 družin. V obzidju sta obstojali Zgornja in Spodnja vrata, v trgu škofijski dvor, pred Zgornjimi vrati most preko Hudinje, v vasi cerkev. Trg je imel nižje sodne pravice in trškega sodnika. Leta 1502 se omenjajo vislice v Ljubnici pri Stranicah, leta 1528 je bilo obnovljeno obzidje okoli škofijskega dvora, leta 1542 je obstajala bratovščina Naše ljube gospe ter so naštetih cerkveni in župniščni podložniki, leta 1575 pa je bilo v trgu 34 in v župnišču dvoje ognjišč. Leta 1605 je vikar Piscator (Ribič) kupil od velenjske gosposčine pusti dvor na Keblu onkraj Hudinje, na katerem je sredi 18. stoletja zrastle romarska cerkev Marije pomočnice na Hriberci. Trg, ki se je razvil vzdolž tržne ulice ob zahodnem bregu Hudinje, je z obzidjem zapiral samo to ulico, ne pa njenega križišča onkraj reke s cesto Stranice—Dolič, ki je tekla skozi vas in se za župno cerkvijo obrnila vzdolž Jesenice proti Doliču. Trški koncept je srednjeveški, vendar kaže njegov hišni fond klasicistično podobo. Večje trške hiše z baročnimi zasnovami so zgoščene okoli upravnega dvora krške kurije (curia episcopi ali episcopalis), manjše pa stoje vzdolž tržnega prostora, ki ga sklenjeno obstopajo. Hiše v središču trga so praviloma zidane, one na robovih naselbine pa lesene, šele v novejšem času zamenjane z zidanimi. Za hišami se širijo dvorišča, dostopna skozi večje, in stoje gospodarska poslopja. Stavbna zemljišča so plitva, ker razpoložljivi prostor ni dovoljeval globokih parcel. Na vzhodni strani ga je namreč omejevala Hudinja, na zahodni pa hrib.

Škofijski upravni dvorec, ki s severne strani zapira tržni prostor, se omenja leta 1404, a je gotovo stal že v 14. stoletju. Bil je tudi fevdni dvorec za krške fevde v tako imenovani Marki. Sestoji iz dveh dvonadstropnih poslopij, ki sta navzven oblikovali severovzhodni ogal trga, navznoter pa oklepata manjše pravokotno dvorišče, katerega obzidje so obnovili leta 1528. Od srede 18. stoletja je bil tu sedež gosposčine in deželskega sodišča. Leta 1783 ga je krška škofija prodala Dienersbergom, nakar je naglo menjaval lastnike. Danes služi pretežno stanovanjskim namenom. Stavba je bila sicer po požaru leta 1748 baročno obnovljena, vendar pa hrani koncept in gradbene detajle iz 1. polovice 16. stoletja, zlasti pa igra s svojo visoko ostrešeno stavbno gmoto pomembno vlogo v podobi naselbine.

Sklenjeno pozidano tržno ulico obstopajo večinoma klasicistično fasadirane trške hiše, kar govori za določeno blagostanje kraja v 1. polovici 19. stoletja. Vitanje je leta 1820 štelo 77 hiš in 364 prebivalcev, leta 1870 75 hiš in 396 prebivalcev in leta 1910 77 hiš in 336 prebivalcev. Ob koncu 18. stoletja je bil v dvoru sedež gosposčine z deželskim sodiščem in okrajem, v trgu mlin, pri trgu pa od leta 1788 fužina (Leuzendorf, Muleji, Steinauerji in zopet Muleji, vse do leta 1911), ki se je pozneje prelevila v tovarno kovanega orodja. V 1. polovici 19. stoletja so bili v trgu: gosposčinska cestninska postaja, trivialka in ubožnica s špitalom, v 2. polovici stoletja pa je trg dobil poštno dostavo in postal upravni sedež rudnikov in železarn v Vitanju, Podlogu in Sopotu ter kraj 6 letnih sejmov. Ob koncu stoletja se je poleg kovačije ob Hudinji razvilo še zaggarstvo in lesna trgovina, vendar pa je izpad prometa zaradi zgraditve koroške železnice leta 1863 in mislinjske leta 1892 povzročil stagnacijo sicer obrtno živahnega trga.

Med trškimi hišami ima številni lep portal in veliko, banjasto obokano vežo, številni podobno vežo ter zalomljeno, obokano stopnišče, številni imajo rizalitno poživljeno klasicistično fasado, številni imajo klasicistično fasado in letnico 1801, stara šola iz leta 1871 ima drugo nadstropje iz leta 1907, nekdanja sulferajnska šola pa je iz leta 1895. Izven trškega jedra stojita vsaj dve omembe vredni hiši. Prva, nadstropna, s številni 31, ki stoji na južnem koncu trga, je iz 16. stoletja. Hrani polkrožen kletni portal s posnetim robom in ima lesene stope. Druga

hiša s števil. 92 stoji nad odcepom ceste proti Stranicam. Ta ima v kleti masivne oboke s polslopi, v nadstropju kapelo z okrašenim obokom, pred čelno fasado pa enoramno stebriščno stopnišče, ki vodi na altan. To je stara beneficiatna hiša Gašperia Jožefa Zamblika iz začetka 18. stoletja, ki hrani na podstrešju letnico 1750.

Lokacijsko slikovito vendar skromno naselbino obdajajo 4 pomembni objekti: dva gradova in dve cerkvi. Gradova stojita južno od trga obakraj Hudinje na dveh strmih skalnatih gričih, med katerima se prebija reka in cesta proti Strmcu. Stari grad, ki se posredno omenja že leta 1107, neposredno pa leta 1140, stoji na levi (vzhodni) strani reke. Nastal je v zadnji tretjini 11. stoletja, bil maja 1201 zaradi potresa porušen in kmalu nato obnovljen, nakar je služil svojemu namenu prav do začetka 17. stoletja. Njemu nasproti je že v 2. polovici 13. stoletja nastal drugi grad, ki so ga leta 1301 škofom izročili Strassburgi. Ta grad se leta 1322 imenuje Novi grad v nasprotju s sosednjim Starim gradom. Gradova so do leta 1429 upravljali Vitanjski gospodje. Osem let nato je enega od njih zavzel Jan Vitovec, medtem ko se ju Turki leta 1473 niso lotili. Med leti 1515—1528 je grajski upravnik Ahacij Šrot porabil za utrditev Novega gradu, kjer so obnovili Mali stolp in obodno obzidje, okoli 200 funtov. Leta 1560 je Hans Šrot popravil oba gradova, pri čemer je obzidje Starega gradu nekoliko znižal. Leta 1575 sta imela gradova še 4 ognjišča, vendar pa so morali Starega že na začetku 17. stoletja opustiti, saj ga Vischer kaže leta 1680 že kot z dreviem porastlo razvalino. Manj utrieni vendar obsežnejši Novi grad pa je služil svojemu namenu vse do julija 1748, ko ga je zažgala in uničila strela. Danes spominja na oba gradova le še razvaline. Od Starega gradu so na svodnji terasi ohranjeni ostanki vhodnega stolpa ter obzidanega predgradja s sledovi stanovanjskih in niže ležečih gospodarskih poslopij, na najvišji kopri pa ostanki grajskega jedra z osrednjim stolpom (s preko 2 m debelimi zidovi) in palacijem, ki ga je že prerastla ruša. Romanska gradnja z značilnim fugiranjem stikov med lomlenci in z nekaj svetlobnimi režami govori za njegov nastanek po letu 1201, čeprav je jedro gradu predromansko, iz zadnje tretjine 11. stoletja. Vsekakor je grad predstavljal kompletno grajsko zasnovo, razvito v treh nivojih, močno utrieno in naravno zavarovano, saj so njegovi graditelji izrabili vse prednosti terena in so celó skalovje domiselno vključili v njegov obrambni sistem. Novi grad je kot razvalina manj zanimiv, saj je bolj uničen kot njegov starejši brat. Ohranjeni so le še deli zgodnjegotskega stolpastega palacija ter renesančno obnovljenega obodnega zidovja s 5 polkrožnimi stolpi, katerega kar impresivno podoba iz okoli leta 1680 nam posreduje Vischer v svoji knjigi gradov.

Od cerkva je župna cerkev sv. Petra in Pavla zanimivejša. Prva cerkev je v vasi Vitanje gotovo nastala že v 2. polovici 11. stoletja, ko še ni bilo jugozahodno ležečega trškega naselja. Bila je podružnica že leta 1106 omenjene šmartinske pražupnije, čeprav se pri njej leta 1296 omenja vikar, leta 1329 stalni vikar in leta 1487 vikariatni župnik. Popolnoma osamosvojlila se je šele leta 1788. Izgleda, da je tudi prvotno cerkev uničil potres leta 1201, kajti sedanja cerkev je v ladji poznoromanska iz začetka 13. stoletja, ne ve se pa za njen vzhodni zaključek. V začetku 15. stoletja so ji prizidali enopolni presbiterij s 5/8 zaključkom in mlajšimi oporniki ter piramidasto ostrešeni zvonik ob njegovi severni strani. Okoli leta 1600 so ji za okoli 1 m povišali ladjo in jo banjastogrebenasto obokali s pomočjo močnih notranjih nosilcev. Okoli sto let pozneje so prizidali obe enako visoki 3/8 zaključeni kapeli, v 2. polovici 18. stoletja postavili nasproti zvonika pritlično zakristijo, ki so jo leta 1852 oratorijsko nadzidali, leta 1868 pa so cerkev gotizirali, kar velja zlasti za vseh pet oken presbiterijevega zaključka.

Ladja s 4 zašiljenimi okni in 2 stranskima portaloma iz časa njenega obojanja je brez talnega toda z venčnim zidcem iz istega časa. V osi fasade je baročno oblikovan pravokoten portal iz leta 1930, gotsko okroglo okno in lini, katerih vrhnja ima obliko križa. Pod mlajšimi ometi je ohranjen starejši gotski iz začetka 14. stoletja. V cerkev je vzdanih več nagrobnikov iz 18. in 19. stoletja ter 2 rimska napisna kamna. Najzanimivejša je ladžina južna stena, v kateri je ohranjeno visoko locirano romansko okno, ki so ga v pozni gotiki predelali s tem, da so ga močno podaljšali navzdol. Vse kaže, da so to steno predelali tri taka okna. Še pomembnejše pa so freske, ki jo krasijo v 2 plasteh. Spodnja plast predstavlja starejšo podobo sv. Krištofa in mlajšo Križanja, obe podani v zgodnjegotskem risarskem slogu iz 1. polovice 14. stoletja. zgornja plast pa votivno podobo z donatorjem in letnico 145. ter stoječi podobi svetnika in svete opatice. Medtem ko sta kapeli baročni, zakristija nezanimiva in presbiterij razgiban s 4 prislonjenimi oporniki in 5 zašiljenimi okni z neogotskim krogovičjem, pa je zvonik v celoti gotski, opremljen s 4 zašiljenimi zvonovimi biforami, s trikotnimi stenskimi čeli, s 4 kamnitimi vodnimi bljuvači in z osemstrano piramidasto streho. Ker je bila v zvonikovem pritličju do 2. polovice 18. stoletja zakristija, je vhod vanj dosegljiv le po mlajših kamnitih stopnicah.

Ladžino notranjščino pokriva grebenasti obok. Njegovi nosilci oblikujejo 4 pare plitvih kapel, katerih zahodnega zaseda pevska empora, vzhodni prevaja v prizidani kapeli, eden od vmesnih pa obsega stranska vhoda. Ladjo je prvotno pokrival raven lesen strop, na zahodu pa je od gotizacije okoli leta 1500 dalje imela napol zidano pevsko emporo, katere ostanki so še vidni. Arhitektura presbiterija je križno-rebrasta. Počiva na geometričnih konzolah in se stika v 2 okroglih rozetastih sklepnikih. Biforna stenska niša z arhitektonsko oblikovano osrednjo konzolo in s sledovi prvotne poslikave je iz začetka 15. stoletja. Presbiterijeva marmornata oprema je delo ing. arh. Cirila Zazule iz leta 1972. Zvonikovo pritličje pokriva podolžna banja, ki je verjetno šele iz okoli leta 1600. Tristrano sklenjeni kapeli členijo pilastri z gredama, pokrivata pa hanjasta oboka. Cerkveno notranjščino pomembno bogatijo freske. Severno steno ladje pokrivajo prizori iz Marijinega življenja in Kristusovega trpljenja, ki jih je sredi 15. stoletja naslikal neznani tirolski slikar preko starejše, komaj še ohranjene slikarske plasti iz 1. polovice 14. stoletja. Na slavaloku so freske ohranjene celo v treh plasteh: iz 1. pol. 14. stol., iz srede 15. stol. in iz leta 1522, ki predstavljajo cehovske znake kovačev in mesarjev. Presbiterijev obok pokriva renesančna figuralno-ornamentalna slikarija iz 2. polovice 16. stoletja.

Od opreme so omembe vredni vsi 4 zlati altarji v ladžinih kapelah, ki so iz let 1661—1665. So skladni po svojih oblikah in učinkoviti s svojo rjavo-zlato poslikavo. Oltarji hranijo 8 oltarnih slik, od katerih je oni na oltarju Vseh svetnikov naslikal leta 1662 upravnik konjiškega gospostva in deželni zakupnik solni za konjiški in slovenjebistriški okraj Simon Juda Stupan. Avtorji oltarjev in ostalih slik niso poznani. Za tabernakljastima oltarjema v kapelah visita in sliki slovenjegraškega slikarja Janeza Andreja Straussa iz okoli leta 1770. Na zakristijskem oratoriju visi s cvetličnim tihožitjem poslikan oltarni antependij od istega slikarja ter 5 slik poznobaročnega Križevega pota. Glavni oltar se ni ohranil ne v zgodnjebaročni ne v neogotski izvedbi iz leta 1868. Vendar pa v presbiteriju stoje 4 baročne plastike iz delavnice konjiškega kiparja Mihaela Pogačnika iz četrte 18. stoletja in visi ovalna slika Oznanjenja, katere baročni avtor ni znan. Leta 1810 obnovljeni zvonik hrani bogato okrašen baročni zvon, ki ga je leta 1691 ulil Celjan Nikolaj Urban Boset. Cerkev je obdajalo pokopališče, kjer je do leta 1839 stal karnar s kapelo sv. Mihaela. Severno od cerkve stoji župnišče iz leta 1845. Njegovega prednika so leta 1473 uničili Turki, a je bil do leta 1487 nanovo pozidan ter je leta 1575 premogel dvoje ognjišč.

Na griču Keblu nad trgom stoji božjepotna cerkev Marije pomočnice na Hriberci. Čeprav je nastala med leti 1747—1754, je po zasnovi konzervativna. Sestoji iz pravokotne ladje, ki valovito prehaja v nekoliko ožji in nižji polkrožno sklenjeni presbiterij. Glavno fasado členijo 4 podvojeni pilastri, profilirana greda in fasadni zvonik iz leta 1812, zaključen s čebulasto-laternasto streho. Ob strani ga opirata razgibani stranici čela, ki zaključujeta fasado. Sicer arhitektonsko skromno členjeno cerkveno zunanjsčino opasujeta kamnit talni in usločen venčni zidec razen nadstropne zakristije, prizidane k severni strani presbiterija. Enovito notranjsčino členijo 3 pari kombiniranih polysopov, ki jih povezujejo vzdolžne in prečne oproge. Te oblikujejo plitve kapele, prečni kapi, obočni prehod k slavoloku in križna oboka nad emporo. Presbiterij pokriva kupola s segmentnim zaključkom. Notranjsčino poživljajo freske, ki so v presbiteriju od Jakoba Brolla iz leta 1893, v ladji pa od Antona Brolla iz leta 1899. Glavni oltar je izredno velik, lep in bogat. Je največje delo slovenjegraškega kiparja Janeza Juriša Mersija, po rodu Rogatčana, iz okoli leta 1760. Sočasna je enako kvalitetna prižnica, izdelek neznanega slovenjegraškega »mojstra prižnic«, medtem ko sta stranska oltarja izdelka vojniškega podobarja Martina Spillerja iz let 1865 in 1869. Hranita sočasni sliki Pavla Künla in Jožefa Reiterja, toda baročne plastike iz prejšnjih oltarjev. Klasicistično okrašene orglje so delo v Celju živečega Čeha Václava Martala iz let 1803—1807.

Če širše vitanjsko območje pred opisom sklenjeno omejimo, se bomo poslužili kombinacije historičnih in geografskih meja s črto: Planinka—Rogla (Konjiška švajga)—Loška gora—Jamnik—Stranice—Frankolovo—Socka—Paka—Mislinja—Planinka. To je približno ozemlje vitanjske vikariatne župnije ali severne polovice nekdanjega vitanjskega deželskega sodišča, ki je na jugu deloma segalo preko ceste Višnja vas—Velenje. Na tem ozemlju so stali gradovi: Tabor (Weichselstätten), Roženberg (Rosenberg), Lemberg, Ranšperk (Rabensberg), Dobrna (Neuhaus), Kačnik (Schlangenburg), Gorica pri Velenju (Eckenstein), Šalek (Schallegg) in dvori: Rajnhof (Reinhof), Landek (Landegg), Vinegrad (Weinbühel), Avženberk (Aschenberg), Dobrova pri Velenju (Gutenhart), ki leže izven obdelanega območja in zato njihov opis v ta sestavek ne spada. Na ožjem vitanjskem območju pa so omembe vredni gradovi: Lindek (Lindegg), Lušperk (Luchsberg), Jamnik (Holenstein), Irštajn (Ernststein), dvori: Makovo (Magendorf), Tribnik (Triebhof), Frankolovo (Sternstein), Socka (Einöd), Dobrnica (Gutenegg), Zeleni dvor (Grünhof, Grüntalhof), cerkve: Brezen, Hudinja, Skomarje, Stranice, Frankolovo, Zavrh nad Dobrno, Spodnji in Srednji Dolič, Mohor in Jošt na Kozjaku ter kot industrijski kraj Rakovec, mimo katerega je vodila stara pot iz Vitanja čez Vitanjsko sedlo, ki leži med Stolpom in Roglo, v dolino Radoljne in Velke.

Leta 1684 je bilo v vitanjski vikariatni župniji pet podružnic, posvečenih sv. Marjeti na Lošperku (Spodnji Dolič), sv. Lovrencu v Stranica, sv. Lambertu v Skomarju, sv. Vidu v Hudinji in sv. Jerneju (sedaj sv. Antonu) v Breznu, leta 1780 pa sedem: sv. Mihaela na pokopališču, sv. Marjete na Lošperku, sv. Lamberta v Skomarju, sv. Lovrenca v Stranica, sv. Vida v Hudinji, sv. Jerneja v Breznem in Marije pomočnice na Keblu.

Podružna cerkev sv. Jerneja (Antona) v Breznem je v pravokotni ladji in mnogo ožjem, nižjem in 3/8 zaključenem presbiteriju poznogotska, iz 2. polovice 15. stoletja. Imela je obokan presbiterij, ravno krito ladjo in lesen strešni stolpič. Leta 1710 so k ladji prizidali enako visoko, 3/8 zaključeno severno, nekoliko pozneje pa enako južno kapelo. V 2. polovici 18. stoletja so preobokali presbiterij in prizidali pritlično zakristijo v kotu med severno kapelo in ladjo. Leta 1890 so ladjo podaljšali za dolžino pevske emporje, jo neogotsko fasadirali in nad njeno fasado postavili prizmatičen zvonik z osemstrano piramidasto

streho. Preprosta ladjina notranjščina hrani dva slavoločna zlata oltarja iz okoli leta 1630 in 1690 z ohranjenim gotskim kipom Marije Magdalene iz sredine 15. stoletja, in kvalitetno prižnico iz okoli leta 1740. V kapelah stojita oltar frankolovskega podobarja Jožefa Vrenka iz leta 1835 z ostanki baročnega prednika iz začetka 18. stoletja ter donatorski oltar sv. Ahacija, kvalitetno baročno delo Konjičana Franca Zamlika s sliko svetnika iz leta 1743. V bližini stoji Matvejev križ, ki je preprost primer stebraste baročne kapele iz 18. stoletja.

Podružna cerkev sv. Vida v *Hudinji* je po tradiciji prvotna vitanjska cerkev, a se prvič omenja šele leta 1542. Zanimivo je, da je prvotno imela raven lesen strop tudi v presbiteriju. Njegov sedanji obok je iz leta 1835, medtem ko je zvonik, ki je nadomestil strešni stolpič, iz leta 1890. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja, ožji in nižji $3/8$ zaključeni presbiterij in ob njegovo južno stran postavljen prizmatični zvonik. Zašiljen glavni portal je žlebasto profiliran in prirezan na ajdovo zrno. V južni steni ladje so vidni sledovi dveh rahlo zašiljenih, relativno visoko lociranih oken. Preprosta notranjščina hrani skromno opravo iz 19. stoletja, pač pa visi v zvoniku zvon, ki ga je ulil Celjan Nikolaj Urban Boset leta 1660. Kljub staremu patrociniju, tradiciji in lokaciji oken govori vse za poznogotsko arhitekturo iz začetka 16. stoletja. V Kušarjevi kapeli služita za tlak dva rimska napisna kamna.

Zupna cerkev sv. Lamberta v *Skomarju*, pri kateri je leta 1787 nastala kuracija, se prvič omenja leta 1313, vendar od te stavbe ni ničesar ohranjenega. Najstarejši del sedanje cerkve je zahodni del ladje do kapelinoga slavoloka, ki je bil ravno krit in je iz 15. stoletja. V začetku 18. stoletja so prizidali vzhodni del ladje in presbiterij ter vso cerkev obokali. Pozneje, morda že leta 1723 so prizidali zvonik in končno leta 1834 Marijino kapelo. Cerkev sestavljata pravokotna ladja z enako visoko $3/8$ zaključeno kapelo ter enako visok in širok $3/8$ zaključeni presbiterij s prizmatičnim zvonikom ob južni strani. Zunanjščina je preprosta, vendar ima v osi fasade portal, okno in lino, ki so gotsko zašiljeni enako kot eno od oken v južni ladjini steni. Preprosto notranjščino krasijo freske Fantonijevega učenca Antona Pavliča iz Buč iz leta 1892. Od oprave je glavni oltar delo Jožefa Vrenka iz leta 1841, stranski oltar je od Martina Spiljerja iz leta 1864, kapelin oltar s kipi Ferdinanda Galla in Mihaela Pogačnika pa je baročen iz srede 18. stoletja, enako kot tudi pol stoletja starejša prižnica. V zvoniku visi reliefno okrašeni zvon, ki ga je leta 1723 ulil Celjan Franc Kaiser.

V Rozmanovo kapelo pod cerkvijo je vzidan rimski nagrobnik, pred šolo pa stoji spomenik pesnika Jurija Vodovnika (1791—1858), postavljen ob stoletnici njegove smrti. Ogleda vrednih je tudi več kmetij: domačija pri Jurci na štev. 22, ki obsega stanovanjsko hišo, marof, svinjak, čebelnjak in stesano prevžitkarsko bajto iz leta 1837, kmetija pri Petretu na štev. 58, ki obsega stanovanjsko hišo iz leta 1827, kaščo, marof, prevžitkarsko bajto in bližnjo stebrasto kapelo iz 17. stoletja z lesenim kipom Marije s pokrovom ter domačija pri Podbrezniku na štev. 7, ki obsega veliko stanovanjsko hišo in še večji marof.

Zupna cerkev sv. Lovrenca v *Stranicanh*, pri kateri je leta 1786 nastala kuracija, se prvič omenja leta 1306, vendar je v sedanji zasnovi poznogotska. Imela je ravno krito ladjo, obokan presbiterij in nekoliko nižji zvonik s 4 kamnitimi vodnimi bljuvači v obliki živalskih glav. V sredini 17. stoletja so podrli večino ladje razen dela pri slavoloku ter postavili sedanjo ladjo in jo ravno stropali. Ko je leta 1786 tu nastala kuracija, so cerkvi prizidali zakristijo. Leta 1861 so postavili kapeli in oratorijsko nadzidali zakristijo. Leta 1863 so obnovili notranjščino in nabavili večino sedanje opreme. Leta 1873 so obokali ladjo in malo pozneje prebokali presbiterij. Leta 1905 so dvignili in obnovili zvonik. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja z malo nižjima kapelama ter nekaj višji vendar ožji $3/8$ zaključeni presbiterij z na severu prizidanim piramidasto ostrešenim

prizmatičnim zvonikom in na jugu prislonjeno nadstropno zakristijo. Preprosto zunanjščino bogati na fasadi rimski reliefni kamen, v južni ladjini steni portal z letnico 1658, v presbiterijevem zaključku pa tri deloma zazidana zašiljena okna. Izrazite poznogotske znake kaže tudi zvonik. Preprosto notranjščino krasi freske akad. slikarke Elde Piščančeve iz leta 1940. Oprava je skoraj v celoti delo vojniškega podobarja Martina Spillerja iz let 1861—1864. Zanimiv je risan križev pot, delo nazarenskega slikarja J. Carola iz Münchna iz leta 1864. Župnišče je iz konca 18. stoletja. Vanj je vzidanih 6 rimskih kamnov (miljnikov in epitafov), na vrtu pa leži kos sarkofaga.

Vrh cestnega klanca je v eskarpo vzidan kamnit dvojni križ s črkami GLIAB v spomin na podružno cerkev sv. Križa, ki se omenja leta 1391 in so jo podrli leta 1802, da je napravila prostor cesti, ki so jo sem prestavili iz Polen. Cerkev je imela predložen zvonik, pravokotno ladjo in kvadratast presbiterij ter je bila po vsem sodeč še iz 13. stoletja. V soteski Tesno južno od Stranic je vdelana v izsekano skalo sivomarmorna plošča, ki pravi, da so ta odsek ceste zgradili v letih 1803—1805 pod vodstvom grofa Filipa Welsperg-Reitenaua in deželnega svetnika Ignacija Kunstija. Takrat so prestavili trgovsko cesto s trase pod Konjiško goro na Križevski klanec, imenovan tudi Križeva gora. Najdba 5 miljnikov v Smoleh ob glavni cesti dokazuje njen rimski izvor, obenem pa tudi govori za to, da je bila trasa čez Bukovlje in Poleno, ki jo je do 18. stoletja uporabljala trgovska cesta, le njena stranska smer. Dalje ob cesti stoji vrsta jablan, na katere so februarja 1945 Nemci obesili 98 talcev in enega ustrelili. Nižje ob cesti v Grabnu stojita spomenika z imeni žrtev. Pod njima je ohranjen razcep nove in stare trgovske ceste, ki je vodila preko Bukovlja in Polene v Konjice. Tu še stoji kamniti most iz časa cesarja Karla VI., ko so okoli leta 1720 obnovili cesto Dunaj—Trst.

V Frankolovem stoji župna cerkev sv. Jožefa, pri kateri je leta 1787 nastala kuracija. Cerkev je bila zgrajena med leti 1787—1789. Imela je obokan presbiterij in ravno krito ladjo. Leta 1822 so zakristiji nadzidali oratorij, leta 1827 do 1828 pa dvignili in obokali ladjo, prizidali oba predzidka in uredili cerkveno fasado. Opravo, ki je bila sprva iz opuščene samostanske cerkve v Žičah, je sredi 19. stoletja zamenjala Vrenkova, ki še danes služi svojemu namenu. Cerkev je preprostega jožefinskega koncepta. Sestavljena je iz pozneje obzidanega nizkega prizmatičnega zvonika, pravokotne ladje, 3/8 zaključenega presbiterija in južne nadstropne zakristije. Zunanjščina in notranjščina sta baročno oblikovani. Dekorativna poslikava je od Franca Vipotnika iz leta 1928. Skoraj celotna oprema (4 oltarji in prižnica) je delo domačina Jožefa Vrenka vulgo Mastnaka iz let 1840—1870 z nekaj baročnimi pa tudi mlajšimi plastikami. V cerkvi visi troje slik iz 17. in 18. stoletja, ki so iz žičke kartuzije. Župnišče iz leta 1788 je bilo leta 1874 prezidano. Ko so leta 1862—1863 zgradili prvo šolo poleg cerkve, so podrli pravokotno kapelo sv. Trojice iz 17. stol., ki je stala v parku severozahodno od cerkve. Kapela, ki se izrecno omenja leta 1724, je do leta 1789 nadomeščala župno cerkev. Kmetija Landeker pod razvalinami gradu Lindeka je ostanek bivše grajske pristave, katere severni del so v 1. polovici 19. stoletja podrli. Okoli hiše so še vidni ostanki obzidja.

Romarska cerkev sv. Trojice na Gojki pri Frankolovem se je razvila iz kapele, postavljene leta 1841—1843 zaradi romanja k Vrenkovemu reliefu sv. Trojice, izdelanemu leto prej. Ker je postala kapela kmalu premajhna, so med leti 1847—1849 zgradili pod Vrenkovim vodstvom sedanjo cerkev tako, da so kapelo obdržali kot presbiterij in prostor poleg nje kot zakristijo. Leta 1852 do 1853 sta bila zgrajena zvonika, pokrita z zvonasto-laternasto pločevinasto streho. Leta 1863 je Jakob Brollo poslikal presbiterij, leta 1893 je cerkev dobila kamniti tlak. Oprava je vsa iz 3. četrtine 19. stoletja. Najmlajši del cerkve je zahodni

del zakristije, prizidan leta 1907. Sestava cerkve je običajna: pravokotna ladja z zvonikoma v fasadnih ogalih, ožji in nekaj nižji 3/8 zaključeni presbiterij in velika južna nadstropna zakristija. Zunanjščina je preprosta, glavni portal nosi letnico 1849, zakristijska pa 1843 in 1907. Notranjščino pokrivata kapasta oboka. Oprava (3 oltarji in prižnica) je Vrenkovo delo iz let 1845—1868. Za glavnim oltarjem visi preprost relief Marije in Jožefa, ki častita sv. Trojico, iz leta 1840, pri katerem se je božjepotno čaščenje začelo.

Podružna cerkev sv. Marjete na prelazu Loške gore (Loeczperg, Landsberg, Lanšperk, Lošperk) v Spodnjem Doliču je enotne postgotске gradnje iz 2. polovice 16. stoletja. Morda je nekoliko mlajša zakristija, zagotovo pa pevska empora, ki je enako kot glavni portal nastala v začetku 18. stoletja. Vojniški gradbenik Vinko Grein je cerkev leta 1893 statično utrdil. Takrat je bilo ugotovljeno, da je cerkev obdajalo obzidje. Patrocinij in pridevek »na jezeru« vzbujata domnevo, da je sedanja cerkev imela srednjeveško prednico, morda večjo kapelo, ki je nastala v bližini rimskih gradbenih ostalin. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja ter enako širok in visok, ovalno zaključeni presbiterij s prizidanimi severno pritlično zakristijo in južnim prizmatičnim zvonikom. Zunanjščina je preprosta. Ladjo in presbiterij osvetljujejo visoka, zašiljena okna, zakristijo kamnito okvirjena in s kovano mrežo opremljena okna, zvonovo etažo pa zašiljene line. Ladjo členijo 3 pari polstebrov, ki nosijo grebenasti obok s 3 navideznimi sklepniki. Presbiterijev obok je podoben, le da je brez polstebrov in »sklepnikov«. Dragoceno opravo sestavljajo 3 zlati oltarji iz 1. polovice 17. stoletja, ki hranijo 4 sočasne beneško vplivane slike. V zvoniku visi zvon s pantrovim frizom iz 16. stoletja. Baje je iz Iludinje nad Vitanjem. Cerkev predstavlja dober primer sožitja renesančnega stilnega hotenja in gotske oblikovne tradicije, ki je značilno za našo 2. polovico 16. stoletja.

Župna cerkev sv. Florjana v Srednjem Doliču, pri kateri je od leta 1788 kuracija in od leta 1873 župnija, se prvič omenja leta 1490. Najstarejši del sedanje cerkve je ladja, ki je vsa iz 17. stoletja. Bila je ravno krita in imela je 3/8 zaključen presbiterij. V 1. polovici 18. stoletja so prizidali kapeli, vendar je večje prezidave cerkev doživela šele potem, ko je postala župna. Leta 1805 so prizidali zvonik, leta 1810 obokali ladjo, leta 1820 vzdali pevsko emporo, leta 1827 prizidali zakristijo z oratorijem, leta 1856 preobokali presbiterij in leta 1889 preobokali levo kapelo. Ko so vzdali pevsko emporo, so postavili oba zvonikova pritlična prizidka ter uredili zunanji dostop na pevsko emporo in v zvonik. Končno so leta 1914 podrli stari presbiterij z zakristijo in zgradili sedanji cerkveni zaključek onkraj obeh kapel. Proti severu obrnjeno cerkev sestavljajo: prizmatičen zvonik z obojestranskima prizidkoma, stara pravokotna ladja s kapelama, nova ladja s stranskima ladjama in 3/8 zaključeni presbiterij s pritlično zakristijo. Zaradi mnogih povečav se je cerkev spremenila v prostorsko sestavljenko brez enotnega koncepta. Zunanjščina in notranjščina nista posebno zanimivi. Desno kapelo krasi tektonsko uporabljeni štuk iz 2. četrtine 18. stoletja, soroden onemu v cerkvah v Velenju in Šošanju. Oprava je podobarska in iz 19. stoletja. V zvoniku visi madžarski zvon iz Vojvodine, ki ga je leta 1589 ulil Anton Novotny. Župnišče iz leta 1791 je bilo leta 1877 dvignjeno v nadstropje. Ob cesti proti Lošperku stoji Žagmajštrova kapela, slopasto znamenje iz 18. stoletja. Dalje ob cesti je graniten spomenik iz leta 1955 v spomin na proboj 4 bataljonov 14. divizije dne 14. 2. 1944 z Basališča na Pohorje. Že pod lošperškim klancem stoji Vidmarjev križ v spomin na leta 1808 od Francozov ustreljenega domačega župana.

Podružna cerkev sv. Mohorja nad Srednjim Doličem stoji na severnem obronku Kozjaka. Prvotna kornozvonična stavba je ohranjena v zvoniku in presbiteriju sedanje cerkve, ki predstavlja dejansko staro cerkev brez njenega za-

hodnega dela s fasado. Ladja te cerkve je bila nizka in ravno stropana ter večkrat prebeljena, njen oltarni del v zvonici pa v 1. četrtini 15. stoletja poslikan s freskami furlanske stilne smeri. Polkrožen slavolok, nekoliko zalomljen banjasti obok in suličasto okno zvonice govore za nastanek prvotne cerkve sredi 13. stoletja. Po župni kroniki so staro ladjo leta 1682 prezidali, vendar je svojo glavno predelavo cerkev doživela leta 1870, ko so podrlí zahodni del stare ladje in prizidali novo, večjo ter zakristijo, staro ladjo pa porabili kot presbiterij, potem ko so jo z zazidavo starega slavloloka ločili od zvonice. Takrat je cerkev dobila tudi svojo sedanjo opravo. Sedanjo cerkev sestavljajo pravokotna ladja, ožji vendar enako visok presbiterij s severno pritlično zakristijo in vzhoden prizmatični zvonik. Cerkvena zunanjščina je preprosta, notranjščina pa produkt povečave. Ladjo členijo pilastri z oprogami in pokriva banjasti obok s sosvodnicami, kar se v presbiteriju ponovi. Zvonico pokriva rahlo zašiljena banja, osvetljuje povečano suličasto okno, medtem ko je drugo zazidano, ter v celoti krasijo freske, ki ne skrivajo svojega furlanskega porekla iz 1. četrtine 15. stoletja. Ker je pod freskami še več plasti beležev, to dokazuje, da je prostor starejši od fresk, saj izvira iz sredine 13. stoletja. Oprava je iz 2. polovice 19. stoletja. V zvoniku visi gotški zvon iz 15. stoletja.

Župna cerkev sv. Jošta na Kozjaku, pri kateri je od leta 1787 kuracija, od leta 1891 pa župnija, je imela poznogotsko prednico, ki se omenja leta 1545. To je bila majhna in nizka stavba, sestavljena iz zvonika, ladje in presbiterija, ki sta bila banjasto obokana. V presbiteriju je bila še ohranjena konzola s ščitkom in zvezdo kot ostanek rebrastega oboka. Nad glavnim portalom je stala kamnita plastika sv. Jošta, v zvoniku sta visela zvonova iz let 1567 in 1797. Krstilnik je imel letnico 1623. To cerkev so leta 1879 podrli in med leti 1882—1884 postavili sedanjo neogotsko stavbo, ki sestoji iz prizmatičnega zvonika, pravokotne ladje s $3/8$ zaključenima kapelama in $3/8$ zaključenega presbiterija z južno nadstropno zakristijo. Zunanjščina in notranjščina sta nezanimivi. Oprava je neogotska. Župnišče iz desetletja 1810—1820 ima vzdano peščenčevo reliefno ploščo, predstavljajočo Marijino kronanje iz 1. polovice 17. stoletja. Cerkev je do leta 1628 spadala pod pražupnijo Novo cerkev, nato pod vikariatno župnijo Dobrna, od leta 1787 pa je samostojna kuracija, oziroma od leta 1891 samostojna župnija.

Podružna cerkev sv. Miklavža v Zavrhu nad Dobrno je v presbiteriju in vzhodnem delu ladje iz srede 15. stoletja. Imela je obokan presbiterij in ravno krito ladjo. Ladjo so v 2. polovici ali konec 15. stoletja nekoliko dvignili in obokali. Zvonik so prizidali v 17. stoletju, kapelo Frančiška Ksaverija pa leta 1741. Okoli leta 1700 so podaljšali ladjo proti zahodu in jo ravno pokrili. Ker se je odpirala slavočno v staro ladjo, je izgledala kot njena veža. Obokali so jo šele okoli leta 1800. Kot zadnjo so leta 1862 prizidali zakristijo, ki se je dotlejš nahajala v zvonici. V sredini in 2. polovici 18. stoletja je cerkev dobila svojo opravo, ki pa jo je v 2. polovici 19. stoletja deloma zamenjala z manj kvalitetno podobarsko. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja z južno, enako visoko kapelo ter enako visok $3/8$ zaključen presbiterij z južno pritlično zakristijo in severnim prizmatičnim zvonikom. Zunanjščina je preprosta. Fasada je brez vhoda, zato pa sta v obeh ladjinih stranicah baročna portala. V kapelo je vzdan rimski nagrobnik. Zvonik ima kamnite vodne bljuvače, presbiterij pa pravokotni okni s poševnim ostenjem. Kapelo krasí čebulast strešni stolpič. Notranjščina dobro dokumentira gradbeni razvoj cerkve. Zahodni del ladje pokriva banjasti obok, vzhodnega dvojen križnorebrasti obok s konzolami, vendar brez sklepnikov. Zašiljeni slavolok z geometričnima kapiteloma je žlebasto profiliran. Presbiterij ima podoben obok kot ladja. Sestavlja ga križna pola in $5/8$ zaključek s štirilistnim sklepnikom. Kapelin slavolok nosi kronogram 1741. Členijo jo podvojeni pilastri in profilirana greda, pokriva pa v baročni tradiciji

poslikani kupolasti obok. Glavni oltar je kvalitetno baročno delo iz 2. četrtine 18. stoletja. Oltar v ladji je od Martina Spillerja iz leta 1862, oltarna slika pa je iz zdraviliške kapelle v Dobrni. Oltar v kapeli je delo Celjanov Ferdinanda Galla in Jurija Petrošnika iz let 1770—1771, prižnica pa od Vojničana Martina Spillerja iz leta 1862. V zvoniku visi baročen zvon iz leta 1667.

Med fevdalnimi objekti so omembe vredni gradovi Lindek (Lindegg), Lušperk (Luchsberg), Jamnik (Holenstein) in Irštajn (Ernststein) ter dvori Makovo (Magendorf), Tribnik (Triebhof), Frankolovo (Sternstein), Soeka (Einöd), Dobrnica (Gutenegg) in Zeleni dvor (Grünhof, Grüntalhof).

Lindek, ki je zapiral tesen s trgovsko cesto Celje—Konjice med Stenico in Stolpnikom se posredno omenja leta 1258, neposredno pa leta 1264 kot Lindecke in leta 1331 kot castrum Lindekh. Tega leta ga je kupila krška škofija, s čemer je postal njen fevd. S postopnimi prizidavami je rasteł iz romanskega jedra do končne predrenesančne zasnove. Še v 13. stoletju so k severozahodni strani grajskega jedra prizidali visok stolp s komaj meter debelimi stenami, ki je imel v drugem nadstropju kapelo s konhasto izoblikovano apsido. V 14. stoletju so na vzhodni strani pozidali peterokotni cvinger s stolpičem ob vhodu v osrčje gradu in nato postopoma prizidali še druge sestavine: jugozahodno od cvingerja vhodni del s stražarnico, ob zahodni strani obor in končno ob severni, vzhodni in južni strani gradu obzidni venec, ki se je ob stiku z oborom končal s segmentno bastijo. Na gradu so živeli od prve omembe leta 1258 do okoli leta 1580 Lindeški gospodje, nato Strassbergerji in Führenbergi. Grajska kapela sv. Miklavža se omenja že leta 1376. V celjsko-madžarski vojni je Jan Hunjadi sicer leta 1446 prodrl do gradu, vendar ga ni napadel. Vischer nam ga ne kaže. V 18. stoletju je bil v posesti Jerebov, Wolfov in Contijev (1756 do 1792). Grad je torej propadel šele proti koncu 18. stoletja in je danes le še skromna razvalina, v kateri pa so našli dva rimska miljnika.

Lušperk, ki je stal še tostran meje med nekdanjo Junsko in Dravsko goro oziroma med Vitanjskim in Konjiškim gospodvom, se omenja posredno (Henrik Lušperški) leta 1279, neposredno pa leta 1305 (Loczberg). Leta 1331 ga je kupil krški škof, s čemer je postal enako kot Lindek krški fevd. Grad, ki se že leta 1502 omenja kot razvalina (der Purkstal), leta 1542 kot urad, po letu 1611 pa sploh ne več, je le še skromno ohranjen. Stanovanjsko poslopje se še komaj sluti, pač pa se stoji obrambno obzidje, ki je oklepalo grajsko jedro. To obzidje, ki se prilagaja terenu, je približno osmerokotne oblike. Debelo je okoli 110 cm in še vedno okoli 6 m visoko. Proti vrhu se tanjša. Na mnogih mestih je predrto z ležišči tramov od prislonjenih lesenih konstrukcij. V tej podobi spominja grajska zasnova bolj na tabor kot na grad. Ohranjeni sta še dve trapecasti odprtini, prekriti z ravnima prekladama — nekdanja vhoda. Zidava je relativno pravilna in romanska. Kakšno je bilo grajsko jedro, hišasto ali stolpasto, se ne ve. Vsekakor pa kaže grad po konceptu če že ne po nastanku na veliko starost, ki sega morda še v 11. stoletje.

Jamnik, ki je v nasprotju z Lušperkom stal onkraj medgrofijske meje, torej že v konjiškem gospodstvu, se pojavi v zgodovini leta 1342, ko so pod njim postavili kapelo sv. Pankracija. Vischer nam ga kaže kot neutrjeno preprosto dvonadstropno poslopje z majhnim obzidanim vrtom, poleg katerega stoji večja kapela z zvonikom. Ohranjenih je le še malo sledov: temelj glavne stavbe, nasip obzidja in izsušen ribnik. Za gradičem desno je vodila strma, stopniščno dodelana pot do jame, katere zadnji del je služil kot zavetišče. Precej od gradiča je stala grajska kapela sv. Pankracija. Dr. Avguštin Stegenšek je cerkev okoli leta 1907 še videl. Sestavljali so jo: pravokotna ladja z grobnico, ob levi strani prizmatičen zvonik in na vzhodnem koncu 3/8 zaključeni presbiterij. K ladjini fasadi je bila prizidana veža. Gradič je obdajalo obzidje s stolpiči. Jam-

nik je obstajal že pred letom 1337, ko so se vanj preselili Konjiški gospodje in pred letom 1342, ko je Henrik Tanner (Tanarius) pod njim zgradil že večkrat omenjeno kapelo. Gradič so za Konjiškimi gospodi (okoli 1337 — okoli 1397) imeli razni deželnoknežji fevdniki, med njimi Führenbergi (1620—1716), dokler ni v 18. stoletju propadel. Kapela je služila svojemu namenu še do leta 1873, nakar so jo opustili in leta 1911 razstrelili, material pa porabili za bližnji premogovnik.

Irštajn, ki je ležal nad Zgornjim Doličem nasproti Valdeku, je bil že leta 1404 opuščen kot »öde Feste und Burgstall«. Kot urad se pojavlja še leta 1506, nato pa o njem ni več podatkov. Vendar pa se leta 1769 omenja polovični urad na Kozjaku. Okoli 1,5 m debelo, iz drobnega kamenja sestavljeno grajsko obzidje oklepa pravokoten prostor, velik okoli 25 × 10 m, ki leži od severa proti jugu. V notranjščini je ohranjen prečni zid, ki deli okoli 4 m širok prostor na jugu od ostalega grajskega kompleksa. Objekt torej predstavlja manjšo grajsko zasnovo, ki s svojo regularno obliko govori za nastanek v času naše visoke romanike, to je v 12. stoletju.

Makovo je bil gradič, ki je stal zahodno od Vitanja pri Trebuhinju. Njegov vitez Henrik se omenja med leti 1287—1295 kot krški fevdnik. Gradič (Turm) se omenja leta 1404 in še leta 1542, vendar ni danes od njega ničesar več ohranjenega.

Tribnik je bil dvor, ki je stal blizu cestnega prevala med Vitanjem in Stranicami. Med letom 1593, ko so ga zgradili, in letom 1742, ko so ga prodali, so ga posedovali Strassbergerji. Pozneje je dvor propadel. Danes nanj spominja le še lokalno ime.

Frankolovo. Gradič stoji v Verpetah severno od Frankolovega ter je posestni naslednik Lindeka. Leta 1580 se pojavi kot nadstropen dvor v Verpetah (Rephuenhof). Leta 1615 ga je kupil bruški župnik Collin, ki ga je prezidal v sedanjo obliko in ga nato preimenoval v Sternstein. Pozneje je gradič prehajal iz rok v roke. Med leti 1815—1870 so ga posedovali Ressingeni. Končno ga je leta 1881 kupila angleška družina Faber, ki ga je posedovala do leta 1941. Jugozahodno od gradu je stala kapela sv. Trojice, ki se omenja leta 1724. Dokler ni bila postavljena župna cerkev leta 1789, je dve leti služila župnijskim potrebam. Podrli so jo leta 1862, ko so zgradili vaško šolo. Gradič, ki so ga obnovili okoli leta 1877, danes naseljujejo stranke.

Socka se omenja leta 1404 kot krški fevd. V zakupu so jo imeli Vitanjski gospodje, po letu 1429 razni fevdniki. Leta 1601 je postala svobodna lastnina Freibergov, ki so jim sledili razni lastniki. Leta 1722 se omenja kot utrdba in plemiško domovanje. Sredi 19. stoletja so jo temeljito obnovili Ressingeni (1817—1864), tako da je gradič še sedaj naseljen. Kapela, posvečena sv. Barbari, je obstajala že leta 1729. Pozneje zanemarjena, je bila leta 1865 obnovljena in ponovno opremljena z mašno licenco.

Dobrnica severno od Dobrne je manjša graščina, ki je znana od srede 17. stoletja, ko jo je kupil ptujski trgovec Gabrijel Caccia. V posesti so jo imeli deloma plemiči deloma meščani, med njimi Adelsteini (1692—1822), Dienersbergi (1822—1851) in Kolovrati, ki so jo po letu 1851 uporabljali kot pivovarno. Stavba, ki so jo po požaru leta 1716 obnovili, je iz 17. in deloma 19. stoletja. Kapela je bila posvečena leta 1778. Danes je stavba, ki služi stanovanjskim namenom, v precej slabem stanju.

Zeleni dvor se pojavi v zgodovini leta 1667 in nato še leta 1754 in 1798. Dvor je stal blizu Lipja severno od Bevč, vendar ni več ohranjen.

Rakovec ob Hudinji nad Vitanjem se je razvil kot zaselek ob poti, ki vodi iz Vitanja v dolino Velke in Radoljne. Prva glažuta je tu nastala že leta 1705.

Vitanjska gosposčina pa je leta 1781 postavila novo glažuto, ki jo je leta 1795 prodala Rajmundu Novaku. Temu sta kot lastnika sledila sin Ignacij in vnuk Rajmund. Od njega jo je kupil Celjan Jožef Wokaun in jo leta 1874 opustil, ker se je posvetil izključno gozdarstvu. Pozneje je Wokaunova vdova posest prodala grofom Thurnom. Od steklarne je ohranjena samo še stara upravna stavba.

Vitanjsko območje se nam torej predstavlja kot orografsko zanimivo prehodno ozemlje, ki je odigralo tudi določeno historično vlogo, saj se je v 11. in 12. stoletju znašlo ob tromeji velikih upravnih enot — grofij. To je pogojilo zgodnji nastanek fevdalnih postojank, med katere je šteti zlasti Vitanje in Dobrno, ki sta kot breže-seliški in bogenski alod prešli leta 1072 in 1147 v krško posest. Tako je krška škofija že sredi 12. stoletja združila večino opisanega ozemlja in ga v dobršni meri ohranila v svoji posesti do 18. stoletja. Med fevdalnimi postojankami je gotovo najzanimivejši vitanjski Stari grad, središnji grad s stolpastim jedrom, ki je propadel okoli leta 1600, nato Lušperk, taborski grad nepravilnega tlorisa s kamnitim obzidjem in napol lesenim bivalnim jedrom, ki je bil leta 1502 že razvaljen, in Irštajn, manjši kastelast objekt, ki je bil že pred letom 1404 opuščen. Omembe vredni pa so tudi Lindek, ki se pojavi sredi 13. stoletja in je nastal zaradi ceste, ki so jo po letu 1241 predstavili z rovske na straniško traso, vitanjski Novi grad s stolpastim palacijem iz konca 13. stoletja, ki je obrambno dopolnil Stari grad, in kurijski dvor v trgu, ki je prevzel upravne in fevdne funkcije krške škofije za njene posesti v povirju Hludinje, Voglajne in v Marki. Po izvoru srednjeveški so bili še Jamnik, Socka in Makovo, medtem ko so ostali gradiči in dvori novoveški, večinoma iz 16. in 17. stoletja.

Od naselbin je le Vitanje statusno doseglo stopnjo trga, pomembnejše prometno središče pa se je razvilo tudi pri Novi cerkvi, kjer se je ocepila stara celjska obvoznica preko Rožne doline v dolino Savinje. To so na zahtevo Celjanov in Vojničanov leta 1524 prepovedali uporabljati za tranzitni promet, pozneje pa so jo s prečnico povezali z Vojnikom in s tem prekinili njeno povezavo z Novo cerkvijo. Če je bilo v srednjem veku Vitanje nesporno upravno in sodno središče opisanega ozemlja, pa so se v novem veku razvila še druga središča gosposčin s sedeži deželskih sodišč v Lembergu in Ranšperku, ter pomeirjev v Vitanju, Dobrni, Šaleku, Gorici in Roženberku.

Isto velja za cerkveno organizacijo. Medtem ko je severna polovica spadala pod šmartinsko pražupnijo oziroma vitanjsko vikariatno župnijo, pa je južna polovica od 2. polovice 12. stoletja dalje spadala pod pražupnijo v Novi cerkvi. Iz te se je leta 1628 izločila Dobrna kot vikariatna župnija, medtem ko so vse ostale samostojne kuracije in poznejše župnije nastale šele v jožefinski dobi med leti 1786—1789. To so Skomarje, Stranice, Srednji Dolič, Frankolovo in Sv. Jošt na Kozjaku. Med cerkvami so umetnostnozgodovinsko zanimive župna in Marijina cerkev v Vitanju ter podružne cerkve na Kozjaku, na Loški gori in na Zavrhu. Poleg njih pa so omembe vredne tudi izginule podružne cerkve: sv. Križa na Križevi gori oziroma v Križevcu pri Stranicah, ki se je morala leta 1802 umakniti trgovski cesti Konjice—Vojnik—Celje, sv. Pankracija pod Jamnikom iz leta 1342, ki so jo uničili leta 1911, in zgodnjebaročna sv. Trojice pri Frankolovem, ki so jo porušili leta 1862. Med njimi je bila najzanimivejša leta 1391 omenjena cerkev sv. Križa, katere kvadratast oltarni prostor je govoril za postromanski čas njenega nastanka v 2. polovici 13. stoletja.

Iz povedanega spoznamo ustvarjalno odzivnost obravnavanega ozemlja, v kateri se zrcali njegova izrazito prehodna lega z mrežo prometnih poti, povezujočih Podravje s Posavinjem in vzhodno Štajersko s Koroško. Industrijski zametki v Rakovcu, Vitanju, Hludinji in bližnjem Mislinju pa nas že v 18. sto-

letju opozarjajo na zgodnjo usmeritev tega ozemlja k sodobnejšemu gospodarstvenemu razvoju, ki pa ga je prometna politika 2. polovice 19. stoletja z izgradnjo koroške in mislinjske železnice osamila in s tem privedla v zatišnost, ki je trajala vse do osvoboditve.

LITERATURA

- Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte. München 1962.
- Krajevni leksikon Slovenije III. Ljubljana 1976.
- Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice I. Celje 1971.
- Ivan Stopar: Razvoj grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1977.
- Ivan Stopar: Vitanje. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 93/1979.
- Jože Curk: Sakralni spomeniki na območju občine Celje in Slovenske Konjice. Topografsko gradivo I in IV. Celje 1966 in 1967.
- Jože Curk: O urbanistično-gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavinju, Obsočlju in Posavju. CZ 1962. p. 225—254.
- Jože Curk: Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju. ČZN NV 15/1979. p. 208—263.

DIE BAUGESCHICHTE VON VITANJE UND DER UMGEBUNG

Zusammenfassung

Die Umgebung von Vitanje stellt sich als ein orographisch Interessantes Durchgangsgebiet vor. Es spielte eine gewisse Rolle in der Geschichte, weil es sich im 11. und 12. Jahrhundert an der Grenze dreier grossen Verwaltungseinheiten — Grafschaften — befand. Diese Tatsache bedingte die frühe Entstehung der feudalen Stützpunkte, unter denen sich besonders Vitanje und Dobrna befanden, die als alodiales Eigentum der Grafen von Friesach-Zeltschach und der Grafen von Bogen in Jahren 1072 und 1147 in den Besitz des Bistums Gurk übergingen. Auf diese Weise hat das Bistum Gurk schon in der Mitte des 12. Jahrhunderts fast das gesammte, hier behandelte Gebiet bekommen und bis in das 18. Jahrhundert behalten. Unter den feudalen Objekten sind die interessantesten: die alte Burg von Vitanje, ein konzentrischer Bau mit turmartigen Kern, der um 1600 verfiel; Lušperk, eine taborähnliche Burg von unregelmässigem Grundriss mit einer steinernen Ummauerung und halb hölzernen Wohnkern, die schon im Jahr 1502 verfallen war; und Irštajn, ein kleineres kastellähnliches Objekt, das schon im Jahr 1404 verlassen war. Lindek aus der Mitte des 13. Jahrhunderts entstand wegen der damaligen Umleitung der Kommerzialstrasse von der Trasse über Rove auf die Trasse über Stranice. Die neue Burg von Vitanje mit dem turmähnlichen Palatium aus dem Ende des 13. Jahrhunderts bereicherte die Verteidigungsmöglichkeiten der alten Burg. Der Verwaltungshof im Markt diente aber als das Amtshaus des Bistums Gurk für seine Besitze im Quellengebiet von Hudlnja und Voglajna und in der Mark. Auch Jamnik, Socka und Makovo waren des mittelalterlichen Ursprungs, die anderen Schösser und Höfe sind aber neuzeitlich, am meisten aus dem 16. und 17. Jahrhundert.

Unter den Siedlungen erreichte nur Vitanje die Marktrechte. Ein genug wichtiger Verkehrsmittelpunkt entwickelte sich aber auch bei Nova cerkev, wo die alte Umwegstrasse von Celje abwichte und durch Rožna dolina nach Savinjska dolina führte. Diese Strasse hat man auf das Verlangen von den Bewohnern von Celje und Vojnik im Jahr 1524 für den Gebrauch im Transitverkehr verboten, später aber mit dem Vojnik verbunden und auf diese Weise ihre alte Verbindung mit der Nova cerkev abgeschafft. Wenn im Mittelalter Vitanje als das verwaltliche und gerichtliche Sitz des behandelten Gebietes galt, entstanden in den folgenden Jahrhunderten noch andere Zentren der Herrschaften und der Landgerichte in Lemberg und Ranšperk und der Burgfriede in Vitanje, Dobrna, Salek, Gorica und Roženberk. Dasgleiche gilt für die Kirchenorganisation. Die nördliche Hälfte gehörte unter die Urfarre Smartno bei Slovenj Gradec beziehungsweise die Vikariatspfarre Vitanje, die südliche Hälfte aber seit der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts unter die Urfarre von Nova cerkev.

In dieser entwickelte sich im Jahr 1628 die Vikariatspfarre Dobrna, alle anderen Kuratien und Pfarren entstanden aber erst in der josephinischen Zeit in den Jahren 1786—1789. Das sind Skomarje, Stranice, Srednji Dolič, Frankolovo und Jošt na Kozjaku. Unter den Kirchen sind kunsthistorisch interessantere Objekte: die Pfarrkirche und die Marien-Kirche in Vitanje und die Filialkirchen an Kozjak, auf der Loška gora und in Zavrh. Neben ihnen sind erwähnenswert noch die verschwundenen Filialkirchen: des hl. Kreuzes am Križna gora beziehungsweise im Križevce bei Stranice, die im Jahr 1802 der Kommerzialstrasse Konjice—Vojnik—Celje weichen musste, des hl. Pankratius unter Jamnik: aus dem Jahr 1342, die im Jahr 1911 vernichtet wurde, und die frühbarocke der hl. Dreifaltigkeit bei Frankolovo, die im Jahr 1862 abgetragen war. Unter ihnen war die Kirche des hl. Kreuzes am meisten interessant. Ihr quadratischer Altarraum sprach für ihre Entstehung in der postromanischen 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Aus dem Gesagten geht eine relativ grosse Aktivität des behandelten Gebietes hervor, in der sich seine Offenheit, fusend auf dem Strassennetz, das Podravje mit Posavinje und Štajersko mit Koroško verbindet, bekundigt. Die industriellen Ansätze in Rakovec, Vitanje, Hudinja und Mislinja zeigten schon im 18. Jahrhundert die weitere wirtschaftliche Orientierung des Gebietes an, das aber wegen der Verkehrspolitik der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, mit dem Ausbau der Eisenbahnlinien durch Dravska und durch Mislinjska dolina, in eine Stagnation fiel, aus der sich erst nach der Befreiung wieder löste.

POSEST VETRINJSKE OPATIJE NA ŠTAJERSKEM (ok. 1145—1786)

Jože Mlinarič*

UDK 332(091)(497.12):271.1(436.523 Vetrinj)»1145/1786«

MLINARIČ Jože: Posest vetrinjske opatiije na Štajerskem (ok. 1145 do 1786). (Zusammenfassung: Besitztum der Abtei Viktring in der Steiermark um 1145—1786.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, str. 38—59.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 1 sl., 1 karta, 2 faksimila.

Avtor članka se na kratko ustavi pri samostanski posesti na Koroškem in Kranjskem, nato pa na osnovi arhivalnih virov poda posestne pridobitve na Štajerskem, pridobitev privilegijev v zvezi s prevozom vina, nato poda na osnovi urbarjev iz 1488 in 1502 stanje posesti, nakar pa prikaže spore med mestom in samostanom predvsem zaradi plačevanja davščin in zaradi drugih obveznosti samostana do mesta ter spore s sosednjimi gosposčinami in hočkim župnikom, na čigar teritoriju je večji del vetrinjske zemlje ležal, na koncu pa se na kratko ustavi pri ukinitvi samostana v letu 1786 in pri usodi njegove posesti po njej.

UDC 332(091)(497.12):271.1(436.523 Vetrinj)»1145/1786«

MLINARIČ Jože: The Possession of the Abby of Vetrinje (Viktring) in Styria (about 1145—1786). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, p. 38—59.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict., 1 chart, 2 facsimiles.

The author of the article stops shortly at the possession of the monastery in Carinthia and in Carniola, then on the basis of the archival sources he gives the possessory acquisitions in Styria, the acquisition of privileges in connection with the transport of wine, then on the basis of the register of landed property from 1488 and from 1502 he gives the state of the possession, whereupon he shows the quarrels between the town and the monastery above all because of the paying of taxes and because of other obligations of the monastery towards the town and the quarrels with the neighbouring manorial estates and with the parish priest of Hoče, on whose territory the greater part of the land of Vetrinj lay, and at the end he stops shortly at the abolition of the monastery in the year 1786 and at the fate of its possession after it.

Vetrinjska opatija, edina ustanova cistercijanov na koroških tleh, ustanovljena v letu 1142 od grofa Bernarda Spanheimskega, strica tedaj vladajočega koroškega vojvode Ulrika I., in poseljena po menihih iz lotarinškega samostana Villars (Vilerium Metense), ter matica v letu 1234 ustanovljenega samostana Kostanjevice na Dolenjskem, je s svojo obsežno posestjo po Koroškem, Kranjskem in Štajerskem odigrala pomembno vlogo v gospodarskem življenju, s svojo kulturno dejavnostjo pripomogla k dvigu civilizacijske in kulturne ravni v živ-

* Dr. Jože Mlinarič, arhivski svetovalec Pokrajinskega arhiva Maribor.

ljenju tedanje Evrope, pri čemer naj omenimo samo njenega opata Janeza (1312—1345), prvega koroškega in najpomembnejšega zgodovinopisca tedanjega časa, zlasti s svojimi inkorporiranimi župnijami po Koroškem pa odigrala vidno vlogo v cerkvenem življenju.¹

Vetrinj kot ustanova cistercijanov, katerih dejavnost je bila močno usmerjena tudi v gospodarstvo, saj je kmetovanje bilo eno izmed zelo pomembnih nalog reda,² sicer sprva ni bil močno dotiran, vendar je zlasti z darovi že v nekaj desetletjih postal važen gospodarski činitelj ter je bil konec 12. stol. in v 13. stol. najbogatejši samostan v celovski okolici na Koroškem.³ Osnovna dotacija samostana je bila vsekakor na Koroškem: v Rožu in na Ljubelju, v okolici Sattnitza, zahodno in severno od Vrbskega jezera, po zgornjem Koroškem, pri St. Vidu ob Glini ter v bližini Celovca in vzhodno od njega.⁴ Vetrinj je razen tega že od leta 1200 užival na vseh svojih posestvih pravico imunitete, ki mu jo je potrdil v letu 1207 kralj Filip. Samostanska zemljiška politika pa je v času med 1201 in 1246 na ozemlju slovenske Koroške zasledovala predvsem cilj arondacije zemlje v bližini samostana: na območju Ribnice (Reifnitz), ob Vrbskem jezeru, v Rožu in v okolici Celovca.⁵ Samostan je pri tem poskušal bolj oddaljeno zemljo in tako, ki je bila raztresena po raznih krajih, odprodati ali pa jo zamenjati za zemljo, ki je ležala bliže samostana.

Že v prvih letih svojega obstoja si je samostan pridobil posest tudi na Stajerskem, o čemer bomo govorili kasneje, ter zemljo na Kranjskem. Vez med njegovo koroško in kranjsko posestjo je bila pomembna pot, ki je vodila preko Drave pri Humberku (Hollenburg) ter čez Ljubelj. Ob tej poti si je Vetrinj pridobil v letu 1207. od istrskega mejnega grofa Henrika cerkev sv. Lenarta na gori Ljubelju, vendar s pogojem, da tod poskrbi za popotnike in na svoje stroške popravlja pota in mostove.⁶ Okoli leta 1220 si je samostan pridobil most čez Dravo na podnožju Humberške gore, ki mu ga je Sviker Humberški podelil s pogojem, »da bi bil odprt za vse, tako za revne kakor za bogate, za tujce kakor za domačine, vendar se od nikogar ne bi smelo za to ničesar terjati.«⁷ K temu je Sviker podelil samostanu še posest, da bi iz njenih dohodkov mogli samostanci vzdrževati most in ga popravljati.⁸ S temi daritvami si samostan ni samo zagotovil proste poti h kranjskim posestvom, temveč je prevzel nase skrb za vzdrževanje poti in oskrbo popotnikov, kar je bila ena izmed pomembnih nalog, ki si jih je red zastavil.⁹

Na Kranjskem si je vetrinjski samostan pridobil posest predvsem na dveh mestih:¹⁰ okoli Preddvora pri Kranju in okoli Špitaliča pri Motniku, koder je imel tudi zavetišče za popotnike. Oba omenjena kraja sta postala gospodarska in upravna centra tamkajšnjih posesti, ki se je zlasti z darovi kasneje sila povečala. Obdelovalno zemljo pa si je samostan pridobil na obeh območjih z intenzivnim krčenjem. Obsežno posest je bilo mogoče v redu upravljati le z dobro

¹ W. Krallert, Beiträge zur Geschichte des Zisterzienserklosters Viktring. Carinthia 123, 1933, str. 83—110 in 128, 1936, str. 5—14.

² A. Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335 II (1246—1335), Klagenfurt 1929, str. 292—296, 329—331, 374—380 in 401—407.

³ Magda Roscher, Geschichte der Cistercienserabtei Viktring in Kärnten in der Zeit von 1142—1534. Diss. Univ. Wien 1953 (tipkopis v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu).

⁴ I. J. Lekal, Geschichte und Wirken der Weissen Mönche. Köln 1958, str. 232 sl.

⁵ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku V, Ljubljana 1928 (= Gr. V), str. XXX.

⁶ W. Krallert, o. c., Carinthia 123, 1933, str. 99—100.

⁷ Gr. V, str. XXX.

⁸ A. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae IV/1, Klagenfurt 1906 (= MDC IV/1), št. 1598, str. 33.

⁹ ... ut omnibus tam pauperibus quam divitibus tam alienis quam indigenis liber paleas transsilis nec aliud ab aliquo propter hoc exigatur.

¹⁰ MDC IV/1, št. 1809, str. 109—110.

¹¹ Ljubina pravi: ... ut ex eo pons idem, cum necesse fuerit, repararetur ...

¹² V letih med 1154 in 1156 si je samostan pridobil od grofice Hedvike iz Bogen 5 kmelij v Vipavi (apud Wippach), ki pa se kasneje ne omenjajo več (Gr. IV, št. 339, str. 178).

gospodarsko-upravno organizacijo, na kar kažeta razdelitev posesti na dva upravna centra in njena delitev na urade.¹¹

Prva pridobitev zemlje na kranjskih tleh sega v leto 1147, ko je vetrinjski menih Engelbert na prigovarjanje opata Eberharda podelil svojemu samostanu »curtis, que dicitur Niwenhouen« (Preddvor) in ko je vitez Majnhard iz Kokre, ministerial grofa Bertolda iz Kamnika, podaril Vetrinju štiri kmetije »in loco, qui Niwenhouen dicitur« ter zamenjal šest kmetij in eno ravnico tik Preddvora (iuxta eundem locum Niwenhouen) za samostansko posest na Koroškem.¹² Po men vetrinjske gospodarske enote pri Preddvoru se je takó povečal in leta 1154 se prvič navaja samostanska pristava (grangia).¹³ Tedaj je oglejski patriarh Peregryn daroval vetrinjski cerkvi vso desetino od zemlje, ki je sodila k pristavi, kakor tudi od vseh kmetij v patriarhiji, tako tistih, ki jih je samostan tedaj posedoval, kakor tudi onih, ki bi si jih na omenjenem ozemlju v bodoče še pridobil. Samostanu pa je razen tega inkorporiral še cerkev (sv. Petra) v Pred-dvoru (ecclesiam quandam apud Niwenhouen) z njeno podružnico v Tupalichah (et alteram ecclesiam apud Tupalich) skupaj z vsemi desetninami in drugimi pravicami ter pridjal tri kmetije in enega podložnika.¹⁴ Ko je papež Inocenc III. leta 1202. na prošnjo samostana sprejel ustanovo z vsemi posestmi v svoje varstvo, je posebej potrdil tudi vse tisto, kar so oglejski patriarhi samostanu podelili v Preddvoru (in Niwinhouen).¹⁵ V Špitaliču se sprva omenja le vetrinjski hospic, šele leta 1252 pa pristava. 1229 je Oton VII., vojvoda meranski, potrdil meje posesti »hospitali sancti Antonii in Pokkesruke« (na Kozjem hrbtu), dal ustanovi desetino ter ji potrdil druge pravice kakor tudi daritev svojega brata, istrskega mejnega grofa Henrika.¹⁶ V letih 1242 in 1243 pa je sledila potrditev posesti po vojvodi Frideriku in oglejskemu patriarhu Bertoldu.¹⁷ V letu 1252 je Ulrik Spanheimski, kasnejši vojvoda koroški, ki je Vetrinju bil močno naklonjen, kot gospod Kranjske izvil izpod svoje sodne oblasti vsa posestva samostana v svoji gosposčini, pri čemer si je pridržal le pravico do krvnega sodstva. V listini tudi izrecno omenja samostanski pristavi pri Pred-dvoru in Špitaliču (»grangias... in Niwenhouen videlicet et in Pochsruke in Karniola constitutas«).¹⁸ S koncem 13. stoletja preneha večanje posesti pri Špitaliču in njena velikost in obseg se v glavnem ustalila.¹⁹

Posest vetrinjskega samostana na Štajerskem se omenja prvič v listini, nastali med leti 1143 in 1147; torej je samostan na tem območju dobil zemljo že na samem začetku svojega obstoja. Tedaj sta grof Bernard Spanheimski in njegova žena Kunigunda podelila Vetrinju posest v Marki (na Štajerskem) (in Marchia): Bernard vas Loko pri Miklavžu na Dravskem polju (iuxta Brunne in Marchia... villam unam, que Lonch dicitur), Kunigunda svoj delež pri Miklavžu (in Brunne), po Wolfram iz Labota pa Hotinjo vas in Rogozo (Hunolsdorf et Rogor).²⁰ Samostanska posest se je pred letom 1202 morala vsekakor

¹¹ Prim. W. Krallert, o. c., Carinthia 126, 1936, str. 5-6.

¹² Gr. IV, št. 235, str. 131.

¹³ Grangia je bila novost, ki so jo vpeljali v gospodarstvo cistercijsci in je bila dvor z zemljo, ki so jo menihi obdelovali sami in s svojimi hlapci. S povečanjem posesti se je večalo tudi število grangij pri posameznih samostanih. Središče grangije je bil gospodarski dvor in stanovanje bratov laikov, ki so obdelovali zemljo pod vodstvom ugovaritelja gospodarstva (grangiarus), ki je gospodaril po navodilih samostanskega celerarija. Sprva grangije niso smele biti od samostana oddaljene več kakor dan hoda. Ščasoma pa so ti dvori razpadli na podložniške kmetije (L. J. Lekal, Geschichte..., str. 237).

¹⁴ Gr. IV, št. 323, str. 170-171.

¹⁵ Gr. V, št. 12, str. 13.

¹⁶ MDC IV/1, št. 1960, str. 173-174.

¹⁷ H. Pirchegger, Der Besitz der kärntner Klöster und Pfarren in der Steiermark. Carinthia I, 151 (1961), str. 516-517.

¹⁸ Gr. V, št. 798, str. 382-383 in št. 806, str. 386-387.

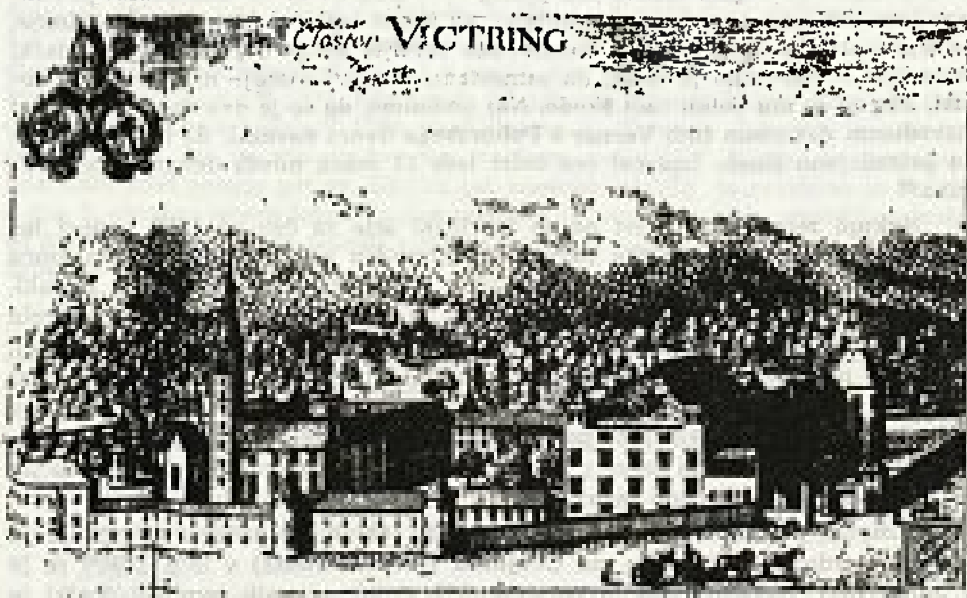
¹⁹ MDC IV/1, št. 2506, str. 414.

²⁰ W. Krallert, o. c., Carinthia 126, 1936, str. 11-12.

²¹ J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, Graz 1873, št. 237, str. 244-245. Fr. Kos (Gr. IV, št. 183, str. 109) meni, da gre za Kurjo vas pri Lovrencu na Pohorju, kar pa je malo verjetno.

povečati bodisi z darovi ali z nakupom, saj potrdilna listina Inocenca III. z dne 19. marca 1202 navaja poleg Miklavža (Brunnen) tudi še »Oberenhof« in »Donnansdorf«, ²¹ ki ju listina iz leta 1237 postavlja v okolico Ptuja (circa Bettowe). V omenjenem letu je namreč salzburški nadškof Eberhard II. zamenjal z vetrinjskim opatom Arnoldom svojo desetino na Koroškem za vasi pri Ptuj: dve vasi z imenom »Domia(n)storff«, vas »Brvnne« in vas »Oberendorf«. ²² Za samostansko posest na Štajerskem (in universis prediis in Marchia positis) je avstrijski in štajerski vojvoda Leopold VI. izdal v letu 1202. listino, s katero je Vetrinju odstopil vse tiste pravice, ki bi mu (vojvodi) šle na njegovih posestvih, in mu obljubil zaščito posesti po svojih sodnikih in defenzorjih. ²³

Od doslej našteje posesti na Štajerskem se v letu 1394 omenjajo kmetije pri Miklavžu na Dravskem polju (Sand Nicola niderhalb Marchpurg), ko jih je samostan podelil svojemu oskrbniku v dosmrtno hasnovanje. ²⁴ iz česar bi bilo razbrati, da Vetrinj ni zamenjal vse svoje posesti s salzburško cerkvijo, ali pa si jo je pridobil po letu 1237. Iz dokumentov tudi izgine posest pri Rogozi in Hotinji vasi. H. Pirchegger je mnenja, da je omenjeno posest samostan zamenjal z gospodi iz Ptuja, ki so od leta 1363 bili gospodarji bližnjega Pohorskega dvora, za zemljo pri Hočah, češ da nam sicer ni moč ugotoviti, na kakšen način so si jo vetrinjski samostanci pridobili. ²⁵ Ta trditev je vsekakor sprejemljiva že zaradi tega, ker se v letu 1255 med ministeriali Friderika Ptujskega navaja tudi Henrik iz Rogoze (Heynricus de Rogeys), ki je bil vsekakor lastnik dvorca

Samostan Vetrinj v drugi polovici 17. stoletja (J. V. Valvasor, Topographia Archiducatus Carinthiae, Nürnberg 1688)

²¹ MDC IV/1, št. 1530, str. 6–8.

²² M. Kos (Gr. V, št. 20, str. 14) meni, da gre pri »Brunnen« za Studenec, kar je malo verjetno, in »Donnansdorf« = Domajna.

²³ Samostan je to posest sicer nemoteno užival, vendar je zaradi njene oddaljenosti imel vsako leto s spraviljanjem pridelkov veliko izdatkov in truda: »... propter rerum dispendium et fatigam communiter personarum quam ex loci distantia ipsi cenobio supervenit annis singulis conducendo et fructus predietarum possessionum fratrum utilitatibus colligendo...« (MDC IV/1, št. 2141, str. 243).

²⁴ Gr. V, št. 42, str. 34.

²⁵ J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora v. Maribor 1979 (= GZM V), št. 65.

²⁶ H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gütern, Städte und Märkte, München 1962, str. 22.

na Rogozi, ki je bil s svojo posestjo sosed Hotinji vasi.²⁶ Hočko posest si je samostan kasneje povečeval z nakupi ali darovi (npr. 1379),²⁷ sicer pa njen zametek s šestimi podložniškimi gospodarskimi enotami sega že v leto 1326.²⁸ Kratko epizodo predstavlja lastništvo samostana nad dvanajstimi kmetijami pri Vuzenici ob Dravi (iuxta Seldenhouen), ki si jih je samostan pridobil z zamenjavo zemlje z Gotfridom iz Grabštanja na Koroškem (Grafenstein) pred letom 1248 in ki jih je v tem letu izgubil v korist Kolona Vuzeniškega.²⁹

Prve sledi o samostanski posesti v Mariboru in v njegovi najbližji okolici na levem bregu Drave segajo v začetek 13. stoletja in prvi podatek o njej je nakup hiše s pripadajočim zemljiščem in gospodarskim poslopljem v Mariboru v času med leti 1220 in 1224, iz česar se je razvil t. i. vetrinjski dvor kot upravni in gospodarski sedež samostanske posesti v Mariboru in v njegovi okolici. Tudi Vetrinj si je kakor drugi samostani poskušal pridobiti v mestih poslopja, zlasti še tam, kjer je imel v bližnji sosesčini svojo zemljo, ali pa ob važnejših trgovskih poteh. Tako je najstarejša vetrinjska hiša bila v Brežah (posest v kraju omenjena 1194. leta), v Velikovcu se omenja 1204, v Beljaku, ki je predstavljal važno postojanko na poti k samostanskim posestim na zgornjem Koroškem, leta 1207, v Celovcu pa razmeroma pozno (1320).³⁰ Sredi 13. stol. si je samostan pridobil posest vzhodno od mesta, na območju Melja, in to v zastavo, ki pa je kasneje prešla nedvomno v njegovo trajno last. 6. decembra 1254 se je namreč Henrik Rogaški vpričo imenitnikov, med katerimi je bil Gotfrid Mariborski, v mariborski župnijski cerkvi pod prisego zavezal, da bo do binkoštnih praznikov leta 1255 samostanu za prizadejano mu škodo izplačal 20 mark odškodnine, za kar mu je zastavil zgoraj imenovano zemljo, ki je dajala letno 2 marki dohodkov.³¹ Razvidno je torej, da samostanu njegovi sosedje niso bili le v korist, ampak so mu delali tudi škodo. Naj omenimo, da se je dva dni pred zgoraj navedenim datumom tudi Verner s Pohorskega dvora zavezal, da bo samostanu za prizadejano škodo izplačal čez četrta leta 12 mark novih denarjev odškodnine.³²

Nakupi zemlje in darovi pa so izpričani šele za čas od 1290 naprej ter obsegajo zlasti vinogradniške parcele na območju od Kamnice pri Mariboru na zahodu do Malečnika na vzhodu (Krivec, Vinarski breg, Račji breg, Košaki, Počehova, Cvajnik, Melje, pri Malečnici), na poslopja in posamezne parcele v Mariboru, na desnem bregu Drave pa na njive pri Magdaleni (na obrežju), vinograd pri Pekrah ter podložniške kmetije pri Hočah. Posest si je Vetrinj pridobil v prvi vrsti od mariborskih meščanov in prebivalcev okoliških krajev ter od duhovne gosposke. Med posestnimi pridobitvami 14. stoletja lahko zabeležimo tretjino darov, ki pa se s 15. stol. popolnoma umaknejo nakupom, ki jih je tudi nekako za četrtno manj kakor v predhodnem stoletju.

Posestne pridobitve si v 14. stoletju slede takole. Po nakupu vinograda od Katarine, vdove po Rudolfu, na Cvajniku (sev. od mesta) v letu 1290³³ se je z letom 1321. povečalo število samostanskih gorskopравnih zemljišč. Tedaj je Henrik Sachs podelil opatu Janezu v dar 8 računskih veder gornine z vinogradov v Počehovi (dacz Potskav) in 2 vedri gornine z vinogradov pri Malečnici

²⁶ Prim. idem, str. 106. J. Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III*, Graz 1903, št. 174, str. 257.

²⁷ GZM V/29.

²⁸ J. Milnarčič, *Gradivo za zgodovino Maribora III*, Maribor 1977 (= GZM III), št. 79.

²⁹ MDC IV/1, št. 2369, str. 357.

³⁰ W. Kralert, o. c., *Carinthia* 128, 1936, str. 6–12.

³¹ J. Milnarčič, *Gradivo za zgodovino Maribora I*, Maribor 1975 (= GZM I), št. 86.

³² GZM I/85.

³³ J. Milnarčič, *Gradivo za zgodovino Maribora II*, Maribor 1976 (= GZM II), št. 66.

Naj omenim, da je vetrinjski samostan imel že pred letom 1243 namen pridobiti si z vinograda, enega na današnji Piramidi (In Monte castri) (GZM I/89).

(in der Maelsnicz).³⁴ V naslednjem 1322. letu je opat Janez kupil od Ulrika iz Slivnice vinograd severno od mesta (in der Weyerbach), ki pa se ga je samostan v drugi polovici istega stoletja skušal znebiti in ga odprodati, ker je bil premalo donosen. 1368. leta se je namreč opat Nikolaj iz cistercijskega samostana Villarsa, vetrinjske matice, obrnil na generalni kapitelj v Cîteauxu, da dovoli Vetrinju prodajo omenjenega vinograda.³⁵ Kapitelj je določil kostonjeviškega opata Ludolfa in zagrebškega opata Bertolda, da zadevo raziščeta in podata svoje mnenje, ali naj se prošnji ustreže. Opata sta priporočila v naslednjem letu odprodajo.³⁶ 1325. leta je mariborski meščan Dominik prodal samostanu 40 veder gornine na vinogradih na Vinarskem bregu (an dem Wiener perg), na Račjem bregu (cze Raicz) in na Cvajniku (cze Zwenik).³⁷ Iz listine iz leta 1326 (junij 26.) je razvidno, da je tedaj samostan imel vinograd na Krivcu pri Kamnici (pey Gribicz).³⁸ 1330. leta sledi nakup treh vinogradov pri Malečniku, ki jih je do tedaj hasnoval neki Žid iz Melja(!), in dohodkov od dveh hiš v mestu.³⁹ V drugi polovici stoletja sledi pridobitev vinogradov takole. 1364 kupi Vetrinj vinograd severno od mesta,⁴⁰ 1372 si pridobi v fevd vinograd na Malečniku, ki mu ga je podelil komtur meljske komende Nikolaj iz Radgone,⁴¹ 1382. leta prejme v dar vinogradniški kompleks pri Melju,⁴² 1399 pa v dar vinograd v Zgornjih Košakah od Pavla iz Trčove, vendar si je na njem pridržal do smrti hasnovalno pravico.⁴³

Po nakupu prve hiše v mestu okoli leta 1220 nam vir zabeleži v letu 1324 nakup dohodkov od posesti v mestu (13 služnostnih hiš), kar si je samostan pridobil od Jakoba, zeta vdove po Jakobu iz Gradca.⁴⁴ 1330. leta sledi nakup dveh hiš v mestu, od katerih je ena stala v Mali Cerkveni ulici,⁴⁵ v letu 1355 pridobitev marke dohodkov od posesti v mestu, kar je samostanu izročila vdova po kramarju Volfhartu.⁴⁶ 1373. leta proda Mariborčan Matej Künig Vetrinju činj od vrta in pripadajočega,⁴⁷ 1390 pa Katarina iz Košakov dohodke in pravice od nekaterih hiš in vinogradov na mestnem pomirju.⁴⁸ Da pa je samostan leta 1380 imel zemljo pri sv. Ulriku (ob mestnih vratih), je razvidno iz listine z dne 2. oktobra istega leta.⁴⁹ Iz dokumentov je torej razvidna pridobitev činža od številnih hiš in druge posesti v mestu, kar nam izkazuje najstarejši ohranjeni urbar iz leta 1488.

Pridobitev posesti na desnem bregu Drave, in to pri Hočah, je razvidna iz dveh listin. 1326. leta je mariborski meščan Jakob Cink prodal Vetrinju polčetrto kmetijo in tri domce v Hočah.⁵⁰ 1379 pa je samostan prejel v dar kmetijo prav tam. Tedaj je mariborski kramar Ulman podelil Vetrinju kmetijo skupaj s tisto, ki jo je imel od njega, v dosmrtno hasnovanje.⁵¹ Iz listine iz leta 1394 je tudi razvidno, da je tedaj samostan imel posest pri Miklavžu na Dravskem polju.⁵²

V 15. stoletju, za katerega smemo zabeležiti upad pridobitev posesti, si nakupi le-te slede. Po zadnjem daru v letu 1400, ko je samostan prejel od vdove

³⁴ GZM III/58.

³⁵ J. Milinarič, Gradivo za zgodovino Maribora IV, Maribor 1978 (= GZM IV), št. 114.

³⁶ GZM IV/119.

³⁷ GZM III/72.

³⁸ GZM III/78.

³⁹ GZM III/98.

⁴⁰ GZM IV/103.

⁴¹ GZM V/8.

⁴² GZM V/37.

⁴³ GZM V/75.

⁴⁴ GZM III/70.

⁴⁵ GZM III/98.

⁴⁶ GZM IV/74.

⁴⁷ GZM V/12.

⁴⁸ GZM V/60.

⁴⁹ GZM V/35.

⁵⁰ GZM III/79.

⁵¹ GZM V/29.

⁵² GZM V/65.

po svojem oskrbniku Pavlu iz Trčove, dobrotniku samostana, vinograd na Cvajniku ter hišo z dvorom in domcem na vogalu Slovenske ulice v Mariboru, si je samostan 1402 pridobil od Tomaža iz Ernaua vinograd niže Malečnika,⁵³ v letu 1403. pa si je pri meljskem komturju Ivanu odkupil dolžnost plačevanja činža od hiše, ki jo je hasnoval v mestu.⁵⁴ Slede trije nakupi vinogradov: 1428 kupi Vetrinj od čevljarja Ulrika iz Zgornjega Radvanja vinograd pri Pekrah,⁵⁵ 1439 od Ivana iz Ensa, služabnika meljskega komturja vinograd pri Melju,⁵⁶ 1451 pa od meljskega komturja Ivana Lobensteina dva vinograda prav tam.⁵⁷ 1478. leta je zabeležen prvi nakup posesti onstran Drave pri Magdaleni. Tedaj proda Mariborčan Ivan Sayller opatu Mateju njive pri Magdaleni cerkvi (in dem veld ennhalt sannt Maria Magdalen khirchen am rain bey Marpur).⁵⁸ Konec stoletja, namreč 1490. leta, proda Mariborčan Tomaž Puecher opatu Janezu domec pred Ulrikovimi vrati, na začetku naslednjega, leta 1501, pa kupi isti opat od bratovštine rešnjega telesa v Kamnici vinograd severno od mesta.⁵⁹ Za leto 1425 imamo zabeleženo odprodajo posesti. Opat Kristan proda tedaj vitezu Andreju Žusemskemu činž s pripadajočimi domci in posestjo pred Ulrikovimi vrati.⁶⁰

Kakor se je vetrinjski samostan na vso moč trudil, da bi dosegel svobodno pot, ki je vezala njegov sedež s kranjskimi posestmi, tako si je tudi že od vsega začetka svojega obstoja skušal isto zagotoviti za svoja posestva na Štajerskem, kjer je moral doseči neovirano pot po kopnem na levem bregu Drave kakor tudi vodno pot po njej. Zagotovil pa si je Vetrinj ne samo svoboden prevoz pridelkov za lastne potrebe, ki jih je prevažal na Koroško, temveč predvsem svoboden prevoz vina, tako desetinskega in gorninskega kakor tudi tistega, ki ga je pridelal na svojih lastnih vinogradih. Oprostitev plačevanja mitnine je dosegel na pomembnih točkah in prehodih na poti od Dravskega polja (zlasti od Hoč), Bistrice pri Limbušu, Limbuša in Peker preko Drave pri Mariboru, nadalje pri Bistrici pri Viltušu, pri Muti, Dravogradu in Velikovcu. Tak privilegij pa je razumljivo povzročal številne spore, ker ga mnogi pač niso upoštevali. Posebno so znani spori med samostanom in mariborskim mestom, v katere je posegal deželni knez, ki je večkrat šele z nekajkratnimi ukazi pri mestu dosegel, da je upoštevalo samostanske privilegije.

Prvi tak spor nam je za Štajersko poznan iz leta 1210. Tedaj je na pritožbo samostana papež Inocenc III. ukazal opatoma iz Osoj in Št. Pavla ter velikovškemu arhidiakonu, da ukrepajo v sporu med Vetrinjem in Rajnbertom iz Cmureka, ki po besedah samostana po krivici zahteva mitnino od samostanskih ljudi od živeža, ki ga prinašajo mimo mitnice pri Bistrici pri Viltušu (in Veustriz).⁶¹ Tudi kralj Otokar je bil samostanu naklonjen, saj ga je v listini iz leta 1270, s katero mu je potrdil vse privilegije, oprostil plačevanja mitnine za živež, ki ga je prevažal (iz Štajerske) skozi Muto.^{61a} Prvi znani privilegij deželnih knezov Habsburžanov za mariborski samostanski dvor pa je listina kralja Rudolfa iz leta 1277, s katero je samostanu potrdil vse tiste svoboščine, ki jih je bil do tedaj deležen za svoj dvor v Mariboru, pri čemer izrecno navaja prostost mitnine za živež (libertates et lura eorum in decendis suis victualibus hinc

⁵³ GZM V/77 in 84.

⁵⁴ GZM V/87.

⁵⁵ Orig. perg. listina 1428, nov. 11. v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu (= KLa), prim. Vetrinjska kopalna knjiga I/1542, št. 354, fol. 243 (= Vkk) v KLa.

⁵⁶ Prepis listine 1439, marec 16. v Vkk, št. 325, fol. 227^v–228^r.

⁵⁷ Prepis listine 1451, oktober 1. v Vkk, št. 370, fol. 251.

⁵⁸ Prepis listine 1478, marec 8. v Vkk, št. 358a, fol. 245^v–246^r.

⁵⁹ Prepis listine 1501, sept. 30. v Vkk, št. 343, fol. 237.

⁶⁰ Orig. perg. list. (št. 5045a) v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (= SLA).

⁶¹ Gr. V, št. 158, str. 88. V letu 1181 je Rajnbert Cmureški oprostil šentpavelski samostan plačevanja mitnine pri Bistrici (Gr. IV, št. 648, str. 328–329).

^{61a} MDC V, št. 54, str. 28–30.

et inde sine theloneo atque muta).^{61b} Tu gre torej za potrditev privilegijev, ki jih je samostan v tem času že užival. 1278. leta pa je grof Henrik Pfannberski podelil samostanu prostost mitnine pri Dravogradu, kar sta ustanovi v letu 1286 potrdila Herman in Ulrik Pfannberska, v letu 1303 pa jo je potrdil grof Henrik Hohenlohe.^{61c} 1290. leta je samostan od viteza Otona iz Velikovca prejel listino, s katero ga je oprostil plačevanja mitnine od prazne vinske posode, ki jo je prevažal po Dravi mimo mostu pri Velikovcu. Zaradi tega privilegija je prihajalo do sporov in zato je moral deželni glavar Konrad Aufensteinski samostanu to pravico ponovno potrditi v letu 1332.⁶² 1291. leta pa je bamberski škof Arnold kot lastnik Mute samostan oprostil dajanja mitnine od vina, ki ga je prevažal skozi Muto, kar so ponovno potrdili bamberski škofje: v letu 1359 Leopold, leta 1380 Lambert in 1404. leta Albreht.⁶³ Na začetku 14. stol., namreč 1305. leta, si je vetrinjski samostan zagotovil nemoten prevoz vina za lastne potrebe in za pet let tudi za prodajo, vendar za vsako leto le za en čoln. Zato pa se je moral pri Mariborčanih zavezati, da bo mestu dal na razpolago dva čolna, v petih letih zgradil nad mestnimi vrati pri sv. Ulriku stolp ter prispeval svoj delež za utrjevanje mesta, bodisi za delo na mestnem jarku ali na obzidju, ter po potrebi utrdil zidove pri svojih domcih v mestu.⁶⁴ Prostost mostnine na mariborskem mostu (pruggzoll) pa se za samostan izrecno navaja šele za leto 1402. Tedaj je vojvoda Viljem ukazal mariborskemu mestu, da od samostana ne terja mitnine, katere je že od davna oproščen (von alter ist herkamen).⁶⁵ Sredi stoletja, 1444. leta, je nato kralj Friderik IV. samostanu dovolil, da nemoteno prepelje vsako leto po 12 sodov desetinskega in gorninskega vina iz Limbuša in Pekar skozi Maribor in nato po cesti skozi Dravski gozd in v Vetrinj. Očitno so mu meščani te pravice kratili, kajti že v naslednjem letu je bil Friderik prisiljen posvariti jih, naj upoštevajo zgornji privilegij.⁶⁶ Da so Mariborčani tudi še kasneje samostan ovirali pri njegovem svobodnem prevozu vina, ki ga je imel za lastne potrebe, je razvidno iz dveh listin cesarja Friderika III. iz leta 1492.⁶⁷

Vetrinj pa so s privilegiji obdarili tudi grofje Celjski kot lastniki gosposčin Limbuša, Vuzenice, Mute in Žleंबरka. Z listino z dne 24. junija 1425, izdano v Krapini, je Herman samostan oprostil vsakršne mitnine od stvari, ki jih je samostan za lastne potrebe prevažal skozi Muto. Samostan pa se je zavezal, da bo opravil tedensko po eno mašo za blagor Hermanove duše kakor tudi duš njegovih prednikov in potomcev.^{67a} 26. februarja 1438 pa je Hermanov sin grof Friderik z listino naznanil mestnemu svetu in sodniku v Slovenski Bistrici, da je opatu Janezu dovolil brez mitnine prepeljati vsako leto po šest sodov vina, pridelanega pri Limbušu, skozi njihovo mesto.^{67b} 14. februarja naslednjega leta je Friderik oprostil opatu plačevanja mitnine in carine od vina, pridelanega pri Mariboru, Limbušu in Bistrici, in ki ga je prevažal skozi Vuzenico in Slovensko Bistrico, za kar se je samostan moral zavezati, da bo za grofa in njegove prednike ter potomce opravljal aniverzarij.⁶⁸ Iz listine z dne 9. maja 1445 je razvidno, da je Friderik samostan oprostil dajanja mitnine od vina, ki ga je pridelal pri Mariboru, Limbušu, Pekrah in Bistrici in ki ga je prevažal skozi Muto.⁶⁹

^{61a} GZM II/40.

^{61c} 1278, Dravograd (orig. perg. lista in v KLa); 1286, maj 28., Pilberk (kopija v KLa) in 1303 (kopija v KLa).

⁶² GZM II/71 in orig. perg. lista in v KLa.

⁶³ V 2. pol. 13. stol. je samostan bil lastnik polovice mostu v Velikovcu.

⁶⁴ 1359, marec 14., Volšperk (kopija v KLa); 1380, marec 22., Beljak (orig. perg. lista in v KLa) in 1404, april 11., Volšperk (kopija v KLa).

⁶⁵ GZM II/108 in 109.

⁶⁶ GZM V/83.

⁶⁷ Orig. perg. lista 1444, januar 10., St. Vid ob Glini (št. A 988) v KLa.

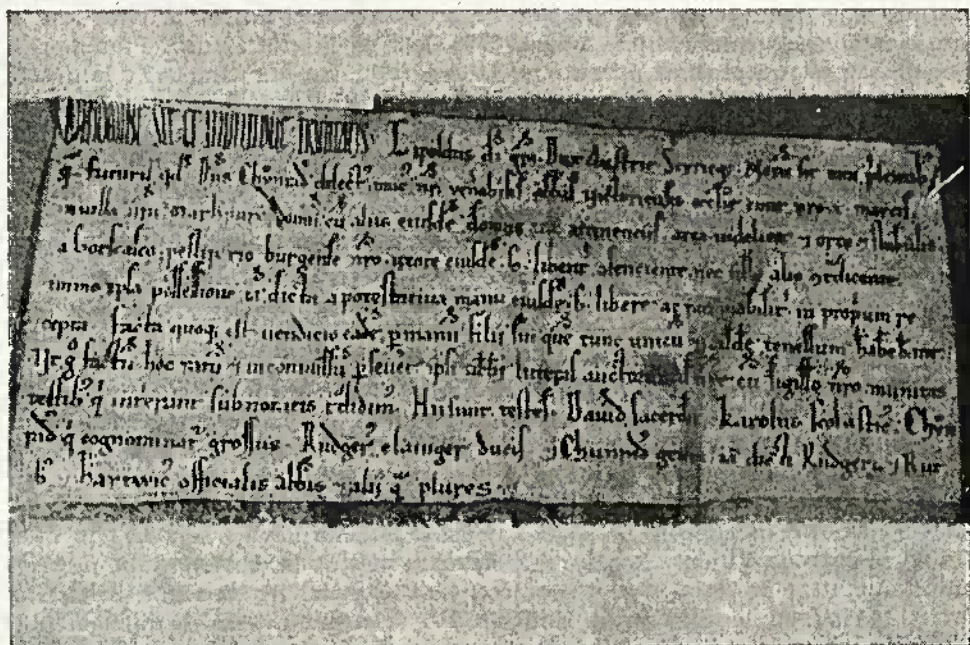
⁶⁸ Prepis v Vkk, št. 37 v KLa.

⁶⁹ Orig. perg. lista (C 2432) v KLa.

⁷⁰ Prepis v Vkk, št. 465.

⁷¹ Orig. perg. lista in v KLa.

⁷² Orig. perg. lista (št. A 954) v KLa.

Listina, nastala v letih med 1220 in 1224, s katero potrjuje vojvoda Leopold, da je vetrinjski samostan kupil od mariborskega kožarja Gotschalke hišo v Mariboru (orig. perg. listina v Ko-roškem deželnem arhivu v Celoveu)

Upravno in gospodarsko središče vetrinjske posesti na Štajerskem je bil dvor v Mariboru, ki je bil po vsej verjetnosti identičen s hišo, ki si jo je samostan pridobil v začetku 13. stoletja. V listini nastali v letih med 1220 in 1224, potrjuje vojvoda Leopold, da je vetrinjski opat Konrad kupil od mariborskega meščana in kožarja Gotschalke za deset mark hišo z vsem pripadajočim, namreč z zemljo, vrtom in hlevi (domum cum aliis attinenciis area videlicet et orto et stabulis) v kraju Mariboru (in villa Marhpure).⁷⁰ Tako gospodarsko in upravno središče je samostanu, ki si je, kakor drugi alpski samostani (npr. Admont, St. Lambert, St. Pavel, Grebinj, Breže itd.), poskušal pridobiti čim več vinogradniških kompleksov v okolici Maribora, bilo nujno potrebno od začetka 13. stoletja, ko se pričenjajo prve samostanske pridobitve posesti v neposredni bližini mesta.⁷¹ Dvor je stal na vzhodni strani mestā pri t. i. Ulrikovih vratih oziroma Ulrikovi cerkvi ter je bil do ukinitve samostana v letu 1786 njegovo upravno in gospodarsko središče, klet in kašča. Podoba tega dvora, vendar šele za zelo kasno dobo, nam daje opis iz začetka prejšnjega stoletja, ki govori o dvonadstropni stavbi s šestnajstimi prostori in kletjo, ki je mogla hraniti nad 40.000 litrov vina. Vsekakor je hiša bila sprva pritlična in je sčasoma z dozidavami in prezidavami dobila podobo, kot nam jo slika zgoraj omenjeni vir.⁷² Na dvoru je prebival oskrbnik in v določenih obdobjih vsekakor tudi služinčad. Službo oskrbnika so v 13. in 14. stoletju opravljali delno vetrinjski menihi: v letu 1290 Henrik (Hainreich auf der Vittringerhof), ki pa je morda bil laik,⁷³ 1322 in 1323 brat Wyrich (prueder Wyrich), ki ga listina imenuje »hof-

⁷⁰ GZM I/85.

⁷¹ Glej str.

⁷² J. Milarič, *Gospodščina Limbuš pri Mariboru*. ČZN 47, 1976, str. 86–87.

⁷³ GZM II/66.

maister«, in ki je imel ob sebi še gorskega mojstra iz bogate in vsekakor vplivne družine mariborskih Künigov Petra (Peter der Chüng der sein perchmaister ist),⁷⁴ leta 1353 pa Janez iz Brabanta (frater Johannes de Brabantia), imenovan »rector curiae in Marburga«.⁷⁵ V času med leti 1394 in 1399 je bil samostanski oskrbnik Mariborčan, doma iz Trčove v Slovenskih goricah, Pavel (Pawle von Teppsau), ki ga viri navajajo kot »des gotzhaws ze Vittring amptman ze Marchpurg«.⁷⁶ Pavle je bil velik dobrotnik Vetrinja, ki mu je volil vrsto posesti, ki jih je samostanu podelila njegova vdova Katarina leta 1400. Volil pa je tudi 8 funtov dunajskih denarjev za gradnjo mariborske župnijske cerkve, minotom pa velet izplačati 4 marke.⁷⁷ Laika sta bila tudi Mihael iz Ibsa, ki je opravljal v letu 1441 službi oskrbnika in gorskega mojstra (des abbt von Vittring schaffer vnd pergmaister ze Marchburg),⁷⁸ in Matej Krabath v letu 1474, ki ga viri navajajo kot »schaffer vnd anwald zw Marpurg«.⁷⁹ V novem veku pa se oskrbniki ponavadi imenujejo »schaffer« ter so bili vse tja do 17. stoletja skoraj izključno laiki. Šele s sredino 17. stoletja se pričeneja v virih vrsta oskrbnikov, vetrinjskih menihov. To si moramo razlagati le s tem, da je v drugo polovico 15. stol. število menihov pri večini samostanov upadlo, saj npr. za koštanjeviški samostan, za ustanovo istega reda kot Vetrinj, vemo, da je malo pred letom 1500 bil v njem en sam menih in da se je število menihov pričelo občutno večati šele z obdobjem protireformacije, torej z začetkom 17. stoletja.⁸⁰ Pomanjkanje redovnikov je imelo za posledico, da so mnogi samostani za upravnike svojih posesti nastavljali laike ali pa posesti dajali v zakup. Omenimo naj, da je vetrinjski oskrbnik v letu 1573 prejemal za svojo službo 32 goldinarjev, v žitu pa 4 korce (157,5 l) pšenice, 8 korcev (315 l) ajde in rži ter 6 korcev (236 l) ovsa.⁸¹

Kakor druge zemljiške gosposke, ki so v Mariboru imele svoje nepremičnine, tako si je tudi vetrinjski samostan prizadeval, da bi bil zanje oproščen vseh davščin in dajatev in da ne bi bil zavezan bremenom, ki so jih morali nositi meščani. Na drugi strani pa so si seveda tudi Mariborčani, ki so hasnovali nepremičnine, last zemljiških gosposk in sploh privilegirane stanju, prizadevali, da se rešijo davščin od le-teh. Tu jim je bil dobrodošel privilegij vojvode Rudolfa IV. iz leta 1363, ki je Mariborčanom, »ki so jih stiskala razna neznosna bremena in davščine« za hasnovanje hiš, omogočil, da se takih davščin pri lastnikih le-teh odkupijo z osmimi funti. Privilegij je tudi določal, da lastniki hiš, ki v odkup ne bi privolili, izgube s tem pravico do pobiranja davščin.⁸² Davščine in zahteva mesta, da tudi privilegirani stan nosi skupaj z meščani nekatera bremena, so povzročala stalne spore, ki so se v primeru vetrinjskega dvora zaostriili predvsem v zvezi z zunanjimi nevarnostmi, ki so grozile mestu od sredine 15. stoletja naprej. V kolikor se je mesto odpovedalo določenim dajatvam in drugim zahtevam do vetrinjskega dvora, pa je zato želelo in zahtevalo re-kompensacijo. Tako je mesto leta 1305 Vetrinj sicer oprostilo dajanja mestnega

⁷⁴ GZM III:64 in 66. Prim. III:68 in 69.

⁷⁵ GZM V:65, 68, 71, 74, 75, 77.

⁷⁶ GZM V:77.

⁷⁷ Orig. perg. listina v KLa.

⁷⁸ Prepis v Vkk, št. 165, fol. 233' - 234'.

⁷⁹ V dokumentu 1471, avgust 9., se omenja »schaffer vnd anwald«, vendar brez imena (prepis v Vkk, št. 458 v KLa).

⁸⁰ V zgoraj navedeni listini se samostanski podložnik Jurij Natz zaveže, da se ne bo maščeval zaradi ječe, ki jo je prestajal v mariborskem vetrinjskem dvoru, kamor ga je vetrinjski oskrbnik vrnil na ukaz opata. Jurij je namreč bil dolžnik oskrbniku gosposčine Pohorski dvor.

⁸¹ Fond Sam. A 11, fasc. 28 v Arhivu SRS v Ljubljani.

⁸² Fond Vetrinj, fasc. XV, 4132.

2 korca = 1 graški četrť = 78,72 l, korec = 39,36 l.

(S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozrlom na ljubljansko mero od 16. do 19. stol. ZČ VIII, 1954, str. 41).

⁸³ GZM IV:99. Ta privilegij sta vojvodi Albrecht in Leopold z listino 1370, november, št. Vid ob Gilni za primer vetrinjske posesti v Mariboru razveljavila (GZM:122).

davka za zemljiškega gospoda, vendar je terjalo postavitev stolpa, o katerem je bilo že govora.⁸² Leta 1315 pa je mesto, ker je samostan izpolnil obljubo, določilo za vetrinjski dvor letno le štiri funte dunajskih denarjev davščine.⁸³ Zvišanje te vsote na 6 funtov je sredi 16. stoletja povzročilo dolge in ostre spore med obema stranema.⁸⁴ Pravice v zvezi z mariborskim dvorom so Vetrinju bile potrjene še nekajkrat: tako npr. od vojvode Viljema v letu 1402 in vojvode Friderika v letu 1438. Listini sta bili naslovljeni na mariborsko mesto z ukazom, da samostanu ne krati danih pravic, iz česar je jasno razvidno, da si je Vetrin pri mestnih očetih moral znova in znova uveljavljati svoje pravice.⁸⁵ Pred letom 1404 si je samostan v mestu pridobil še eno hišo, ki jo je kupil od mariborskega peka Pälaina in ki je stala med samostanskim dvorom in dvorom meljske komende, ter se pri mestu odkupil vseh davščin zanjo. Z listino z dne 30. januarja 1404 je to svoboščino Vetrinju potrdil z mestnim svetom sodnik Friderik, ki pa je obenem določil, da bi vsakdo, ki bi se v hiši ukvarjal s trgovskimi posli, bil dolžan nositi enaka bremena kot meščani.⁸⁶

Vrsto sporov med vetrinjskim samostanom in mestom so povzročale zahteve mesta, da zemljiške gosposke, ki imajo v mestu hiše, prispevajo za utrjevanje obzidja, gradnjo stolpov in urejevanje mestnega jarka, in to v času sovražnih nevarnosti, posebno še v obdobju od sredine 15. stoletja naprej (ogrska nevarnost, turški vpadi). Take zemljiške gosposke, ki so imele svoje podložnike v okolici mesta, kamor so se le-ti v času nevarnosti mogli zateči, naj bi svoje podložnike pošiljale na tlako za utrjevanje mesta. 22. oktobra 1446, torej v času ogrske nevarnosti, je kralj Friderik IV. naslovil na vse prelate, župnike, svetno gosposko in meščane, z eno besedo na vse, ki bi imeli svoje podložnike na območju dveh milj okoli mesta, da pošljejo le-te na tridnevno tlako za utrjevanje mesta.⁸⁷ V juliju leta 1455 je mesto na cesarja Friderika III. naslovilo prošnjo, naj zgoraj omenjenim ukaže, da pošljejo podložnike na tridnevno tlako,⁸⁸ nakar jim je cesar v pismu z dne 22. avgusta 1455 obljubil, da bo poskrbel, da se bo to opravilo.⁸⁹ Neprestani vpadi Turkov na Štajersko od 1471 dalje so zahtevali močnejšo obrambo tudi mesta Maribora in terjali tudi delež privilegiranega stanu za utrjevanje. 29. avgusta 1473 je mestni sodnik naznanil z listino, da je vetrinjski samostan za utrjevanje mesta (zu dem paw der stat hie) podelil 28 funtov denarjev, ki jih je izročil mestu brez prejudica. S to klavzulo se je Vetrin hotel zavarovati, da bi ta vsota denarja ne postala kdaj vzrok za nove terjatve.⁹⁰ Poziv na tlako je cesar Friderik III. ponovno izdal v listini z dne 5. marca 1482 z motivacijo, da so utrdbe že dotrajale.⁹¹ Utrjevalna dela so zahtevala ogromne količine lesa, ki so ga iz svojih gozdov v okolici mesta morale prispevati vse zemljiške gosposke. Ukaz cesarja Friderika z dne 17. januarja 1462 pa Vetrinja, ki ni imel večjih gozdnih kompleksov, ni zadeval.⁹² Tudi nadvojvoda Ferdinand je v letu 1521 plemstvu ukazal, da poskrbi, da bodo njegovi podložniki z območja dveh milj okoli mesta prihajali na tlako, in je odredil, da dajo les za utrjevanje mesta in za potrebe pri obnovi mostu.⁹³ Grozeča turška nevarnost je vsekakor botrovala tudi ukazu štajerskega deželnega glavarja Sigmunda Dietrichsteina z dne 27. julija 1527, s katerim je zaukazal vsem pre-

⁸² Glej str. . GZM II/108 in 109.

⁸³ GZM III/36.

⁸⁴ Glej str.

⁸⁵ GZM V/83. Listina 143, avgust 21., Gradec.

⁸⁶ GZM V/91.

⁸⁷ Prepis v rokopisu 2714 (fond mesta Maribora 1/1), fol. 27^v v SLa.

Prim. K. Pišec, Utrdbena rabota mariborska, Kronika 27, 1979, str. 84 sl.

⁸⁸ Ibidem, str. 85.

⁸⁹ Prepis v rokopisu 2714, fol. 17^v—18^v v SLa.

⁹⁰ Prepis v Vkk, št. 560 v KLa.

⁹¹ Prepis v rokopisu 2714, fol. 16^v.

⁹² Ibidem, fol. 17.

⁹³ Ibidem, fol. 18.

latom, lastnikom hiš v mestu, da v vojnih časih nosijo enaka bremena kot meščani.⁹¹ Podoben namen je morda imelo pismo kralja Ferdinanda z dne 28. julija 1535, naslovljeno na duhovno in posvetno gosposko, z ukazom, da svoje hiše v mestu v redu vzdržujejo.⁹² Vsi ti ukazi so več ali manj prizadejali tudi Vetrinjam, ki je takó od sredine 15. stoletja imel takó zaradi svoje hiše v mestu kakor posesti zunaj njega večje dolžnosti do mesta in so mu bile vsaj v času sovražne nevarnosti okrnjene nekatere pravice. Poleg že omenjenega stolpa, ki ga je samostan zgradil pri sv. Ulriku v času od 1305 do 1315, je iz listin iz leta 1492 razvidno, da je mesto od samostana ponovno terjalo gradnjo stolpa, kar je povzročalo napetosti med obema stranema in je privedlo do sankcije mesta, ki je samostan oviralo pri prevozu vina. V spor je posegel tudi Friderik III., ki je mestu ukazal, da naj do njegove nadaljnje odločitve ne terja od samostana gradnje.⁹³

Vetrinjam je na dvorišču v svojem dvoru imel kapelo, ki je bila na začetku 16. stoletja posvečena sv. Florijanu, zaščitniku pred požarom. Iz dokumenta z dne 14. maja 1344 je razvidno, da je samostan imel kapelo že pred tem datumom, le da jo je tedaj hotel povečati in prenoviti. O gradnji sta se sporazumela opat Janez in mariborski župnik Nikolaj iz Eggenberga pri Kremšus, ki si je s to pogodbo hotel zavarovati svoje koristi in dohodke kot mariborski župnik. Listina, ki govori o »super construccione cappelle in curia nostra intra muros civitatis Marchburgensis« je v glavnih potezih določala tole. Kapela ne sme biti višja od ostalih streh poslopja, kakor je to bilo doslej, in ne sme imeti zvonika z zvonom, temveč le majhen zvonček, ki bo vabil k službi božji. Vhod v cerkev ne sme biti s ceste, temveč z dvorišča. Ko bo cerkev dograjena in posvečena, ki pa ne sme imeti več kakor le en sam oltar, mora Vetrinjam dovoliti vsakokratnemu mariborskemu župniku in kaplanu, da v njej slavé dan proščenja in obletnico posvetitve kapele, pri čemer gre nabirka ob tistih dneh v znamenje, da je cerkev sv. Janeza župnijska z župnijskimi pravicami, župniji. Tudi si ne smejo vetrinjski opati, njihovi oskrbniki dvora (curie magistri) ali »commissarii« prilaščati tistih pravic, ki gredo le župnijskim cerkvam: ne smejo sprejemati legatov za večno luč in ne za maše zadušnice, ne deliti v kapeli zakramentov, ne spovedovati, blagoslovljati vede itd. Služba božja sme biti v kapeli le med zgodnjo in pozno župnijsko maso, da bi ne odvracala vernikov od župnijske cerkve. Duhovnik, bodisi menih bodisi škofijski duhoven, ki bi prebival v vetrinjskem dvoru, je ob točno določenih praznikih dolžan pomagati v župnijski cerkvi in v vsem biti pokoren župniku.⁹⁴ Še v istem letu na dan 3. decembra je salzburški nadškof Ortolf (1343—1365) potrdil zgornjo pogodbo »de erectione capelle in curia abbatis... intra muros civitatis Marchpurgensis«. ⁹⁵ Vendar je prišlo pod novim mariborskim župnikom Janezom, ki je bil obenem tudi kanonik v Konstanzi, do zapletljajev glede gradnje, a že 18. aprila 1345 je župnik na gradnjo pristal, saj so mu po njegovih besedah »zdaj znani pogoji, pod katerimi naj bi se gradnja dovolila«. ⁹⁶ Župniku Janezu, ki svoje župnije gotovo nikoli ni videl, sprva očitno ni bila dana na vpogled zgoraj omenjena listina z dne 14. maja 1344. V letu 1510 je kapelo z oltarjem posvetil lavantinski škof Lenart (1508—1536) ter je vsem njenim obiskovalcem na nekatere, v listini našete praznike, podelil odpustek, vendar pod pogojem, da molijo za Cerkev (pro bono statu totius ecclesiae) ali da dajo vbogajme (manus adiutrices perrexerint). ⁹⁷ Ponovno posvetitev kapele v čast sv. Trojice, Marije

⁹¹ Ibidem, fol. 18^r.

⁹² Kopija, papir, v SLA.

⁹³ Prepis listin 1492, marec 12., 1. maj in 1492, april 23., 1. junij v Vvk v KLa.

⁹⁴ GZM 1V.28.

⁹⁵ GZM 1V.30.

⁹⁶ GZM 1V.34.

⁹⁷ Prepis listine (pap.) iz XVll. stol. v Arhivu SRS v Ljubljani.

in sv. Florijana je opravil v letu 1613 vetrinjski opat Jurij.¹⁰¹ V skladu z vizi-tacijskim zapisnikom iz leta 1621 je kapela tedaj bila obokana in je imela dobro opremo.¹⁰²

Prvi kompleksni vpogled v vetrinjsko posest na Štajerskem nam nudita urbarja iz 1488 in 1502. Prvi urbar nam daje sledečo sliko. Vetrinj je posest delil na dva urada: mariborski urad (officium in Marchpurga) s služnostnimi hišami in zemljo v mestu ter z gorninskimi kompleksi na levem bregu Drave (die perckrecht vnsers hofs ze Marchpurg) in na urad Hoče (ambt zu Kotsch) s krajema Spodnje Hoče (brez naslova) in Zgornje Hoče (Ober Kotsch) s podložnimi kmetijami in gorninsko zemljo (die perckrecht zu Kotsch). Samostan je imel po tem urbarju v mestu 24 služnostnih hiš, domec in štiri enote, ki jih pobleže ne označuje, prejemal pa je tudi činž od deželno knežjega dvora v mestu (upravno poslopje) (des kaiser amphoff). Med hasnovalci hiš srečujemo plemiče (Zusemske, Grasle, Rogendorferje), znane Mariborčane (Masoltrerje) in ljudi z raznimi poklici: štiri čevljarje (Greyatz, Mathe, Essel, Haller), tkalca (Pangretz), mesarja (Virich), lončarja (Pangretz), kramarja Janeza iz Velikovca (Johannse von Volkenmarckt), pa tudi mestnega pisarja Simona (Symon statt-schreiber). Letne dajatve so bile redno v obliki denarja, in to v razponu od 7 do 86 denarjev, povprečno pa 50 denarjev. Ena izmed hiš je poleg denarnih dajatev dajala tudi še 20 jajc in 2 kokoši, ena pa poleg denarja kokoš. Mariborske služnostne hiše in zemlja so tedaj Vetrinju donšale letno v skupni vsoti 1162 denarjev, 12 šilingov, 3 kokoši, 20 jajc. Gorskopravna zemljišča (9 vino-gradov in les) je hasnovalo deset sogornikov, ki so bili zavezani skoraj redno vinu in denarju. Samostan je od navedenih zemljišč prejemal letno po 11 vod-nih veder (172,7 l) in 7 in pol računskega vedra (472,5 l) vina, skupno torej 645 l vina, 7 gorskih polovic, 100 denarjev in pol denarja ter 2 piščeti.¹⁰³

Devet podložnikov iz Spodnjih Hoč je od svojih kmetij, ki pa pobleže niso označene, dajalo samostanu letno denar, pšenico, oves, piščeta in jajca v skupni vrednosti: funt denarjev, 167 denarjev, 10 in pol četrti (1654 l) pšenice in 23 (3622 l) ovsu ter 160 jajc in 10 piščet.¹⁰⁴ V Zgornjih Hočah je bilo 12 podložni-kov (med njimi župan in 2 mlinarja), 1 podložnik pa je imel celó 3 enote (15 enot). Z redkimi izjemami so vsi podložniki bili zavezani dajatvam v de-narju, žitu, piščetih in jajcih. Skupno pa je samostan od teh podložnikov pre-jemal letno: funt denarjev, 2 marki denarjev, 24 šilingov, 109 denarjev, 15 če-trti (2362,5 l) pšenice, 39 (6142,5 l) ovsu in 3 četrti (472,5 l) rži ter 17 piščet in 110 jajc.¹⁰⁵ Gorskopravna zemljišča, ki jih je hasnovalo 55 sogornikov (4 iz Bo-hove, mlinar z Reke, žički samostan, hočka cerkev in župnik), so ležala na Za-foštu pri Zgornjih Hočah. Redna dajatev za hasnovanje teh zemljišč je bilo vino in denar (1—2 vedri, izjema 4 ali 5 veder). Skupno se je od sogornikov na leto nabralo: 66 in pol vedra (1044 l) vina, 58 gorskih polovic in 6 denarjev.

Samostan je po urbarju iz leta 1488 od svoje štajerske posesti prejemal: 2 marki denarjev, 2 funta denarjev, 36 šilingov, 65 gorskih polovic, 1544 in pol denarjev, 1689 l vina, 4016,5 l pšenice, 9764,5 l ovsu in 472,5 l rži ter 32 piščet in 290 jajc.

Podrobnejši vpogled v posestno stanje vetrinjske opatiije na Štajerskem pa nam nudi urbar iz leta 1502, ki je glede podatkov o urbarialni zemlji kakor

¹⁰¹ J. Mlinarič, Zupnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadško-pije XII. stoletje — 1786, str. 127. (Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228—1978, Maribor 1978.)

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Vetrinjski urbarji v KLa: 1488 (sign. 3/16); 1502 (sign. 3/23); 1497 (sign. 3/24); 1524 (sign. 8/1). Vodno vedro = 12 četrt = 15,7 l (četrt = 1,312 l); računsko vedro = 48 »virtlov« = 62,97 = 63 l (S. Vilfan, o. c., str. 52).

¹⁰⁴ Po urbarju mestna mera (stat mass = 4 korci = marib. četrt = 157,5 l).

¹⁰⁵ Urbar 1488, fol. 135—143.

Die perckrecht vnfers hofs de marchburg

Forst tranutenstorff dint vñ wa-
sser empf most vñ hebling

Thomas Loder dint vñ wasser emp-
f most vñ hebling von amem hof

Item Alsing ledlering dint vñ wasser
empf most am hebling

Peter Greiff dint vñ ledemp most
m 9

Forst in vñ goshach dint vñ led-
emp most m 9

Anderleker pecht dint m ledemp
most vñ die perckphening

Item des Bernald wemigart dint
vñ ledemp most m 9

Stran iz vetrinjskega urbarja iz leta 1488 za posest mariborskega samostanskega dvora (roko-
pis 3/16, fol. 137 v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu)

tudi o gorskopravnih zemljiščih izčrpnješi, govori pa tudi o dominikalni zemlji in o tlaki, ki so ji podložniki bili zavezani. K dominikalijam je sodila maribor-ska hiša s pripadajočo zemljo in gospodarskimi poslopji (das hauss vñd hof zu Marchburg), kar je bilo leta 1542 ocenjeno na 400 funtov denarjev.¹⁰⁶ Urbar beleži razen tega še zelenjadni vrt pri vratih pri sv. Ulriku (torej tik dvora), njivo pri mestu, travnik za poldrugi dan košnje pri vinogradu na Račjem bregu in še en travnik za dva dni košnje, ležeč pri vinogradu z imenom »Voderly«. V Hočah pa je Vetrinj imel travnik za 10 dni košnje. Krmo je dvor vsekakor po-treboval za svojo živino, ki jo je imel v Mariboru, ter za konje svojih gostov. Nadalje je k dvoru sodilo 7 vinogradov, med katerimi jih je samostan kar 6 hasnoval po gorskem pravu, ležali pa so na območju od Račjega brega na zahodu mesta pa do Melja na vzhodu (Rätzer, Weyerpacher, Voderly, Kerspacher,

¹⁰⁶ Imenjska cenilev z dne 1. junija 1542 v SLa (sign. 40/586).

Schlaiffer, Pewnt, Götschacher).¹⁰⁷ Naj omenimo, da nam naslednji urbarji iz 16. stol. beležijo od 8 do 9 vinogradov in vir iz leta 1580 celo deset.¹⁰⁸

V urbarju iz 1502 je tudi поблиže označena lokacija vetrinskih služnostnih hiš, ki jih je tedaj bilo 25, 2 opuščeni hiši, bilo pa je še pet domcev ter činž od deželnoknežjega uradnega poslopja. Poslopja pa so stala: pri dvoru Vetrinja domec, v Židovski ulici (in der Juden gassen) 4 domci, v Dravski ulici (in der Tra gassen) hiša, na (Glavnem) trgu (am platz) 2 hiši, ob mestnem obzidju (an die statmawr) hiša, pri župnijski cerkvi in v Stari Grajski ulici (in der alten Pürckgassen) hiša, v Grajski ulici (in der Pürckhgassen) 3 hiše, v Slovenski ulici (in der Windischen gassen) pa 7 hiš. Za ostale pa lokacija ni navedena.¹⁰⁹

URBARIALNA ZEMLJA

	enote	hasnovalci	hube	puste hube	domci	dodatna zemljišča
I. Spodnje Hoče (Vnder Koetsch)	8	6	4	1	3	—
II. Zgornje Hoče (Ober Koetsch)	14	13	7	2	3	2
Na Pohorju (am Pacher)	3	3			3	
	25	22	11	3	9	2

Glede tlake je urbar določal takole. Vetrinski podložniki so bili dolžni pokositi travnik v Hočah ter posušiti travo, seno pa odpeljati v mariborski dvor, pri čemer so bili pogoščeni, kosci pa so prejeli plačilo v denarju. Vsak podložnik je bil tudi dolžan opraviti po dva dni tlake na njivah in enako število dni ob žetvi. Izmerjena tlaka je bila pač spričo majhne dominikalne zemlje malenkostna, pač pa so bili podložniki dolžni raztovarjati splave, ki so prišli iz Vetrinja, ter les kot tovor prepeljali v vetrinski dvor. Urbar omenja tudi še dolžnost sečnje lesa za dvor, zlasti za njegove potrebe ob času trgatve.

Urbar nam beleži 64 enot gorskopравnih zemljišč, ki jih je hasnovalo 59 sogornikov. Ta zemljišča pa so bila na obeh straneh Drave: na Reki (in der Reckenn) 20 enot (18 hasnovalcev), na Zafostu (Vorst) 36 enot (34 hasnovalcev), v Košakih (Kötschach) 7 enot (6 hasnovalcev) in na Počehovi (Poczkaui) 1 enota (1 hasnovalec).

Vetrinski samostan si je svojo štajersko posest pridobil v glavnem v srednjem veku ter jo v takem obsegu imel vse do svoje ukinitve v letu 1786. Zabeležimo sicer lahko še posamezne nakupe, ki pa stanja posesti bistveno niso spremenili. Samostan si je v novem veku pridobil še nekaj vinogradov, večje število podložniških gospodarskih enot pa je bila posledica drobljenja zemlje. Tudi v novem veku so glavni dohodki samostanu pritekali z vinogradov, ki jih je v okolici Maribora obdeloval v svoji režiji, kakor tudi z vinogradov, ki jih je dajal sogornikom v hasnovanje po gorskem pravu. Še nadaljnja turška nevarnost je od dvora v mestu terjala več obveznosti, kar pa je na drugi strani povzročalo napetosti med obema stranema. Pa tudi mesto, ki je bilo od 16. stoletja naprej izredno obremenjeno z davki in zlasti še z izdatki za utrjevalna dela, je z zavistjo gledalo na privilegije duhovne in posvetne gosposke, ki jih

¹⁰⁷ Urbar 1502, fol. 355^v–370^r (»Vermerckht das vrbar register zu Ober vnd vnter Kotsch vnd zu Marchpur anno 1500 im andern jar«).

¹⁰⁸ Vetrinj, fasc. XV, 414/4 v KLa.

¹⁰⁹ »Vermerkt den grunt zins vor den hewsern in der stat zu Marchpur« (fol. 367^r–368^v).

je le-ta uživala, kar je povzročalo spore med meščani in plemstvom ter duhovno gosposko. Zato ni nič čudnega, če moramo zlasti za 16. stoletje tudi v primeru vetrinjskega samostana in Maribora zabeležiti v glavnem le spore in zasledovati pritožbe, ki so z ene in druge strani deževale na deželnega kneza, tako da je ta moral pogosto poseči tudi po ostrejših ukrepih.

Tako je več kakor desetletje trajal spor med samostanom in meščani, izmed katerih mnogi, ki so imeli vetrinjske služnostne hiše, niso samostanu hoteli plačevati rednih letnih davščin (činža). 28. aprila 1540 se je opat Sebastijan pritožil v tej zadevi pri mestnem magistratu. V svojem pismu navaja, da ga je o tem zavračanju ohveznosti meščanov do Vetrinja že nekajkrat obvestil njegov oskrbnik na dvoru in da so bile dotedanje opatove prošnje neučinkovite. Opat je skušal zadevo urediti na miren način, vendar mu to ni uspelo, tako da je bil prisiljen zagroziti s pritožbo na deželnega kneza.¹¹⁰ Mestni magistrat pa je na to pritožbo reagiral šele 23. julija in je zahteval od mariborskega oskrbnika samostanske posesti seznam tistih, ki se upirajo plačevanju činža. Pozivu mesta so se sicer odzvali vsi, vendar so nekateri med njimi trdili, češ da za tako dolžnost sploh ne vedo, drugi pa so trdili, da so se dajanju činža odkupili, pri čemer so trdili, da samostan po krivici zahteva za odkup osem funtov, medtem ko bi bil upravičen le do enega funta denarjev. So pa bili tudi taki, ki so zavračali plačevanje z izgovorom, češ da samostan činža ne uporablja v tiste namene, kot naj bi to bilo določeno, namreč za branje maš v kapeli na dvoru. Meščani so nadalje navajali, da je v letu 1539 mnogo hiš pogorelo in da od pogorišč niso dolžni plačevati činža, kot je to določil v svojem privilegiju deželni knez. Iz priloženega registra je razvidno, da je v letu 1541 bilo činžu zavezanih 28 meščanov in da so nekateri bili dolžni tudi že deset let, tako da je davčni zaostanek tedaj znašal 53 funtov in 3 šilinge denarjev. Register iz leta 1542 npr. navaja 25 meščanov, hasnovalcev služnostnih hiš.¹¹¹ Tožba zaradi davčnih zaostankov pa je tekla kar naprej in upravnik dvora ter opat sta bila prisiljena obrniti se na deželo. 18. decembra 1542 je tedanji upravnik dvora in opatov opolnomočenec (verwalter in Vittringer hof zu Marchburg der sachen gewallträger) brat Lovrenc Schenk naslovil pritožbo na štajerskega vicedoma Kristofa Rescha.¹¹² In že naslednjega(!) dne je vicedomski urad mariborskim meščanom ukazal, da pri priči poravnajo zaostale davščine.¹¹³ Da pa se to ni zgodilo, je razvidno iz nadaljnjih samostanskih pritožb.¹¹⁴ V letu 1544 se je opat pri deželi pritožil zoper nekatere meščane, tako da je moral ponovno poseči v ta spor že omenjeni vicedom,¹¹⁵ vendar je pravda tekla še vse leto 1547 in 1548.¹¹⁶ K trditvi meščanov, da je odkup veljal le 1 funt, moremo zabeležiti, da so le-ti bili v zmoti. Privilegij vojvode Rudolfa IV. iz leta 1363 jasno govori o 8 funtih, razen tega pa sta vojvodi Albert in Leopold izdala v letu 1370 za Vetrinj privilegij, po katerem se meščani niso mogli odkupiti činža.¹¹⁷

Istočasno pa je med samostanom in mestom tekla še ena pravda: samostan je namreč zavračal plačevanje šestih funtov za svoj mariborski dvor. Zaradi povišanja davčne vsote se je 7. julija 1541 opat Sebastijan obrnil s pismom na vicedoma Kristofa Rescha. V pritožbi navaja, da je vojvoda Viljem oprostil samostan vseh davščin, ker so v mestu sezidali stolp (ainen thueren gepaut), pač pa je bil dolžan letno po 4 funte denarjev. Zvišanje davka je torej po njegovih besedah nezakonito in proti vsem privilegijem, ki jih je samostan pre-

¹¹⁰ Vetrinj, fasc. XV, 391.

¹¹¹ Činžna registra 1541 in 1542 kot priloga (fasc. XV, 391).

¹¹² Vetrinj, fasc. XV, 391.

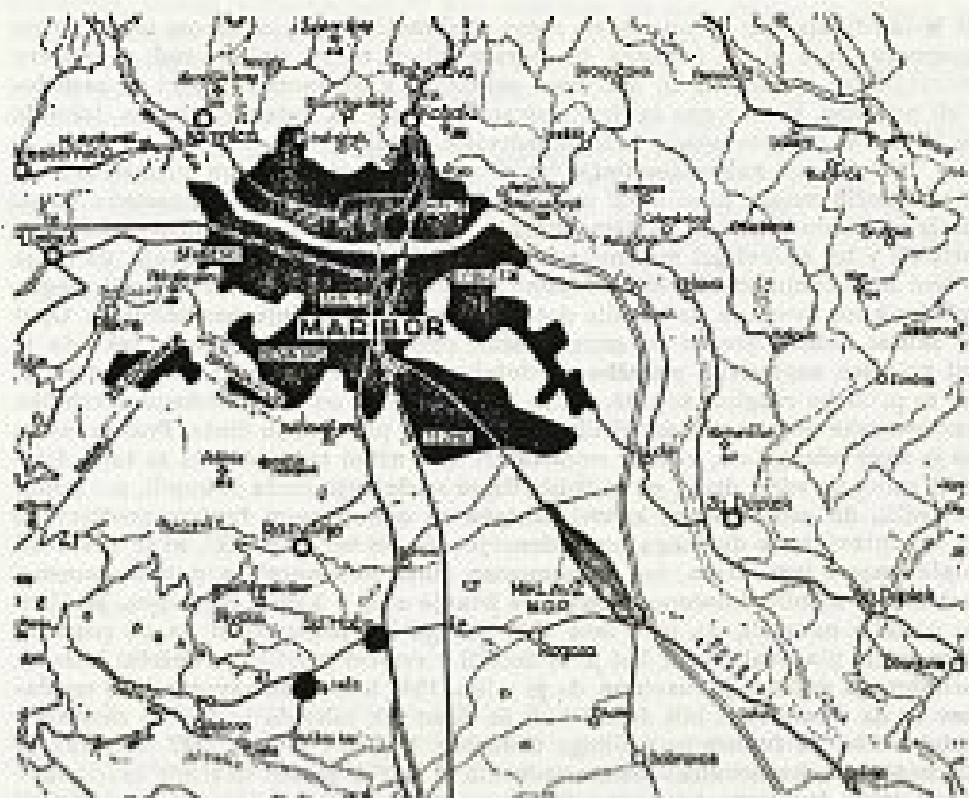
¹¹³ Pismo z dne 18. decembra 1542 (ibidem).

¹¹⁴ Pisma iz let 1543–1544 (ibidem).

¹¹⁵ Pismo z dne 6. junija 1544 (ibidem).

¹¹⁶ Akti 1547–1548 v fasc. 392.

¹¹⁷ Prim. GZM IV:99 in 122.

jel. Opat navaja v pismu tudi nasilne posege v dvor in druge nevšečnosti, ki naj bi jih samostanu prizadejali meščani.¹¹⁸ 9. septembra istega leta je vicedom ukazal meščanom, da se zadovoljijo s štirimi funti denarjev in da pusté samostan pri njegovih starih privilegijih.¹¹⁹ 21. oktobra je bila nato določena komisija, ki naj bi 3. februarja naslednjega, 1542. leta, razčistila ta spor.¹²⁰ Do poravnave pa očitno ni prišlo, saj je upravitelj štajerskega vicedomskega urada Jurij Kleindienst določil nov termin za razpravo, vicedom Resch pa je 4. aprila 1543 določil še en rok, namreč 27. maj 1543.¹²¹ Zahteva 6 funtov je bilo vsekakor samovoljno dejanje meščanov, saj iz listine, ki jo je leta 1315 izstavilo mariborsko mesto, vemo, da je tedaj bila določena vsota 4 funtov.¹²² Pač pa v opatovem pismu citirani privilegij vojvode Viljema ni ohranjen, ohranjena je le listina istega vojvode, naslovljena na mariborsko mesto 11. junija 1402, ki od meščanov zahteva le, da puste samostanu uživati stare pravice, ki so mu bile dane za njegov dvor v Mariboru.¹²³

Tudi v naslednjem 1546. in 1547. letu so napetosti med mestom in samostanom zaradi dvora tekle naprej. V letu 1546 se je opat Bernard pritožil vicedomu, da meščani kljub privilegijem, ki da so »že sila stari«, znova in znova delajo samostanu krivico in škodo (previsok davek, zavračanje plače-

¹¹⁸ Vetrinj, fasc. XV, 391.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Vetrinj, fasc. XV, 390.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Prim. GZM 11/36.

¹²³ Prim. GZM V/83.

vanja činža, vdori v dvor itd.).¹²⁴ V pismu z dne 16. januarja 1547 na vicedoma sporoča opat Bernard, da bo na razpravo zoper meščane poslal svojega zastopnika dvornega sodnika Jurija Eysenparta. V dokumentu tudi odločno zavrača plačevanje zvišanega davka, pripominja pa, da bi bil trgovec ali krčmar, ki bi prebival na samostanskem dvoru, kar pa se doslej po njegovih besedah še ni zgodilo, dolžan redne dajatve kakor drugi meščani.¹²⁵

Mariborčani pa so znali uporabiti povračilni protiukrep. Iz pisma opata na deželnega vicedoma z dne 8. avgusta 1548 je namreč razvidno, da so odslej meščani samostan ovirali pri dovozu 20 štrtinov (ok. 10.000 l) vina v njegov dvor v Maribor.¹²⁶ Vicedom Krištof Resch je seveda takoj ukrepal in meščanom ukazal, da se varujejo takih podjetij.¹²⁷ Iz opatovega pisma z dne 8. decembra istega leta pa je jasno razvidno, da je bil protiukrep mesta posledica tega, ker opat ni priznaval »novega davka«, se pravi povišanca.¹²⁸ Vztrajnost Mariborčanov je bila seveda na škodo samostana, saj se ga je oviralo pri prevozu posode k njegovim vinogradom in pri prevozu grozdja oziroma mošta v dvor v Maribor. Zato se je opat Bernard obrnil leta 1553 s ponižno prošnjo na deželnega vicedoma, da mu v tej zadevi pomaga. Svojo prošnjo utemeljuje tudi z nesrečo, ki naj bi zadela njegov dvor v Mariboru, saj naj bi bila vse njegove ljudi pohrala kuga (nachdem die leute an Viktringhof von der pestilenz hinweggerafft wurden).¹²⁹ Opat pa se je s prošnjo obrnil tudi na kralja Ferdinanda in ga v pismu z dne 1. aprila 1554 prosil pomoči.¹³⁰

Poleg napetosti, ki so vladale med samostanom in mestom, pa moremo zabeležiti, da je samostan imel tudi dobre odnose z nekaterimi meščani. Tako je leta 1568 opat Bernard posodil članu mestnega sveta Adamu Schartenbergerju 60 renskih goldinarjev, za kar mu je Adam zastavil svoja domca pri Mariboru (in der Laussgassen).¹³¹ Pogodba je tudi določala, da se bosta obe stranki po preteku osmih let sporazumeli za odškodnino, če bi opat na tej zemlji, na kateri je bila le lesena hišica (ain hülzerne behausung), kaj pozidal.¹³² Isti član mestnega sveta je nato v letu 1582 samostanu prodal svoj vrt na območju mesta Maribora.¹³³ Za naslednja leta moremo zabeležiti nekaj odprodaj posesti v bližini mesta. Samostan je posamezne zemljiške komplekse prodal ali pa izročil v zakup po kupnem pravu zlasti mariborskim meščanom (1599, 1630).¹³⁴

Za naslednje, XVII. stoletje, moremo poleg posameznih nakupov in prodaje posesti navesti še spore samostana z mariborskim mestom, s sosednjimi gosposčinami pa tudi s hočkim župnikom. Tako je v letih od 1668 do 1676 tekel spor med samostanom in mestom zaradi paše na mariborski gmajni. Samostan je bil namreč za pašo živine, ki jo je imel na svojem dvoru, po pogodbi dolžan mestu določeno letno dajatev, a jo je odklanjal.¹³⁵ Samostan je imel dolgotrajen spor, ki ga lahko zasledujemo od začetka do konca 17. stoletja, s pohorskodvorsko gosposčino, sosedom svoje hočke posesti, zaradi ribolova v potoku Reki, ki si ga je na svojem teritoriju prilaščal, saj v dokumentu govori o »in teritorio in rivulo nostro Kötshensis«. Spor se je zlasti močno razvnel konec stoletja, ko je prišlo celo do fizičnega obračunavanja. Julija 1689 sta v omenjenem potoku lovila ribe oskrbnik mariborskega vetrinjskega dvora p. Karel Ritsch in vetrinjski menih fr. Gerhard, pri čemer so ju napadli kmetje, okoli štirideset po številu.

¹²⁴ Vetrinj, fasc. XV, 390-391.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Vetrinj, fasc. XV, 391.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Vetrinj, fasc. 392, 392.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Na vzhodni strani mesta, zunaj obzidja.

¹³² Vetrinj, fasc. XV, 409.

¹³³ Dokument z dne 10. febr. 1582 (Vetrinj, fasc. 390, 390).

¹³⁴ Dokumenta 1599, Vetrinj, 1630, januar 3., Vetrinj (fasc. XV, 389).

ter ju temeljito pretepli (verberibus male percussi). Oskrbnika p. Karla pa so vlekli na grad in ga spotoma pretepali z jermeni, tako da je od tega zbolel.¹³⁶ Vetrinjski opat je zoper tako postopanje protestiral in o dejanju obvestil savinjskega arhidiakona, na čigar teritoriju se je dogodek pripetil. Napadalcem in lastniku gosposčine Janezu Jožefu Conti de Cammissanu, ki je morda bil iniciator tega incidenta, je grozila cerkvena kazen izobčenja. Prišlo pa je do poravnave med obema stranema in 5. decembra 1694 je bilo odločeno, da vetrinjski ljudje nimajo pravice do lova in ribolova na posestvih v Hočah, pač pa se je dovolilo vsakokratnemu oskrbniku vetrinjskega dvora, da sme za svojo zabavo (vor sein recreation) na vetrinjskem teritoriju loviti in s trnkom ribiti.¹³⁷

Do sporov je prihajalo tudi med Vetrinjem in hočkimi župniki, saj je njegova posest ležala na tleh hočke župnije, hočka podružnica sv. Lenarta (na Pivoli) pa je stala na tleh Vetrinja. Spor je tekel med opatom Benediktom in župnikom Antonom Testo (1682—1707). Vetrinji si je glede na to, da je sv. Lenart stal na njegovih tleh, lastil nad cerkvijo pravico odvetništva (ius advocatie) in je poleg drugega zahteval tudi, da cerkveni obračun podpiše vsakokratni oskrbnik vetrinjskega dvora, čemur pa se je hočki župnik upiral. Hočki župnik Testa in vetrinjski oskrbnik p. Karel Ritsch sta si bila ves čas v laseh in si prav po otročje nagajala. Tako je npr. Testa 18. novembra 1697 pisal opatu Benediktu, da je njegov oskrbnik na dan, ko se pri cerkvi slavi patrocinij (6. novembra), poslal pod samo cerkev vetrinjske podložnike na delo, tako da se le-ti niso mogli udeležiti slavnosti in jo tudi s svojim hrupom motili.¹³⁸ Podobno pritožbo je Testa poslal opatu tudi 20. avgusta 1700, v kateri pravi, da je oskrbnik na praznik zavetnikov oglejske cerkve Mohorja in Fortunata silil podložnike na delo na levi breg Drave, tako da se verniki oglejske cerkve niso mogli v Hočah udeležiti slavlja, razen tega je oskrbnika tožil, da po krivici kliče na odgovornost ključarja sv. Lenarta, in mu očital še vrsto prestopkov.¹³⁹

Za XVIII. stoletje smemo zabeležiti še nekaj nakupov in prodaj vetrinjskega dvora. 18. februarja 1739 je grof pl. Kienburg prodal samostanu vinograd v Hočah,¹⁴⁰ 4. junija 1755 pa je samostan prodal mariborskemu meščanu Janezu Juriju Leeberju za 1500 goldinarjev mlin na Dravi s hišo, vrtom in njivo.¹⁴¹ Nekaj let pred svojo ukinitvijo, namreč v letu 1777, je Vetrinji od Janeza Jurija pl. Rosenbichla, gospoda radvanjske gosposčine, kupil vinograd pri Limbušu.¹⁴²

Po več kakor poltisočletnem obstoju je samostan v letu 1786 začel ukinitve po Jožefu II. Dvorni dekret o njegovi ukinitvi je bil izdan 19. maja 1786 in ukinitve je 1. avgusta 1786. leta izvedel deželno knežji komisar grof Norbert Aicholt. Nekaj let prej močno zadolženi samostan je zopet gospodarsko razcvetel, kar je bila velika zasluga sposobnega opata Konstantina Rabitscha, ki je bil predtem nekaj let tudi oskrbnik na mariborskem vetrinjskem dvoru. Ob času ukinitve samostana je poleg že omenjenega opata v njem živelo še 19 konventualov. Posest je prišla pod verski sklad, cerkev je postala župnijska, samostanska poslopja pa so bila prodana gospodom Moro, ki so v njem napravili suknjarno. K Vetrinju je ob njegovi ukinitvi spadala vetrinjska gosposčina s 692 podložniki in dominikalijami ter posest na Štajerskem s sedežem na samostan-

¹³⁶ Vetrinji, fasc. XV, 410.

¹³⁷ Dokument z dne 18. julija 1689 (fasc. XV, 387).

¹³⁸ Vetrinji, fasc. XV, 396, 397, 412.

¹³⁹ Fasc. XV, 398 (Prozess zwischen dem kloster unter abt Benendict . . .)

¹⁴⁰ Ibidem. Prim. Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I. Marburg 1875, str. 283—290.

¹⁴¹ Dokument z dne 18. febr. 1739 (fasc. XVI, 432).

¹⁴² Pogodba z dne 4. junija 1755, Vetrinji (fasc. XIV, 385).

¹⁴³ Pogodba z dne 6. oktobra 1777, Radvanje (fasc. XVI, 435).

skem dvoru v Mariboru. Vrednost koroških posestev je znašala 308.233 goldinarjev, štajerskih pa 117.516 gold., se pravi dobro tretjino koroških.¹⁴³

Vetrinjski dvor s posestjo je torej sprva prišel v roke države, ob ponovni ustanovitvi benediktinskega samostana v Št. Pavlu na Koroškem v letu 1809 pa je postal njegova dotacija. Po ukinitvi Vetrinja je država osnovala državno gosposčino Vetrinjski dvor, h kateri je sodila nekdanja vetrinjska posest, nekdanja šentpavelska limbuška gosposčina in imenje kolegiatnega kapitlja iz Št. Andraža v Labotski dolini, torej posest treh koroških duhovnih ustanov. Sedež teh združenih gosposčin je bil sprva na nekdanjem vetrinjskem dvorcu v Graškem predmestju št. 6, nasproti Ulrikove cerkve. Dvor s pripadajočimi poslopji je tedaj bil v odličnem stanju. Upravno poslopje je bila dvonadstropna stavba s 16 prostori, kapelo in kletjo za okoli 40.000 l vina. Veliko dvorišče je bilo obdano z zidom in je na jugu mejilo na cerkev sv. Ulrika, v kateri je tedaj vojaštvo imelo skladišče za seno in les. K Vetrinjskemu dvoru je bila priključena še t. i. Ulrikova pristava z vrtom in njivami. Sedež uprave združenih gosposčin so za nekaj časa prenesli iz Graškega predmestja v poslopje na sedanji Vetrinjski ulici 30, v t. i. Naskovo hišo, ki je bila od leta 1684 in še nekaj časa po letu 1708 last vetrinjskega samostana, nato pa v poslopje v nekdanji Poštni ulici 19, sedanji Vetrinjski 16, ki so ga skupaj s soslednim poslopjem kupili šentpavelski benediktinci z denarjem, pridobljenim s prodajo upravnega poslopja v Graškem predmestju.¹⁴⁴ V obeh hišah v Vetrinjski ulici si je Št. Pavel uredil svoje upravne prostore in ker je v njih bil sedež Vetrinjske gosposčine, se je tega stavbnega kompleksa oprijelo ime Vetrinjski dvor.

Vrsta oskrbnikov, upraviteljev in gorskih mojstrov vetrinjskega dvora:

- 1290 Henrik z Vetrinjskega dvora (Haimreich auf der Vittringerhof)
- 1322 brat Wyrich (prueder Wyrich der hofmaister)
- 1323 (Wyrich der pey den ceyten hofmaister gewesen ist)
- 1323 Peter König, gorski mojster (Peter der Chung, perchmaister)
- 1353 brat Janez iz Brabanta (frater Johannes de Brabantia rector curiae in Marburga)
- 1394—1399 Pavle iz Trčove, mariborski meščan (Pawle von Teppsawe, zu den zeiten ... amptman ze Marchburg)
- 1441 Mihael iz Ibsa (Michel von Ibs ... schaffer vnd pergmaister ze Marchburg)
- 1474 Matej Krabath (Mathe Krabath schaffer vnd anwald zw Marburg)¹⁴⁵
- 1540—1549 Lovrenc Schenk (Larenntz Schennkh anwaldt der abbtey Vittring zu Marchburg), 1544: »brueder ...«¹⁴⁶
- 1565 Rupert Patrabusch (Ruep Patrabuesch, amptman)¹⁴⁷
- 1568 Lenart Mayr (Leonhardt Mayr, schaffer in Vittringer hoff zw Marburg)¹⁴⁸
- 1572—1574 Ahacij Harner (Achaz Harner, schaffer der zait zu Marchburg)¹⁴⁹
- 1579—1588 Andrej Lakner (Anndree Lakhner dertzeit des ambthoff Vittring zw Marchburg schaffer)¹⁵⁰

¹⁴³ A. Wolf, Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782-1790, Wien 1871, str. 151-152.

¹⁴⁴ J. Milinarič, Gosposčina Limbuš pri Mailbonu, ČZN 47, 1976, str. 86-89.

¹⁴⁵ Glej str. 47.

¹⁴⁶ Razvidno iz dokumentov 1540-1549 (fasc. XV, 390-392) in imenjske penilce 1542 (sign. 40-386 v. Sl.) ter fasc. XVI, 418.

¹⁴⁷ Orig. perg. Ilistina z dne 5. aprila 1565 v. Sl.

¹⁴⁸ Dokument z dne 15. januarja 1568 (Vetrinj, fasc. XV, 397).

¹⁴⁹ Dokumenti v fasc. XV, 413/1-2.

¹⁵⁰ Razvidno iz fasc. XV, 413 in 414/1-4.

- 1589—1592 Dionizij Schreiber (Dionisio Schreiber als schaffer zu Marchburg)¹⁵¹
 1594 Nikolaj Plügendritt (Niclas Plügendritt)¹⁵²
 1597 Martin Kosar ali Kozar (Martin Khassär)¹⁵³
 1658—1680 p. Peter Garzarolli (p. Petrus Garzaroli)¹⁵⁴
 1686
 1689—1703 p. Karel Ritsch (p. Karl Ritsch, praefectus aulae Marburgensis)¹⁵⁵
 1739 p. Peter (p. Peter bestelter anhalt)¹⁵⁶
 1741—1743 p. Edmund Tschänder (p. Edmund Tschänder)¹⁵⁷
 1758—1758 p. Alberik Wunder (p. Albericus Wunder)¹⁵⁸
 1758 p. Celestin (p. Coelestinus)¹⁵⁹
 1760—1762
 1764—1770 p. Modest Lakner (p. Modestus Lackner)¹⁶⁰
 1784
 1771—1772 p. Filip Wruehlich (p. Philipp Wruehlich)¹⁶¹
 1773—1775 p. Konstantin Rabitsch (p. Constantinus Rabitsch)¹⁶²
 1781 p. Konstantin Rabitsch: »pro tempore administrator vineis Marburgi)¹⁶³ (1781 izvoljen za opata)
 1781—1783 p. Gotfrid Sluga (p. Godefridus Schlugi)¹⁶⁴

BESITZTUM DER ABTEI VIKTRING IN DER STEIERMARK (um 1145—1786)

Zusammenfassung

Die Abtei Viktring war die einzige Stiftung der Zisterzienser in Kärnten; 1142 vom Grafen Bernhard Spannheim gegründet und von den Mönchen aus dem lotharingischen Kloster Villars (Villierum Metense) bewohnt, wurde sie die Mutter des 1324 errichteten Klosters Landstrass (Kostanjevlca) in Unterkrain. Mit ihren umfangreichen Landbesitz in Kärnten, Krain und in der Steiermark spielte sie eine wichtige Rolle im wirtschaftlichen Leben, durch ihre kulturelle Tätigkeit trug sie zur Hebung des Zivilisations- und Kultur-niveaus im Leben des damaligen Europa bei. Erwähnt sei nur ihr Abt Johann (1312—1345), der erste kärntnerische und der bedeutendste Historiograph der damaligen Zeit, insbesondere durch ihre inkorporierten Pfarren in Kärnten spielte sie eine bemerkenswerte Rolle im kirchlichen Leben.

Viktring als eine Stiftung der Zisterzienser, deren Tätigkeit stark wirtschaftsorientiert war, da Landwirtschaft eine der sehr wichtigen Aufgaben des Ordens bildete, wurde zunächst nicht stark dotiert; trotzdem wurde es schon in einigen Jahren, besonders wegen zahlreichen Schenkungen, zu einem wichtigen Wirtschaftsfaktor und im 13. Jahrhundert das reichste Kloster in der Umgebung von Klagenfurt. Der Klosterbesitz befand sich besonders in der Umgebung von Klagenfurt und in Oberkärnten, in Krain erwarb aber Viktring Landbesitz bei Höflein (Preddvor) (1147) und Neuthal (Špitalič) (vor 1209), deswegen war die Aneignung des Hospitals auf Loibl (Ljubelj) 1207 und der Brücke über die Drau unter dem Berg bei Hollenburg eine wichtige Errungenschaft. In Krain gründete er zwei Wirtschaftseinheiten mit Höfen als Verwaltungs- und Wirtschaftssitzen und vergrößerte besonders durch Schenkungen den dortigen Landbesitz.

¹⁵¹ Fasc. XVI, 414/3 in 5.

¹⁵² Fasc. XVI, 414/7.

¹⁵³ Fasc. XVI/414/9.

¹⁵⁴ Fasc. XVI/415.

¹⁵⁵ Fasc. XVI/1-6.

¹⁵⁶ Fasc. XVI/7.

¹⁵⁷ Fasc. XV.16—17.

¹⁵⁸ Fasc. XVII, 473b.

¹⁵⁹ Fasc. XVI, 416/18 in fasc. XVII, 473.

¹⁶⁰ Fasc. XVI, 416/19—23.

¹⁶¹ Fasc. XVI, 417/1.

¹⁶² Fasc. XVI, 417/2—3.

¹⁶³ Fasc. XVI, 417/4—12.

¹⁶⁴ Fasc. XVI, 19.

Das steirische Besitztum reicht in die Zeit zwischen 1143 und 1147 mit Territorialkomplexen besonders auf dem Draufeld, die das Kloster im 13. Jahrhundert mit dem Erzbischof von Salzburg für Zehnte in Kärnten eintauschte, im 14. Jahrhundert aber mit den Herren Pettau, den Besitzern des Schlosses Haus am Bacher (Pohorski dvor), für den Besitz bei Kötsch (Hoče). Im Laufe des 13. und 14. Jahrhunderts wuchs die Zahl der klösterlichen Weinherge vor allem im Bereich von Marburg (Maribor), von Gams (Kamnica) im Westen bis St. Peter (Malečnik) im Osten, und der Besitz in der Stadt selber. Das zwischen 1220 und 1224 erworbene Haus beim Ulrichstor auf der östlichen Stadtseite wurde zum Verwaltungs- und Wirtschaftssitz des Viktringbesitzes in der Steiermark, das von einem Verwalter versorgt wurde (Mönch oder Leie). Das Kloster sicherte sich für sein Haus vom Landesfürsten und der Stadt eine Reihe von Privilegien und Erleichterungen (1277, 1305, 1315, 1402). Das Kloster wusste sich freien Weg zu verschaffen für den Transport von Waren für seinen Bedarf wie auch von Produkten und Wein aus seinen Landgütern bei Marburg (Maribor) nach Kärnten (1227, 1290, 1305, 1402, 1444).

Nach dem Bestand des Urbariums aus dem Jahr 1488 hatte das Kloster damals 24 dienstpflichtige Häuser in Marburg (Maribor), 9 Untertanen in Unter Kötsch (Spodnje Hoče) und 12 in Ober Kötsch (Zgornje Hoče), zehn Bergleute auf dem linken Draufser und 55 bei Kötsch. Die Besitzumslage veränderte sich von damals nicht viel, nur hie und da kann der Ankauf eines einzelnen Grundstücks verzeichnet werden, besonders Weingärten. Vom 15. Jahrhundert an ist eine Reihe von Konflikten und Rechtsstreitigkeiten zu verzeichnen zwischen dem Kloster und der Stadt, vor allem wegen der Steuersteigerung für das Klosterhaus, der Hemmung des Weintransports durch die Marburger und wegen Steuerrückstände seitens derselben. Im 17. und 18. Jahrhundert gab es eine Reihe von Streitigkeiten zwischen Viktring und den benachbarten Grundherrschaften, so z. B. mit der Herrschaft Haus am Bacher wegen Fischfang im Bach Reka bei Kötsch, und mit dem Pfarrer von Kötsch wegen Vogteirechte über die Kirche von St. Leonhard, einer Nebenkirche der Pfarre Kötsch. Nach der Aufhebung des Klosters im Jahr 1786 ging der Besitz auf den Religionsfond über, und der Besitz von Viktring in der Steiermark bildete zusammen mit dem Besitz St. Paul in der Steiermark (ausser Faal — Fala) und dem Besitz in Rosswin (Razvanje) die sogenannte vereinte Viktringer Staatsherrschaft mit dem Sitz in Viktringhof bei der Ulrichskirche. Das Besitztum kam nach der erneuerten Errichtung der Benediktinerabtei St. Paul in Kärnten im Jahr 1809 diesem Kloster zu, das später seinen Sitz in das jetzige Haus in der Viktringgasse — Vetrinjska ulica 16 übertrug, welches heute bei Leuten die einzige Erinnerung an den ehemaligen Besitz in der Steiermark darstellt.

PODRUŽNICE »DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA« NA ŠTAJERSKEM, USTANOVLENE V OBDOBJU 1907—1918

Andrej Vovko*

UDK 371(061.2=863)(497.12 Štajerska)»1907/1918«

VOVKO Andrej: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene v obdobju 1907—1918. (Résumé: Les succursales de »L'association de Saint Cyrille et Method« (CMD) dans la Styrie, fondées pendant 1907—1918.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, str. 60—96.

Izvirnik v sloven., povzetelek v franc., izvleček v sloven. in angl., 48 preglednic.

Letna skupščina »Družbe sv. Cirila in Metoda« leta 1907 v Bohinjski Bistrici je dokončno zlomila zapoznelo »slogaško« ozračje, ki je še vladalo v njej. Vodstvo so prevzeli pristasi liberalne stranke, pomembno vlogo pri tem preobratu pa so igrali pripadniki narodno-radikalnega gibanja. CMD je po letu 1907 znatno modernizirala svoja pravila in zelo poživila svoje delovanje. Izraz te obnove je bilo tudi veliko število novih podružnic, na slovenskem Štajerskem kar 58, njihovo živahno rast pa je v veliki meri okrnila prva svetovna vojna. Kljub temu so v štajerskem prostoru v obdobju habsburške monarhije odigrale pomembno vlogo tudi pri narodnem osveščanju tamkajšnjih Slovencev.

UDC 371(061.2=863)(497.12 Štajerska)»1907/1918«

VOVKO Andrej: Branch Establishments of the »Society of Saint Cyril and Method« in Styria, Founded in the Period of 1907—1918. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, p. 60—96.

Orig. in Slovene, summary in French, synopsis in Slovene and Engl., 48 tabl.

The annual assembly of the »Society of St. Cyril and Method« in the year 1907 at Bohinjska Bistrica definitively broke the late atmosphere of »concord« which still reigned in it. The adherents of the Liberal Party took over the leadership and at this revulsion the followers of the national radical movement played a remarkable part. After the year 1907 the CMD has considerably modernized its regulations and much enlivened its activity. The great number of new branch establishments in the Slovene Styria, even 58, was also an expression of this »renewal«. Their lively growth was in a great measure curtailed by the First World War. Nevertheless they have played an important role at the national consciousness in the Styrian space of the Slovenes there during the period of the Habsburgian monarchy.

Leto 1907 je pomenilo najodločilnejšo prelomnico za šolsko narodnoobrambno »Družbo sv. Cirila in Metoda« (CMD) v obdobju Avstro-Ogrske. Do letne skupščine CMD v Bohinjski Bistrici 6. avgusta leta 1907 so v Družbi še vedno uspevali v veliki meri vzdrževati »slogaško« ozračje, zlasti po zaslugi prizadevanj njenega predsednika in bivšega vodje ljubljanskega »Alojzijevišča«

* Andrej Vovko, mag., arhivski kustos, Slovenski šolski muzej Ljubljana.

Toma Zupana, pristaša liberalnega katolicizma, katerega najvidnejši predstavnik pri nas je bil ljubljanski škof Pogačar. Taka usmeritev je Zupana stala vodstva »Alojzijevejšča«. Dolgoletni predsednik CMD, ki je svoje posle opravljal izredno vestno, je 20. marca istega leta odložil predsednikovanje in se umaknil v pokoj na svojo graščinico na Okroglem pri Kranju. Svoj odstop je utemeljeval z ugotovitvijo, da ta kraj nima zadosti dobrih poštinih zvez za redno prejetje vseh Družbinih spisov in da je primernejše, da njegovo mesto zasede predsednik, ki bo stalno bival v Ljubljani, »kar je za točno delovanje naše družbe neobhodno potrebno.«¹ Možno je tudi, da je Zupan zaslutil, da se bliža konec obdobja njegove tako cenjene »concordie — sloge« v CMD.

Bohinjska skupščina je bila izredno obiskana in zelo burna, saj se je spremenila v pravi strankarski spopad za vodstvo CMD. Pripadniki katoliške stranke so prišli nanjo z namero, da jo iztrgajo »iz rok tistih, ki so jo gojili prav od njenega začetka«, to je iz rok pristašev liberalne stranke, ki so do takrat prevladovali v njenem vodstvu, kljub velikemu številu duhovništva med njenim članstvom. Volitve, na katerih je propadel kompromisni predlog za novo vodstvo, so prinesle trdno in dokončno prevlado liberalne stranke v CMD. Novi predsednik je postal gimnazijski profesor Andrej Senekovič, poraženi pristaši katoliške stranke pa so na čelu s koroškim politikom, državnim in deželnim poslancem Ivanom Grafenauerjem demonstrativno zapustili skupščino.²

Pri bohinjskobistriškem »udaru« je imela odločilno besedo »akademična mladina« na čelu z Gregorjem Zerjavom. Ti študentje so bili nosilci narodno-radikalnega gibanja, o katerega značaju si slovensko zgodovinopisje še ni enotno. Staro ustaljeno mnenje gleda v njem »mlado strujo« liberalne stranke, pri čemer ima pred očmi politično pot nekaterih njegovih pristašev, še zlasti že omenjenega Zerjava. Pojavljajo pa se tudi novi pogledi na to gibanje, ki vidijo v njem naprednejše, liberalne doktrine presegajoče prvine.³

Vsekakor je dejstvo, da so narodni radikali vnesli v CMD novo, sveže gibanje in resnično povzročili njen preporod. Veliko vlogo je pri tem spet igral Zerjav, ki je bil v obdobju 1908—1911 Družbin tajnik, ob čemer je v znanih ptujskih dogodkih leta 1908 komaj odnesel celo glavo. Značilno za protiavtrijsko stališče radikaleev je bilo, da so opustili sicer običajno vdanostno brzojavko Francu Jožefu, ki so jih pošiljali z letnih skupščin, prav tako pa tudi maše »za žive in mrtve družbenike«, ki so bile vedno ob teh priložnostih. Zanimivo je bilo naglašanje socialnega elementa Družbe kot ustanove, ki je namenjena pretežno delavski in kmečki mladini, kot tudi siceršnje zanimanje za položaj delavskih otrok.⁴ To gledanje bi se v določeni meri dalo spraviti v okvire liberalne stranke, saj so znani njeni napori za organiziranje »narodnih« delavskih društev.

Drug znak novega vetra v Družbi je bilo posodobljenje njenih pravil. Področje njenega delovanja so iz avstrijskih dežel Kranjske, Štajerske, Koroške in Primorske razširili na »vse v državnem zboru zastopane kraljevine in dežele«, demokratizirali pa so tudi glasovalno pravico na letnih skupščinah, ki so jo prej imeli le Družbini častni in vodstveni člani ter pokrovitelji. Po novem so jo dobili tudi zastopniki Družbinih podružnic, in sicer po 1 glas na vsakih 50 članov CMD, ki so v tekočem letu poravnali članarino, izključene pa so bile »speče« podružnice. Ostalo je pooblaščenje znotraj članstva CMD, s tem, da je

¹ Koledar (Vestnik) solske družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 83. (Ivan Vrhovnik). Pogled na prvo četrtsotletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910, str. 94.

² Koledar (Vestnik) ... za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 116.

³ Primerjal: Janez Stergar, O narodno-radikalni struji in o društveni dejavnosti pred prvo svetovno vojno, ZC, Lj. XXXIII/1979, št. 2, str. 284—285.

⁴ Koledar (Vestnik) ... za leto 1911, Ljubljana 1910, str. 84.

mogel posamezni član na skupščini oddati največ pet glasov, za zastopnike svoje podružnice pa tudi več. Ta zadnji ukrep je bil verjetno tudi nekoliko »stabilizacijske« narave.⁶

Zelo viden znak rasti CMD je bilo naglo povečanje števila njenih podružnic. V obdobju 1907—1914 se je število delavnih podružnic dvignilo od 88 na 286, zbrale pa so nad pol milijona kron. V teh osmih letih je bilo vseh dohodkov Družbe 2,347.065 kron, v prejšnjih osmih letih pa le 304.432.⁷ Delo podružnic sta poživljala potovalna učitelja Družbe Ivan Prekoršek za Štajersko ter Ante Beg za ostale slovenske pokrajine. Njuno imenovanje je dosegel dr. Žerjav. Po letu 1911 so iz finančnih razlogov sicer ukinili potovalnega učitelja za Štajersko, Ante Beg pa je še naprej opravljal svojo službo in veliko pripomogel pri oživljanju starih in ustanavljanju novih podružnic CMD. Sploh je vodstvo CMD posvečalo veliko pozornosti delovanju podružnic, o čemer pričajo prispevki v Koledarjih (Vestnikih), v katerih je veliko navodil za njihovo delovanje, kot tudi pobude za ustanavljanje pokrajinskih zvez podružnic. Za vzgled so jim stavili posebno delavne podružnice, tako ono v Vranskem, naglašali, da jim ni do podružnic na papirju z dvema ali tremi člani, ampak do takih, ki so delavne in ne le nabiralniki denarja, ampak »prava nacionalna in kulturna središča za obrambo in manjšinsko delo ter za narodno zavest sploh«.⁸

Z dvojnim namenom zbiranja denarja in narodne ter kulturne vzgoje so podružnice prirejale svoje prireditve: veselice, plese, igrice, srečolove, »cvetlične dneve«, to je prodajo rož v korist CMD in podobno. Vodstvo CMD je priporočalo predvsem »take veselice, ki s poštenim razveseljevanjem združujejo tudi izobraževanje duha in blaženje srca«, ki naj imajo v svojih programih »poleg blažilnega in navdušujočega petja«, tudi »navdušujoče govore« o sv. Cirilu in Metodu, o CMD, zgodovini slovenskega in slovanskih narodov, opuščajo pa vse, kar bi preveč stalo, kajti CMD noče navajati k potratnosti, ampak le izobraževati in vzgajati slovensko mladino in vse slovensko ljudstvo.⁹

Znak preroda Družbe je bilo tudi veliko povečanje števila mecenov CMD po letu 1907, še zlasti pa denarja, ki so ji ga zapustili. Tako ji je Viljem Polak leta 1908 zapustil 177.896 kron, Karol Kotnik 430.000 kron, Franc Babič 100.000 kron vredno hišo na Dolenjski cesti v Ljubljani, Marija Vilhar pa preko 100.000 kron. Prav ta velika denarna sredstva so CMD v »suhih letih« prve svetovne vojne rešila pred finančnim zlomom.¹⁰

Po tem splošnem uvodu si oglejmo, kako so rastle podružnice CMD na Štajerskem, ustanovljene po letu 1907. Spremnimi podatki k tabelam so že pri razpravi o razvoju in delovanju »starih« štajerskih podružnic. Prikazano je delovanje 58 »novih« štajerskih podružnic, ne pa tudi graške ženske in podružnice v Leobnu, ki sta delovali zunaj slovenskega etničnega ozemlja. Ponovimo še okrajšave posameznih kategorij članstva CMD: pokr.(ovitelji), ust.(anovniki), let.(niki) ter podp.(orniki), kot tudi da so v kategoriji pokroviteljev za znakom + oni, ki so vplačali pokroviteljnine v Ciril-Metodov obrambni sklad.

⁶ Koledar (Vestnik) ... za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 138—139.

⁷ Koledar (Vestnik) ... za leto 1910, Ljubljana 1909, str. 140—142.

⁸ Koledar (Vestnik) ... za leto 1933, Ljubljana 1932, str. 23.

⁹ Prav tam, str. 22—23.

¹⁰ Koledar (Vestnik) ... za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 92.

¹¹ Koledar (Vestnik) ... za leto 1936, Ljubljana 1935, str. 35—38.

Sv. Ana, Kremberg, Marija Snežna (Velka)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 30. 7. 1913, št. 8-2178/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	3	50	—	53	90
1914	—	3	50	—	53	14

za leto 1918 — 279,90 krone

Predsednik odbora: Fr. Šlebinger, posestnik, 1913—1918(?)

Tajnik: Janez Žel, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajnik: Friderik Peklar, posestnik, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Vilma Kožuh, učiteljica, 1913—1918(?)

Odborniki: Marija Medved, učiteljica, 1913—1918(?), Fr. Tomažič, posestnik, 1913—1918(?)

Sv. Andraž (Drbetinci) in Sv. Bolfenk v Slovenskih goricah (Trnovska vas)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva leta 1913

V letu 1914 je imela 37 letnikov, zbrala 70 kron, razen tega pa je zbrala še 24 kron v letu 1918.

Predsednik odbora: Anton Kovačec, učitelj, 1913—1918(?)

Tajnik: Vinko Zorko, trgovec, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Marica Kovačec, učiteljica, 1913—1918(?)

Namestnica predsednika: Tilka Strelec, 1913—1918(?)

Odborniki: Friderik Marinič, 1913—1918(?), Marija Marinič (1913—1918(?), Janez Čuček, 1913—1918(?), Jakob Čeh, 1913—1918(?), Fr. Repič, 1913—1918(?)

Sv. Barbara v Haložah in okolica (Cirkulane)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 19. 12. 1913, št. 8-3066/1

V letu 1914 je imela 40 letnikov, zbrala ni nič denarnih prispevkov, sicer pa je 6,45 kron zbrala le leta 1915

Predsednik odbora: Janko Debeljak, posestnik in gostilničar, 1913—1918(?)

Tajnik: Ciril Vobič, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Anica Novak, učiteljica, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Anton Korenjak, gostilničar, 1913—1918(?)

Odborniki: Anton Bračič, kovač, 1913—1918(?), Fr. Mesarič, gostilničar, 1913—1918(?), Vojeslav Križ, učitelj, 1913—1918(?), Jernej Pavlič, učitelj, 1913—1918(?), Mirko Lešnik, učitelj, 1913—1918(?)

Sv. Barbara (Zg. Korena), Št. Janž (Starše), Sv. Martin (Dvorjane), Vurberg

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 17. 3. 1913, št. 8-963/1-1913

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	—	43	6	49	54
1914	—	—	43	6	49	—

za leto 1916 — 30 kron

Predsednik odbora: Anton Gselman, učitelj, 1913—1918(?)

Tajnik: Janez Velker, posestnik, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Malka Golob, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Mihael Brumen, posestnik, 1913—1918(?), Jakob Golob, posestnik, 1913—1918(?)

Odborniki: Jurij Ferenc, gostilničar, 1913—1918(?), Marta Gobec, učiteljica, 1913—1918(?), Fr. Kranjc, nadučitelj, 1913—1918(?), Fr. Žiher, nadučitelj, 1913—1918(?)

Bizeljsko in okolica

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 23. 11. 1912, št. 8-2696/I

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	3	35	20	58	130
1914	—	3	35	20	58	18,58

za leto 1915 — 24 kron, za 1916 — 30 kron, za 1918 — 350,68 krone

Predsednik odbora: Andrej Kos, trgovec, 1912—1918(?)

Tajnik: Ivan Perger, trgovski poslovodja, 1912—1918(?)

Blagajničarka: Marica Kos, 1912—1918(?)

Namestnik predsednika: Josip Janežič, veleposestnik, 1912—1918(?)

Odborniki: Gustav Pečnik, učitelj, 1912—1918(?), Mimika Janežič, 1912—1918(?), Ivan Malus, 1912—1918(?), dr. Anton Vilimek, 1912—1918(?), Josipina Levstik, 1912—1918(?), Josip Balon, 1912—1918(?)

Bočna pri Gornjem gradu

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 1. 8. 1910, št. 8-2221/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	75	—	75	172
1911	—	—	86	—	86	108
1912	—	—	44	1	45	103,06
1913	—	—	44	1	45	78,54
1914	—	—	37	—	37	—

za leto 1918 — 72 kron

Predsednik odbora: Anton Levar, posestnik, 1910—1918(?)

Tajnik: Josip Bizjak, nadučitelj, 1910—1918(?)

Blagajničarka: Fina Bizjak, učiteljica, 1910—1918(?)

Namestnik predsednika: Anton Marovt, posestnik, 1910—1918(?)

Odborniki: Peter Ručigaj, 1910—1911, Antonija Dedič, nadučiteljeva vdova, 1910—1914, Anton Žmavc, posestnik, 1910—1914, Ivan Žmavc, posestnik, 1910—1914, Fr. Štiglic, trgovec, 1910—1918(?), Anton Tevž, posestnik, 1910—1914, Karol Božič, gostilničar in posestnik, 1910—1914, Ivan Pavlin, posestnik, 1910—1914, Ivan Ferdan, posestnik, 1910—1911, Josip Štiglic, posestnik, 1911—1914, Ana Žmavc, gostilničarka, 1914—1918(?)

Breg pri Celju

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 1. 8. 1910, št. 8-2220/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	—	60	—	60	269,60
1914	—	—	80	—	60	4,20

za leto 1918 — 1171,38 krone

Predsednik odbora: Ivan Bovha, uradnik in posestnik, 1913—1918(?)
 Tajnika: Vane Radelj, pravnik, 1913—1914, Egidij Rudolf, 1914—1918(?)
 Blagajnika: M. Kralj, gostilničarka, 1913—1914, Drag. Kralj, 1914—1918(?)
 Namestnika predsednika: Andrej Pevc, občinski tajnik, 1913—1914, Martin Kolšek, 1914—1918(?)

Odborniki: Drag. Kralj, 1913—1914, Pepca Repenšek, 1913—1914, Fr. Po-
 držaj, 1913—1914, Simon Rupnik, 1913—1914, Franja Božič, 1913—1914, Ivan
 Rataj, 1913—1914, Martin Kolšek, 1913—1914, Miloš Leskovšek, 1913—1914,
 Drag. Gobec, 1913—1914, Lovro Čremožnik, 1913—1914, Ivan Rataj, 1913—1914,
 Ivan Friederich, 1913—1914, Egidij Vihar, 1914—1918(?), Povše, 1914—1918(?),
 Grubič, 1914—1918(?), Kramar, 1914—1918(?)

Brežice (ženska)
 Ustanovljena 26. 4. 1908

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	2	73	—	75	—
1909	—	2	94	1	97	362,20
1910	—	2	70	—	72	86
1911	—	2	76	5	83	94
1912	—	2	76	5	83	60
1913	—	2	55	2	59	40
1914	—	2	55	2	59	—

za leto 1918 — 357,50 kron

Predsednice odbora: Ivanka Lovak, 1908—1909, Anka Čepin, žena davčnega
 asistenta, 1909—1913, Marija Stiker, odvetnikova žena, 1913—1918(?)

Tajnici: Anica Poljanšek, 1908—1909, Katinka Boecio, 1909—1918(?)

Blagajničarke: Fani Mešiček, 1908—1909, Anica Poljanšek, 1909—1911,
 Pavla Schweiger, 1911—1918(?)

Namestnice predsednika: Olga Balon, 1908—1909, Franja Ferencak, 1909—
 1913, Ana Hudelist, 1913—1918(?)

Odbornice: Frida Frece, 1908—1909, Terezija Frece, 1908—1909, Ana Černe-
 lič, 1909—1910, Marija Požar, 1910—1911, Justina Pečnik, 1911—1918(?), Lina
 Stumberger, 1911—1918(?), Alojzija Mastnak, 1909—1911

Dobova in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 30. 4. 1912, št. 8-1123/1-1912

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	—	60	—	60	37
1913	—	—	60	—	60	50
1914	—	—	60	—	60	100

za leto 1917 — 150 kron

Predsednika odbora: Fran Cetin, 1912—1913, Ludvik Kokot, učitelj, 1913—
 1918(?)

Tajnik: Herma Bračič, 1912—1918(?)

Blagajnika: Iv. Toporišič ml. 1912—1913, Peter Poljanšek, 1913—1918(?)

Namestnika predsednika: Ivan Toporišič st., 1912—1913, Fran Cetin, 1913—1918(?)

Odborniki: Ludvik Kokot, 1912—1913, Josip Kovačič, 1912—1913, 1914—1918(?), Peter Poljanšek, 1912—1913, Neža Cetin, 1912—1918(?), Pepca Kovačič, 1912—1918(?), Fr. Peterkovič, 1912—1918(?), Ivan Toporišič st., 1913—1918(?) Ivan Toporišič ml., 1913—1918(?), Ivan Čančer, 1913—1918(?), Ivan Ogorelec, 1913—1918(?), Marija Vučjanik, 1913—1918(?), Franc Vadnal, 1914—1918(?)

Dol pri Hrastniku

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 25. 11. 1912, št. 8-2822/1-1912

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	2	—	92	16	110	234,12
1914	2	—	92	16	110	90,41

za leto 1915 — 12 kron, za 1916 — 100 kron, za 1917 — 97 kron, za 1918 — 591,55 krone

Predsednik: Anton Gnus, nadučitelj, 1912—1918(?)

Tajnik: Davorin Cander, učitelj, 1912—1918(?)

Blagajnik: Lojze Hofbauer, učitelj, 1912—1918(?)

Namestnik predsednika: Rado Draksler, trgovec, 1912—1918(?)

Odborniki: Avgust Dolinšek, čevljar, 1912—1918(?), Franc Okorn, premogar, 1912—1918(?) Stanka Gnus, 1912—1918(?), Marija Kranjec, 1912—1918(?), Agata Okorn, 1912—1918(?), Antonija Topolšek, 1912—1918(?), Helena Stokavnik, 1912—1918(?), Jernej Ahčan, 1912—1918(?), Anton Brinar, 1912—1918(?), Ivan Draksler, 1912—1918(?), Anton Štefančič, 1912—1918(?), Anton Schenk, 1912—1918(?), Fran Peklar, 1912—1918(?), Emil Sartory, 1912—1918(?)

Dramlje

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 6. 2. 1909 št. 8-462/1-1909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	3	45	11	59	27,60
1910	—	3	45	12	60	141,50
1911	—	3	—	—	3	30
1912	—	3	—	—	3	29,13
1913	—	3	—	—	3	—
1914	—	3	—	—	3	—

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednika odbora: Fr. Jesenek, velcposestnik, 1909—1910, Miloš Jarnovič, trgovec, 1910—1913

Tajnika: Julij Sevnik, učitelj, 1909—1910, Neža Jarnovič, trgovčeva žena, 1910—1913

Blagajnika: Miloš Jarnovič, 1909—1910, Julij Sevnik, 1910—1913

Namestnika predsednika: Rado Hruko, učitelj, 1909—1910, Anton Mastnak, župan, 1910—1913

Odborniki: Tomaž Mastnak, posestnik, 1909—1913, Martin Vodušek, 1909—1910, Blaž Jesenek, 1909—1910, Terezija Cvar, učiteljica, knjižničarka, 1910—1913, Marica Rajh, 1910—1913, Fran Zidanšek, posestnik, 1910—1913

Dravinjska za Poljčane, Studenice in Makole

Ustanovljena 2. 7. 1911

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1911	—	—	—	—	—	82,48
1912	—	—	22	14	36	73,92
1913	—	—	17	3	20	91,84
1914	—	—	12	7	19	39

za leto 1915 — 25,04 krone, za 1917 — 185 kron, 1918 — 144,47 krone

Predsednika odbora: Fr. Vodenik, 1911—1912, Sebastjan Krotky, učitelj, 1912—1918(?)

Tajniki: Sebastjan Krotky, 1911—1912, Ignacij Čokl, učitelj, 1912—1914, Ludovik Varl, učitelj, 1914—1918(?)

Blagajničarka: Anica Hinterlechner, učiteljica, 1911—1918(?)

Namestniki predsednika: Fr. Fijauz, 1911—1912, Josip Kokl, 1912—1914, Martin Šamperl, 1914—1918(?)

Odborniki: Josip Kokl, 1911—1912, Amalija Vobič, 1911—1912, Darko Gselman, učitelj, 1911—1912, 1914—1918(?), Josip Svetlin, nadučitelj, 1912—1918(?), Edvard Čokl, 1912—1914, Amalija Lešnik, 1912—1914, Jožef Grilec, železn. uradnik, 1914—1918(?)

Fala, Puščava, Selnica

Ustanovljena 16. 10. 1910

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1911	—	—	25	1	26	51
1912	—	—	12	1	13	7
1913	—	—	12	9	21	37,29
1914	—	—	12	9	21	—

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsedniki odbora: Andrej Hauptman, posestnik, 1910—1911, Fr. Sagaj, posestnik, 1912—1913, Alojz Ilgo, posestnik, 1913—1918(?)

Tajniki: Ferdo Kovačič, učitelj, 1910—1911, Ivan Mesarič, 1912—1913, Josip Ilgo, posestnik, 1913—1918(?)

Blagajniki: Tomaž Slibler, 1910—1912, Ivan Mesarič, 1910—1912, Ferdo Kovačič, učitelj, 1912—1918(?)

Namestnika predsednika: Fr. Sagaj, 1910—1912, Andrej Hauptman, 1912—1918(?)

Odborniki: I. Krančan, 1910—1912, Jak. Čaplo, 1910—1912, I. Fak, 1910—1912, Fr. Korman, 1910—1912, Ivan Kapun, 1912—1912, 1913—1918(?), Jakob Kraner, posestnik, 1910—1918(?), Josip Strnad, 1910—1913, Josip Burja, 1910—1912, Josip Agrež, 1910—1912, 1913—1918(?), J. Senčar, 1910—1912, Josip Ilgo, 1912—1913, Josip Seifried, 1912—1913, Hinko Vollmaier, 1912—1913, Fr. Mesarič, 1912—1913, Adolf Friedl, učitelj, 1913—1918(?), Ignac Fröslinger, 1913—1918(?), Alojz Majcen, 1913—1918(?), Jakob Siefried, 1913—1918(?), Josip Zemljič, 1913—1918(?), A. Fak, 1914—1918(?)

Fram in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 2. 1. 1910, št. 8-3521/1-1909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	—	—	—	169,20
1911	—	—	52	—	52	120
1912	—	—	55	11	68	256,17
1913	—	—	48	8	56	124,40
1914	+ 1	—	40	1	42	93,25

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednik: Karol Černej, posestnik, mlinar, 1910—1918(?)

Tajnik: Marija Pirkmaier, učiteljica, 1910—1918(?)

Blagajničarka: Marija Lauter, učiteljica, 1910—1918(?)

Namestnik predsednika: Fr. Štern, posestnik, 1910—1918(?)

Odborniki: Ivan Kodrič, trgovec, 1910—1912, Anton Bezjak, posestnikov in mlinarjev sin, 1910—1918(?), Štefan Lešnik, 1910—1918(?), Valentin Predan, 1910—1918(?), Ignacij Skrbinšek, 1910—1918(?), Pavel Turner, 1910—1914, dr. Fran Rosina, 1910—1914, Anton Lešnik, 1912—1918(?), A. Faleš, 1913—1918(?), Leopold Šerbinek, 1914—1918(?)

Gabrje pri Celju

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 4. 7. 1909, št. 8-2259/1-1909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	40	—	40	223,30
1910	—	1	51	9	61	174,09
1911	—	1	29	5	35	107
1912	—	1	21	—	22	66,66
1913	—	1	11	1	13	46,31
1914	—	1	60	—	61	243,10

v letu 1916 — 339 kron, v letu 1917 — 350 kron, v letu 1918 — 1394,14 krone

Predsednik odbora: Adolf Rode, 1909—1918(?)

Tajnika: Cirila Kržan, 1909—1914, Janko Otorepec, 1914—1918(?)

Blagajniki: I. Laznik, 1909—1911, Marica Šribar, 1911—1912, Pavla Omladič, 1912—1914, Milka Šentjunc, 1914—1918(?)

Namestniki predsednika: Jernej Šarlah, 1909—1911, Ivan Martinčič, 1911—1912, Minka Vltavski, 1912—1913, Ivan Martinčič, 1913—1918(?)

Odborniki: J. Smertnik, 1909—1911, B. Vltavski, 1909—1911, I. Pfeiffer, 1909—1912, Marica Šribar, 1909—1911, 1913—1918(?), Belak, 1911—1912, Egidi Vihar, 1911—1913, Anton Rode, 1911—1912, Viktor Moškon, 1911—1912, 1914—1918(?), Josip Gumzej, 1911—1912, Anton Cvahte, 1911—1912, Rudolfa Slokan, 1911—1912, Marica Vltavski, 1911—1912, 1913—1918(?), Jernej Šarlah, 1912—1913, 1914—1918(?), Fr. Špeglič, 1912—1913, Gregor Govedič, 1913—1914, J. Špeglič, 1913—1914, J. Kunej, 1913—1914, Marija Pertot, 1914—1918(?), Alojzij Novak, 1914—1918(?), I. Demetrovič, 1914—1918(?), Fr. Križan, 1914—1918(?) Milan Mohorič, 1914—1918(?), Jakob Omladič, 1914—1918(?)

Globoko, Artiče, Pišeče, Sromlje
(sedež v Globokem)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu, 26. 6. 1913, št. 8-1881/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	—	30	10	40	65,20
1914	—	1	25	10	36	5,19

za leto 1915 — 17 kron

Predsednik: Franc Urek, posestnik, 1913—1918(?)

Tajnik: Alojzij Voglar, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajnik: Vincencija Novak, učiteljica, 1913—1918(?)

Namestnica predsednika: Amalija Tominc, 1913—1918(?)

Odborniki: Zinka Kene, 1913—1918(?), Marija Lepšin, 1913—1918(?), Juro Vešec, 1913—1918(?), Josip Bohinec, 1913—1918(?), Martin Kos, 1913—1918(?), Cilka Eržen, 1913—1918(?), Ana Černelič, 1913—1918(?), Alojz Suša, 1913—1918(?), Blaž Tominec, 1913—1918(?), Fr. Kene, 1913—1918(?)

Gornji grad (ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu, 5. 1. 1909, št. 8-3525/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	54	31	85	165,10
1910	1	—	54	30	85	99
1911	1	—	46	—	47	81,20
1912	1	—	46	—	47	56
1913	1	—	46	—	47	146
1914	1	—	46	—	47	—

za leto 1918 — 129,67 krone

Predsednica odbora: Marija Drukar, notarjeva žena, 1909—1910, 1911—1918(?)

Tajnice: Vera Pospeh, 1909—1910, Vera Presečnik, žena notarskega kandidata, 1911—1913, Ivanka Kranjec, posestnica, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Pavla Trobej, 1909—1910, Ivanka Kranjec, 1911—1913, Mica Kolenc, posestnica, 1912—1913, Kristina Volč, učiteljica, 1912—1913, Franja Trobej, 1913—1918(?)

Odbornice: Mica Kolenc, posestnica, 1909—1910, 1911—1912, Franja Trobej, 1909—1910, Kristina Volč, 1909—1910, 1911—1912, 1913—1918(?), Marija Wudler, 1909—1910, Angela Ručigaj, 1909—1910, Ivanka Kranjec, 1909—1910

Grobelno, Slivnica, Sv. Štefan (Vinski vrh), Sv. Vid (Šentvid)
(sedež v Grobelnem)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 30. 7. 1913, št. 8-2171/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	—	30	—	30	—
1914	—	—	30	—	30	61

za leto 1915 — 44 kron, za 1917 — 46 kron

Predsednik odbora: Franc Vuga, trgovec, 1913—1918(?)
 Tajnika: Karel Pavlinc, železniški uradnik, 1913—1914, Franc Vaupotič, 1914—1918(?)
 Blagajnik: Franc Pogačnik, učitelj, 1913—1918(?)
 Namestnik predsednika: Hermina Stritar, učiteljica, 1913—1918(?)
 Odborniki: Tilka Lecker, učiteljica, 1913—1918(?), Alojzija Šegula, poštarjeva žena, 1913—1918(?), Tomo Kurbus, nadučitelj, 1913—1918(?), Alojzij Randl, postajenačelnik, 1913—1918(?), J. Malgaj, posestnik, 1913—1918(?), Franc Vaupotič (Vavpotič), 1913—1914, Josip Gobec, posestnik, 1913—1918(?), Mihael Vrabčič, 1914—1918(?), Franc Lindič, 1914—1918(?)

Hoče, Slivnica in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 29. 12. 1913, št. 8-3146/1-1913

V letu 1914 je imela podružnica 30 letnikov in zbrala 58,42 krone, v letu 1916 — 50,25 krone, v letu 1917 — 44,20 krone in v letu 1918 — 207,40 krone

Predsednik odbora: Ernest Jeras, 1913—1918(?)
 Tajnik: Franc Vodenik, 1913—1918(?)
 Blagajnik: Josip Novak, 1913—1918(?)
 Namestnica predsednice: Zinka Zevnik, 1913—1918(?)
 Odborniki: Franc Ortan, 1913—1918(?), Konrad Mejovšek, 1913—1918(?), Anica Jeras, 1913—1918(?), Makso Rojko, 1913—1918(?)

Hrastnik (ustanovljena kot Hrastnik-Dol)

Ustanovljena z odlokom glavarstva v Celju 26. 2. 1908, št. 8-867/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	2	1	122	—	125	628
1909	2 + 1	1	84	11	95	275,40
1910	2 + 2	1	55	10	70	508,70
1911	2 + 2	1	77	10	92	199,50
1912	2 + 1	—	110	47	160	226,70
1913	2 + 1	—	97	26	124	243,33
1914	+ 2	—	97	26	123	62,14

za leto 1915 — 89,17 krone, za 1916 — 102,10 krone, za 1918 — 362,20 krone

Predsedniki odbora: Anton Gnus, učitelj, 1908—1909, dr. Branko Žižek, zdravnik, 1909—1910, Dominik Majcen, rudar, 1910—1911, Rado Rainer, učitelj, 1911—1913, Vekoslav Baša, postajenačelnik, 1913—1918(?)

Tajniki: Marija Poglajen, otroška vrtnarica, 1908—1911, Minka Rekar, otroška vrtnarica, 1911—1912, Minka Richter, otroška vrtnarica, 1912—1913, Vekoslav Roš, 1913—1918(?)

Blagajniki: Ignac Jan, rudniški paznik, 1908—1911, Marija Sorčan, učiteljica, 1911—1913, Jernej Gorenjec, 1913—1918(?)

Namestniki predsednika: Alojzija Roš, 1908—1911, Rezika Dolinšek, 1911—1912, Alojzija Roš, 1912—1913, Rado Rainer, učitelj, 1913—1918(?)

Odborniki: Fran Peklar, 1908—1910, T. Dolinšek, 1908—1909, Dominik Majcen, 1908—1909, 1911—1913, 1914—1918(?), Fran Plaznik, 1908—1910, 1911—1914, Lila Štefančič, 1908—1911, Marija Sorčan, 1908—1910, Uroš Koželj, 1908—1909, Ivan Sovre, 1908—1909, 1910—1918(?), Alojzija Pinter, 1908—1910, Anton Pišek, 1909—1910, Miloš Babič, rudniški paznik, 1909—1918(?), Antonija Eržen,

1909—1913, Ivan Bevc, 1909—1913, Josip Hočevnar, 1909—1910, Viktor Zalar, 1909—1910, Jerica Baucherhajm, 1909—1910, Anton Gnus, 1910—1911, Antonija Kuster, 1910—1911, Uršula Gotz, 1910—1911, Franc Šentjurec, rudniški paznik, 1910—1911, Josipina Kravšek, 1910—1911, Milka Šentjurec, 1910—1912, Rezika Dolinšek, 1910—1911, Josip Ajdovnik, 1910—1911, Ivan Urbajs, 1910—1913, Anton Draksler, 1910—1911, Kazimir Gnus, 1911—1912, Anton Kerže, 1911—1918(?), dr. Fran Roš, 1911—1913, Ignac Jan, 1911—1913, 1914—1918(?), Pavla Stih, 1911—1913, Ivan Krejči, 1912—1913, Franc Peklar, 1912—1913, Jernej Gorenc, 1912—1913, Marija Prek, 1912—1913, Mihael Urbajs, 1913—1918(?), Franc Gašparut, 1913—1918(?), Vinko Šentjurec, 1913—1918(?), Miroslav Heren, 1913—1918(?), Franc Lebar, 1914—1918(?), Milko Jerše, 1914—1918(?), Ivan Umek, 1914—1918(?)

Hrastnik in okolica (ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 2. 2. 1913, št. 8-363/1-1913

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	—	96	—	96	201,20
1914	+ 1	—	90	—	91	82,14

za leto 1915 — 257,60 krone, za 1916 — 175,10 krone, za 1917 — 148,40 krone, za 1918 — 1290,20 krone

Predsednici odbora: Marija Černe, 1913—1914, Cecilija Baša, postajenačelnikova žena, 1914—1918(?)

Tajnica: Minka Rihtar, otroška vrtnarica, 1913—1918(?)

Blagajničarki: Milka Šentjurec, 1913—1914, Klara Baloh, otroška vrtnarica, 1914—1918(?)

Namestnici predsednika: Lojzka Roš, 1913—1914, Mara Flis, 1914—1918(?)

Odbornice: Marija Sorčan, 1913—1914, Klara Baloh, 1913—1914, Cecilija Baša, 1913—1914, Mara Flis, 1913—1914, Julka Jama, 1913—1914, Ana Bočko, 1913—1914, Rezika Dolinšek, 1913—1918(?), Pavla Štih, 1913—1918(?), Marija Restar, 1913—1914, Elza Pepelnak, 1913—1914, Lojzka Šentjurec, 1913—1918(?), Micika Laznik, 1913—1918(?), Julijana Jan, 1914—1918(?), Jožica Kavšek, 1914—1918(?), Lojzka Plasnik, 1914—1918(?)

Sv. Jakob (Sp. Jakobski dol), Sv. Marjeta (Pernica) in Sv. Jurij v Slov. goricah (Jurjevski dol) (sedež pri Sv. Jakobu)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 8. 10. 1913, št. 8-2563/1-1913

V letu 1913 je zbrala podružnica 29 kron, v letu 1914 je štela 17 letnikov in 9 podpornikov, skupaj 26 članov, zbrala pa ni nič denarnih prispevkov. Leta 1915 so zbrali člani podružnice 90, leta 1918 pa 22,05 krone.

Predsednik odbora: Jernej Černko, nadučitelj, 1913—1918(?)

Tajnik: Vekoslava Pernat, učiteljica, 1913—1918(?)

Blagajniki: Jana Spritzey, učiteljica ročnih del, 1913—1918(?), Pepica Kranjc, poštarica, 1913—1918(?), Mirko Vauda, učitelj, 1913—1918(?)

Namestnica predsednika: Tilka Stanetič, učitelj, 1913—1918(?)

Odborniki: Dragotin Čepič, učitelj, 1913—1918(?), Jurij Arnuž, st. 1913—1918, Jurij Arnuž ml., 1913—1918(?), Marija Zinauer, 1913—1918(?), Jakob Kmetič, 1913—1918(?), Jurij Železnik, 1913—1918(?), Marica Černko, 1913—1918(?), Friderik Zinauer, 1913—1918(?)

Št. Janž in okolica na Dravskem polju (Starše)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 4. 2. 1911, št. 8-337/1

Podružnica je bila »mrtvorjena«, odbora niso nikoli navedli, prav tako članstva in prispevkov. Leta 1914 je ni več v spisku podružnic CMD.

Sv. Jurij ob Ščavnici (Videm ob Ščavnici)

Priglašena 20. 6. 1913

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	1	50	6	57	100,66
1914	—	1	50	6	57	38,40

za leto 1917 — 59 kron

Predsednik odbora: dr. Lev Kreft, zdravnik, 1913—1918(?)

Tajnik: Josip Farkaš, trgovec, 1913—1918(?)

Blagajnik: Franc Lukner, učitelj, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Matej Dominko, župan, 1913—1918(?)

Odborniki: Edmund Kocmut, posestnik, 1913—1918(?), Ana Ciuha, 1913—1918(?), Ivan Kreft, poštar, 1913—1918(?), Andrej Mikl, 1913—1918(?), Herma Mohorčič, učiteljica, 1913—1918(?), Josip Kupljen, župan, 1913—1918(?), Tomo Preger, 1913—1918(?), Zofka Fras, 1913—1918(?), Alojzija Nedog, 1913—1918(?), Ivan Korošak, 1913—1918(?), Avgust Lah, učitelj, 1913—1918(?), Marija Kocmut, učiteljica, 1913—1918(?)

Št. Jurij ob Taboru (Tabor), Gomilsko, Kapela

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu, 21. 5. 1912, št. 8-148/1

»Mrtvorjena« podružnica, v seznamu ni odbora, članstva in prispevkov, leta 1914 je ni več v seznamu podružnic.

Kapele pri Brežicah

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 28. 3. 1912, št. 8-891/1-1912

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	—	30	—	30	10,90
1913	—	—	30	—	30	35
1914	—	—	30	—	30	50,44

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednik odbora: Ivan Bradač, 1912—1918(?)

Tajnik: Franc Krulc, 1912—1918(?)

Blagajnik: Ivan Veble, 1912—1918(?)

Namestnik predsednika: Franc Veble, 1912—1918(?)

Odborniki: Ivan Urek, 1912—1918(?), Franc Urek, 1912—1918(?), Miha Janžič, 1912—1918(?), Jožef Kovačič, 1912—1918(?), Marko Kežman, 1912—1918(?), Josip Jerše, 1912—1918(?)

Sv. Križ (Križevci), Veržej

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 29. 3. 1910, št. 8-987/1

	pok.	usl.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1911	—	—	34	—	34	52,98
1912	—	—	27	3	30	56,28
1913	—	—	34	—	34	43,74
1914	—	—	34	—	34	—

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednik: dr. Josip Lebar, zdravnik, 1910—1918(?)

Tajnik: Franc Cilenšek, učitelj, 1910—1918(?)

Blagajnik: Karel Mavrič, učitelj, 1910—1918(?)

Namestniki predsednika: Alojz Seršen, trgovec, 1910—1912, Lovro Hanželič, trgovec, 1912—1913, Alojz Seršen, 1913—1918(?)

Odborniki: Alojz Vrabl, posestnikov sin, 1910—1918(?), Rudolf Horvalič, trgovec, 1910—1912, 1914—1918(?), Matija Cmerekar, strojni kurjač, 1912—1913, Fran Križanič, pravnik, 1912—1913

Ksaverij — Ljubno v Savinjski dolini

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 27. 5. 1912, št. 8-1466/1

	pok.	usl.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	—	37	—	37	80,40
1913	—	—	45	—	45	84,80
1914	—	—	45	—	45	—

za 1915 — 45 kron, 1918 — 128 kron

Predsednik odbora: Fran Kolenc, veleposestnik, 1912—1918(?)

Tajnika: Nežika Pirc, 1912—1913, Josip Fürst, 1913—1918(?)

Blagajničarke: Žefka Kolenc, 1912—1913, Franja Sotler, 1912—1918(?), Nežika Pirc, 1913—1918(?)

Namestnica predsednika: Vera Terček, 1912—1918(?)

Odborniki: Josip Kolenc, 1912—1918(?), Anton Robnik, 1912—1918(?), Jera Kolenc, 1912—1913, Franc Kolenc ml., 1913—1918(?), Maks Štuler, 1913—1918(?)

Limbuš in okolica (ustanovljena kot Lembah in okolica)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 2. 10. 1907, št. 8-2731/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	—	23	—	23	189,76
1909	—	—	18	14	32	182
1910	—	—	18	7	25	144,20
1911	—	—	20	14	34	180,20
1912	—	—	22	14	36	163,42
1913	—	—	25	14	39	140,34
1914	—	—	22	7	29	39,68

v letu 1915 — 56 kron, v letu 1916 — 50 kron, v letu 1917 — 38 kron, v letu 1918 — 40 kron

Predsednika odbora: Anton Kocuvan, župnik, 1908—1910, Anton Godec, učitelj in posestnik, 1910—1918(?)

Tajnik: Rudolf Kranjc, organist in občinski tajnik, 1908—1918(?)

Blagajnika: Marija Godec, učiteljica, 1908—1909, Jurij Kaloh, posestnik, 1909—1918(?)

Namestniki predsednika: Anton Črako, posestnik, 1908—1909, Anton Ornik, nadučitelj, 1909—1910, Marica Godec, učiteljica in posestnica, 1910—1918(?)

Odborniki: Feliks Robič, posestnik, 1908—1909, Jurij Kaloh, posestnik, 1908—1909, Josip Ajd, tovarniški delavec, železniški uslužbenec, 1909—1918(?), Anton Črako, posestnik, 1909—1918(?), Simon Vodenik, nadučitelj, 1910—1918(?), Andrej Bračič, župnik, 1911—1918(?)

Ljutomer
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestnika v Gradcu 7. 8. 1909, št. 8-2483/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	—	—	—	120,30
1910	—	—	45	5	50	205
1911	—	—	50	42	92	178
1912	—	—	—	—	—	78,11
1913	—	—	21	23	44	74,80
1914	—	—	21	23	44	207,70

v letu 1918 — 49,50 krone, v letu 1917 — 127 kron

Predsednici odbora: Matilda dr. Grossmann, odvetnikova žena, 1910—1912, Marica Seršen, 1912—1918(?)

Tajnice: Matilda Mihalič, učiteljica, 1910—1911, Mara Kocuvan, 1911—1912, Elza Repič, 1912—1918(?)

Blagajničarke: Marija Kocuvan, učiteljica, 1910—1911, Matilda Mihelič, 1911—1912, Mara Kocuvan, 1912—1918(?)

Namestnici predsednice: Marija Seršen, 1910—1912, Matilda Grossmann, 1912—1918(?)

Odbornice: Henrietta (Jelica) Škrlec, 1910—1911, 1912—1918(?), Angela Karba, 1910—1918(?), Olga Cvajhte, 1910—1911, Mimica Smodiš, 1910—1911, Olga Lah, 1911—1913, Elza Repič, 1911—1912, Anica Seršen, 1911—1913, Matilda Mihalič, 1912—1913, Marica Čagran, 1913—1918(?), Lonida Herzog, 1913—1918(?)

Mariborska železničarska

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 3. 1. 1913, št. 8-3098/1-1912

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	—	1	200	20	221	719,87
1914	—	—	171	71	242	142,43

za leto 1916 — 178,70, za leto 1917 — 84,36, za leto 1918 — 235,20

Predsednik odbora: Avgust Lukačič, železniški asistent, 1913—1918(?)

Tajnika: Franc Jarh, 1913—1914, Fran Borko, železniški asistent, 1914—1918(?)

Blagajnik: Ludvik Kranjc, železniški asistent, 1913—1918(?)

Namestnika predsednika: Marija Koroš, 1913—1914, Alojzij Karba, 1914—1918(?)

Odborniki: Mirka Lukačič, 1913—1918(?), Terezija Schwarz, 1913—1918(?), Alojz Karba, 1913—1914, Tonka Pavlovič, 1913—1918(?), Josip Vokač, 1913—1918(?), Ivana Gajšek, 1913—1914, Anton Rebolj, 1913—1918(?), Jože Sajovic, 1913—1918(?), Anton Zorko, 1913—1918(?), Jože Žabkar, 1913—1914, Ivan Skvarča, 1913—1918(?), Ivan Cerinšek, 1913—1918(?), Srečko Vokač, 1914—1918(?), Ivan Gajšek, 1914—1918(?), Terezija Žabkar, 1914—1918(?), Ivan Kejzar, 1914—1918(?), Marija Kump, 1914—1918(?) Marija Koroš, 1914—1918(?), Mihajl Pavlovič, 1914—1918(?)

Sv. Marjeta (Gorišnica), Sv. Marko (Markovci) pri Ptuju

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu dne 25. 4. 1914, št. 8-1281/1

V letu 1914 je imela podružnica 70 letnikov, zbrala pa ni nič denarnih prispevkov. Prispevke je zbrala samo leta 1915, in sicer 104,66 krone.

Predsednik odbora: Fran Liplin, veleposestnik, 1914—1918(?)

Tajnik: Ivan Novak, učitelj, 1914—1918(?)

Blagajnik: Ivan Čeh, učitelj, 1914—1918(?)

Namestnica predsednika: Marjetka Muhič, 1914—1918(?)

Odborniki: Ida Stoček, 1914—1918(?), Neža Mikl, gostilničarjeva žena, 1914—1918(?), Ivan Žunkovič, nadučitelj, 1914—1918(?), Josip Puhr, učitelj, 1914—1918(?), Josip Vidovič, posestnik, 1914—1918(?), Anton Kožuh, učitelj, 1914—1918(?), J. Rojko, učitelj, 1914—1918(?), Franc Rižner, župan, 1914—1918(?), Mirka Tomažič, 1914—1918(?)

Meža, Št. Janž (Šentjanž) in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 30. 10. 1911, št. 8-2693/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	—	—	—	—	—
1913	—	—	—	—	—	—
1914	—	—	80	—	80	104

v letu 1915 — 2,60 krone

Predsednik odbora: Josip Verdnik, veleposestnik, 1914—1918(?)

Tajnik: Aleksander Alt, nadučitelj, 1914—1918(?)

Blagajnik: Josip Šerbec, učitelj, 1914—1918(?)

Namestnik predsednika: Vincenc Jamnik, župan, 1914—1918(?)

Odborniki: Franc Dolinšek, občinski tajnik, 1914—1918(?), Adela Šmid, učiteljica, 1914—1918(?), Ivan Verdnik, 1914—1918(?), Josip Bart ml., 1914—1918(?), Gvidon Kaiser, 1914—1918(?), P. Brezovnik, 1914—1918(?), Andrej Oset, 1914—1918(?), A. Poplas, 1914—1918(?)

Mislinja in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 8. 4. 1911, št. 8-1050/1

»Mrtvarojena« podružnica, v seznamu podružnic ni naveden ne odbor, ne število članov in denarnih prispevkov. Od leta 1915 dalje ni več v seznamu podružnic.

Mozirje — Gornjesavinjska
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 23. 12. 1907, št. 8-3362/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	1	25	—	26	473
1909	+ 1	—	—	—	1	206
1910	+ 2	1	83	—	86	—
1911	+ 3	18	80	—	99	—
1912	+ 4	18	51	8	79	153,20
1913	+ 3	16	54	12	85	15
1914	+ 3	16	43	11	73	101,60

za leto 1915 — 36 kron, za 1917 — 106 kron, za 1918 — 80 kron

Predsednice odbora: Ana Goričar, 1907—1909, Ljuba Pevec, 1912—1914, Ivana Lipold, 1914—1918(?)

Tajnica: Antonija Ježovnik, 1907—1909, 1911—1918(?)

Blagajničarki: Antonija Ježovnik, 1907—1909, Marija Laykauf, 1912—1918(?)

Namestnice predsednice: Marija Drukar, 1907—1909, Ana Goričar, 1912—1913, Pavla Tribuč, 1913—1918(?)

Odbornice: Avgusta Schuster, 1907—1909, Pavla Terbej, 1907—1909, Frančiška Goričar, 1907—1909, 1912—1918(?), Mara Laykauf (Lajkauf), 1907—1909, Ivana Lipold, 1907—1909, 1914—1918(?), Marica Pepelnik, 1907—1909, Terezija Praprotnik, 1907—1908, 1914—1918(?), Pavla Tribuč, 1907—1908, 1912—1913, Vilma Kocbek, 1907—1909, Karla Petek, 1907—1909, Elizabeta Matko, 1907—1909, Amalija Turnšek, 1907—1909, 1912—1913, Julija Bizjak, 1907—1909, Ana Blaž, 1912—1918(?), Marija Rojnik, 1912—1914, Angela Goričar, 1912—1914, Helena Goričar, 1912—1914, Lea Novak, 1913—1914, Eliza Turnšek, 1913—1914, Jožica Terčak, 1913—1914, Micika Puncer, 1913—1918(?), Mimica Mlinar, 1913—1914, Cilika Govek, 1913—1914, Marija Miklauc, 1914—1918(?)

Št. Pavel pri Preboldu (Prebold)
(moška)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 5. 7. 1909, št. 8-2184/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	5	32	18	55	219,76
1910	—	6	34	18	58	51,70
1911	+ 1	7	44	24	76	—
1912	+ 1	7	—	—	8	88,29
1913	+ 1	7	11	5	24	23,60
1914	—	3	32	18	51	22,40

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednik odbora: Josip Vidic, nadučitelj v. p., 1909—1918(?)

Tajnika: Belan Schmidt, učitelj, 1909—1910, Ernest Marinc, občinski tajnik, 1912—1918(?)

Blagajniki: Josip Fischer, nadučitelj, 1909—1910, Olga Zanleri, zasebnica, 1910—1912, Fran Pikl, trgovec, 1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Ivo Ilc, kaplan, 1909—1910, Anton Cvenkel, veletrgovec, Ivan Vasle, posestnik, 1912—1913, Anton Cvenkel, 1913—1918(?)

Odborniki: Anton Cvenkel, 1909—1910, 1912—1913, Ernest Marinc (Marinec), občinski tajnik, 1909—1912, Olga Zanieri, 1909—1910, Josip Fischer, 1910—1912, Vojteh Sulcer, knjigovodja, 1912—1918(?), Daniel Omerzu, 1912—1918(?), Ivan Vasle, posestnik, 1913—1918(?), Alojz Šribar, 1914—1918(?), Gustav Šilih, 1914—1918(?)

St. Pavel pri Preboldu (Prebold)
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 5. 2. 1912, št. 8-483/2

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	3	27	32	62	318,51
1913	—	3	30	37	70	118
1914	—	3	32	16	51	105

za leto 1915 — 78,20, za 1917 — 133,21, za 1918 — 400 kron

Predsednica odbora: Olga Zanieri, 1912—1918(?)

Tajnici: Hedvika Fohn, 1912—1918(?), Amalija Reberšak, 1914—1918(?)

Blagajničarki: Valerija Cvenkelj, 1912—1914, Marica Debelak, 1914—1918(?)

Namestnica predsednice: Dragotina Vasle, 1912—1918(?)

Odbornice: Ivanka Colnik, 1912—1913, Micika Debelak, 1912—1914, Lenica Artnik, 1912—1913, Micika Strojanshek, 1912—1913, Julija Vedenik, 1912—1913, Micika Privšek, 1912—1918(?), Anica Turk, 1912—1913, 1914—1918(?), Micika Potočnik, 1912—1918(?), Micika Orešnik, 1912—1913, Tinka Fischer, 1912—1914, Pavla Braz, 1912—1913, Milica Fischer, 1913—1914, Anica Brišnik, 1913—1918(?), Rozika Šribar, 1913—1918(?), Marija Vodenik, 1913—1918(?), Katia Druškovič, 1913—1918(?), Anica Sitter, 1913—1918(?), Julija Vodenik, 1914—1918(?)

St. Peter pod Svetimi gorami (Bistrica ob Sotli)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 7. 6. 1910, št. 8-1658/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	35	50	85	120,73
1911	—	—	40	50	90	73,54
1912	—	—	—	—	—	53
1913	+ 1	—	30	—	31	49,70
1914	+ 1	—	30	—	31	32

za leto 1916 45 kron, za 1917 — 20 kron

Predsednika odbora: dr. Ferdo Kunej, zdravnik, 1910—1911, Fran Levstik, učitelj, 1911—1913, dr. Ferdo Kunej, 1913—1918(?)

Tajniki: Fran Levstik, učitelj, 1910—1911, Fran Tanšek, poštar, 1911—1913, Martin Ulčnik, 1913—1918(?)

Blagajniki: Hanza Gerbaz, učiteljica, 1910—1911, Milka Kunej, zdravnikova žena, 1911—1913, Hanza Gerbaz, 1913—1914, Marija Gabron, 1914—1918(?)

Namestniki predsednika: Janez Kramar, 1910—1913, Franc Tajnšek, 1913—1914, Terezija Hudinet, 1914—1918(?)

Odborniki: Micika Hudin, 1910—1911, Makso Moric, 1910—1911, Ivan Planinc, 1910—1911, Fran Tanšek, 1910—1911, Fran Božiček, 1910—1911, 1914—1918, Anton Kralj, 1910—1911, Frane Kraner, 1910—1914, Martin Ulčnik, 1911—1913, Vinko Balon, 1911—1913, Josip Černelč, 1911—1913, Josip Kostevc, 1913—1914, Franc Gostinčar, 1913—1914, Milka Kunej, 1913—1914, Pepca Gabron, 1914—1918(?), Ivan Zupančič, 1914—1918(?), Josip Kralj, 1914—1918(?)

Petrovče

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 1. 7. 1909, št. 8-2116/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	92	—	92	—
1910	—	—	—	—	92	66,80
1911	+ 1	—	60	—	61	—
1912	+ 1	—	—	—	1	47,40
1913	+ 1	—	—	—	1	—
1914	+ 1	—	30	—	31	—

za leto 1915 — 25,53

Predsednik odbora: Franc Lešar, posestnik, 1909—1918(?)

Tajnika: Ernest Slanc, 1909—1910, Ciril Pregelj, 1910—1918(?)

Blagajničarke: Terezija Holobar, 1909—1910, 1911—1914, Franja Ocvirk, 1909—1910, 1911—1914, Marica Ježovnik, 1910—1914, Roza Razboršek, 1911—1914, Anica Ježovnik, 1914—1918(?)

Namestnik predsednika: Vinko Kopriva, 1909—1918(?)

Odborniki: Martin Ocvirk, 1909—1918(?), Ivan Holobar, 1909—1918(?), Jernej Razboršek, 1909—1910, 1911—1918(?), Martin Flis, 1909—1911, Franc Košec, 1909—1918(?), Jakob Roter, 1909—1911, 1914—1918(?), Terezija Holobar, 1910—1911, Franja Ocvirk, 1910—1911, Roza Razboršek, 1910—1911, 1914—1918(?), Franja Delakord, 1910—1911, Ivan Pešec, 1911—1918(?), Janez Potočnik, 1911—1914, Anton Kopriva, 1914—1918(?), Anton Vodenik, 1914—1918(?) Amalija Pikl, 1914—1918(?), Alojz Marčne, 1914—1918(?), Franc Lešar ml., 1914—1918(?), Leon Polak, 1914—1918(?), Anton Turnšek, 1914—1918(?), Martin Ocvirk, 1914—1918(?)

Planina in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 4. 9. 1909, št. 8-2387/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	—	—	—	40,10
1910	—	—	—	—	—	30
1911	—	—	31	4	35	54
1912	—	—	27	—	27	85,40
1913	—	—	27	—	27	100
1914	—	—	27	—	27	—

za leto 1916 — 66,40 krone, za 1917 — 8 kron, za 1918 — 14 kron

Predsednika odbora: dr. Bogomil Skaza, zdravnik, 1909—1913, Miloš Jazbinšek, trgovec in posestnik, 1913—1918(?)

Tajnika: Milka Bračič, učiteljica, 1909—1918(?)

Blagajnik: Nikolaj Treffner (Trefner), posestnik in gostilničar, 1909—1918(?)

Namestnika predsednika: Valentin Pulko, nadučitelj, 1909—1913, dr. Bogomil Skaza, 1913—1918(?)

Odborniki: Andrej Gostiša, učitelj, 1909—1918(?), Anica Niefergall, poštarica, 1909—1918(?), Karol Špan, posestnik in gostilničar, 1909—1918(?), Vekoslav Šmid, veleposestnik in gostilničar, 1909—1912, Miloš Jazbinšek, posestnik in trgovec, 1909—1913, Makso Križman, učitelj, 1912—1918(?), Franc Bračič, pravnik, 1913—1918(?)

Podčetrtek in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 28. 7. 1912, št. 8-2010/1

V letu 1912 je podružnica zbrala 46,80 krone. Število članov je navedeno za leti 1913 in 1914, in sicer obakrat po 38 letnikov. Denarne prispevke je podružnica zbrala le še leta 1913, in sicer 36 kron.

Predsednik odbora: dr. Emerik Breschar, zdravnik, 1912—1918(?)

Tajnik: Albert Jerin, učitelj, 1912—1918(?)

Blagajnik: Rudolf Arnšek, učitelj, 1912—1918(?)

Namestnica predsednika: Franja Jakopin, 1912—1918(?)

Odborniki: Slava Lavrič, 1912—1918(?), Justina Bave, 1912—1918(?), Justina Cvetko, 1912—1918(?), Valerij Čokl, 1912—1918(?), Fortunat Jelovšek, 1912—1918(?), Terezija Sotlar, 1912—1918(?), Ivan Štravs, 1912—1918(?), Anton Volovšek, 1912—1918(?), Marija Cvetko, 1912—1918(?), Mimika Amon, 1912—1918(?)

Podsreda in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 7. 6. 1910, št. 8-1659/1

	pok.	ost.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	—	—	—	57,65
1911	—	—	—	—	—	—
1912	—	—	—	—	—	20
1913	—	—	22	2	24	23,95
1914	—	—	22	2	24	—

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednika odbora: Avgustin Preskar, župan, 1910—1913, Josip Čuček, nadučitelj, 1913—1918(?)

Tajnika: Matej Kuncj, 1910—1913, Ante Potočnik, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Linka Preskar, 1910—1913, Rezika Kos, trgovčeva žena, 1913—1918(?)

Namestnika predsednika: Ivan Jazbec, 1910—1913, Avgust Preskar, župan, 1913—1918(?)

Odborniki: Anton Potočnik, 1910—1913, Jože Preskar, 1910—1918(?), Jakob Dobrave, 1910—1913, Jože Kos, 1910—1913, Leopold Preskar, 1910—1913, Reza Lončarič, 1910—1913, Dragotin Majer, 1910—1913, Josipina Preskar, 1910—1918(?), Ivan Sotošek, posestnik, 1913—1918(?), Lina Preskar, županova žena, 1913—1918(?), Ivan Jazbec, 1913—1918(?)

Polenšak

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 2. 8. 1910, št. 8-2320/1-1910

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	—	—	—	40
1911	—	—	40	79	119	157,74
1912	—	—	34	79	113	54,80
1913	—	—	35	78	113	79,57
1914	—	—	35	78	113	129,34

za leto 1915 — 14,40 krone, za 1916 — 30 kron, za 1918 — 72 kron

Predsednik odbora: Josip Gorup, učitelj, 1910—1918(?)

Tajnika: Anton Kukovič, nadučitelj, 1910—1913, Angela Lebar, učiteljica, 1913—1914

Blagajniki: Marija Farkaš, učiteljica, 1910—1912, Franc Poplatnik, učitelj, 1912—1914, Angela Lebar, 1914—1918(?)

Namestnik predsednika: Martin Golob, posestnik, 1910—1918(?)

Odborniki: Josipina Golob, posestnica, 1910—1914, Fran Poplatnik, učitelj, 1910—1912, 1914—1918(?), Reza Kukovec, 1910—1912, Marijan Podgorelec, 1910—1912, Josip Malenšek, učitelj, 1910—1913, 1914—1918(?), Alojzij Kostanjevec, 1910—1912, Josip Repič, posestnik, 1912—1914, Leopold Schalda, učitelj, 1912—1914, Alojzija Hrigo (Hergo), učiteljica, 1912—1918(?), Franja Bratanič, učiteljica, 1912—1914, Franc Koser, 1912—1913, 1914—1918(?), Ivan Skrlec, 1912—1913, Štefka Koser, 1913—1918(?), Josip Kokač, 1914—1918(?), Ivan Strelec, 1914—1918(?)

Polskava — Pragersko

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 22. 9. 1909, št. 8-2661/1-1909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	30	—	30	75,60
1911	—	—	—	—	—	54
1912	—	—	—	—	—	—
1913	—	—	20	—	20	—
1914	—	—	20	—	20	40

za leto 1915 — 7 kron, za 1916 — 12 kron

Predsednika odbora: Josip Sabati, nadučitelj, 1909—1911, Josip Hojnik, veleposestnik, 1911—1918(?)

Tajnik: Josip Rainer, učitelj, 1909—1918(?)

Blagajnika: Ivan Orthaber, poštni uradnik, 1909—1911, Julijan Korbun, krojač, 1911—1918(?)

Namestnika predsednika: I. Kitak, žena železniškega uradnika, 1909—1911, Josip Sabati, nadučitelj, 1911—1918(?)

Odborniki: Ana Wester, učiteljica, 1909—1918(?), Julijan Korbun, 1909—1911, Ivan Hrastnik, posestnik, 1909—1911, Ferdo Schlosser, posestnik, 1909—1911, Anton Vivod, železniški uradnik, 1911—1912, Ivan Orthaber, 1911—1918(?), Amalija Hojnik, učiteljica, 1911—1912, Marija Schweigler, učiteljica, 1911—

1918(?), Ljudevit Bučar, železniški uradnik, 1912—1918(?), Marija Goričan, učiteljica, 1912—1913, Peter Juhard, zidar, 1913—1918(?)

Ptuj
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 10. 8. 1908, št. 8-6795/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	—	—	—	—	1304,60
1909	—	—	73	7	80	208
1910	+ 1	6	64	4	75	241,82
1911	+ 1	6	62	2	71	180,55
1912	+ 1	6	57	3	67	213
1913	+ 1	6	50	2	54	284,29
1914	+ 1	6	50	2	54	—

za leto 1918 — 350 kron

Predsednici: Vida Horvat, odvetnikova žena, 1908—1909, Valentina Kavkler, učiteljica, 1910—1914, Mira Fermevc, odvetnikova žena, 1914—1918(?)

Tajnici: Marijana Luknar, učiteljica, 1908—1911, Ema Mahorič (Mohorič), 1911—1918(?)

Blagajničarka: Ida Toplak, davkarjeva hčerka, 1908—1918(?)

Namestnice predsednika: Valentina Kavkler, 1908—1910, Marija Senčar, trgovčeva žena, 1910—1911, Vida Horvat, 1911—1913, Marija Kolar, 1913—1918(?)

Odbornice: Ema Trstenjak, učiteljica, 1908—1909, Langerholz, 1908—1909, Fleck, 1908—1909, Kristina Senekovič, 1909—1910, Ema Mahorič (Mohorič), 1909—1911, Olga Potočnik, 1910—1913, Micika Senčar, 1911—1913, Marija Šega, 1913—1918(?)

Ptujska gora, Št. Lovrenc in okolica (Lovrenc)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 2. 3. 1912, št. 8-558/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	—	—	—	—	54
1913	—	2	47	10	59	10
1914	—	2	47	10	59	—

v letih 1915—1918 ni bilo prispevkov

Predsednik odbora: Anton Kupčič, ekonom, 1912—1918(?)

Tajnik: Oskar Žolnir, nadučitelj, 1912—1918(?)

Blagajnika: Jurij Topolovec, župan, 1912—1918(?), Ludvik Turin, trgovec, 1912—1913

Namestnik predsednika: Fran Šorn, nadučitelj, 1912—1918(?)

Odborniki: Marica Kotzmuth (Kocmut), učiteljica, 1912—1918(?), Gizela Šorn, poštarica, 1912—1918(?), Ignac Vrabič, župan in trgovec, 1912—1918(?), Anton Kožuh, učitelj, 1912—1918(?), Anton Gojkovič, posestnik, 1912—1913, Ivan Klemenčič, učitelj, 1913—1918(?), Ludvik Turin, trgovec, 1913—1918(?)

Rajhenburg-Videm in okolica (Brestanica, Videm)
Ustanovljena z ministrskim odlokom 11. 9. 1907

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	—	45	16	61	232,58
1909	—	—	47	14	61	123,40
1910	—	—	55	8	63	20
1911	—	—	38	26	84	45,69
1912	—	—	42	—	42	136
1913	—	—	42	—	42	126,08
1914	+ 1	—	42	—	43	121,16

za leto 1915 — 200 kron, za 1916 — 75 kron, za 1917 — 120 kron, za 1918 — 268 kron

Predsednik odbora: dr. M. Schmirmaul, 1907—1918(?)

Tajnika: Lavoslav pl. Rainhofen, 1907—1912, Melhior Rismal, 1912—1918(?)

Blagajničarki: Josipina Kosar, 1907—1918(?), Karolina Podjet, 1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Anton Kunej, 1907—1909, Janko Knapič, 1909—1910, Srečko Rainer, 1910—1911, Janko Knapič, 1911—1913, Štefka Šeligo, 1913—1918(?)

Odborniki: Janko Knapič, 1907—1909, 1910—1912, Franc Kacjan, 1907—1910, Karolina Podjet, 1907—1912, Franc Kužnik, 1907—1909, Juro Klemenčič, 1907—1909, Anton Kunej, 1909—1910, 1911—1912, Melhior Rismal, 1910—1912, Josip Pohle, 1910—1912, Srečko Rainer, 1911—1912, Fran Agreš, 1911—1912, Fran Schener, 1911—1912, Ljudmila Gomilšček, 1913—1918(?)

Ribnica na Pohorju

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 6. 5. 1909, št. 8-1676/1-1909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1909	—	—	28	—	28	40
1910	+ 1	—	31	8	40	51,18
1911	+ 1	—	29	6	36	167,13
1912	+ 1	—	—	—	1	—
1913	+ 1	—	36	—	37	117,99
1914	+ 1	—	32	—	33	210,75

za leto 1916 — 72 kron, za 1918 — 211 kron

Predsednika odbora: dr. Miroslav Škof, zdravnik, 1909—1912, Ulrik Hauptman, učitelj, 1912—1918(?)

Tajnik: Janko Zabovnik, gozdarski uradnik, 1909—1918(?)

Blagajnik: Ulrik Hauptman, učitelj, 1909—1918(?)

Namestniki predsednika: Rudolf Fergan, trgovec, 1909—1910, Anton Podlesnik, veleposestnik, 1910—1911, Roza Podlesnik, posestnica, 1911—1914, Jakob Urbanc, veleposestnik, 1914—1918(?)

Odborniki: Lipe Miklavc, posestniški sin, 1909—1910, Anton Skočir, veleposestnik (Lehen), 1909—1911, 1913—1918(?), Rudolf Dergan, trgovec, 1910—1914, Edvard Pivec ml., veleposestnik, 1910—1918(?), Fran Jenčič, trgovec, 1910—1911, Lizika Pivec, posestniška hči, 1911—1918(?), Anton Podlesnik,

1911—1918(?), Josip Brelih, 1911—1912, Terezija Pivec, veleposestnica, 1911—1918(?), Vera Dergan, 1912—1913, dr. Miroslav Škof, 1912—1918(?), Janko Zabevnik, 1912—1918(?), Fran Čirič, 1912—1918(?), Josip Petran, gostilničar (Lehen), 1912—1918(?), Rozika Pivec, veleposestniška hči, 1913—1914, Roza Podlesnik, 1914—1918(?), Antonija Škof, učiteljeva žena, 1913—1918(?), Lojzka Urbanc, 1914—1918(?), Alojzij Uran, posestniški sin, 1914—1918(?), Josip Fornuzzi (Lehen), 1914—1918(?), Josip Oswald (Lehen), 1914—1918(?), Josip Petrun (Lehen), 1914—1918(?)

Rogaški okraj

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 22. 5. 1910, št. 8-1544/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	—	—	—	—	—	70
1911	—	—	40	—	40	75
1912	—	1	50	60	111	200
1913	—	1	32	14	47	70
1914	—	1	32	14	47	40
za leto 1915 — 150,20 kron, 1916 — 128 kron, 1917 — 100 kron, 1918 — 100 kron						

Predsednika odbora: Franc Šegula, župnik, 1910—1913, Josip Senčar, sodnik v. p., 1913—1918(?)

Tajniki: Cvetko Trafenik, učitelj, 1910—1912, Alojz Žiher, učitelj, 1912—1913, Franjica Grile, učiteljica, 1913—1918(?)

Blagajniki: Simon Sekirnik, nadučitelj, 1910—1912, Ivan Glinšek, učitelj, 1912—1913, Makso Berlisg, trgovec, 1913—1918(?)

Namestnika predsednika: Josip Senčar, notarski kandidat, 1910—1913, Martin Sotošek, nadučitelj, 1913—1918(?)

Odborniki: Franciška Grile, učiteljica, 1910—1912, Ivan Glinšek, 1910—1912, Makso Berlisg, 1910—1913, Ivan Sotošek, nadučitelj, 1910—1912, Franc Cvetko, trgovski sotrudnik, 1910—1912, Franc Kolterer, študent medicine, Justa Mandeljc, 1912—1913, Martin Sotošek, nadučitelj, 1912—1913, Zofka Belšak, učiteljica, 1913—1918(?), Marta Sekirnik, učiteljica, 1913—1918(?)

Slovenj Gradec in okolica (ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 24. 6. 1912, št. 16.655

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1912	—	4	25	—	29	209,80
1913	—	4	30	—	34	85,40
1914	—	4	30	—	34	85

za leto 1915 — 90,12 kron

Predsednica odbora: Ljudmila Pirnat, živinozdravnikova žena, 1912—1918(?)

Tajnici: Matilda Šmid, učiteljica, 1912—1913, Marica Vranjek, učiteljica, 1913—1918(?)

Blagajničarka: Marjana Vrečko, učiteljica, 1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Franja Barle, učiteljeva žena, 1912—1913, Anka Cepin, žena davčnega oficijala, 1913—1918(?)

Odbornice: Marica Vranjek, 1912—1913, Minka Mithans, učiteljica, 1912—1918(?), Ana Zorman, 1912—1918(?), Justina Pernovšek, 1912—1918(?), Neža Runovec, 1912—1918(?), Matilda Šmid, učiteljica, 1913—1918(?), Marija Kač, 1913—1918(?), Franja Barle, učiteljeva žena, 1913—1918(?), Adela Šmid, 1913—1918(?), Katinka Iršič, 1913—1918(?)

Središče in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 6. 9. 1909, št. 8-2609/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	1	2	65	15	83	238,92
1911	1	2	84	23	110	372,18
1912	1	2	79	21	103	420,46
1913	—	2	74	18	94	425
1914	1	2	74	18	95	—

za leto 1915 — 250 kron, 1916 — 50 kron, 1917 — 200,70 krone, za 1918 — 235 kron

Predsednik odbora: Jakob Zadravec, lastnik parnega mлина, 1909—1918(?)

Tajnika: Fran Serajnik, 1909—1911, Ivan Najžer, učitelj, 1911—1918(?)

Blagajničarka: Franja Robič, trgovčeva žena, 1909—1918(?)

Namestnica predsednika: Marija Kosi, nadučiteljeva žena, 1909—1918(?)

Odborniki: Julijana Plepelec, 1909—1918(?), Ema Cajnko, 1909—1918(?), Martin Rakuša, 1909—1918, Matija Ivanuša, 1909—1918(?), Stanislav Dogša, 1909—1918(?), Makso Robič, trgovec, 1909—1918(?), Andraž Kelemina, 1909—1911, Ivan Ravšl, župan, 1911—1918(?)

Šmarje pri Jelšah in okolica (ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 27. 6. 1910, št. 8-1894/1-1910

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1910	1	—	—	—	1	—
1911	—	—	32	—	32	88
1912	—	—	27	—	27	90
1913	—	—	27	—	27	—
1914	—	—	27	—	27	60

za leto 1915 — 78 kron, za 1916 — 98 kron, za 1917 — 120 kron, za 1918 — 151 kron

Predsednica: Ana Rakež, zdravnikova žena, 1910—1918(?)

Tajnica: Dorica Debeljak, učiteljica, 1910—1918(?)

Blagajničarka: Ivana Zupančič, učiteljica, 1910—1918(?)

Namestnica predsednice: Marija Ferlinc, županova žena, 1910—1918(?)

Odbornica: Antonija Skale, gostilničarjeva žena, 1910—1912

Šmartin (Šmartno) in Rečica ob Paki
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 11. 1. 1911, št. 819/1

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1911	—	—	40	—	40	83,24
1912	—	—	—	—	—	155,22
1913	—	—	70	—	70	143,04
1914	—	—	70	—	70	7

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednica odbora: J. Bizjak, trgovka, 1911—1918(?)

Tajnica: J. Klinar, 1911—1918(?)

Blagajničarka: L. Steblovnik, 1911—1918(?)

Namestnica predsednice: J. Goričnik, 1911—1912

Šmartin ob Paki (Šmartno), Letuš in okolica
(moška)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 26. 5. 1913, št. 8-1636/1

V letih 1913 in 1914 je navedenih po 25 letnikov, denarne prispevke pa je podružnica zbrala le leta 1913, in sicer 20,15 krone.

Predsednik odbora: Martin Klinar, 1913—1918(?)

Tajnik: Josip Hergouth, 1913—1918(?)

Blagajnik: Anton Bizjak, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Ivan Bizjak, 1913—1918(?)

Odbornika: Josip Kostanjšek, 1913—1918(?), Simon Škrabl, 1913—1918(?)

Sv. Trojica (Gradišče), Sv. Anton (Cerkvenjak), Sv. Benedikt (Benedikt)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 23. 8. 1913, št. 8-2334/1

V letih 1913 in 1914 je naveden po en pokrovitelj ter 35 letnikov. Denarne prispevke je podružnica zbrala le leta 1913, in sicer 100 kron.

Predsednik odbora: dr. Alojz Kraigher, zdravnik, 1913—1918(?)

Tajnik: Jožef Klemenčič, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajnik: Viktorija Kraigher, zdravnikova žena, 1913—1918(?) za Sv. Trojico, Jožef Tušak, trgovec, 1913—1918(?), za Sv. Benedikt, Franc Škrlec, trgovec, 1913—1918(?) za Sv. Anton.

Namestniki predsednika: Mara Klementič, 1913—1918(?), Viktorija Trošt, 1913—1918(?), Tončka Fabjan, 1913—1918(?)

Vojnik in okolica

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 8. 4. 1913, št. 8-1151/1-1913

V letu 1913 je štela podružnica 1 pokrovitelja ter 40 letnikov, v letu 1914 pa 2 pokrovitelja in 40 letnikov. Denarnih prispevkov je bilo leta 1913 130,60 krone, leta 1914 pa 12 kron.

Predsednik odbora: Mirko V. Brezovnik, študent medicine, 1913—1918(?)

Tajnika: Rudolf Zupanek, 1913—1914, Franc Čepel, 1914—1918(?)

Blagajnik: Vlado Brezovnik, 1913—1918(?)

Namestnica predsednika: Terezija Grein (Grajn), 15913—1918(?)

Odborniki: Ana Zupanek, 1913—1914, Olga Brezovnik, 1913—1918(?), Anton Brezovnik, 1913—1918(?), Franc Fijauš, 1913—1914, Valentin Kranjc, 1913—1918(?), Jožef Dremelj, 1913—1918(?), Franc Goričan, 1913—1918(?), Ivan Štukelj, 1913—1918(?), Jadviga Smolnikar, 1913—1918(?), Anton Gmeiner, 1913—1918(?), Anton Štirgelj, 1913—1914, Josip Prekoršek, 1913—1914, Beta Pušnik, 1914—1918(?), Ivan Kac, 1914—1918(?), Mihael Lipovšek, 1914—1918(?)

Vuzenica, Muta in okolica

Ustanovljena 29. 2. 1907

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	—	42	—	42	80
1909	—	—	19	22	41	80
1910	+ 1	—	30	42	73	295,70
1911	+ 1	—	28	31	58	108
1912	+ 2	—	25	29	56	159,50
1913	+ 2	—	24	27	53	129,62
1914	+ 2	—	40	32	74	—

za leto 1915 — 113,40 krone, za 1916 — 110 kron, za 1917 — 244 kron, za 1918 — 267 kron

Predsednik odbora: Jakob Verdnik, posestnik, 1907—1918(?)

Tajniki: Emerik Mravljak, trgovec, 1908—1910, Ivan Urek, učitelj, 1910—1912, Anton Hren, nadučitelj, 1912—1918(?)

Blagajnik: Alojz Grubelnik, posestnik, 1908—1918(?)

Namestnik predsednika: dr. Maks Pregl, zdravnik, 1908—1918(?)

Odborniki: Fran Korber, učitelj, 1908—1909, Anton Hren, 1909—1913, Miroslov Lešnik, 1909—1910, Ivan Kričej, posestnik, 1909—1918(?), Josip Gracej, 1909—1910, Emerik Mravljak, 1910—1918(?), Miha Ladinek, 1910—1911, Simon Jeznik, posestnik, 1910—1918(?), Anton Plemen, posestnik, 1911—1913, 1914—1918(?), Karol Vollmeier, nadučitelj, 1912—1913, Josip Golob, učitelj, 1913—1914, Jurij Jamnik, posestnik, 1913—1918(?)

Zidani most in Loka

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 27. 12. 1912

V letu 1913 je imela podružnica 1 ustanovnika, 84 letnikov in 9 podpornikov, v letu 1914 pa 1 ustanovnika, 83 letnikov in 9 podpornikov. Leta 1913 so zbrali 190,12 krone, leta 1914 pa 48,10 krone.

Predsednika odbora: Josip Mohorko, železniški uradnik, 1912—1914, Ivan Deržič, železniški uradnik, 1914—1918(?)

Tajnik: Ernest Vargazon, železniški uradnik, 1912—1918(?)

Blagajnik: Ivan Deržič, železniški uradnik, 1912—1914, Jakob Jančar, železniški uradnik, 1914—1918(?)

Namestnik predsednika: Fran Meško, nadučitelj, 1912—1918(?)

Odborniki: Anton Firm, premikač, 1912—1914, Josip Zörn, učitelj, 1912—1918(?), Josip Škorc, skladiščni mojster, 1912—1918(?), Karol Ožek, nadpremikač,

Štajerska							Vsa CMD					
leto	št. podr.	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	kron prisp.	št. podr.	člani	Štajerska % CMD	prispevki kron	Štajerska % CMD
1907	41	46	279	1.061	562	1.948	7.703,08	155	8.786	29	36.126,55	21
1908	49	59	279	1.727	212	2.277	10.919,43	169	7.495	30	49.026,80	22
1909	52	59 + 11	219	2.763	690	3.740	12.108,77	177	11.539	32	57.121,00	22
1910	80	68 + 74	231	2.947	716	4.037	13.101,72	213	15.707	26	61.163,44	21
1911	70	86 + 92	330	3.376	747	4.632	13.004,96	243	17.678	26	72.289,18	18
1912	80	90 + 103	345	2.675	607	3.821	10.954,57	266	17.006	22	71.157,88	15
1913	94	84 + 136	328	3.887	668	5.101	14.478,72	284	18.224	28	78.358,18	18
1914	94	94 + 143	387	4.193	705	5.523	9.489,13	283	18.653	30	57.061,23	17
1915	93	—	—	—	—	—	5.053,45	280	—	—	27.651,23	18
1916	—	—	—	—	—	—	5.578,83	—	—	—	34.584,89	16
1917	—	—	—	—	—	—	7.055,64	—	—	—	46.149,42	15
1918	—	—	—	—	—	—	30.515,91	—	—	—	115.127,96	27

Leta 1915 je poslalo denarne prispevke 45, leta 1916 37, leta 1917 38 in leta 1918 56 štajerskih podružnic CMD. Podatki so iz tabel, ki so jih objavljali letno v Koledarjih (Vestnikih) CMD, izražajo pa stanje članstva in števila podružnic po vsakoletnih skupščinah. V vojnem času niso več navajali števila članstva. Značilno za delovanje podružnic na Štajerskem je izrazitejše nadaljnje nihanje števila članstva in višine denarnih prispevkov, zlasti leta 1912. Ta padec je viden tudi pri celotni CMD, vendar ni tako izrazit, do nekoliko manjših nihanj kot na Štajerskem pa je po letu 1907 prihajalo tudi pri podružnicah CMD v drugih slovenskih pokrajinah z izjemo Koroške, kjer je v glavnem vladalo mrtvilo.¹⁴ Če primerjamo deleže štajerskega članstva CMD in njegovih prispevkov glede na celotno CMD, ugotovimo, da prvi povprečno za 10^{0/0} presegajo druge, zelo dobro pa so se Štajerci izkazali s svojimi prispevki v zadnjem letu prve svetovne vojne. Omeniti je treba tudi, da so v obdobju 1887 do 1905 zbrane Družbine pokroviteljnine v letnih bilancah CMD vodili posebej in niso vključeni v prispevke podružnic, prav tako pa v vsotah vse CMD niso vključeni denarni prispevki ameriških podružnic CMD, v številu članstva pa ameriški »cirilmetodarji«. Ameriške podružnice CMD so bile neodvisne od slovenske CMD, do leta 1912 so jih v ZDA in Kanadi ustanovili 34 in šteje so okrog 1500 članov.¹⁵

Preveč prostora bi vzelo, če bi objavili celotno »rang listo« štajerskih podružnic CMD v stari Avstriji glede na njihove prispevke, prikažimo le tiste najbolj uspešne v tem pogledu; hkrati z letnico njihove ustanovitve, kar je prav tako pomembno za ugotavljanje njihovega finančnega učinka:

1. Maribor, moška	(1886)	20.559,35 krone
2. Celje, moška	(1885)	18.258,95 krone
3. Celje, ženska	(1893)	13.372,03 krone
4. Trbovlje, moška	(1886)	7.515,27 krone
5. Maribor, ženska	(1898)	7.502,29 krone
6. Trbovlje, ženska	(1901)	6.691,46 krone
7. Vransko	(1891)	6.167,94 krone
8. Ptuj, moška	(1885)	4.480,62 krone
9. Ormož, ženska	(1892)	4.267,54 krone
10. Žalec, moška	(1886)	3.927,40 krone
11. Ljutomer, moška	(1892)	3.818,96 krone
12. Slovenj Gradec, moška	(1887)	3.622,58 krone
13. Brežice	(1890)	3.124,24 krone
14. Ormož, moška	(1887)	2.989,77 krone
15. Gabrje pri Celju	(1909)	2.943,60 krone
16. Gornji grad	(1886)	2.835,36 krone
17. Sv. Jurij (Šentjur), ženska	(1891)	2.813,30 krone
18. Ptuj, ženska	(1908)	2.782,26 krone
19. Sv. Jurij (Šentjur), moška	(1886)	2.742,22 krone
20. Hrastnik, moška	(1908)	2.697,24 krone
21. Šmarje pri Jelšah, moška	(1886)	2.364,88 krone
22. Središče	(1909)	2.192,26 krone
23. Slovenska Bistrica	(1892)	2.174,80 krone
24. Žalec, ženska	(1905)	2.159,32 krone
25. Hrastnik, ženska	(1913)	2.154,50 krone
26. Slovenske Konjice, ženska	(1886)	2.059,12 krone

¹⁴ Tone Zorn, Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno, Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXXI 1977, št. 3, str. 361–374.

¹⁵ Koledar (Vestnik) ... za leto 1914, Ljubljana 1913, str. 158–159.

27. Sv. Lovrenc nad Mariborom	(1901)	1.996,63 krone
28. Vuhred — Radlje	(1886)	1.944,51 krone
29. Ruše, ženska	(1898)	1.933,51 krone
30. Laško	(1891)	1.771,83 krone
31. Sv. Lenart	(1888)	1.730,61 krone
32. Velenje	(1894)	1.680,20 krone
33. Braslovče	(1886)	1.591,83 krone
34. Vuzenica, Muta	(1907)	1.587,22 krone
35. Gornja Radgona	(1901)	1.555,12 krone
36. Sevnica	(1886)	1.488 kron
37. Rajhenburg (Brestanica)	(1907)	1.467,91 krone
38. Breg pri Celju	(1910)	1.445,18 krone
39. Kozje	(1904)	1.407,71 krone
40. Maribor, železniška	(1913)	1.360,56 krone
41. Limbuš	(1907)	1.223,60 krone
42. Polzela	(1903)	1.206,68 krone
43. Mozirje, ženska	(1907)	1.170,80 krone
44. Rečica	(1886)	1.166,60 krone
45. Št. Pavel, ženska	(1912)	1.152,92 krone
46. Dol pri Hrastniku	(1912)	1.125,08 krone
47. Ljutomer, ženska	(1909)	1.040,41 krone
48. Brežice, ženska	(1908)	999,70 krone
49. Rogaški okraj	(1910)	933,20 krone
50. Šoštanj	(1886)	903 kron

Ostale podružnice so prispevale po manj kot 900 kron, na zadnjem mestu pa je podružnica za Sv. Barbaro v Halozah z »vdovinim darom« 6,45 krone. Podružnični prispevki vseh štajerskih podružnic CMD so v obdobju 1885—1918 znašali 183.863,53 krone. Omenili smo že, da vplačane pokroviteljnine v obdobju 1887—1904 niso vključene v podružnične prispevke. To dejstvo v glavnem ne spreminja »častne liste« podružnic, saj so imele praviloma največ pokroviteljev tiste z največjimi prispevki. Leta 1914 je bilo na Štajerskem 237 pokroviteljev, ki so vplačali vsaj 57.400 kron. Če upoštevamo, da jih je bilo leta 1887 6 in da so do leta 1918 nekateri od njih umrli in niso zajeti v omenjeni številki pokroviteljev, potem lahko vsoti 183.863,53 prištejemo vsaj še nekaj deset tisočev kron. Razen tega so prirejale podružnice tudi veselice, ples in podobne prireditve, katerih čisti dohodek je prav tako šel vodstvu CMD v Ljubljano. Ta denar ni zajet v gornjih številkah.

Poglejmo še malo drugo stran. Slovenska CMD je kupila graščino Kinhofen, v kateri je postavila svojo šolo v Muti, za 18.000 kron, posestvo v občini Studenci, namenjeno za nikoli ustanovljeno mariborsko osnovno šolo, pa za 17.800 kron. Stroški za šolo v Muti so znašali leta 1912 4.277,44 krone, torej približno toliko, kot je zbrala 9. s seznama podružnic, stroški za štajerske otroške vrtce CMD v Celju, Gaberju, Ormožu in Hrastniku pa so bili istega leta preko 5000 kron.¹⁶ Samo tri štajerske podružnice CMD so v vsem času svojega obstoja zbrale več denarja, kot ga je CMD porabila v enem letu za vzdrževanje svojih zavodov na Štajerskem. Ti podatki nam dobro ilustrirajo, da je mogla Družiba delovati samo na podlagi vseslovenske solidarnosti.

Zanimivo je tudi ugotavljati, kateri družbeni sloji so sestavljali članstvo CMD. Popolne slike na podlagi danes dostopnega gradiva ni mogoče dati, določen vtis pa dobimo ob pregledovanju socialne sestave podružničnih odborov.

¹⁶ Koledar (Vestnik) ... za leto 1914, Ljubljana 1912, str. 100—101.

Zanimivo je, da je vodstvo CMD zelo vztrajalo, da podružnice v vsakoletnih poročilih natančno navajajo poklice članov svojih odborov in trdilo, da bo to zelo pomembno za zgodovino te naše narodnoobrambene organizacije.¹⁷ Podružnice so se teh priporočil bolj ali manj zvesto držale, »stare« in moške v večji meri kot »mlade« in ženske. Prav tako je več podatkov o poklicih za člane podružničnih »ožjih odborov« — predsednika, tajnika in blagajnika, manj pa za »širše« odbore — namestnike predsednikov, tajnikov, blagajnikov, nadzorne člane in ostale.

Pri štajerskih podružnicah v obdobju 1885—1918 zasledimo od 858 imen članov »ožjih odborov« navedbo poklicev pri 638 od njih (74 %), pri 1346 članih »širših odborov« pa le pri 589 od njih (48 %). V celoti ima od 2204 naveden poklic 1227 odbornikov (56 %). Teh številk seveda ne moremo jemati do pike natančno, saj je možno spregledati kakoga odbornika, posebno tiste, ki so v različnih obdobjih svojega življenja delovali v več podružnicah, ter ženske odbornice, ki so delovale najprej z dekliškim, po poroki pa z moževim priimkom. Odbornike, ki so delovali nekaj časa v ožjih in nekaj v širših odborih, smo zajeli v prvih, seveda pa so tudi tu možne razne manjše napake. Do naslednjih zaključkov o poklicni strukturi članstva CMD na Štajerskem smo prišli torej na podlagi podatkov za približno petino od najvišjega števila tega članstva, kar nam daje vseeno nekaj pravice sklepanja in določeno še kar realno oeno stanja, še zlasti ker se v glavnem sklada s stanjem v drugih slovenskih pokrajinah z izjemo Koroške, ki pa sploh pomeni odstopanje navzdol v vseh pogledih.

poklic	ožji odbor		predsednik		širši odbor		skupaj
	pred 1908	po 1908	pred 1908	po 1908	pred 1908	po 1908	
učitelj	31	117	8	29	27	99	274
duhovnik	88	6	42	2	33	2	129
posestnik	17	19	10	12	22	43	101
trgovec	14	22	0	8	8	38	82
odvetnik,							
odvetn. uradnik	23	7	11	4	11	12	53
zdravnik	10	15	8	12	5	4	34
veleposestnik	10	8	7	7	8	8	34
notar,							
notarski uradnik	12	9	6	4	3	2	26
železničar,							
železn. uradnik	0	11	0	4	2	12	25
uradnik	3	5	0	0	4	10	22
tajnik, uradnik							
posojilnice	7	6	0	0	5	3	21
davčni uradnik	2	5	1	1	2	5	17
župan	0	2	0	1	5	7	14
občinski in							
okrajni tajnik	3	1	0	0	4	5	13
učiteljeva žena	3	2	1	0	1	6	12
profesor	3	4	0	2	1	4	12
trgovec in							
posestnik	4	3	2	2	1	3	11
odvetnikova žena	2	7	1	4	1	1	11
trgovčeva žena	1	4	1	0	2	3	10

¹⁷ Koledar (Vestnik) ... za leto 1905, Ljubljana 1904, str. 120.

Ostali poklici so navedeni manj kot 10-krat. Tako se pojavljajo študentje 9-krat v odborih, otroške vrtnarice (vzgojiteljice) šestkrat, organisti sedemkrat, prav tolikokrat poštni uradniki. Parkrat ali enkrat samkrat se pojavljajo kombinacije gostilničar in trgovec ter gostilničar in posestnik, poklici delavec, rudar, kovač, pek, krojač, ključavničar, modistka, rudniška babica, brivec, tovarnar, ravnatelj pivovarne, zastopnik banke »Slavija«, upokojeni kustos vseučiliščne knjižnice, knjigovodja, poslovodja, graščak, graščak in poštar, ekonom, »mladenič«, lekarnar, živinozdravnik, sodnik. Precej je navedb posestniški sin ali hči, posestnikova žena, odvetnikova hči, notarjeva žena in hči, učiteljeva hči, zdravnikova žena in hči, sodnikova žena in podobno, kar priča o takratnem položaju žensk, ki so v družbi z izjemo nekaterih zaposlenih, predvsem učiteljic, delovale le kot »podaljški« mož in očetov.

Iz tabele vidimo, da v odborih podružnic odločilno prevladujejo nekateri poklici. Daleč prednjačijo učitelji, zlasti izrazito po letu 1908. Pred tem letom prevladujejo duhovniki, ki pa se po znanih dogodkih leta 1907 skoraj v celoti umaknejo. Izjemo pomenijo nekatere podružnice, zlasti za Limbuš in rogaški okraj, kjer sta postala duhovnika po letu 1908 nekaj časa celo predsednika podružnice, kar je v slovenskem merilu velika redkost, nekateri duhovniki pa so po letu 1908 obdržali svoje funkcije iz prejšnjega obdobja. Nekatero podružnico so v znaku izrazite prevlade določenega poklica, tako celjska moška odvetnikov, celjska ženska pa njihovih žena. V ženskih podružnicah kot že omenjeno poleg učiteljic prevladujejo žene in hčere raznih vrst. Prav te ženske podružnice CMD so pomenile eno prvih stopnic uveljavljanja žensk v slovenskem javnem življenju in so tudi zato zelo pomembne.

Sestava odborov podružnic seveda ni v celoti odražala poklicne strukture podružnic samih, saj so bili ti gotovo prihranjeni za »odličnejše« člane, vendar pa so vanje gotovo prišli tudi predstavniki poklicev, ki so imeli v podružnicah večino. Večino članstva so nedvomno predstavljali posestniki — kmetje in njihovi družinski člani, razen tega pa opazimo precejšen delež železničarjev in železniških uslužbencev kot tudi rudarjev in rudarskih uslužbencev. Nedvomno zanimiv je obstoj mariborske železničarske podružnice CMD, ki je delovala do leta 1918, potem pa so se njeni člani pridružili mariborskima ženski in moški podružnici.¹⁸

V prvem delu pregleda delovanja štajerskih podružnic CMD smo že naglasili njihov pomen kulturnih in narodnoprrebujevalnih središč. Za svoj nastanek pa so le-te potrebovale svoja »kristalizacijska jedra« — narodno osveščene posameznike, ki jim je uspelo postopoma zbrati okrog sebe večje ali manjše število somišljenikov, ki so jih s pritegnitvijo v podružnice narodno osvestili. Včasih jim ta postopek tudi ni uspel, kot smo že omenili pri »mrtvo-rojenih« podružnicah CMD.

Nekatere podružnice CMD so bile izrazito »družinske zadeve«. Taka je bila nedvomno podružnica v Vojniku, zasluge zanjo pa je imel učitelj Anton Brezovnik. Videli smo že, kakšno težo je imelo učiteljstvo v »Družbi sv. Cirila in Metoda«, vemo pa tudi za narodno-prosvetno delovanje tega stanu v zgodovini slovenskega naroda, ki ga moremo primerjati le z delovanjem slovenske duhovščine. Brezovnik se je rodil 30. maja 1853 v občini Vrhi pri Slovenjgradcu. Zaradi njegovega slovenskega prepričanja so ga izključili iz 8. razreda celjske gimnazije. Končal je graško učiteljsko šolo, učil v Puščavi, v Framu, leta 1884 pa prišel za učitelja v takrat povsem nemčurski trg Vojnik. Tu je učiteljeval vse do svoje predčasne upokojitve leta 1897 in zaradi svojega slovenskega prepri-

¹⁸ F. Skulj, S potovanja po severni meji, Koledar (Vestnik) ... za leto 1925, Ljubljana 1924, str. 69.

čanja dobival brce avstrijskih oblasti. Tako mu kljub vzornem službovanju niso dali naslova nadučitelja.

Bil je vsestranski delavec: mladinski in humoristični pisatelj, sodelavec pedagoških časopisov in revij, voditelj »Učiteljskega društva za celjski okraj« ter učiteljski zastopnik v celjskem okrajnem šolskem svetu od 1889 do upokojitve.

Po upokojitvi je ustanovil posojilnico, ki je bila Slovencem v Vojniku in okolici pomembna gospodarska opora proti Nemcem in nemčurjem. Ker v tem trgu najprej ni bilo mogoče ustanoviti podružnice CMD, je sodeloval pri njeni ustanovitvi v bližnji Škofji vasi. Ko je ta zaspala, je bil pobudnik ustanovitve podružnice CMD v Vojniku, ki je bila, kot smo že omenili, »družinska zadeva« Brezovnikov. Brezovnik se je v Vojniku poročil s hčerko ene od redkih slovensko-zavednih rodbin Vrečarjevih, v vojniškem podružničnem odboru pa so poleg njega delovali še sinova Mirko in Vlado ter hčerke Olga in Cirila. Cirila je bila še osnovnošolka, za CMD pa je zbrala okrog 6000 znamk. Zbiranje znamk je pomenilo enega od virov finančnih sredstev za CMD.¹⁹

Videli smo že, da so v štajerskih podružnicah CMD igrali pomembno vlogo odvetniki, toliko bolj, ker so bili neodvisni od državnih in deželnih oblasti. V ptujski moški podružnici je deloval in ji dolgo let predsedoval odvetnik dr. Fran Jurtela. Njegova zasluga je bila, da je prišel ptujski okraj iz nemških v slovenske roke. Deloval je tudi v graškem deželnem zboru, kjer je bil 23 let poslanec in 15 let namestnik deželnega glavarja. V Ptujju je ustanovil Hranilno in posojilno društvo, načeloval pa je tudi tamkajšnji čitalnici.²⁰

Podobno kot Jurtela sta delovala v Celju dr. Anton Božič in v Slovenski Bistrici dr. Urban Lemež. Oba odvetnika nista predsedovala samo podružnici, sama CMD v svojih krajih, ampak Božič še Zadrugi zvezi in Mestni hranilnici, Lemež pa je sodeloval pri ustanovitvi Čitalnice ter Posojilnice in Sokola v Slovenski Bistrici.²¹

Podobno kot slovenski odvetniki so delovale tudi njihove žene. Kot primer takega delovanja navedimo Vido Horvat, ženo ptujskega odvetnika dr. Tome Horvata. Rojena je bila v znani Lapajnetovi učiteljski rodbini v Krškem in tudi sama po poklicu učiteljica. Zelo je bila zaslužna za uspehe ptujskih podružnic CMD.²²

Podobno kot odvetniki so delovali tudi notarji. Avgust Drukar je v CMD deloval že kot notarski kandidat. Bil je blagajnik CMD podružnice v rodnem Kranju. Ko se je leta 1905 preselil kot notar v Gornji grad, je tudi pri tamkajšnji podružnici opravljal blagajniške posle, ustanovil pa je še žensko podružnico v tem kraju, ki ji je načelovala njegova žena Marija. V podružnicah CMD je deloval tudi na naslednjih postajah svoje službene poti v Laškem in v Celju, kjer je leta 1930 tudi umrl.²³ Podobno kot Drukar je deloval Avgust Kolšek. V Slovenskih Konjicah je bil tajnik in podpredsednik tamkajšnje podružnice, po preselitvi v Radlje, takratni ponemčeni Marenberk pa je prevzel vodstvo vsega narodno-kulturnega dela v tem kraju.²⁴

Zavedni Slovenec dr. Fran Firbas je deloval kot notar v Brežicah in v Mariboru, pri čemer je imel hude nasprotnike v Nemcih in nemčurjih. V Brežicah je ustanovil podružnico CMD in Čitalnico.²⁵

¹⁹ A. B. (Ante Begl, Anton Brezovnik, Koledar (Vestnik) ... za leto 1925, Ljubljana 1924, str. 55–58.

²⁰ Koledar (Vestnik) ... za leto 1927, Ljubljana 1925, str. 85.

²¹ Koledar (Vestnik) ... za leto 1934, Ljubljana 1933, str. 60–61.

²² Koledar (Vestnik) ... za leto 1927, Ljubljana 1926, str. 84–85.

²³ Koledar (Vestnik) ... za leto 1931, Ljubljana 1930, str. 90–91.

²⁴ Koledar (Vestnik) ... za leto 1932, Ljubljana 1931, str. 85.

²⁵ Koledar (Vestnik) ... za leto 1931, Ljubljana 1930, str. 85.

Medtem ko je bilo do leta 1908 v odborih podružnice veliko duhovnikov, jih moremo v naslednjem obdobju prešteti na prste. Eden tistih, ki so še najprej delovali v CMD, je bil dolgoletni predsednik mariborske moške podružnice dr. Anton Medved. Bil je sicer profesor verouka na mariborski gimnaziji, zaveden Slovenec, cenjen pisatelj in govornik. Bil je odbornik posojilnice, Čitalnice ter Zgodovinskega društva. Osebnostno je bil zelo strpen, kar mu je prineslo Mahničev očitek katoliškega liberalizma. Rodil se je 6. 12. 1862 v Gorici pri Brestanici, umrl pa 26. 2. 1925 v Mariboru.²⁶

V sovražnem nemško-nemškutarskem ter neosveščenem slovenskem okolju je bila vsaka posamezna zavedna slovenska hiša zelo dragocena. Kakšen vpliv je imela, jasno kaže primer Dimnikove gostilne v Trbovljah in delovanje gospodinje te hiše Ane Dimnik, ki jo je pisatelj Vladimir Levstik označil kot »slovensko mater«. Rodila se je 12. julija 1852 v Hrastniku v stari Pintarjevi kmečki rodbini. V šolo je hodila v Trbovljah, kjer je bil v tem času le en zaveden Slovenec: župnik Hašnik, poleg njega pa še hrastniški gostilničar Frane Roš. Ta dva sta Ani in njenemu bratu Alojzu vcepila narodno zavest, pri Rošu sta brala svoje prve slovenske knjige in časnike, hodila sta na slovenske tabore.

Leta 1875 se je Ana poročila s Francem Dimnikom. Odprla sta gostilno, prvo zavedno slovensko hišo v Trbovljah, ki so bile sicer popolnoma v rokah nemškega kapitala in s tem tudi nemškega vpliva. »Boljši« ljudje v tem kraju so govorili le nemško. Dimnikova sta mogla vztrajati v tako sovražnem okolju le zaradi svoje izredne odločnosti, duševne in telesne trdnosti ter humorja. Ana Dimnik je bila pravo srce slovenstva v Trbovljah. Poznala je vsakega domačina v revirjih kot tudi njihovo krajevno zgodovino. Gospodinjam je pomagala s semeni, domačimi zdravili in nasveti, jemala brezplačno na stanovanje pomoči potrebne nesrečneže, npr. goriške begunce ali ruske vojne ujetnike, nikakor pa ne poklicnih beračev in lenuhov.

Naročena je bila na vse slovenske časopise, imela bogato knjižnico in oboje je bilo vsakemu na razpolago. Ko je bila v Trbovljah leta 1887 slovenska razstava, so le pri Dimnikovih izobesili slovensko zastavo. V Dimnikovi hiši je bila občinska pisarna, Ana pa je mnogo pripomogla, da so prišle Trbovlje na občinskih volitvah leta 1894 v slovenske roke.

Ta volilna zmaga je odločilno vplivala na razvoj trboveljskega slovenstva. Iz krožka slovenskih fantov in mož, ki so se zbirali v Dimnikovi gostilni ter prepevali slovenske narodne ter umetne pesmi, se je razvilo prvo slovensko društvo v tem kraju »Zvon«.

Dimnikova je bila izredno požrtvovalna »eirilmetodariea«. Sodelovala je pri ustanavljanju moške podružnice CMD ter ustanovila žensko podružnico, ki ji je dolga leta predsednikovala. Po njeni zaslugi je ta podružnica zbrala veliko denarnih prispevkov, Dimnikova je med svojimi prijateljeami pridobivala članice CMD, ki jih je vodila s seboj na letne skupščine te družbe. Udeleževala se je mnogih narodnih prireditev in sokolskih zletov. Med drugim je bila leta 1891 na Velehradu in v Pragi, leta 1910 pa se je udeležila izleta v Beograd, ki ga je priredil »Ljubljanski Zvon«, kar so ji avstrijske oblasti kasneje tudi očitale, še zlasti v začetku prve svetovne vojne.

V zasebnem življenju je kljub svoji dejavnosti v narodnih društvih več kot 15 let skrbela za svojega bolehnega moža, po njegovi smrti leta 1901 pa sama vodila gospodarstvo ter vzdrževala sina Janeza, ki je študiral pravo. Umrla je 27. 1. 1921, v Trbovljah pa so ji priredili veličasten pogreb.²⁸

²⁶ Koledar (Vestnik) ... za leto 1926, Ljubljana 1925, str. 59.

Slovenski biografski leksikon I. Ljubljana 1925–1932, str. 76–79.

²⁷ Vladimir Levstik, »Slovenska mati«, Koledar (Vestnik) ... za leto 1927, Ljubljana 1921, str. 39–48.

²⁸ Koledar (Vestnik) ... za leto 1918, Ljubljana 1915, str. 48.

Podobno vlogo kot Dimnikova je imela v Št. Lovrencu na Pohorju Brezočnikova hiša. Brezočniki so bili veliki kmetje, oziroma »veleposestniki« v jeziku podružničnih seznamov CMD. Marija Brezočnik je načelovala tamkajšnji ženski podružnici od ustanovitve do njene prenosne v mešano, ko je predsednikovanje prevzel njen sin Karel. V odboru podružnice je delovala tudi hči Katica.²⁹

Solski vodja CMD šole na Muti Anton Ilren je po vojni zapisal, da so slovenstvo v treh občinah Zgornje dravske doline vzdrževalo tri zavedne slovenske rodbine: Paherniki v Vuhredu ter družini Antona Mravljaka v Vuženici in Franja Mravljaka pri Sv. Antonu na Pohorju. Pripadniki vseh treh rodbin so sodelovali tudi v CMD.³⁰

Duša slovenskega narodnega gibanja v Rušah je bila Ema Gorišek, žena tamkajšnjega zdravnika Gašparja. Rodila se je 3. 4. 1853 v Gradcu v družini Slovencev, mestnega blagajnika Ivana Petelina. Domača hiša je bila zbirališče graških Slovencev, zlasti dijaštva. Leta 1880 je prišla z možem iz Celja v Ruše, ki so bile takrat še v nemških rokah. V tem kraju je še životarilo »Kmetško bralno društvo«, ki sta mu vdihnili novega življenja, prirejala igre in veselice in marsikoga narodnostno zdramila. Ema Gorišek je bila v času stare Avstrije edina predsednica podružnice CMD v Rušah. Bila je zelo iznajdljiva pri prirejanju veselice v korist Družbe, znala pa je za sodelovanje pridobiti celo tiste, ki so bili CMD sovražni, na primer tamkajšnjega kaplana. Umrla je 6. 1. 1923 v Rušah.³¹

Vrsta zaslužnih štajerskih »cirilmetodarjev« z zgornjimi še zdaleč ni izčrpana. Govoriti bi mogli o celjskem čevljarskem mojstru Martinu Koljsku, podpredsedniku podružnice na Bregu, o učitelju Radu Kopicu, blagajniku podružnice v Lehnu, učitelju in zaslužnemu pionirju planinstva Franu Kocbeku, podpredsedniku podružnice v Gornjem gradu, o čudaškem odvetniku in graščaku dr. Jakobu Pirnatu, predsedniku velenjske podružnice CMD, ki je v oporoki volil Družbi vse svoje premoženje, o mariborskem odvetniku dr. Franu Rosini, ki je deloval v celjski in mariborski moški podružnici kot tudi v glavnem odboru CMD, in še o mnogih drugih. Vseeno pa so vsaj ti, ki smo jih prikazali, v določeni meri ilustrirali delovanje CMD in ozračje na Štajerskem v zadnjih desetletjih obstoja habsburške monarhije.

Ob zaključku naglasimo, da je bil glavni namen tega prispevka imenski ter številčni prikaz delovanja »novih« štajerskih podružnic CMD. Celoviti oris delovanja Družbe v tej slovenski pokrajini bo moral zajeti še delovanje tamkajšnjih šol in vrtcev, dejavnost vodstva CMD, kot tudi opredelitev vloge Družbe v tej pokrajini v takratnih zgodovinskih razmerah. Pri tem zadnjem je treba seveda upoštevati okvire Družbe, ki so jih ji določala njena pravila zasebnega šolskega narodnoobrambnega društva ter prevladujoča liberalno usmerjena razredna struktura njenega vodstva in »odličnejših« članov. Njeno delovanje moramo vrednotiti v primerjavi z drugimi kulturnimi, pa tudi gospodarskimi slovenskimi organizacijami na Štajerskem, saj je bilo narodno prebujanje tamkajšnjih Slovencev nujno povezano z njihovo gospodarsko neodvisnostjo oziroma z lomljenjem socialnih spon, ki so jih vezale na gospodarsko prevladujoče nemštvo. Prikaz bi moral zajeti najmračnejši izraz iz te pre-

²⁹ Kompoljski (Anton Ilren), Oče in mati Mravljak, Ohmejnemu narodnemu paru v spomin, Koledar (Vestnik) ... za leto 1920, Ljubljana 1919, str. 52-58.

³⁰ Franja Mravljak, Marija Pahernikova, Koledar (Vestnik) ... za leto 1925, Ljubljana 1924, str. 48-51.

³¹ Kompoljski (Anton Ilren), Franjo Mravljak, Koledar (Vestnik) ... za leto 1925, Ljubljana 1924, str. 52-55.

³² N. N., Ema dr. Goriškova, Koledar (Vestnik) ... za leto 1924, Ljubljana 1923, str. 46-48.

moči izvirajočega nemškega raznarodovalnega nasilja v habsburški monarhiji — delovanje napadalnih društev Schulvereine ter Südmarke. Tako zastavljen oris pa seveda ni ne kratkotrajna, ne lahka naloga.

LES SUCCURSALES DE »L'ASSOCIATION DE SAINT CYRILLE ET METHODE« (CMD) DANS LA STYRIE, FONDÉES PENDANT 1907—1918

Résumé

L'assemblée annuelle de »L'association de Saint Cyrille et Methode« (CMD) en 1907 à Bohinjska Bistrica était le moment le plus décisif du changement subit dans son développement du temps de l'Autriche-Hongrie. Elle se passa dans une atmosphère orageuse et elle mit à fin définitivement à la manière »concordataire« attardée, qui y eut lieu, surtout selon le mérite de son président Tomo Zupan. A l'élection du comité de direction CMD les adhérents à le parti libéral remportèrent la victoire et s'emparèrent de entièrement de la conduite. Un rôle important à ce »coup« jouaient les adhérents au mouvement national-radical avec dr. Gregor Žerjav à la tête. Il était nommé secrétaire de l'Association à l'assemblée mentionnée ci-dessus. A cause de cela la plupart du clergé et de Slovènes catholiques abandonnèrent l'association.

Malgré tout la CMD se modernisa considérablement après 1907 et déploya de l'activité, qui se manifesta par la fondation d'une série de succursales nouvelles. Dans la Styrie slovène il y en avait 58. Leurs activité et leurs développement sont évidents des tableaux statistiques et des tableaux de noms, qui servaient comme supplément à la publication du développement des succursales styriennes jusqu'au 1907.

Le développement efficace des nouvelles succursales CMD était violemment interrompu par la première guerre mondiale.

On peut trouver des indications complémentaires de l'activité des succursales styriennes CMD jusqu'au déclin de l'Autriche-Hongrie dans la liste des membres et des contributions, dans la rang-liste des meilleures succursales de ce pays-là et par les indications de la structure professionnelle de leurs comités. L'activité des succursales styriennes CMD est aussi illustrée par des biographies concises des membres CMD de grand mérite.

Le but du traité est avant tout de faire la description de l'activité des nouvelles succursales styriennes, bien qu'il contient aussi des éléments de l'évaluation entière de l'activité de CMD dans la Styrie. Le traité entier sur cette question ne sera ni facile ni de courte durée.

KNJIŽNICA SLOVENSKE KRŠČANSKO-SOCIALNE ZVEZE IN PROSVETNE ZVEZE V MARIBORU

Bruno Hartman*

UDK 027.2(091):374.7:329.11(497.12 Mb)

HARTMAN Bruno: Knjižnica Slovenske krščansko-socialne zveze in Prosvetne zveze v Mariboru. (Zusammenfassung: Bibliothek des Slowenischen christlich-sozialen Verbandes und des Bildungsverbandes in Maribor.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52 = 17(1981)1, str. 97—116.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 6 slik, 2 preglednice.

Kulturnozgodovinski prispevek obravnava nastanek osrednje knjižnice slovenske krščansko-socialne prosvetne organizacije na Štajerskem s sedežem v Mariboru leta 1906 ter njeno vlogo pri narodnem osvoboditvenem boju Slovencev pred prvo svetovno vojno. Po zlomu avstro-ogrske monarhije v Prosvetno zvezo preimenovana katoliška prosvetna organizacija je svojo osrednjo knjižnico le počasi krepila. Od leta 1929 dalje pa se je pod izvedenskim vodstvom prof. dr. Franca Sušnika kot javna ljudska knjižnica s kvalitativnim, predvsem slovenskim knjižnim fondom naglo izoblikovala v pomembno mariborsko bibliotечно ustanovo.

UDC 027.2(091):374.7:329.11(497.12 Mb)

HARTMAN Bruno: The Library of the Slovene Christian-Social League and of the Cultural League at Maribor. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52 = 17(1981)1, p. 97—116.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 6 pict., 2 tabl.

The cultural-historical contribution treats the rise of the central library of the Slovene Christian-Social cultural organization in Styria with the seat in Maribor in the year 1906 and its role at the awakening of the national consciousness of the Styrian Slovenes before the First World War. After the break-down of the Austro-Hungarian monarchy the Catholic cultural organization, changing its name into the Cultural League slowly strengthened its central library. Since the year 1929, under the expert leadership of Professor Dr. Franc Sušnik it has formed itself quickly as a public national library with above all a Slovene book-stock of quality into an important library establishment of Maribor.

Na Slovenskem Štajerskem so bile v preteklem stoletju ponekod ustanovljene farne knjižnice; ponavadi so jih vodili kaplani. Knjižnice so imela tudi katoliška bralna društva po deželi, vendar so bila le na redko posejana po njej. Ko se je v devetdesetih letih na Slovenskem začelo širiti katoliško politično gibanje, se je v njem l. 1897 izoblikovala Slovenska krščansko-socialna delavska zveza, katere idejni pobudnik je bil dr. Janez Evangelist Krek. Zveza je leto

* Dr. Bruno Hartman, ravnatelj Univerzitetne knjižnice Maribor.

kasneje iz svojega imena izpustila oznako »delavska«, s čimer je želela zajeti še druge, nedelavske somišljenike, ki so pristajali na krščanskosocialni nauk. Slovenska krščanskosocialna zveza (SKSZ) je svoje delovanje vse bolj usmerjala v ljudsko prosveto, zato so jo l. 1902 vsebinsko preoblikovali v zvezo slovenskih katoliških nepolitičnih društev.¹ Namen zveze je bil zasnovati v vsaki slovenski župniji prosvetno društvo, ki bi vodilo vse podeželsko izobraževalno delo na katoliški osnovi. V teh društvih naj bi bila velika vloga odmerjena knjižnicam.

L. 1902 preoblikovana SKSZ je imela svoj štajerski pododbor, ki je bil izredno delaven. Tisto leto je bilo na Štajerskem že 26 katoliških izobraževalnih društev, l. 1903 30, v poslovnem letu 1904/1905 jih je bilo 38 (z 2503 člani), v letu 1905/1906 je njihovo število naraslo na 45.²

Septembra 1905 je bilo v Mariboru zborovanje SKSZ s celotnega slovenskega ozemlja. Na njem so razpravljali o vseh oblikah ljudskoprosvetnega dela. Član katoliškega akademskega društva Zarja v Gradcu Franc Kotnik je razpravljal o Izdajanju in razširjanju časopisov, knjig in poljudnih knjižic, član katoliškega akademskega društva Danica z Dunaja Vinko Marinko pa o temi Kako organizirati branje časopisov in knjig.³ Zveza je torej tisku in knjižnicam pripisovala veliko moč pri širjenju krščanskosocialnih idej.

Leto dni kasneje je bil 29. novembra 1906 v Mariboru v prisotnosti dr. Janeza Ev. Kreka ustanovni občni zbor »Slovenske krščanske socijalne zveze za Štajersko« s sedežem v Mariboru. Pravila zanjo je ces. kr. namestništvo v Gradcu odobrilo dne 20. oktobra 1906 s spisom št. $\frac{2623}{2}$.⁴

Namen zveze je bil »zbirati krščansko misleče Slovence, vzgojevati jih v krščansko-socijalnem in rodoljubnem duhu, prirejati jim pošteno zabavo in izlete; ustanavljati, združevati in spopolnjevati nepolitična društva krščansko-socijalnih načel med Slovenci, kakor: katoliška delavska društva, bralna in izobraževalna društva, mladeniška društva itd. ter jih gmotno in duševno podpirati.«⁵ Med sredstva za doseg zvezinega namena so naštet predavanja, pouk, zabavni shodi, gledališke igre in veselice in »lastna knjižnica«.

Na občnem zboru je organizaciji SKSZ poročal profesor mariborskega bogoslovja dr. Franc Kovačič in še »posebej govoril o nalogi kršč. socij. zveze v Mariboru in okolici.«⁶ Zapisnik občnega zbora te naloge konkretnije ne opisuje, glede na kasnejše odborove ukrepe pa moremo sklepati, da je šlo zlasti za narodnoobrambno delovanje.

Med predlogi, izrečenimi na občnem zboru, je za področje knjižničarstva važen tisti, ki govori, da naj se po možnosti ustanovi v vsaki župniji »kako nepolitično društvo, kjer pa to ni mogoče, naj skuša kršč. socij. zveza nadomestiti društvo s knjižnico in s predavanji«.

Na prvi odborovi seji istega dne po občnem zboru je bil izvoljen odbor, v katerem je bil predsednik deželni poslanec dr. Anton Korošec, podpredsednik profesor mariborskega bogoslovja dr. Josip Hohnjec, tajnik Ferdo Leskovar in blagajnik župnik Franc Špindler. To jedro odbora je delovalo vse do začetka prve svetovne vojske.

Kako visoko je zveza vrednotila vlogo knjižnic za narodnoobrambno delo, kaže odločitev prve odborove seje (na predlog kaplana Evalda Vračka, kasnejšega župnika v Št. Ilju in odločnega branilca tega narodnostno nadvse ogrože-

¹ Erjavec Fran: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928, str. 154.

² Stabej Jože: Prosvetna zveza v Mariboru. — Ilustrovani Slovenec 2(1926)273, 28. XI., str. 404.

³ Naš shod v Mariboru. — Naš dom, Maribor 5(1905)18, 7. IX., str. 1.

⁴ Pravila slovenske krščanske socijalne zveze za Štajersko. V založbi zveze. [Maribor 1906?]

⁵ Gl. § 1 pod pripombo 4.

⁶ Zapisnik seje in obč. zborov Slovenske kršč. soc. zveze/Prosvetne zveze 1906/1924. — MD — II 2, Zgodovinski arhiv Ptuj. (Odslej: Zapisniki SKSZ.)

nega kraja), naj se ustanovijo »ljudske knjižnice v Pobrežju, Studencih, Mariboru in Kamnici«;⁸ odločitev se navezuje na narodnoobrambne naloge, ki jih je za Maribor sklenil občni zbor. Za te knjižnice so nameravali zaprositi za knjižne darove. Hkrati je bilo predlagano, naj se pri zvezi čimprej ustanovi »socijološka knjižnica«, znanstvena knjižnica s politično in sociološko literaturo.

Odbor je ukrepal zelo hitro: dr. Franc Kovačič je v Slovenskem gospodarju objavil poziv javnosti, naj daruje knjige za knjižnico SKSZ, kaplanu Evaldu Vračku pa je bilo naloženo, naj sestavi pravilnik za poslovanje knjižnic, »socijološka knjižnica« pa naj bi začela poslovati o novem letu 1907.⁹ Dr. Franc Kovačič je sestavil poslovnik za potovalne knjižnice, odbor pa ga je odobril.¹⁰ Potovalno knjižnico je že kar januarja 1907 dobil v Kamnico tamkajšnji kaplan Janez Hauptmann in začel knjige izposojati. Sklenjeno je bilo, da se potovalni knjižnici pošljeta tudi na Pobrežje in Tezno, kar je imel urediti prof. dr. Karl Verstovšek.¹¹ Uredništvo Slovenskega gospodarja je darovalo več knjig Slovenskemu katoliškemu izobraževalnemu društvu na Studencih, ki se je osnovalo 6. januarja 1907, množiti pa se je začela tudi zvezina knjižnica. Zanj in za potovalne knjižnice so morali kmalu kupiti knjižno omaro. Odbor je začel zbirati tudi »osrednjo knjižnico za voditelje« (s čimer je bila mišljena »socijološka knjižnica«).¹²

Na prvem občnem zboru zveze v ptujskem Narodnem domu 28. novembra 1907 je o knjižnicah SKSZ spregovoril župnik pri Sv. Barbari v Halozah Franc Gomilšek. O društvenih knjižnicah je sodil, da so središča društev: »Srečno društvo, srečni udje, ki imajo bogato in lepo urejeno knjižnico.« Priporočal je enotno ureditev knjižnice po sklepih in navodilih mariborskega shoda SKSZ l. 1905, ki so bili objavljeni v »Društvenem koledarčku za 1906«. Razvrstitev knjig v katalogni knjigi in v knjižni omari naj bi bila takšna: »A) Zabavne, B) Nabožne, C) Kraje- in življenjepise, zgodovinske, Č) Prirodoslovne, gospodarske, socialne in D) Razne.«¹³ Knjige naj bi knjižničarji izbirali po »imeniku za društvo primernih knjig«, ki ga je izdala ljubljanska SKSZ, za mladinske knjige pa naj bi se ravnali po popisu z ocenami, ki ga je pripravil kanonik Anton Kržič.

Na občnem zboru je tekla beseda tudi o farnih (župnijskih) knjižnicah, ki so bile sestavni del cerkvenega delovanja. Sklenili so, da naj katoliška izobraževalna društva, torej sekularne ustanove, prevzamejo v upravljanje farne knjižnice, če ljudje ne zahajajo vanje izposojati si knjige. Vendar pa je občni zbor opozoril, da je treba dobro paziti na knjižnice, kar naj bi opravljali dekanjski odbori SKSZ; v knjižnice naj bi se ne vrinile »brezbožne knjige«.

Na prvi odborovi seji po ptujskem občnem zboru je bil v novo konstituiranem odboru za knjižničarja osrednje zvezine knjižnice izbran mariborski korni vikar in katehet Janez Evangelist Kaciper.¹⁴ Začele so se pospešene priprave za ureditev osrednje knjižnice SKSZ v Mariboru. S Slovensko dijaško zvezo, organizacijo katoliških srednješolcev, ki je tudi zbirala knjige za narodnostno ogrožene kraje, se je SKSZ dogovorila, da jih bo ona razdeljevala, »ki pozna boljše razmere«. Prav tako je zveza obvestila vanjo vključena izobraževalna društva, naj ji pošljejo knjige, ki jih ne potrebujejo, da jih bo odposlala v narodnostno ogrožene kraje. Za nakup knjig je zveza dajala denar; razmišlja-

⁸ Zapisnik 1. odborove seje 28. novembra 1906. — Zapisniki SKSZ.

⁹ Zapisnik 2. odborove seje 6. decembra 1906. — Zapisniki SKSZ.

¹⁰ Zapisnik 4. odborove seje 19. decembra 1906. — Zapisniki SKSZ.

¹¹ Zapisnik 12. odborove seje 14. marca 1907. — Zapisniki SKSZ.

¹² Zapisnik 13. odborove seje 31. oktobra 1907. — Zapisniki SKSZ.

¹³ O budućih nalogah SKSZ. — Naš dom, Maribor, 7(1907)25, 12. XII., str. 1—2.

¹⁴ Zapisnik 1. odborove seje 29. novembra 1907. — Zapisniki SKSZ.

¹⁵ O Janezu Ev. Kaciperju glej: SBL, I, str. 463.

Personalstand des Bistums Lavant in Steiermark für das Jahr 1908. Marburg 1908, str. 46.

Pročelje Tiskarne sv. Cirila na Koroški cesti 5 v Mariboru. V prvem nadstropju je od 1908 do 1922 delovala osrednja knjižnica mariborske SKSZ. (Posnetek iz časa okrog l. 1930.)

la je, da bi v ta namen uporabila tudi kaj denarja od izkupička romanj, ki jih je prirejala z vlaki. Za knjižničarje izobraževalnih društev je pripravljala knjižgoveški tečaj; iz vsake dekanije naj bi prišel po eden, poučeval pa naj bi učitelj knjigovedstva iz celjske orglarske šole.¹⁴

Zvezni odbor je dajal za osrednjo knjižnico vezati knjige, si obetal zanjo urediti lokal v prominentno lociranem mariborskem gradu,¹⁵ končno pa ga našel v 1. nadstropju stavbe na Koroški cesti 5, kjer je bila Tiskarna sv. Cirila in je imela sedež SKSZ. Knjižnica je začela poslovati na praznik 15. avgusta 1908.^{16a} Malo pred otvoritvijo je nakupila za 500 K novih knjig; o njej je dopisnik Našega doma sodil, da je »gotovo s knjigami najboljše založena knjižnica na Spodnjem Štajerskem«,¹⁶ kar je za javne knjižnice tudi držalo, za slovenske in nemške.

Osrednja knjižnica SKSZ je imela slovenske, hrvatske in češke knjige. Članarina je znašala 2 K, če jo je bralec plačal naenkrat, sicer pa mesečno po 20 vinarjev. Za vsako izposojeno knjigo je bilo treba plačati 2 vinarja. Knjižnica je bila za bralce odprta vsak dan od 19^h dalje, ob nedeljah in praznikih pa od 10^h do 11^h dopoldne.¹⁷

¹⁴ Zapisnik 8. redne seje 4. junija 1908. — Zapisniki SKSZ.

¹⁵ Gl. op. 14.

^{16a} Knjižnica SKSZ. — S Gosp 42(1908)33, 13. VIII., str. 3.

¹⁶ Knjižnica SKSZ. — Naš dom 8(1908)18, 20. VIII., str. 5.

¹⁷ Knjižnica SKSZ. — S Gosp 42(1908)33, 13. VIII., str. 3.

Janez Evangelist Kociper, mariborski
stolni vikar in knjižničar osrednje knjiž-
nice SKSZ v Mariboru v letih 1908—1914.
(Posnetek iz časa okrog 1. 1905.)

Na isti dan, ko je odprla vrata osrednja knjižnica, je bilo v narodnostno ogroženi predmestni občini Leitersberg-Krčevina ustanovljeno katoliško izobraževalno društvo,¹⁹ za katero je zveza pripravila knjige.¹⁹

Osrednja knjižnica si je nakupila poslovenjene povesti nemškega katoliškega pripovednika Josepha Spielmanna, odkupila je upokojenemu nadučitelju Adamiču iz Vojnika več letnikov Doma in sveta, Slovana, Slovénke, mohorske Slovenske večernice, Hrvatski rječnik in dva dela Cecilije, župnik Skočir pa ji je podaril večje število knjig.²⁰ Zvezni odbor je dodeljeval knjižnici večje vsote denarja in pooblastil predsednika dr. Antona Korošca in župnika Franca Špindlerja, naj nakupita knjig in dasta napraviti knjižna stojala.²¹ V poldrugem mesecu (15. avg.—5. okt.) je knjižnica izposodila 457 knjig in se tudi gmotno dobro obnesla, tako da je odbor sklenil, naj se knjižnica odtlej vzdržuje iz lastnih dohodkov.

Na občnem zboru SKSZ za Stajersko 22. novembra 1908 je podpredsednik dr. Josip Hohnjec že mogel poročati, da se je v Mariboru ustanovila ljudska knjižnica »z velikim številom knjig, ki se prav pridno prebirajo«. Osrednja knjižnica je štela 4370 knjig, poleg tega pa je zveza vzdrževala še sedem knjižnic, skoraj vse na narodnostni meji; v njih je bilo 524 zvezinih knjig, tako da je celotni knjižni fond zveze znašal 4894 knjig.²² Ko so na občnem zboru razprav-

¹⁹ Novo društvo. — Naš dom 8(1908)18, 20. VIII., str. 5.

²⁰ Zapisnik 11. odborove seje 1. oktobra 1908. — Zapisniki SKSZ.

²¹ Zapisnik 10. odborove seje 3. septembra 1908. — Zapisniki SKSZ.

²² Gl. op. 20.

²³ Naš dan. — S Gosp 42(1908)48, 26. XI., str. 1—2.

ljali o »obmejnem delu«, so sklenili, da bodo tam, kjer ni mogoče ustanoviti izobraževalnih društev, vzdrževali ali podpirali knjižnice: »Naš cilj je: v vsako hišo slovenski časnik ali slovensko knjigo!«²³

Ker so mariborski Nemci načrtno poskušali germanizirati mariborsko okolico in je Schulverein (nacionalistično nemško šolsko društvo) poslal ljudskim šolam na Pobrežju, Studencih, v Št. Ilju in v Pekrah »lepo število nemških mladinskih knjig, katerih je prvi namen ne odgoja v krščanskem in avstrijskem duhu, temveč odgojitev ponajveč slovensko mladino za »nemško mišljenje in čutenje«, tako je pisala mariborska Straža, je SKSZ naročila večje število mladinskih knjig in glasil (Vrtec, Angelček, Detoljub itd.)²⁴ in olajšala režim izposoje za mladinsko literaturo. Skrb za to izposojno je prevzel profesor mariborskega bogoslovja dr. Franc Lukman. Knjižnica je postala tudi ud Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko.²⁵

Tretji občni zbor SKSZ, bil je v Šmarju pri Jelšah 19. decembra 1909, je ugotovil, da je zveza takrat štela že 120 društev, ki so imela v svojih knjižnicah 31.837 knjig. O mariborski osrednji-ljudski knjižnici sicer ni bilo poročila o njenih fondih, povedano pa je bilo, da je imela v preteklem poslovnem letu (1909) 230 izposojevalcev, ki so si izposodili 2320 knjig. Zveza je povečala število obmejnih knjižnic, ki jih je vzdrževala, na deset; v njih je bilo 744 njenih knjig.²⁶

Leta 1910 so v osrednji knjižnici spremenili urnik poslovanja: od oktobra dalje je bila knjižnica odprta ob četrtekih od 16^h do 18^h, ob nedeljah pa od 8^h do 10^h, pri čemer se je ravnala po razporedu nedeljskih maš.²⁷ V začetku l. 1911 je zveza postavila posebno nabavno komisijo za svojo osrednjo knjižnico. Vanjo so bili izbrani predsednik zveze dr. Anton Korošec, predsednik prof. dr. Josip Hohnjec in tajnik Ferdo Leskovar.²⁸

Četrti zvezin občni zbor v Mariboru 6. aprila 1911 je mogel ugotoviti, da se je število društev zvišalo na 133. O osrednji knjižnici je bilo sporočeno, da se je »posluževalo 260 izposojevalcev, ki so si izposodili 2542 knjig«. Knjižni fondi so se v poslovnem letu povečali za 877 knjig, od katerih so jih »rodoljubi« podarili 850. Osrednja knjižnica je ob občnem zboru štela 6800 knjig, na narodnostni meji pa je tamkajšnjim društvenim knjižnicam posodila 620 knjig.²⁹

Peti občni zbor v Braslovčah 23. junija 1912 je mogel postreči s še imenitnejšimi podatki o rasti SKSZ.³¹ O osrednji knjižnici je poročevalac predsednik dr. Anton Korošec podal obširno poročilo, ki ga zaradi sociološko zanimivih podatkov navajamo v celoti:

»Centralne knjižnice se je posluževalo 380 izposojevalcev, lanskega leta 260, torej v tem društvenem letu 120 izposojevalcev več. Izposodili so si 4509 knjig različne vsebine, ponajveč pa mladinskih knjižic.

V narodno ogrožene kraje smo razposlali in sicer 1) K sv. Magdalen 24 knjig, 2) v Sv. Bolfenk pri Središču 26 knjig, na Kalobje 21 knjig, v Ormož 40 knjig, v Kamnico 34 knjig, Kaplo 70, Remšnik 66, Sv. Primož 40, Št. Janž na Vinski gori 120.

Centralna knjižnica je štela lanskega leta
Darovalo se je

6800 knjig
280 knjig

²³ Gl. op. 22.

²⁴ Zapisnik 1. odborove seje 23. novembra 1908. — Zapisniki SKSZ.

²⁵ Zapisnik 11. odborove seje 7. oktobra 1909. — Zapisniki SKSZ.

²⁶ Občni zbor SKSZ. — S Gosp 43(1909)51, 23. XII., str. 1.

²⁷ Zapisnik odborove seje 6. oktobra 1910. — Zapisniki SKSZ.

²⁸ Zapisnik odborove seje 5. januarja 1911. — Zapisniki SKSZ.

²⁹ Občni zbor SKSZ. — Straža 3(1911)41, 7. IV., str. 2.

³¹ V Braslovčah. — S Gosp 46(1912)28, 27. VI., str. 1.

Novih knjig smo nakupili:

a) dramatične vsebine	44 knjig
b) Izvirne slov. književnosti	20 knjig
c) v prevodu	10 knjig
d) Mladinskih knjižic	107 knjig
Torej skupno 171 knjig za 260K 80h	7261 knjig
Odštevisi izposojene knjige	315
Še ostane centralni knjižnici raznovrstne vsebine	6946 knjig

Knjižnice se je posluževala ponajveč šolska mladina in sicer iz	
lajtersperške šole je bilo	49 učencev
iz vadnice	20 učencev
iz meščanskih šol	12 učencev
iz raznih nemških mestnih ljudskih šol	25 učencev
gimnazijcev	40 učencev
rokodelskih pomočnikov	6 učencev
rokodelskih učencev	12
in vojakov je bilo	6
	178

Ostalih izposojevalcev ponajveč viničarjev, poslov, kmetje in drugih slojev iz Maribora in okolice je bilo 220 izposojevalcev.

Hčere in sinovi viničarjev, kmetov, delavcev in drugih iz Karčovine, Lajtersperga, Rošpoha in iz Kamnice so si prav pridno izposojali knjige. Ljudstvo v mariborski okolici prav rado čita slovenske knjige in se je začelo narodno prebujati; dokaz temu je bil izid raznih občinskih volitev v bližnji okolici Mariboru.²¹

Tudi naslednja občna zbor sta postregla z dobrimi dosežki osrednje knjižnice. Na 7. občnem zboru pri Sv. Križu na Murskem polju 27. aprila 1913 je predsednik o njej poročal, da se je v letu 1912 pomnožila za 289 knjig, tako da jih je skupaj imela 7235. Izposojenih je bilo 4200 knjig, od teh precej knjižnicam na narodnostni meji.²²

8. občni zbor, zadnji pred prvo svetovno vojsko, je bil 3. aprila 1914 v Mariboru. Takrat je bilo v zvrzo včlanjenih že 167 društev; od prejšnjega leta se je povečala za 13 društev.

Knjižničar osrednje knjižnice Janez Ev. Kociper je poročal, da zveza »jako marljivo deluje v narodno-obrambno smislu in seer z razširjanjem slovenskih knjig in časnikov v narodno ogroženih krajih. Samo časnikov razpošilja v te kraje okoli 500 in knjig je razposlala 393«. Osrednja knjižnica je imela v času med občinama zboroma 317 izposojevalcev, ki so si izposodili 3890 knjig. Vseh knjig je imela takrat 7006.²³

²¹ Rokoписno poročilo (bržčas dr. Antona Korošca samegal je priloženo k poročilu o občnem zboru 23. junija 1912 v knjigi zapisnikov SKSZ, MD-IT-2 (Zgodovinski arhiv Ptuj)

²² Občni zbor SKSZ. — S. Gosp 45(1913)18, I. V., str. 1.

²³ Občni zbor SKSZ. — Straža 6(1914)13, 6. IV., str. 1.

Podatki o osrednji knjižnici SKSZ v Mariboru

	1908	1909	1910	1911	1912	1913/14
Število knjig	4894		6800	6946	7235	7006
Prirastek			877	387	289	
Izposoja		2320	2542		4200	3890
Izposojeno v obm. kraje	524	744	620			393

Razvoj osrednje knjižnice SKSZ za Štajersko v Mariboru v letih 1908—1914 je bil izredno hiter in se je skladal s splošnim razvojem slovenskih katoliških kulturno-prosvetnih organizacij na Štajerskem. Knjižnica je imela nalogo varovati katoliški svetovni nazor in zvestobo Avstriji, hkrati pa podpirati narodno-obrambni boj štajerskih Slovencev. Vodstvo zveze, ki je bilo v rokah slovenske katoliške duhovščine, je knjižnici (in časopisju) pripisovalo izjemno vplivno vrednost, zato ji je posvetilo posebno pozornost. Zanj so praktično delovali z najrazličnejšimi, tudi najpreprostejšimi knjižničarskimi opravili vodilni politiki, bogoslovni in gimnazijski profesorji dr. Anton Korošec, dr. Josip Hohnjec, dr. Franc Kovačič, dr. Franc Lukman, dr. Karl Verstovšek, kot stalni knjižničar gimnazijski katehet Janez Ev. Kociper, dr. Anton Jerovšek, Evald Vračko, gimnazijski katehet dr. Anton Medved in Ferdo Leskovar. V izredno kratkem času so sestavili za tiste čase precejšnjo knjižnico, v kateri so bile le knjige, v slovanskih, večinoma v slovenskem jeziku. Poskrbeli so za dotok novih knjig, ki so jih bodisi kupovali, še več pa dobili kot darove političnih somišljenikov.

Osrednja knjižnica je bila namenjena predvsem bralecem iz Maribora in bližnje okolice, toda s potovalnimi knjižnicami je segla tudi dlje iz Maribora, posebno pa je skrbela za knjižnice na narodnostno ogroženih krajih ob severni jezikovni meji. Prav tako si je z zvezo prizadevala za knjižnice v neposredni okolici Maribora, ki je bila izpostavljena germanizaciji: v Krčevini, na Studeneh, na Pobrežju, Tezmem in v Kamnici. Posebno skrb je posvečala mladinski književnosti, da bi z njo že slovensko dečo pridobila za katoliški tabor in jo obvarovala pred ponemčenjem.

V kratki dobi osmih let pred prvo svetovno vojsko se je osrednja knjižnica SKSZ v Mariboru izkazala z velikimi uspehi. Prispevala je k narodni osveščenosti Slovencev v Mariboru, ob severni jezikovni meji in v Slovenskih goricah.

Prva svetovna vojska je delovanje SKSZ na Štajerskem omrtvila. Knjižničar Janez Ev. Kociper je bil vpoklican v vojsko kot kurat. Zvezna osrednja knjižnica je bila med vojsko uničena.³⁴

Na prvi seji odbora SKSZ takoj po vojski 19. decembra 1918 so ugotovili, da so »vsled vojne in drugih okoliščin naše nepolitične tj. izobraževalne organizacije silno trpele ter bo reorganizacija naših nepolitičnih organizacij zelo težavno delo, katerega se je treba lotiti z vso neumornostjo, treba se je lotiti tudi zadnjega dela«. V vrsti ukrepov se je odbor na tej seji zavzel tudi za osrednjo knjižnico. Sklenil je, da jo je treba pri priči začeti urejati. Delo so zaupali dvema dijakoma iz višjih razredov gimnazije. Knjižnica naj bi začela izposojati knjige takoj, ko bi bila urejena. Določeno je bilo, naj bo za bralce odprta ob četrtkih od 4^h—5^h popoldne.³⁵

³⁴ Delovanje Prosvetne zveze v Mariboru. — Vestnik prosvetnih zvez Ljubljana Maribor 11(1930)1-2, str. 3.

³⁵ Zapisnik seje SKSZ 19. decembra 1918. — Zapisniki SKSZ.

Po 9. občnem zboru 30. aprila 1919 je novi odbor razpravljal o osrednji knjižnici in sklenil, naj se v istih prostorih (torej v 1. nadstropju Koroške ceste 5) združi s čitalnico. Prav tako je predlagal, naj se s knjižnico SKSZ združi knjižnica Katoliškega delavskega društva, za ureditev knjižnice pa naj bi odborov podpredsednik dr. Karl Capuder pridobil »g. Pelhana in g. Meglo«.³² Vendar urejanje knjižnice ni potekalo posebno uspešno, kakor so bile težave nasploh s knjižnicami SKSZ tudi po deželi. Izobraževalna društva so se le počasi vnovič oblikovala — po prevratu jih je bilo sprva le 29 z 2279 člani in 15 telovadnimi odseki Orla. Na 10. občnem zboru zveze v Celju 6. januarja 1921 so posebej obžalovali, da se je »mnogo lepih knjižnic raztrosilo, kar pomeni nenadomestljivo izgubo«. Ker ni bilo na voljo prostorov, niso uredili osrednje knjižnice, za katero so menili, da bi še kako dobro služila izobraževalnim društvom po deželi s potovalnimi knjižnimi kolekcijami. V tem položaju so del osrednje knjižnice posodili kar knjižnici Slovenske dijaške zveze v Mariboru, ki je dobro napredovala.³³

Takoj po občnem zboru je odbor sklenil v Mariboru ustanoviti »malo čitalnico« v Pomočniškem društvu (Društvu katoliških rokodelskih pomočnikov na Rotovškem trgu 2). Časnike za »malo čitalnico«, za katero so se bržkone vzorovali po časopisni bralnici liberalno naravnane Slovanske čitalnice, je imelo zagotoviti uredništvo Slovenskega gospodarja.³⁴ O njenem uspešnem delovanju pa ni poročil. S knjižnico je imel odbor kar naprej težave, zato je sklenil osnovati vsaj »potovalno knjižnico« s kakšnimi 100 ali 200 knjigami z zabojem. Bila naj bi na razpolago podeželskim društvom.³⁵

Na 11. občnem zboru 6. januarja 1922 v Ptujju je zveza ugotovila, da osrednja knjižnica ni poslovala. Knjige je posodila deloma Slovenski dijaški zvezi, druge pa so bile spravljene v knjižnih omarah. Odbor je želel dati knjige vezati, a za to ni imel denarja. Občni zbor pa je pooblastil odbor, »da sme nadbrojne knjige literarno-zgodovinske vrednosti iz knjižnice odstopiti javni študijski knjižnici« v Mariboru,³⁶ kar je gotovo izposloval odbornik prof. dr. Franc Kovačič, ki je bil takrat kot predsednik Zgodovinskega društva pobudnik ustanovitve javne študijske knjižnice v Mariboru. V komisijo, ki je imela odbirati knjige, so bili imenovani prof. dr. Karl Capuder, prof. dr. Franc Kovačič in p. Pavel Potočnik.³⁷

Osrednje knjižnice zveza še vse leto ni mogla urediti in odpreti. Sklenjeno je bilo, naj jo na novo uredi p. Pavel Potočnik, odpre pa naj se skupaj s čitalnico z novim letom 1923 v Lekarniški ulici, v prostorih Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov.³⁸ Po občnem zboru SKSZ 2. januarja 1923 je bil za knjižničarja res izvoljen p. Pavel Potočnik, a knjižnice ni mogel urediti, čeprav je dobila 20.000 kron podpore;³⁹ ko so člani kat. telovadnega društva Orel v dvorani v Lekarniški ulici premikali knjižno omaro, se je sesula; treba jo je bilo popraviti.⁴⁰

Končno so bile vse težave premagane in aprila je p. Pavel Potočnik mogel odboru SKSZ poročati, da je knjižnica nared. Ker se sam ni mogel obvezati, da bo redno izposojal knjige, mu je odbor dodelil pomožnega knjižničarja, ma-

³² Zapisnik 1. odborove seje 21. maja 1919. — Zapisniki SKSZ.

³³ Občni zbor Slov. kršč. soc. zveze za Stajersko. — Straža 13(1921)3, 10. l., str. 1.

³⁴ Zapisnik 1. seje odbora SKSZ za Stajersko 11. januarja 1921. — Zapisniki SKSZ.

³⁵ Zapisnik 3. odborove seje 26. septembra 1921. — Zapisniki SKSZ.

³⁶ Občni zbor SKSZ v Ptujju. — Straža 14(1922)4, 11. l., str. 1.

³⁷ Zapisnik 1. odborove seje 11. januarja 1922. — Zapisniki SKSZ.

³⁸ Zapisnik 9. odborove seje 18. novembra 1922. — Zapisniki SKSZ.

³⁹ Občni zbor SKSZ v Celju. — Straža 15(1923)1, 3. l., str. 2.

⁴⁰ Zapisnik 2. odborove seje 9. februarja 1923. — Zapisniki SKSZ.

Franjo Kramberger, uradnik mariborskega mestnega magistrata in knjižničar mariborske Prosvetno zveze. (Posnetek iz l. 1925.)

gistratnega uradnika Franja Krambergerja.⁴⁵ Knjižnico so odprli 13. aprila 1923.⁴⁶ Za bralce je bila odprta vsako sredo in petek od 19^h dalje. Vpisnina je znašala 5.—Din, za izposojeno knjigo pa je bilo treba odriniti 1 K (= 0,25 Din). Knjige so se izposojale za teden dni.⁴⁷

Franja Krambergerja, pomožnega knjižničarja, so dva meseca kasneje kooptirali v odbor.⁴⁸ V resnici je odtlej sam, brez p. Pavla Potočnika, vodil knjižnico; nabavil je dve knjižni omari. Odbor mu je naročil, naj se vezava knjig krije iz dohodkov knjižnice. Za magdalensko knjižnico (farno?) je bilo odločeno, naj se dodeli izobraževalnemu društvu, ki da ga je treba tam ustanoviti.⁴⁹ Knjižničar Kramberger je mogel postreči s kar zadovoljivimi dosežki: knjižnica se je obogatila s 326 knjigami, ki jih je podaril škof dr. Andrej Karlin, svoje dvojnice pa je posodila Marijanski kongregaciji na mariborski realki.⁵⁰

⁴⁵ Franjo Kramberger se je rodil l. 1900 v Doliču (Sv. Urban pri Pluju, danes Desternik). Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru, bil v prvi svetovni vojski kot enoletni proslovoljec na fronti. L. 1919 je maturiral na mariborski gimnaziji, nato bil eno leto v bogoslovju, se l. 1920 vpisal na pravo, a študija zaradi pomanjkanja denarja ni končal. Zaposlil se je, kot uradnik mariborskega mestnega magistrata in napredoval do vodje matičnega in konskripcijskega urada. Bil je politično zelo delaven v katoliških organizacijah, pa tudi pri gasilcih (od prevzema vodstva mariborskih gasilcev v slovenske roke). Po l. 1945 je bil uslužbenec pri Konstruktorju in Tehnogradnjah v Mariboru, kjer je l. 1969 umrl.

(Podatki vdove Ivke Krambergerjeve meni 4. januarja 1900.)

⁴⁶ XIII. občni zbor SKSZ v Mariboru. — Straža 15(1923)141, 10. XII, str. 1.

⁴⁷ Zapisnik 3. odborove seje 11. aprila 1923. — Zapisniki SKSZ.

⁴⁸ Zapisnik 14. odborove seje 3. julija 1923. — Zapisniki SKSZ.

⁴⁹ Zapisnik 10. odborove seje 9. oktobra 1923. — Zapisniki SKSZ.

⁵⁰ Zapisnik 11. odborove seje 26. novembra 1923. — Zapisniki SKSZ.

Na XIII. občnem zboru SKSZ 3. decembra 1923 se je organizacija preimenovala v Prosvetno zvezo v Mariboru,⁵¹ tako da sta odlej delovali dve Prosvetni zvezi — v Ljubljani in Mariboru, ustrezno upravni razdelitvi Slovenije na dvoje oblasti. Zvezi sta delovali tudi po l. 1929, ko je bila takratna Slovenija znotraj Jugoslavije združena v Dravsko banovino.

Občni zbor l. 1923 je uvedel čvrstejše in bolj razgibano delovanje katoliških prosvetnih društev v severovzhodni Sloveniji.

Na občnem zboru l. 1923 je knjižničar Franjo Kramberger poročal o osrednji knjižnici. O velikih uspehih ni mogel govoriti: od 13. aprila 1923 do občnega zbora je bila knjižnica odprta 38 ur. 46 članov si je izposodilo borih 441 knjig. Razlog za takšno šibko poslovanje je knjižničar videl v slabi strukturi fonda, ki se je šele začela izboljševati. Dohodkov je imela knjižnica 6662,75 Din, izdatkov, ki sta jih krila SKSZ in knjižničar sam (!), pa je bilo 6802,60 Din. Knjižnica je ob občnem zboru štela »866 slovenskih knjig leposlovne vsebine, 1255 slovenskih knjig poučne vsebine, 403 nemške knjige, mnogo hrvatskih knjig ter češke in druge knjige«. ⁵² Vseh knjig je imela 2605. Vse so bile last zveze, le letniki Ljubljanskega zvona in še nekaj drugih knjig so bili knjižničarjeva last. Knjig je bilo nakupljenih za 4300.— Din. Dosti knjig je bilo tudi darovanih: škof dr. Andrej Karlin 361, stolni dekan dr. Tomažič 106, stolni župnik dr. Fr. Moravec 21, tajnik Slovenske ljudske stranke Marko Krainc 92, ravnatelj bogoslovja dr. Anton Jerovšek 6, prof. dr. Anton Medvod 3 knjige, stolni vikar Tkavec 46 knjig, stolni kaplan 5 knjig, knjižničar Kramberger pa 94 knjig. Knjižnica je bila takrat vredna najmanj 150—200.000 kron (37.500 do 50.000 DIN).

Knjižnica še ni bila usposobljena, da bi mogla pošiljati potovalne knjižnice na deželo, zato je občni zbor sklenil, naj podeželska društva poskrbe, da bodo zlasti knjige, »ki brez haska leže po župniščih na podstrežjih, poslane osrednji knjižnici«. ⁵³

Toda urejevanje knjižnice ni napredovalo, kakor bi bilo želeli. Še v začetku l. 1924 so se društva zaman obračala nanjo, da bi jim darovala ali posodila kakšne knjige. Knjižničar je sporočal, da knjižnice mariborske Prosvetne zveze ne bo mogoče urediti, dokler ne bo dobila primernih prostorov. ⁵⁴ Gostilničar — lastnik dvorane in prostorov v Lokarniški ulici je namreč odnovedal naiemno pogodbo. ⁵⁵ Društva, ki so v njih delovala, so jih morala zapustiti s 1. julijem 1924. ⁵⁶

Za knjižnico je bilo sklenjeno, da se prenese v novo pisarno mariborske Prosvetne zveze v palači Zadružne gospodarske banke na Aleksandrovi cesti 6 (danes Partizanska c. 6) v 1. nadstropje. Zvezni odbor je imel v novi pisarni prvo sejo 4. aprila 1924. ⁵⁷

Za knjižnico je odbor dal izdelati zastekleno knjižno omaro. Knjižničar Kramberger je poročal, da je knjižnica dobila nekaj knjig iz zapuščine župnika Volčiča (večino je dobila Študijska knjižnica), vendar je svetoval, da si mora knjižnica vsekakor nabaviti nekatera novejša slovstvena dela. Junija 1924 so v pisarno že postavili novo knjižno omaro. Ker knjige niso bile urejene, je knjižničar Kramberger predlagal, da bi naprosil dijake, naj mu pomagajo pri urejanju. ⁵⁸ Odbor je razpravljal o nabavi novih knjig in se odločil za »Po-

⁵¹ XIII. občni zbor SKSZ v Mariboru. — Straža 13(1923)141, 10. XII., str. 1.

⁵² Gl. op. 51.

⁵³ Gl. op. 51.

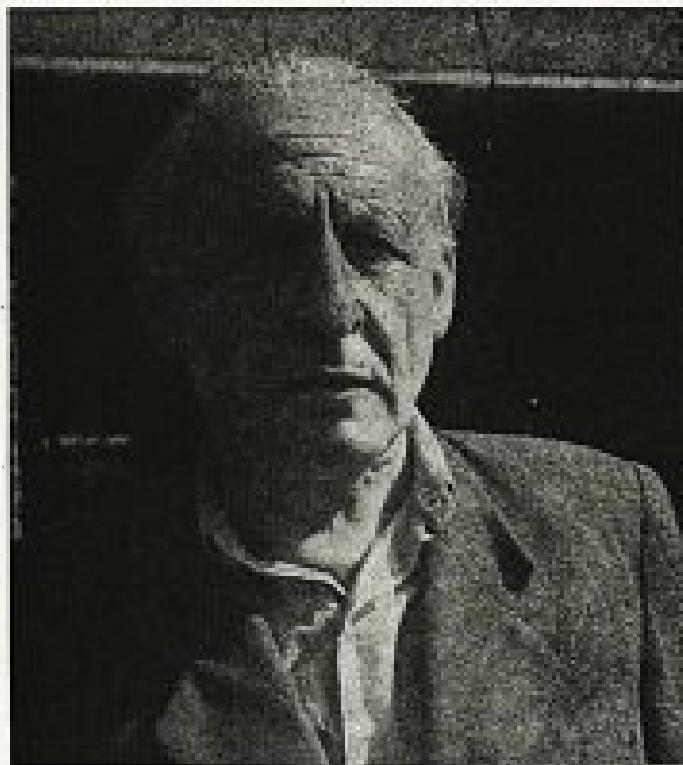
⁵⁴ Knjižnica »Prosvetne zveze«. — Vesnik Prosvetne zveze v Ljubljani 5(1924)3, str. 29.

⁵⁵ Zapisnik 2. odborne seje 4. januarja 1924. — Zapisniki SKSZ.

⁵⁶ Ljubša Matija: Nekaj zgodovine »Kat. društev poklicalskih pomočnikov« v Mariboru. V Mariboru 1925, str. 12.

⁵⁷ Zapisnik 10. odborne seje 4. aprila 1924. — Zapisniki SKSZ.

⁵⁸ Zapisnik 14. odborne seje 27. junija 1924. — Zapisniki SKSZ.

Dr. Franc Sušnik, profesor in vodja mariborske Prosvetne knjižnice v letih 1919—1941. (Posnetek iz časa okrog l. 1947.)

slednje dneve Pompejev', vse knjige Milčinskega iz zbirke Splošne knjižnice in Veroniko Deseniško» (Župančičevo).⁵⁹ Sklenil je tudi prirediti knjižničarski tečaj, ki naj bi bil po mnenju odbornika Mirta obsežnejši: obstajal naj bi iz tehničnega in prosvetnega dela.

Oktober je urejanje knjižnice toliko napredovalo, da je odbor že sklepal o njenem odpiralnem času. Sklenjeno je bilo, da naj knjižnica posluje ob četrtkih zvečer, ob nedeljah pa od 11^h—12^h. Knjižničarju Krambergerju je odbor svetoval, naj si pridobi sodelavce, najboljše profesorje, nikakor pa ne dijakov, ker bi jih delo motilo pri učenju. Zlasti pa je odbor knjižničarju nasvetoval, naj v knjižnici uredi poseben mladinski oddenek, zanj pa določi ločen odpiralni čas.⁶⁰

Kmalu nato je imela mariborska Prosvetna zveza XIV. občni zbor — 30. oktobra 1924 — in na njem je knjižničar poročal, da ima osrednja knjižnica 2392 del v 2837 zvezkih, izposodila pa je v minulem letu 758 knjig. Poročilo je dopolnil s podatki o knjižnicah v zvezo včlanjenih društev: 124 društev na območju mariborske Prosvetne zveze je imelo 134 knjižnic, ki so imele 51.662 knjig. Izposodile so jih v tistem letu 43.172.⁶¹

Pred občnim zborom je knjižničar Franjo Kramberger objavil članek Namen in naloge naših knjižnic, iz katerega je mogoče jasno razbrati, kakšna je bila vsebinska naravnost knjižnic Prosvetne zveze.⁶²

⁵⁹ Gl. op. 58.

⁶⁰ Zapisnik 17. odborove seje 24. oktobra 1924. — Zapisniki SKSZ.

⁶¹ Prosvetna zveza v Mariboru. — Vestnik Prosvetne zveze v Ljubljani 5(1924)11-12, str. 100.

⁶² Kramberger F.: Namen in naloge naših knjižnic. (Sprilčo občnega zbora Prosvetne zveze v Mariboru 30. X. 1924.) — S Gosp 58(1924)42, 16. X., str. 2.

Osnovni namen knjižnice je po Krambergerju »izobraziti vse sloje«, zakaj »z izobrazbo postane človek samostojen in zrel za iskanje resnice, kar je glavni življenjski smoter vsakega človeka... Največja in zadnja resnica pa je Bog. Naše knjižnice morajo biti torej katoliške knjižnice, v njih morajo predvsem biti knjige, ki ne žalijo na ta ali oni način verskega čuta, ki povzdigujejo srce in duha v višave. Zaradi tega morajo biti pa v naših knjižnicah samo take knjige, ki blažijo srce in ki nudijo našim mislim lepe predmete razmišljanja.

Druga naloga naših knjižnic je, da budijo in poglobijo narodno zavest. Žalibog je to še danes zmeraj potrebno... K temu morajo po svojih močeh doprinašati naše knjižnice, zato bodi v njih predvsem slovenska knjiga!... »

Organizacija knjižnice se je še stopnjevala — preuredili so jo v javno ljudsko knjižnico, odprto vsej javnosti, ne samo članom v Prosvetno zvezo vključenih društev. Poslovala je vsak dan od 9^h—12^h dopoldan in od 15^h—18^h v I. nadstropju Zadružne gospodarske banke na Aleksandrovi cesti 6. S tem je bilo »ustreženo dolgotrajni želji našega mariborskega občinstva, ki je dolgo bilo brez dobro urejene ljudske knjižnice«.⁶³ (A to je veljalo samo za katoliško usmerjene bralce; v Narodnem domu je takrat delovala z velikim uspehom Ljudska knjižnica.)

Knjižnica Prosvetne zveze je imela knjige v slovenskem, srbohrvatskem, češkem, poljskem, nemškem in angleškem jeziku. Založena je bila »z vsem dobrim čtivom najnovejšega kakor tudi starejšega datuma«.⁶⁴ Knjige je izposojala kar uradnica Prosvetne zveze Marija Čerškova ob pisarniškem delu. Knjižnica je bila usposobljena, da je mogla oddajati društvom potovalne knjižnice.⁶⁵

Prosvetna zveza je knjižnici namenjala vse večjo pozornost. Knjižničar Kramberger je o njej poročal novembra 1925, da je imela 3602 deli v 4425 zvezkih. V poslovnem letu ji je Prosvetna zveza namenila 13.000.—Din. Izposojenih je bilo 2010 knjig, društvom pa odposlane tri potovalne knjižnice.⁶⁶

Statistični pregled za poslovno leto 1926—1927 za knjižnico Prosvetne zveze v Mariboru ni bil posebno ugoden: knjižnica je nazadovala. Njene zaloge so se zmanjšale na 3497 del v 4302 zvezkih. Pač pa se je zvišala izposoja. V letu 1926 je bilo izposojenih 3998 knjig. Tisto leto se je knjižnica Prosvetne zveze odprla tudi Prekmurju. Tamkajšnjim knjižnicam je dala 482 del v 631 zvezkih.

Sicer pa so imele tisto leto v mariborsko Prosvetno zvezo vključena društva 134 knjižnic, ki je v njih bilo 48.299 knjig, izposojenih pa jih je bilo 63.715.⁶⁷

V l. 1927 se knjižnica »vsled pomanjkanja sredstev ni razvila tako, kot bi bilo želeli«, je poročal knjižničar Kramberger na občnem zboru zveze. Pač pa je dobila takrat podporo mariborske mestne občine.⁶⁸

Leta 1928 je začela v Mariboru delovati knjižnica Delavske zbornice, Ljudska knjižnica v Narodnem domu pa se je lahko postavljala z rastočimi uspehi. Njuna konkurenca je bržčas spodbudila katoliško Prosvetno zvezo, da se je svoji osrednji knjižnici še bolj posvetila.

V začetku l. 1929 se je pohvalila, da je dobila »novo pošiljatev zanimivih knjig iz svetovnega knjižnega trga«. Z reklamno notico v časniku se je pridružila praksi Ljudske knjižnice in knjižnice Delavske zbornice, ki sta na moč

⁶³ Knjižnica »Prosvetne zveze«. — Slovenec 53(1925)153, 11. VII., str. 4.

⁶⁴ Knjižnica »Prosvetne zveze« v Mariboru. — Slovenec 53(1925)217, 26. IX., str. 3.

⁶⁵ Potovalne knjižnice. — Slovenec 53(1925)193, 28. VIII., str. 4.

⁶⁶ Občni zbor »Prosvetne zveze« v Mariboru (23. novembra 1925). — Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 7(1926)1, str. 7.

⁶⁷ Statistični pregled delovanja Prosvetne zveze v Mariboru v poslovnem letu 1926—1927. — Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 5(1927)3-4, str. 26.

⁶⁸ Občni zbor Prosvetne zveze v Mariboru. — Slovenec 55(1927)261, 17. XI., str. 3.

objavljali, katere nove knjige sta si pridobili. Za preusmeritev knjižnice Prosvetne zveze v pridobivanje svetovne književnosti je bil zagotovo zaslužen prof. dr. Franc Sušnik, profesor na učiteljski in klasični gimnaziji, od 1926 do 1928 urednik mladinskega glasila *Naš dom*, nato pa »knjižničar Prosvetne zveze v Mariboru, s čimer je odločilno vplival na kulturni, zlasti leposlovni razvoj v Prosvetni zvezi včlanjenih prosvetnih organizacij«. ⁶⁹ O knjižnici je bilo zapisano, da so v njej »na izbiro najrazličnejši in najzanimivejši književni proizvodi klasične domače ter nemške, francoske, angleške in ruske literature«. ⁷⁰ Navedba meri natakko na takšen izbor literature, kakršnega sta reklamirali za svoje knjižne sklade Delavska in Ljudska knjižnica. Povrh je knjižnica Prosvetne zveze obljubljala, da bo kmalu odprla svojo bralnico časnikov in revij.

Poleti 1929, torej že v času kraljeve diktature, pa je prišlo do velike izpremembe: knjižnica Prosvetne zveze se je preoblikovala v javno Prosvetno knjižnico z redno zaposlenim knjižničarjem. Preselila se je iz I. nadstropja stavbe Zadrúžne gospodarske banke v lokal v pritličju na vzhodni strani. Vanj so postavili nove knjižne omare in stojala z obhodnim hodnikom v nadstropju, »kakor je to bilo pri vseh modernih knjižnicah«. ⁷¹ Posodobitev knjižnice je veljala 46.800.— Din. Za nove knjižne omare in stojala so izdali 17.800.— Din, za nabavo novih knjig pa nad 29.000.— Din. ⁷²

Kot ustanovitelja Prosvetne knjižnice sta bila zapisana politik, bivši poslanec Slovenske ljudske stranke duhovnik Marko Krajnc in prof. dr. Franc Sušnik, zvezin knjižničar. ⁷³

Iz časopisnih objav, ki so bile zdaj pogostne in tempirane podobno, kot sta jih tempirali Delavska in Ljudska knjižnica, je mogoče posneti, da so knjižne novosti prihajale v knjižnico hitreje in v večjem obsegu in izboru. Temu ustrezno je naraščal promet v knjižnici. ⁷⁴ Knjižnica je sporočala javnosti, da ima na razpolago vse slovenske knjižne novosti.

Zal se niso ohranili katalogi Prosvetne knjižnice, da bi mogli analizirati sestavo njenih knjižnih skladov. Vsekakor se je izbor ravnal po katoliških vrednostnih načelih. Gotovo sta pri izboru služila tiskana imenika ljubljanske Ljudske knjižnice (Prosvetne zveze) in Gunčevića Indeks zabranjenih knjiga. ⁷⁵ Vodja mariborske Prosvetne knjižnice prof. dr. Franc Sušnik, ki je bil izvedenec za svetovno književnost (l. 1936 je v Mariboru izdal zajeten Pregled svetovne književnosti), si je pri odbiranju tujih književnih del pomagal z berlinsko revijo *Die literarische Welt*, ki sta jo uporabljali tudi mariborski Delavska in Ljudska knjižnica. ⁷⁶

Vsaj delen vpogled v to, kakšne knjige je imela mariborska Prosvetna knjižnica, lahko dobimo iz knjižničnih obvestil po časopisju. Svoj izbor je knjižnica propagirala kot »dobro in pošteno čtivo«.

Med slovenskimi deli so omenjena Franceta Bevka Julijan Sever, Danilovi Spomini in Illaunigov Tattenbach, od srbskih S. Zivadinovića Karadjordje, od del v nemščini pa Schaloma Ascha *Die Mutter*; Sigrid Undset: *Frau Hjelde*; P. Keller-Altenroda: *Drei Brüder suchen das Glück, Ferien von Ich, Das*

⁶⁹ Sušnik Franc, dr. ... — V: Baš Franjo: *Vodnik po Mariboru*. Ljubljana 1932, str. 87. Glej tudi: SBL III, str. 555—556.

⁷⁰ Knjižnica Prosvetne zveze. — *Slovenec* 57(1929)46, 23. II., str. 5.

⁷¹ Preselitev knjižnice Prosvetne zveze. — *Slovenec* 57(1929)144, 27. VII., str. 4.

⁷² Občni zbor Prosvetne zveze. — *S Gosp* 63(1929)49, 4. XII., str. 7.

⁷³ Pivec-Stelč dr. Melita: Naše knjižnice. — *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XIII, 1932. Posebni ponatis. Ljubljana 1933, str. 88.

⁷⁴ Iz dneva v dan prihajajo knjižne novosti. — *Slovenec* 57(1929)293, 22. XII., str. 7.

⁷⁵ Ljudska knjižnica. — *Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru* 15(1936)3-4, str. 29—30.

⁷⁶ Zapisnik 72. občnega zbora mariborske Slovenske čitalnice 24. aprila 1933. — Knjiga za pisnikov je spravljena v mariborskem Pokrajinskem arhivu.

Zunanjščina Prosvetne knjižnice na Aleksandrovič (današnji Partizanski) cesti 8 v Mariboru. (Posnetek iz l. 1930.)

königliche Seminartheater; Ilja Ehrenburg: Das Leben des Autos; Gorki: Die Mütter; Bartsch: Der Falke von Mons Regina; Günther: Die Heilige und ihr Narr; Bazin: Der Wüstenheilige; Mirko Jelusich: Caesar; Bertrand: Cäcilus. S prvo svetovno vojsko in s časom po njej so se ukvarjale knjige: Benito Mussolini: Mein Kriegstagebuch; E. W. Eschmann: Der faschistische Staat in Italien; H. v. Eckhardt: Grundriss der Politik; Eugene Bagger: Franz Joseph; Glaise-Horstenau: Die Katastrophe; Rouge: Kriegs- und Industriespionage. Poleg teh so bile naznanjene tudi kriminalke (E. Wallace, Agathe Christie, V. Williams, H. Nast), potopisi (Czibulka: Berühmte Weltfahrer; Bousels: Indienfahrt), indijanarice (Karl May, Zane Grey), od francoskih del: Georges Bernanos: Sous le soleil de Satan; Henri Bordeaux: Le Barrage; Artur Louis: La chercheuse d'amour; Henri Ghéon: La parade du Pont au diable; Henri Bröchet: Mollesse, raisin et sacrifice; Paul Bourget: Nos actes nous suivent, od italijanskih: Grazia Deledda: La Madre.⁷⁷

Prosvetna knjižnica se je vzdrževala s podporo mariborske Prosvetne zveze (30 %) in z lastnimi dohodki (70 %) iz izposojevalnine. V knjižnico se je smel vpisati vsakdo, izposojnina pa se je ravnala po vrednosti knjige — za vsakih 50.— Din vrednosti je bilo treba plačati 1.— Din izposojnine.

Od celotnega dohodka je knjižnica dajala 40 % za svojo upravo in nameščence, 60 % pa za nakup novih knjig. Poprečno je letno pridobila po 700 novih knjig.

⁷⁷ Z raznimi knjižnimi novostmi in zanimivostmi... — Slovenec 58(1930)85, 12. IV., str. 5.
v knjižnici Prosvetne zveze... — Slovenec 58(1930)111, 16. V., str. 4.
Javna knjižnica... — Slovenec 58(1930)163, 19. V., str. 5.
V Prosvetni knjižnici... — Slovenec 58(1930)210, 14. IX., str. 5.

Notranjščina mariborske Prosvetne knjižnice. Za pultom knjižničarka Marica Ornikova. (Posnetek iz l. 1935.)

31. decembra 1931 je Prosvetna knjižnica štela 6242 knjig, od tega 3583 slovenskih, 406 srbohrvatskih, 2042 nemških in 211 v drugih jezikih. Poleg leposlovnega oddelka je knjižnica imela še poučni oddelek z 2004 knjigami, v katerem so bile predvsem sociološke in religiozne knjige.⁷⁸

Razmerje 2 : 1 med leposlovnimi in poučnimi deli je bilo vsekakor ugodno, bibliotekarsko moderno in za mariborske javne ljudske knjižnice izjemno. Toda knjižnica je imela takrat naročene le tri revije in časnike.

Članov je Prosvetna knjižnica štela konec l. 1931 802. Tisto leto jo je obiskalo 7900 bralcev, ki so si izposodili 12.901 knjigo.⁷⁹

Med člani je bilo 16 % intelektualcev, 30 % dijakov, 41 % meščanov (?), 11 % delavcev in 2 % kmetov.⁸⁰

Knjižnica je bila v pritličnem, bivšem poslovnem lokalu zavarovalnice Slavije z izloženimi okni, tako da je bil omogočen neposreden pogled in vstop vanjo. Bila je locirana na prometno zelo razgibani Aleksandrovi cesti v bližini frančiškanskega samostana. V tesnem lokalu, ob katerem je bila skromna garderoba za knjižničarja, je bil dolg izposojevalni pult, deset knjižnih omar in 14 knjižnih stojal. Knjige so bile postavljene po skupinah. Knjižnica je imela abecedni imenski, strokovni in predmetni katalog v listkovni obliki, za obiskovalce pa v vezani obliki abecedni avtorski in strokovni katalog, urejen po jezikih. Za mladinsko književnost je bil na voljo poseben katalog. Knjižnica je

⁷⁸ Prosvetna knjižnica. — V: Baš Franjo: Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932, str. 156.

⁷⁹ Gl. op. 78.

⁸⁰ Gl. op. 73.

bila ob delavnikih odprta od 8^h—12^h in od 15^h—19^h.⁸¹ Čitalnic knjižnica spričo utesnjenosti (en sam prostor) ni imela.

Prosvetno knjižnico je do l. 1941, do okupacije, strokovno vodil in zanj odbiral knjige prof. dr. Franc Sušnik, ki je bil ves tisti čas odbornik in knjižničar mariborske Prosvetne zveze. Knjižničarska opravila je v Prosvetni knjižnici opravljalo več ljudi. Leta 1929 je v knjižnici izposojevala Ivka Hojnikova, ki je bila sicer zaposlena v upravi lista Naš dom v sosednjem lokalu v palači Zadružne gospodarske banke.⁸² Pomagala sta ji dijaka Emil Smasek (kasnejši dramaturg) in Mirko Ferenčak. Ko je Marica Ornikova⁸³ l. 1931 postala knjižničarka, ji je v letih 1931 in 1932 v knjižnici pomagal absolvent realke Karl Medvedič (nato pa postal zastopnik časnika Slovenec), v letih 1938—1939 pa absolventka meščanske šole Kristina Maruško. Ta se je l. 1939 vpisala na učiteljske, a je v knjižnici delala še honorarno (ob sobotah in v počitnicah).⁸⁴

Plača Marice Ornikove in honorarji pomožnih knjižničarjev so izvirali iz izposojnine, socialno zavarovanje pa je za Ornikovo poravnava Tiskarna sv. Cirila.⁸⁵

Posredno je bila Prosvetna knjižnica tudi mentorica za 110 knjižnic katoliških prosvetnih društev, ki so delovale na območju mariborske Prosvetne zveze (= lavantinske škofije).⁸⁶ Tako je bil 10. marca 1931 v Mariboru v dvorani Prosvetne zveze v Zadružni gospodarski banki na Aleksandrovi cesti 6 knjižničarski tečaj, ki se ga je udeležilo 90 zastopnikov izobraževalnih in prosvetnih društev. Na tečaju je bilo 12 predavanj, ki so jih imeli »odlični mariborski delavci o raznih literarnih in tehniško urejevalnih vprašanjih, ki so v nujni zvezi z vzgojo dobrih in vsestransko izvežbanih knjižničarjev na deželi«.⁸⁷ Tečajniki so si ogledali tudi Cirilovo tiskarno in knjigovoznico.

V času kraljeve diktature sta bili Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru z odlokom kr. banske uprave v Ljubljani z dne 17. febr. 1933 razpuščen, ponovno pa je bilo njuno delovanje dovoljeno z odlokom notranjega ministra dr. Antona Korošca 15. julija 1935, ko se je v Beogradu zamenjala vlada in je v Sloveniji prišla spet na oblast Slovenska ljudska stranka.⁸⁸

Med 17. februarjem 1933 in 19. julijem 1935 »so se zaprle knjižne omare knjižnic razpuščenih katoliških prosvetnih društev«.⁸⁹ Mariborska Prosvetna knjižnica se je izmaknila, da bi ji z razpustitvijo zveze prepovedali delovanje, tako, da jo je formalno prevzela Tiskarna sv. Cirila, ki je imela na zahodni strani pritličja Zadružne gospodarske banke svojo knjigarno in prodajalno pisarniškega materiala. Pod njeno firmo je odtlej delovala kot izposojevalnica knjig.⁹⁰

⁸¹ Gl. op. 73.

⁸² Izjava Marice Ornikove meni 5. decembra 1979.

⁸³ Izjava Ivke Krambergerjeve, roj. Hojnik meni 4. januarja 1980.

⁸⁴ Marica Ornik se je rodila l. 1919 v Mariboru, kjer je obiskovala osnovno šolo in kasneje dokončala drž. trgovsko akademijo, na kateri je l. 1930 maturirala s prvimi njenimi maturanti. Med gospodarsko krizo ni dobila službe, zato se je zaposlila kot knjižničarka (nameščena od 21. januarja 1931) v Prosvetni knjižnici v Mariboru. V njej je delala do okupacije l. 1941. Odtlej se ni več ukvarjala s knjižničarstvom, čeprav so jo okupatorji vabili v svojo Stadtbücherei. Po l. 1945 je delala v gospodarskih organizacijah. Zdaj živi kot upokojenka v Mariboru.

(Podatki Marice Ornikove meni 5. decembra 1979.)

⁸⁵ Izjavi Marice Ornikove meni 5. decembra 1979 in Kristine Siergar, roj. Maruško, 12. novembra 1979.

⁸⁶ Izjava Marice Ornikove meni 5. decembra 1979.

⁸⁷ Gl. op. 73.

⁸⁸ Knjižničarski tečaj mariborske Prosvetne zveze. — Slovenec 59(1931)58, 12. III., str. 5.

⁸⁹ Pirjevec Avgust: Knjižnice in knjižničarsko delo. Celje 1940, str. 124.

⁹⁰ Katoliška prosveta obnovljena. — Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 14(1935)1-3, str. 1.

⁹¹ Knjižnice. — Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 14(1935)1-3, str. 19.

⁹² Izposojanje knjig je otvorila Tiskarna sv. Cirila, Aleksandrova c. 6. — Slovenec 61(1933)46a, 24. II., str. 5.

Prosvetni knjižnici je zagotovil nadaljnje poslovanje pod drugačno organizacijsko streho »šef mariborske policije, neki Srb«. Njegovo osebno stališče je namreč bilo, da je treba v Mariboru iz narodnoobrambnih razlogov ohraniti vsako slovensko kulturno ustanovo. Zato knjižnice ni dal zapečatiti. Zadovoljil se je s predlogom knjižničarja prof. dr. Franca Sušnika, da naj knjižnica odtlej deluje v sklopu Tiskarne sv. Cirila.⁹¹ Ta je nato skrbela zanj do nacistične okupacije l. 1941. Zanj je brezplačno tiskala tiskovine — izkaznice, konte braštev in knjig, goliče za opomine, njena knjigovoznica pa je brezplačno vezala kataloge knjig, ki jih je stipkala in dopolnjevala knjižničarka Marica Ornikova.⁹²

Ko se je po poltretjeletnem presledku Prosvetna zveza v Mariboru spet zbrala 7. novembra 1935 na občnem zboru, je knjižničar prof. dr. Franc Sušnik mogel ugotoviti, da se je njena osrednja knjižnica od zadnjega občnega zbora pomnožila za 987 knjig. Tedaj je štela 7491 knjig.⁹³

Prosvetna knjižnica je nato pod vodstvom dr. Franca Sušnika venomer napredovala. L. 1937 je imela pet potovalnih knjižnic, ki so bile nenehoma na potu po podeželju, nakupila je 400 novih knjig, za katere je izdala okoli 31.000.— Din.⁹⁴

Dve leti kasneje, l. 1939, je število potovalnih knjižnic zvišala na deset. Isto poslovno leto je nakupila 325 novih knjig, tako da jih je imela ob občnem zboru 16. novembra 1939 8706. Med občenima zboroma 1938—1939 je 13.180 obiskovalcem izposodila 23.554 knjig in s ponosom ugotovila, da se je »s takim prometom... uvrstila med največje slovenske ljudske knjižnice«.⁹⁵

Poslednje podatke o Prosvetni knjižnici je objavil časnikar Lojze Štandeker avgusta 1940 v članku Knjižnice-kulturni barometer.⁹⁶ Po Štandekerjevih podatkih je Prosvetna knjižnica takrat imela 8919 knjig, od katerih je bila polovica slovenskih, preostale pa so bile »slovanske, nemške, francoske, angleške itd.«. L. 1939 je imela 1791 članov (v istem času Študijska knjižnica 982, knjižnica Delavske zbornice 4000 in Ljudska knjižnica 1321 članov). Obiskovalcev je imela prosvetna knjižnica l. 1939 približno 14000, a jo je presegla knjižnica Delavske zbornice s 17662 obiskovalci.

V Prosvetno knjižnico so zahajali po Štandekerjevih poizvedbah »inteligenti« (predvsem katoliški), dijaki in meščani (srednji sloj).

Izobraženci in dijaki so brali dobro literaturo, tudi »precej znanstvenih religioznih knjig«. Drugi (približno 60 %) pa so brali »lažjo literaturo, moški tudi veliko kriminalnih, ženske pa dokaj sentimentalnih romanov«. Štandeker je zapisal, da se »pri tem sloju čitateljev opaža več smisla za romantiko kot za stvarnost«.

Kot dopolnilo navajamo izjavo nekdanje knjižničarke Marice Ornikove, da so od Nemcev »zahajale v knjižnico predvsem katoliško orientirane gospe, ki so prebirale religiozno literaturo in leposlovje v nemščini«.⁹⁷

Zanimiv je tudi podatek o potovalnih knjižnicah Prosvetne knjižnice: bilo jih je takrat deset, vsaka je štela po 25 knjig. Te je knjižnica pošiljala na podeželje v kraje, v katerih ni bilo knjižnic. Potovalne knjižnice so ostale proti majhni odškodnini v krajih po tri mesece. V zbirko potovalne knjižnice so dali slovenske knjige in dobre prevode.

⁹¹ Izjava kanonika Franca Hrastelja, ravnatelja predvojne Tiskarne sv. Cirila v Mariboru, meni 15. novembra 1979.

⁹² Gl. op. 85.

⁹³ Občni zbor Prosvetne zveze v Mariboru. — Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 14(1935)4, str. 43.

⁹⁴ Občni zbor Prosvetne zveze v Mariboru. — Slovenski dom 2(1937)258, 12. XI., str. 2.

⁹⁵ Občni zbor Prosvetne zveze v Mariboru. — Slovenec 67(1939)266a, 19. XI., str. 5.

⁹⁶ L. št.: Knjižnice — kulturni barometer. — Mariborski večernik Jutra 14(1940)170, 8. VIII., str. 4.

⁹⁷ Gl. op. 85.

Slabo leto pred okupacijo — avgusta 1. 1940 — se je Prosvetna knjižnica izselila iz pritličnega lokala v notranjštino stavbe, v »malo dvorano« v visokem pritličju, kjer je začela poslovati 29. avgusta 1940.⁹⁸ Prosvetna zveza je dala namreč delati načrte za razširitev in posodobitev knjižničnih prostorov v pritličju.⁹⁹ V odmaknjeni dvoranici pa se je obisk bralcev močno osul. K temu je svoje prispevalo takratno vojno vzdušje.¹⁰⁰

Prosvetno knjižnico je 1. 1941 doletela ista usoda kot druge knjižnice v Mariboru. Kmalu po prihodu okupacijskih čet v mesto se je v knjižnici oglasil neki civilist, ki je od knjižničarke Marice Ornik zahteval ključke od knjižnice, knjižničarko pa poslal domov.¹⁰¹ O tem, kaj se je s knjigami Prosvetne knjižnice nato dogajalo, je le malo znanega. Približno polovica njenih knjižnih zalog je ostala pri bralcih, ki so si jih bili izposodili na dom.¹⁰² Nekaj od preostale knjižne zaloge (seveda neslovenskih knjig) je vendarle ostalo v Mariboru. Ravnateljica okupacijske knjižnice (Stadtbücherei) kneginja Elizabeta Obolenska je 1. 1943 namreč zapisala, da je 1. 1942 dobila nekaj knjig nekdanje Prosvetne knjižnice (»wie auch einige (Bücher) der Prosvetna knjižnica«). Te so uredili, njihovega števila pa vendarle niso ugotovili.¹⁰³

Druge knjige pa so morale v knjižna zbirališča v Mariboru, od onod pa bodisi v stope papirnice ali s pošilkami knjig v Štajersko deželno knjižnico v Gradcu (Steiermärkische Landesbibliothek am Joanneum), kamor so morale tudi odbrane knjige iz drugih mariborskih knjižnic.

BIBLIOTHEK DES SLOWENISCHEN CHRISTLICH — SOZIALEN VERBANDES UND DES BILDUNGSVERBANDES IN MARIBOR

Zusammenfassung

Im 19. Jahrhundert gab es in der Slowenischen Steiermark nur wenige den slowenischen katholischen Lesern zugedachte Bibliotheken. Ende des Jahrhunderts, als sich in Slowenien das politische Leben entfaltete, wurde 1897 der Slowenische christlich-soziale Arbeitsverband gegründet, der sich bald in die allen Ständen zugedachte katholische Bildungsorganisation umgestaltete. Im Jahr 1906 wurde ein besonderer Slowenischer christlich-sozialer Verband für die Steiermark gegründet mit dem Sitz in Maribor. In ihm schlossen sich alle slowenischen katholischen unpolitischen Vereine zusammen — Arbeiter-, Lese-, Bildungs-, Turn- und Jugendvereine. Ihre Absicht war es, die Mitglieder aufgrund christlich-sozialer Grundsätze zu vereinigen, sie zu bilden und durch Geselligkeit und kulturelle Veranstaltungen zu verbinden. Unter den Hilfsmitteln für eine solche Tätigkeit stellte der Verband Bibliotheken an die sichtbarste Stelle. Der Slowenische christlich-soziale Verband für die Steiermark gründete in Maribor eine zentrale Bibliothek, die Leser in Maribor und auf dem Lande vor allem mit slowenischer und slawischer Belletristik versorgte und für die Entwicklung der Bibliotheken bei ländlichen Vereinen sorgte; besonders aber richtete sie durch Wanderbibliotheken mit slowenischer Literatur auf national bedrohtes Grenzgebiet. Die Bibliotheken des slowenischen christlich-sozialen Verbandes für die Steiermark hatten eine zweifache Aufgabe: sie sollten den katholischen Glauben und das slowenische Nationalbewusstsein festigen, beides in verschärften nationalen Kämpfen in der Steiermark knapp vor dem Ersten Weltkrieg. Die Zentralbibliothek befand sich in Maribor, Kärntnerstrasse 5, im Gebäude der katholischen Druckerei des St. Kyrill, also im Mittelpunkt der slowenischen katho-

⁹⁸ Prosvetna knjižnica. — Slovenec 68(1940)196a, 28. VIII., str. 7.

⁹⁹ Gl. op. 91.

¹⁰⁰ Gl. op. 85.

¹⁰¹ Gl. op. 85.

¹⁰² Gl. op. 85.

¹⁰³ Tätigkeitsbericht für Monat Dezember. — Poročilo Stadtbücherei Marburg a. d. Drau z dne 4. januarja 1943. — Fascikel Kulturamt der Stadt Marburg a. d. Drau v Pokrajinskem arhivu Maribor.

lischen politischen und kulturellen Bewegung. Die Organisation der Bibliothek war sehr geschickt, sie wurde hauptsächlich von Geistlichen durchgeführt. Ihre Entwicklung war beschleunigt: 1908 hatte sie 4894 Bücher, im Geschäftsjahr 1913/14 stieg die Zahl der Bücher auf 7006, so dass sie die stärkste öffentliche Bibliothek in Maribor war. Sie sorgte für die Gründung von slowenischen Bibliotheken in Orten in unmittelbarer Umgebung von Maribor, die einer gesteigerten Germanisierung ausgesetzt waren. Genauso sorgte sie als Beraterin für eine Reihe von Bibliotheken bei katholischen Bildungsvereinen auf dem Lande.

Nach dem Zusammenbruch der österreichisch-ungarischen Monarchie erstarkte der Slowenische christlich-soziale Verband in Maribor wegen Kriegsfolgen nur langsam wieder. Erst 1923, als er seinen Namen änderte und nun Bildungsverband in Maribor genannt wurde, begann seine Kraft sich zu festigen. Von da an begann auch seine Bibliothek unter der Leitung des Bibliothekars Franjo Kramberger zu wachsen. In der Saison 1926/27 zählte sie 3497 Werke. Aber sie konnte keine besonders lebhaftige Tätigkeit entfalten, da sie keine dazu geeigneten Räume besass; sie wirkte im Verbandsbüro im Palast der vereinigten Wirtschaftsbank in der Alexanderstrasse 6. Sehr zahlreich waren die Bibliotheken der katholischen Bildungsvereine in der Territorialeinheit des Mariborer Gebiets (das fast gänzlich mit dem Gebiet des Lavantinschen Bistums übereinstimmte). 1926 gab es 134 Bibliotheken mit 48.299 Büchern, davon wurden 63.715 ausgeliehen.

Im Jahr 1929 wurde die Bibliothek in die Bildungsbibliothek umbenannt, ein öffentliches Bibliotheksinstitut mit berufsmässigem Bibliothekar und Helfern. Sie wurde im Erdgeschoss der Vereinigten Wirtschaftsbank untergebracht. Die Fachleitung übernahm Professor Dr. Franc Sušnik, der gleichzeitig auch Bibliothekar des Mariborer Bildungsverbandes war. Als sehr gebildeter Literaturhistoriker und Ästhet sorgte er für sinnvolles Anwachsen des Bücherbestandes, wobei die grösste Fürsorge der slowenischen bodenständigen Belletristik galt, Übersetzungen aus der Weltliteratur ins Slowenische und Deutsche, Reisebeschreibungen, geschichtlichen und geisteswissenschaftlichen Werken, aber auch religiöser Literatur. Literarischen Kitsch kannte die Bibliothek nicht. Im Jahr 1931 zählte die Bildungsbibliothek 6242 Bücher, davon 3583 slowenische u. 2042 deutsche. Das Verhältnis zwischen Belletristik und Wissenschafts- und Fachliteratur war 2:1. Die Bücherzahl stieg bis 1940 auf 8919, davon war die Hälfte slowenisch. Im Jahr 1939 hatte die Bibliothek 1791 registrierte Mitglieder, die sie ca 14.000 mal besuchten. In einem guten Jahrzehnt bis zum 2. Weltkrieg erreichte diese Bibliothek das Ausmass der damals besten Mariborer öffentlichen Volksbibliothek — der Bibliothek der Arbeiterkammer. Als Zentralbibliothek des Bildungsverbandes half sie den katholischen Vereinen auf ihrem Gebiet mit Bibliothekarkursen und Mentorschaft.

Im Jahr 1941, unmittelbar nach der Besetzung Nordostsloweniens, vernichteten die Nazibehörden unter anderen slowenischen Kulturinstitutionen auch die Bildungsbibliothek in Maribor. Einen Teil ihres Bücherbestandes übernahm die okkupatorische Stadtbücherei, der übrige Bücherbestand wurde aber entweder an Papierfabriken vergeben, oder nach Graz in die Steiermärkische Landesbibliothek am Johanneum befördert.

SLOVENSKI POLKI IN NJIHOVI ZNAKI V PRVI SVETOVNI VOJNI

Janez J. Švajncер*

UDK 355.312(=863):737.26(436) »1914/1918«

ŠVAJNCER J. Janez: Slovenski polki in njihovi polkovni znaki v prvi svetovni vojni. (Zusammenfassung: Slowenische Regimenter und ihre Regimentszeichen im Ersten Weltkrieg.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, str. 117—134.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 5 sl.

Med polki avstroogrske vojske je bil najbolj slovenski gorski strelski polk št. 2, kjer je bilo maja 1918. leta 88 % Slovencev. V celjskem 87. pehotnem polku je bilo 84 % Slovencev, v kranjskem 17. pehotnem polku je bilo Slovencev 81,5 % in tako dalje. Ti polki so bili po svoji narodni sestavi slovenski. Novembra in decembra 1918 so iz slovenskih jeder teh polkov nastali pravi slovenski polki slovenske vojske, ki so bili ukinjeni poleti 1919 v vojski kraljevine SHS, v novi velikosrbski vojaški organizaciji. Polki s slovenskimi vojaki so v prvi svetovni vojni imeli tudi svoje znake. Članek predstavlja znake 7., 17., 47., 87. in 97. pehotnega polka ter 26. strelskega polka.

UDC 355.312(=863):737.26(436) »1914/1918«

ŠVAJNCER J. Janez: The Slovene Regiments and Their Badges in the First World War. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, p. 117—134.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 5 pict.

Among the regiments of the Austro-Hungarian army the Alpine rifle-regiment number 2 was the most Slovene one, where there were 88 % of Slovenes in May 1918. In the 87th Infantry regiment of Celje there were 84 % of Slovenes, in the 17th Carniolan regiment there were 81.5 % of Slovenes and so on. As to their national composition these regiments were Slovene. In November and December 1918 arose the real Slovene regiments of the Slovene troops from the Slovene quintessences of these regiments. They were abolished in summer 1919 in the army of the kingdom of SHS. In the new Great-Serbian military organization. The regiments with Slovene soldiers had also their own badges in the First World War. The article presents the badges of the 7th, 17th, 47th, 87th and 97th infantry regiment and of the 26th rifle regiment.

Naslov je nekoliko nenavaden in morebiti bo katerega izmed bralcev zbodla beseda »slovenski« polki. Slovenski polki in prva svetovna vojna? Prva slovenska narodna vojska je v moderni dobi nastala šele v državi SHS novembra 1918. Res je tako, kljub temu pa je tudi upravičeno poimenovanje nekaterih enot v avstroogrski vojski kot slovenskih enot.

Prvi razlog je že ustaljeno poimenovanje, ki je bilo v rabi na Slovenskem že v času obstoja teh »slovenskih« polkov, čeprav je oblast uveljavljala deželno poimenovanje in ne poimenovanje po narodni pripadnosti enot. Po propadu

* Janez J. Švajncер, novinar, Maribor.

Avstroogrške so slovenski polki našli svoj prostor tudi v spominskih delih, ki so se nanašala na boje v prvi svetovni vojni. Naša najznamenitejša in skoraj klasična tovrstna knjiga je delo Ivana Matičiča »Na krvavih poljanah«, ki je izšlo že leta 1922. Leta 1966 je bila knjiga natisnjena z znatno razširjeno vsebino in z novim naslovom »Skozi plamene prve svetovne vojne«. Značilen je podnaslov, kjer je zapisano »po neskončni poti s slovenskim planinskim polkom«. Pisec je uporabil poimenovanje, ki bi ga zaman iskali v kateremkoli izmed šematizmov stare avstroogrške armade. Avstrijski polki niso imeli v imenih oznake narodne pripadnosti moštva. Tudi v slovenščino prevedeno nemško ime Matičičevega »slovenskega planinskega polka« bi nam lahko pripovedovalo le o »2. gorskem strelskem polku« iz Ljubljane. Kljub temu pa ima prav Matičič (in vsi drugi, ki so uporabljali to ime). Slovenskost polka je opredeljevala sestava moštva. Naborno območje je imel v domobranskem dopolnilnem okrožju Ljubljana in okrožju Trst. Ker so v teh krajih živeli večinoma Slovenci, so tudi polk v veliki večini sestavljali Slovenci. Enako je bilo v drugih polkih, ki so dobivali rekrute iz slovenskih pokrajin. V avstroogrski vojski je namreč obstajal teritorialni princip dopolnjevanja polkov. Ta jih je po vsej monarhiji opredeljeval po njihovi narodni sestavi in ne samo v primeru slovenskih enot.

V tem sestavku ne gre za nikakršno slavospevje stari avstrijski armadi ali celo za poskus enostranske slike o oboroženi sili avstroogrške monarhije. Državo in njeno trdo peto za nenemške in nemadžarske narode je zgodovina že natančno opredelila. Slovanski narodi so bili pod hudim pritiskom in slovenski narod je bil prav gotovo izpostavljen najhujšemu ponemčevalnemu pritisku, čeprav je bilo Slovincem še težje pod Madžari v Prekmurju. Posledice so bile grozljive, kljub temu pa je imel teritorialni princip dopolnjevanja vojaških enot določene dobre plati tudi v narodnem smislu. Rekrutu obleči vojaško suknjo ni tudi pomenilo odpovedati se svoji narodni identiteti. Skupaj so prišli fantje, ki so večinoma govorili isti jezik (v primeru »slovenskih« polkov je bila to seveda slovenščina). Po odhodu v vojsko mnogokrat tudi ni bilo potrebno daleč od doma. Ljubljčan, ki je bil na primer potrjen k 27. domobranskemu pehotnemu polku, je ostal kar v Ljubljani, Mariborčan v 26. domobranskem pehotnem polku v Mariboru in tako dalje. Razumljivo, da je bila tako vez med vojaštvom in mestom kar se da tesna. Tudi ni škodila ne disciplini v enotah in ne izpolnjevanju vojaških dolžnosti. Bojna pripravljenost polkov je bila na potrebni višini, kar so — žal — naši polki vedno znova dokazovali v XIX. stoletju v italijanskih vojnah in leta 1878 ob okupaciji Bosne in Hercegovine.

Teritorialno načelo pri dopolnjevanju polkov seveda ni bilo nikakršna avstroogrška posebnost. Uveljavljeno je bilo v vseh modernih močnih armadah kot pomemben element pri zagotavljanju bojne pripravljenosti enote. V polku je posameznik še vedno ostal del svojega civilnega okolja in dolžnosti ter ni imel možnosti potuhniti se v neprizadetega izpolnjevalca ukazov. Tako je na vojaka pritiskalo okolje tovarišev, obenem pa mu je domačnost tega okolja dajala tudi določeno mero zavetja. Tovrstna vojaška organizacija je zato ostala značilna tudi za nemške državnice, čeprav so se združile v skupno cesarstvo leta 1871, in za Veliko Britanijo, ob Prusiji najmočnejšo vojaško silo na številnih bojiščih po svetu. Gojenje polkovnih tradicij, ki je ostalo v tej državi vse do današnjih dni, je bilo in je več kot zgolj formalizem. Vodilo je k najpomembnejšemu cilju za vsako enoto — k bojni pripravljenosti. Ne samo da so domači fantje služili v svojem domačem regimentu; Anglija je šla celo tako daleč, da so bratje služili praviloma v isti četi. Šele v prvi svetovni vojni je prišlo do spremembe, ker je zaradi modernega vojskovanja, ki je lahko s topništvo v trenutku zbrisalo cele bataljone, ena sama družina v istem dnevu izgubila

kar dva ali celo tri svoje vojake. Tako Avstroogrška s svojim sistemom teritorialnega dopolnjevanja ni bila nikakršna izjema.

Podoba o »slovenskih« polkih in sploh o polkih s slovenskim moštvom pred prvo svetovno vojno si je lahko ustvariti. Avstroogrška je vsako leto tiskala šematizem za armado in posebej za avstrijsko domobranstvo skupaj z žandarmerijo, za ogrski honved in tako dalje. Zadnji šematizem za armado je izšel leta 1914.¹ Ta zajetna knjiga nam omogoča, da si lahko ustvarimo podobo o avstroogrških enotah ob začetku prve svetovne vojne. Narodnostna sestava nabornega območja opredeljuje tudi narodnostno sestavo polka. Današnje slovensko ozemlje je v vojaškem pogledu sodilo k III. armadnemu zboru s sedežem v Gradcu (Graz). Slovenci so lahko služili vojaški rok v različnih enotah tega armadnega zbora, toda v največji meri so po šematizmu za leto 1914 dajali naši kraji rekrute za celovski 7. pešpolk, ljubljanski 17. pešpolk, mariborski 47. pešpolk, celjski 87. pešpolk in tržaški 97. pešpolk (noimenovanja »celovski«, »ljublanski« in druga nam označujejo naborno okrožje polka in ne njegovega sedeža. V strahu pred narodnim in proletarskim vrenjem so v zadnjem desetletju XIX. stoletja morali polki zamenjati svoje garnizije. V domačem mestu je ostal en sam batalion. Tako je moral leta 1893 ljubljanski 17. pešpolk v Celovec, celovski 7. pešpolk v nemški Gradec in graški 27. pešpolk v Ljubljano. Nemški vojaki graškega 27. pešpolka so bili tisti, ki so leta 1908 streljali v slovenske demonstrante v Ljubljani. Večnarodna avstroogrška

Slovenski vojaki so odhajali na bojišče s slovensko zastavo. To sliko je natisnil tednik »Teden-ske slike« 2. septembra 1914.

¹ Schematismus für das K. u. K. Heer und für die Kriegsmarine für 1914, Wien, februar 1914.

monarhija je uporabljala metodo »deli in vladaj«. Podobno je počela vladajoča buržoazija v kasnejši kraljevini SHS, ko so morali Slovenci služiti tujim interesom v Makedoniji — »južni Srbiji« — in na upornem Kosovu, proti rudarjem v revirjih pa je bilo poslano srbsko vojaštvo.

Nadalje so slovenski vojaki služili v 7. lovskem bataljonu v Kanalu, v 8. lovskem bataljonu v Beljaku in v 20. lovskem bataljonu v Trstu. Mariborski 5. dragonski polk je imel svoj štab v Gorici, kjer je bil tudi sedež prvega konjeniškega diviziona. Drugi konjeniški divizion je imel svoj sedež v Slovenski Bistrici.

Slovenci so služili v Celovcu pri 4. domobranskem pešpolku, v Pulju pri 5. domobranskem pešpolku, v Mariboru in Celju pri 26. domobranskem pešpolku in v Ljubljani v najbolj slovenski enoti — v 27. domobranskem pešpolku.

Pri topništvu je bila slika naslednja: Slovenci so služili v Ljubljani v polku poljskega topništva št. 7 in v Celovcu v polku poljskega topništva št. 9. V Mariboru v haubičnem polku št. 3, v Vipavi v težkem haubičnem divizionu št. 3, v gorskem topniškem polku v Beljaku in v Pulju v polku trdnjavskega topništva št. 4. Prvega marca 1913 je bil ustanovljen trdnjavski topniški bataljon št. 8, nastanjen v Ajdovščini.

V Gorici je bil štab 3. saperskega bataljona, ki je imel nadomestni kader v Ptuju (v bataljon so prihajali rekruti s celotnega območja III. armadnega zbora). V Ptuju je bil nameščen tudi pionirski bataljon št. 3 (štab in nadomestni kader).

Preveč bi bilo naštevati še vse druge enote in službe, kjer so na območju III. armadnega zbora služili Slovenci. Najpomembnejše enote so našteje in njihovo slovenstvo je med vojno potrjevalo tudi naše časopisje. Objavljalo je namreč spiske odlikovancev iz posameznih polkov in v začetku vojne tudi spiske padlih Slovencev ali vsaj predstavljalo posamezne padle vojake. O tem je že pisala Maja Žvanut v članku »Prva svetovna vojna v očeh dveh slovenskih ilustriranih časopisov.² Tako se redno pojavljajo v teh spiskih prej navedene številke polkov s slovenskim moštvom in tudi številke drugih enot, kjer si je ta ali oni Slovenec na primer prislužil odlikovanje. V zadnjih vojnih letih so časopisi zaradi varovanja vojaških skrivnosti bolj skrbeli, da ne bi izdajali vojne razporeditve enot. Kot primer iz začetka vojne pa lahko navedemo del pisma, ki ga je januarja 1915 objavil Slovenski gospodar.³ Pisal ga je Jožef Drolc, rezervni topničar, doma iz Polzele. Staršem ga je poslal s francoskega bojišča. »Tu smo sami Slovenci, avstrijski fantje. Sedaj smo že v Belgiji proti francoski trdnjavi Calais. Tu zbrani pozdravljamo vse slovenske kraje...« je zapisal naš topničar.

Z obujanjem spominov na sodelovanje Slovencev na raznih bojiščih avstroogrške monarhije v prvi svetovni vojni seveda ne gre za pomanjkanje razumevanja dejstva, komu in kakšnim ciljem so dejansko služili s svojim orožjem. Drugačen odnos do bojne pripravljenosti Slovencev in njihove hrabrosti na bojišču je potrebno braniti v primeru italijanskega bojišča od maja 1915 do prodora v Italijo oktobra 1917. Londonski pakt je bil znan. Na soškem bojišču so slovenski vojaki branili svojo domovino. V kakšni zagati so se znašli vojaki, ki so ob tem sovražili monarhijo, je najbolje opisal Prežihov Voranc v Doberdobo. Tudi ob obravnavanju slovenskosti posameznih enot se ne sme niti za hip spregledati resnice, komu so služile, kljub temu pa nam prav zgodovinski pogled na obravnavano temo pomaga ustvariti dovolj jasno sliko o tem ali onem vprašanju. Če bi v kraljevini SHS ostali slovenski polki,

² Maja Žvanut: Prva svetovna vojna v očeh dveh slovenskih ilustriranih časopisov. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto 1979, stran 112—116.

³ Slovenski gospodar, 7. I. 1915.

kot so nastali v svobodni domovini takoj po prvi svetovni vojni in v bojih za Koroško, bi bili stari avstrijski polki samo še grd spomin. Toda unitaristična velikosrbska vojaška organizacija kraljevine SHS je pometla s slovenskimi enotami, tako je bilo v novi armadi slovenskim rekrutom še slabše kot v avstroogrski vojski. O »slovenskosti« se pri kraljevih polkih ne da govoriti v nobenem smislu. Dokaj ustrezno podoba vojske kraljevine SHS leta 1920 nam daje posebna spomenica, ki jo je jugoslovanski klub naslovil na vojnega ministra⁴.

Po prvi svetovni vojni so nastale slovenske enote iz slovenskih jeder starih avstroogrskih polkov. O tem je že leta 1928 pisal polkovnik Viktor Andrejka⁵. Novi Ljubljanski polk je nastal iz slovenskih jeder starega 17. pešpolka in 7. ter 20. lovskega bataljona. Slovenski planinski polk je nastal na temeljih starega 2. gorskega strelskega polka, Celjski pešpolk iz slovenskega jedra 87. pešpolka, Mariborski pešpolk iz starega 26. strelskega polka v Mariboru, Tržaški polk iz bivšega slovenskega jedra 97. pešpolka in 5. strelskega polka v Novem mestu in tako dalje. Celo imena novih slovenskih polkov so ostajala podobna staremu poimenovanju. Upoštevati je treba, da se je že v Avstroogrski uveljavilo poimenovanje za posamezne enote, ki je bilo običajno dobeseden prevod nemškega imena enote. Ustaljena slovenska poimenovanja so uporabljena tudi v tem sestavku. Zvest izročilu slovenskih nazivov je ostal Janez Mesesnel v svoji zelo bralno napisani knjigi *Soška fronta*⁶. Na njenih straneh se da spoznati del poti polkov s Slovenci v prvi svetovni vojni. Enako se da reči za knjigo Vladimira Gradnika *Krvavo Posočje*⁷, čeprav je v tem delu zaradi piščevega drugačnega koncepta manj čutiti za nas najbolj zanimiv — slovenski delež na soškem bojišču.

Že uvodoma je nekaj vrstic veljalo opozorilu o občutljivosti obravnavanja nekaterih enot avstroogrške armade kot »slovenskih«, zato je prav nekoliko pogledati po številkah o narodnostni sestavi avstroogrskih pehotnih enot, avstrijskega domobranstva in ogrskega honveda med prvo svetovno vojno. Podatki so navedeni v knjigi *»Innere Front«*⁸, ki je izšla leta 1974 na Dunaju. Samo prepisovanje števil ne bi imelo nobenega pomena, zato pa se je zelo zanimivo ustaviti pri vrsticah, ki kaže vajo delež Slovencev v posameznih enotah. Predvsem nam razbijejo ustaljeno in pred prvo svetovno vojno ustvarjeno podobo o Slovencih in »naših« polkih. Zapisali smo že, kako je bil pred prvo svetovno vojno urejen naborni sistem v monarhiji in zato so po čeških, poljskih in drugih daljnih polkih služili samo Slovenci, ki so prišli vanje zaradi posebnih razlogov. Med svetovno vojno pa se je ta podoba polkov temeljito spremenila. Slovenski vojaki so bili razmetani po polkih iz vseh delov države, zato se je nemogoče izogniti vtisu, da je tudi pri tem šlo za enega izmed zavestnih političnih korakov vojaškega poveljstva pri nevtralizaciji slovenstva, kot seveda tudi drugih nemških in nemadžarskih narodov, ki se jim je godilo podobno. Številke so zelo zgovorne, ob tem pa ni nujno, da bi jih v vseh primerih imeli za popolnoma točne. Pregled o narodnostni sestavi pehotnih, konjeniških in domobranskih enot je maja 1918 izdelalo vrhovno poveljstvo avstroogrške armade. Kot opredelitev za pripadnost k posameznemu narodu je bil vzet jezik. Ob tovrstnem opredeljevanju narodne pripadnosti pa je glede na razmere v avstroogrski monarhiji in še zlasti v vojski v vojnem času potrebno upoštevati razloge, ki so prav gotovo prispevali k temu, da

⁴ Spomenica naših poslancev glede ravnanja z našimi vojaki, Slovenec, 19. X. 1920, str. 1.

⁵ Viktor Andrejka: Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrsta do danes, Slovenec v desetletju 1918–1928, zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, Ljubljana 1928.

⁶ Ivan Hmelak: *Soška fronta*, Koper 1968.

⁷ Vladimir Gradnik: *Krvavo Posočje*, Koper 1977.

⁸ Richard Georg Plaschka, Horst Ilaseltsteiner, Arnold Suppan: *Innere Front. Militärassistenten, Widerstand und Umschlus in der Donaumonarchie 1918*, prvi in drugi del, Wien 1974.

je bilo v pregledu po enotah izkazano večje število Nemcev in Madžarov, kot jih je bilo v resnici. Zelo zanimiva bi lahko bila računaska operacija, ki bi glede na število za orožje sposobnih prebivalcev v monarhiji pokazala, ali je mogoče, da so Nemci res imeli tolikšen delež v vojski. Kakorkoli že, tudi brez te (čeprav potrebne) obdelave so številke zanimive.

Tako smo imeli maja 1918 Slovenci med 141 v pregledu zajetimi pehotnimi polki večino v dveh; v 17. pešpolku je bilo 81,5 % Slovencev in v 87. pešpolku 84 % Slovencev. Pri tem je treba upoštevati, da je med temi 141 pešpolki v pregledu kar enajst takih, ki so brez podatkov o narodni sestavi. Med njimi je tudi tržaški slovensko-hrvaško-italijanski 97. pešpolk. Čeprav je enajst pešpolkov brez podatkov, prav gotovo ostajata z večino vojakov slovenske narodnosti samo navedena pešpolka. Od 141 pehotnih polkov pa ima Slovence v svojih vrstah kar 50 polkov! V 25 polkih so maja 1918 Slovenci predstavljali en ali še manj odstotka moštva in če pregled še nekoliko zaokrožimo, vidimo, da so maja 1918 v 35 pešpolkih predstavljali Slovenci dva ali manj odstotka moštva. Torej je porazdelitev Slovencev po vseh mogočih polkih dobila v vojni velike razsežnosti, ki postanejo še očitnejše, če pogledamo tudi po drugih enotah.

Med štirimi polki tirolskih cesarskih lovcev so bili Slovenci v dveh. V tretjem TKJR (K. u. K. Tiroler Kaiserjägerregiment) je bilo Slovencev 1 % in v četrtem TKJR 0,5 %. Bosensko-hercegovskih polkov je bilo maja 1918 osem. Slovenci so bili v dveh. V polku št. 4 jih je bilo 0,5 % in v polku št. 7 1 %. Cesarskih in kraljevih lovskih bataljonov (K. u. K. Feldjägerbataillone) je bilo 32. Slovenci so bili v desetih. V bataljonu št. 7 jih je bilo 52 %, v bataljonu št. 20 43 %, v petih bataljonih pa dva ali manj odstotkov. Po podatkih za K. u. K. bosensko-hercegovske lovske bataljone od 1 do 4 (za štiri naslednje ni podatkov), so bili Slovenci v vseh štirih. V prvem in drugem jih je bilo po 1 %, v tretjem 2 % in v četrtem 0,5 %. Med šestimi K. u. K. mejnimi lovskimi ba-

Tako so se pred fotografski aparat postavili februarja 1918 pred odhodom na bojišče vojaki 5. voda XXXVI. marškompanije mariborskega 26. strelskega polka. Na obrazih golobradih mladencev in bradatih-zrelh mož ni nobenega sledu vojnega navdušenja, le vdanost v usodo (še neobjavljena fotografija iz zbirke plača)

taljoni so bili Slovenci v dveh. V GrenzJgB I (K. u. K. Grenziägerbataillone) je bilo 49 % Nemcev, 29 % Slovencev in tako dalje. V GrenzJgB III pa je bilo 90,5 % Madžarov in ob drugih 0,5 % Slovencev. Majhno število Slovencev je bilo — po Plasehki — v konjeniških enotah. V dragonskem polku št. 2 je bilo Slovencev 5 %, nepomembno število pa še v dragonskih polkih št. 9 in št. 11. Pomislek vzbuja navedba, da je bilo v dragonskem polku št. 5 (K. u. K. Dragonerregiment No 5) 56 % Nemcev, 34 % Slovakov, 5 % Čehov, po 2 % Poljakov in Italijanov ter 1 % Rusinov. Skoraj gotovo gre za tiskovno ali podobno napako in se 34 % ne nanaša na Slovake pač pa na Slovence. Po Plasehki je imel izmed šestnajstih huzarskih polkov (K. u. K. Husarenregiment) 0,5 % Slovencev samo huzarski polk št. 6. Med trinajstimi ulanskimi polki (K. u. K. Ulanenregiment) je bil 1 % Slovencev samo v ulanskem polku št. 7. Žal nam »Innere Front« ne more pomagati pri poizkusu ustvarjanja podobe o slovenskem deležu v avstro-ogrski mornarici. Tudi pred vojno so bile posadke na ladjah narodno mešano sestavljene, enako moštvo na kopnem v pristaniščih. Ni bilo »nemških«, »madžarskih«, »čeških« in tudi ne »slovenskih« ladij, kot so bili nemški, madžarski, češki, slovenski in drugi polki v kopenski vojski. Po podatkih v »Innere Front« je bilo moštvo avstroogrske mornarice (K. u. K. Kriegsmarine) v začetku leta 1918 sestavljeno iz 34,1 % Hrvatov, Slovencev in Srbov, 20,4 % Madžarov, 16,3 % Nemcev, 14,4 % Italijanov, 11 % Čehov in Slovakov ter 3,8 % Poljakov, Rusinov in Romunov. Med obtoženimi po upor v Boki Kotorski pa je znašal delež Hrvatov, Slovencev in Srbov 42,6 %, Madžarov 8,1 %, Nemcev 11,4 %, Italijanov 20,6 %, Čehov in Slovakov 12,7 % in Poljakov, Rusinov in Romunov 4,6 %.

V vojni so na bojiščih povsem izginile vse v tradicijah rojene razlike med cesarskimi in kraljevimi polki (K. u. K. Infanterieregimenter) in cesarsko kraljevimi domobranskimi polki, ki so leta 1917 dobili v znak priznanja za vojne zasluge novo ime in so postali cesarsko kraljevi strelski polki (K. k. Schützenregimenter). Po pregledu v »Innere Front« je imela Avstrija maja 1918 37 strelskih polkov, ob tem za dva ni podatkov o njuni sestavi. Tako je navedeno, da ni pregleda o narodni sestavi ljubljanskega 27. strelskega polka, čeprav je ta polk že od leta 1917 nosil drugo ime in je zajet v pregledu o gorskih strelskih polkih. Brez pregleda je še celovski 4. strelski polk, ki je leta 1917 tudi dobil drugo ime in je zdaj sodil med gorske strelske polke. Tako se pregled dejansko nanaša na 35 strelskih polkov; med njimi je bilo devet takih, ki so imeli tudi slovenske vojake. Večina so imeli slovenski vojaki le v 26. strelskem polku, kjer so služili vojaki s slovenske Štajerske. Kar 20 % Slovencev je bilo v (italijanskem) strelskem polku št. 5 in 19 % Slovencev v strelskem polku št. 21, ki je imel nemško večino. Razen v primeru strelskega polka št. 3, kjer je bilo 5 % Slovencev, je bilo v vseh preostalih polkih z določenim deležem slovenskega moštva Slovencev 2 % ali manj. Slovenci so bili tudi v vseh treh polkih cesarsko-kraljevih cesarskih strelcev (K. k. Kaiserschützenregiment)). V prvem KSchR jih je bilo 3 %, v drugem 2 % in v tretjem 2 %. Bili so tudi v obeh cesarsko-kraljevih gorskih strelskih polkih (K. k. Gebirgsschützenregiment), kot sta se imenovala prejšnja domobranska polka št. 4 in št. 27. V celovškem GbSchR je bilo 27 % Slovencev in v ljubljanskem GbSchR 2 (v našem znanim slovenskem gorskem strelskem polku) kar 88 %. Tako držijo že zapisane trditve, da je bil drugi gorski strelski polk najbolj slovenska enota avstroogrske armade.

Pri številkah o Slovencih v ogrskih honvedskih enotah je pri pregledu v »Innere Front« treba utemeljeno upoštevati, da je velik del Prekmurcev izginil pod madžarsko oznako. Med črnovojniškimi polki (Landsturm) je imel slovensko večino 27. črnovojniški pehotni polk, kjer je bilo 51 % Slovencev.

Težko bi bilo zapisati, kolikšno število slovenskih vojakov bi lahko predstavljali navedeni odstotki. Do približnega števila slovenskih vojakov v prvem vojnem letu je skušal priti Jurij Mušič v svojem članku »Ognjeni krst slovenskih fantov 1914«. Izšel je leta 1965 v drugi številki »Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino«. Glede na približno določeni delež Slovencev v enotah III. graškega zbora je sodil, da je bilo ob odhodu na bojišče leta 1914 v tem zboru približno 30.000 Slovencev. Preveliko tveganje z dvomljivimi številkami bi bil poizkus priti do števila Slovencev-vojakov na podlagi odstotkov v »Innere Front«. V vojni je zaradi izgub na bojiščih število v polkih in lovskih ter drugih bataljonih, v topništvu in sploh povsod zelo nihalo. Kakršnokoli določanje števila bi bilo zgolj ugibanje, kljub temu pa se da z vso potrebno trdnostjo zapisati, da bi bilo mogoče iz slovenskih vojakov, ki so bili razmetani po vseh mogočih enotah, sestaviti ob že večinsko slovenskih polkih še nekaj povsem slovenskih enot. Česa takega od avstroogrske monarhije seveda ne bi mogli pričakovati, toda številke iz maja 1918 nam povedo, kolikšne razsežnosti je doseglo med prvo svetovno vojno ustvarjanje narodno mešanih enot. Zlasti je to vidno pri vseh v vojni nastalih polkih s polkovnimi številkami nad 102. V njih prevladuje nemška ali madžarska večina, v primeru pa, da ima večino na primer češko moštvo, je ob njem takoj visok odstotek Nemcev. Vrhovno poveljstvo je želelo z mešano narodno sestavo doseči večjo bojno in politično zanesljivost, v kateri bi zanesljivi Nemci in Madžari predstavljali hrbtenico polka in vplivali na vse druge.

Že leta 1915 je prišlo do sprememb pri sedežih nadomestnih bataljonov (polkovnih kadrov); kasneje spet spomladi in poleti leta 1918. Bežen pogled na novo razporeditev nadomestnih bataljonov nam pove, da je želelo vojaško poveljstvo s temi prerazporeditvami zmanjšati na čim manjšo možno mero nevarnost ustvarjanja vezi med vojaki in prebivalstvom po garnizijah. Pregled teh sprememb je objavljen v »Innere Front«.⁹ Za nas so zlasti zanimive spremembe, ki se nanašajo na slovenske ljudi in kraje. Tako je bil nadomestni bataljon upornega 17. pešpolka premeščen iz Judenburga na Štajerskem na zasedeno italijansko ozemlje v Villa Santini pri Tolmezzu. Na italijansko zasedeno ozemlje so bili premeščeni kadri samo treh enot avstroogrske vojske, med katerimi sta bili kar dve slovenski. Razen kadra 17. pešpolka je bila v Italijo — v Dogno — premeščena iz Muraua nadomestna stotnija 7. lovskega bataljona, ki je imel po uradnem vojaškem pregledu maja 1918 52 % slovenskih vojakov. Spet je bil premeščen tudi kader najbolj slovenskega polka — 2. gorskega strelskega polka — iz Admonta v Enns. Čeprav je bil kader 97. pešpolka v Radgoni že dovolj daleč od svojega nabornega območja, je moral še dalje in to na Madžarsko v Sêkesfehêrvâr. V Radgono je prišel kader 98. pešpolka s pretežno češkim in nemškim moštvom. V Judenburg je prišel kader bosensko-hercegovskega bataljona št. 2, Ljubljana pa je dobila nadomestni bataljon trdo nemškega polka cesarskih strelcev št. 2 iz Steyera.

Ob spremembah je bila v popolnem nasprotju s splošno težnjo teh premetitev vrnitev kadrov 7. pešpolka in 1. gorskega strelskega polka v Celovec. Kader 7. pešpolka je bil prestavljen v svoje naborno območje iz Hartberga in kader 1. gorskega strelskega polka iz Leobna. V obeh koroških enotah je bila po uradnem pregledu med moštvom nemška večina, ob tem pa je bilo v istem pregledu v 7. pešpolku 18 % Slovencev in v 1. gorskem strelskem polku 27 % Slovencev.

Pregled razporejanja nadomestnih bataljonov posameznih polkov nam pove o stopnji zaupanja, ki ga je imelo vrhovno poveljstvo do enote. Na na-

⁹ Innere Front ... str. 356, 357, drugi del.

V kostumski zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru je med drugimi uniformami razstavljena tudi ta kapa enega izmed vojakov nekdanjega mariborskega 47. pešpolka. Razen polkovnega znaka je polkovni naziv še enkrat izpisan. Najverjetneje gre za podčastniško kapo iz leta 1918.

rodno in proletarsko občutljiva območja so bili postavljeni kadri, na katere bi se oblast lahko oprla v primeru potrebe. Razen tega pa so bili leta 1918 ustanovljeni še posebni stalni samostojni asistenčni bataljoni (Ständige Assistenz-Bataillone), ki naj bi bili najbolj zanesljive enote na »notranji« front: V »Innere Front«¹⁰ je objavljen tudi pregled teh bataljonov. Iz njega je mogoče razbrati, da je bil izmed slovenskih ali delno slovenskih enot dovolj zanesljiv in primeren za formiranje takšnega asistenčnega bataljona samo mariborski 47. pešpolk (72 % Nemcev, 20 % Slovencev). Zanesljivost te enote se je pokazala še v novembrskih dneh 1918. Kot je zapisal Lojze Ude,¹¹ je bil iz nemških vojakov in častnikov 47. pešpolka iz mariborske garnizije formiran novembra 1918 5. Volkswehrbaon, »ki se je v nadaljnjih dneh izkazal za enega najbolj discipliniranih vojaških oddelkov Avstrije«.

Tako nam tudi ta predstavitev razmetanosti slovenskih vojakov po raznih enotah pove, zakaj je mogoče pri nas najti toliko različnih polkovnih in drugih znakov avstroogrške armade. Po zlomu monarhije so se slovenski vojaki vračali v domovino iz vseh prej naštetih enot in z raznih bojišč. Domov so prihajali v uniformah. Mnogi so si takoj potrgali vse, kar je na uniformah pripovedovalo o pripadnosti stari državi, marsikdo pa je svojo polkovno značko pustil kar na kapi ali si jo spravil vsaj za spomin. Zanimivo je, da se da s starimi polkovnimi znaki srečati tudi pri tem ali onem izmed vidnih borcev za severno slovensko

¹⁰ Innere Front, drugi del, str. 353.

¹¹ Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo 1918–19, Maribor 1977, str. 49.

mejo. Motivi, da si je vse do današnjih dni ohranil svoj polkovni znak, so bili daleč od navezanosti na staro monarhijo in osvajaalne cilje njene vojske. Polk in polkovna pripadnost sta pomenila določeno vez vojaka s svojimi tovariši (ki jih je mnoge poznal, preden je oblekel uniformo) in s polkovnim bojnim izročilom. To bojno izročilo ni bilo nekaj tujega, ker ga je vojak prinesel s seboj od doma. V »njegovem« polku je služil že njegov oče, ded ali kdo drug. Še danes je med nekdanjimi avstroogrskimi vojaki ohranjeno značilno poimenovanje, ki ga dosledno uporabljajo. Ko veteran pripoveduje o tem, kje je služil, dosledno reče, da pri »sedemnajstem«, pri »sedeminštiridesetem« ali še pogosteje v »zibenundfirciger« ali pa, če ne uporabi številke polka, pri kranjskih Janezih, pri celjskem regimentu, pri ljubljanskih lovcih in podobno. Poimenovanje se nikoli ne nanaša na kraj, kjer je služil, kot da bi bilo to manj pomembno, čeprav je na primer pomenilo služiti pri celjskem regimentu, odriniti kar do Pulja. V vojski kraljevine SHS se je to poimenovanje povsem spremenilo. Zaradi eksteritorialnega dopolnjevanja polkov je prišel vojak v povsem tuje okolje, s katerim ga ni vezalo prav nič. Tako tuje okolje mu je omogočalo, da se je izognil pritisku tovarštva fantov iz domačega okolja (ki je bil pomemben element bojne pripravljenosti starih avstroogrskih enot) in štel dneve do konca vojaščine. Po vrnitvi se ni kot odsluženi vojak nikoli predstavljal s polkom, v katerem je služil, pač pa vedno z mestom službovanja, na primer v Nišu, v Skopju in podobno. Izjema je bila, če je bil pri gardi v Beogradu ali v šoli za rezervne častnike.

Zdaj pa k samim polkovnim znakom.

S tovrstnimi značkami se ni težko srečati. Mogoče jih je videti na fotografijah vojakov iz prve svetovne vojne, v značkarskih zbirkah, največ pa jih je razstavljenih v muzeju Soške fronte v italijanski Gorici. Pri dvigovanju morale prebivalstva in vojaštva je Avstroogrška uporabljala tudi razne značke. Največ je bilo vladarsko in vojno navdušujočih, medtem ko znaki na katere se nanašajo te vrstice, niso imeli zgolj propagandističnega poslanstva. Nastalo je namreč večje število likovno precej enotnih znakov, ki so bili razdeljeni vojakom in častnikom na posameznih bojiščih, ter v spomin na večje boje in po polkih samo pripadnikom polkov. Po fotografijah vojakov na bojiščih in v zaledju prve svetovne vojne bi se dalo celo sklepati, da so bili polkovni znaki razdeljeni samo vojakom na bojišču. Na fotografijah vojakov v zaledju ali po službah pri raznih poveljstvih je mogoče videti običajne propagandne znake z likom cesarja, načelnika generalnega štaba in podobne. »Junaki« v zaledju so si te značke pripenjali na levo stran prsi, kamor bi sodile medalje, ki pa si jih daleč od bojišča seveda niso mogli priboriti. Prostor za znake je bil na kapah, in to na levi strani kap. Tako je vojak, podčastnik ali častnik nosil na kapi znak svojega polka in tudi znak bojišča, kjer se je boril. Če pa je bil monarhistično navdahnjen, še znak s cesarjevo podobo. Znaki so bili vojakom razdeljeni brezplačno in dejansko je bil njihov pomen dosti večji, kot jim ga je dajala sorazmerno skromna izdelava in način nošenja. Polkovni znak je bil neke vrste statusni simbol in samo veteran iz hudih bojev v snegu in mrazu na Karpatih je lahko nosil znak v spomin na te boje. Enako velja za znak bojev na Soči — Isonzo Armee 1915. Znaki so imeli tudi določen element demokratičnosti, saj so bili enaki za oficirje in moštvo. Znak tega ali onega polka je bil izdelan v določeni potrebni količini. Ko je le-ta pošla, znakov ni bilo več na voljo, zato je mogoče razumeti, da sta v nekaterih polkih nastala v vojnih letih tudi po dva polkovna znaka.

Kakšna je njihova likovna in dokumentarna vrednost? Čeprav običajno izdelani iz zelo skromne bakrene ali sive pločevine, so bili večinoma likovno zelo skrbno oblikovani. Pri znakih, ki so predstavljeni v tem sestavku, se da to

prav gotovo reči zlasti za znaka mariborskega 47. pešpolka in celjskega 87. pešpolka. Oba je modeliral Emil Thurner. Dokumentarna vrednost pri polkovnih znakih je bistveno manjša kot pri znakih bojišč, čeprav je na primer na znaku celjskega 87. pešpolka zelo verna upodobitev pobočja hriba Sv. Gabriela s porušenim solkanskim mostom v dolini Soče. Za mnogo znakov pa je mogoče trditi, da so nastali brez vsake povezave s podobo bojišča in daleč v zaledju. Pri pokrajini bojišča je prihajalo do krepih poenostavitev, zlasti takrat, ko oblikovalec ni imel pri roki potrebnih fotografij pokrajine. Tako na tem ali onem znaku s soškega bojišča štrle v nebo samo gole navpične skale, ne glede na to, na kateri del pokrajine naj bi se upodobitev nanašala.

Prevladujoča jezika na znakih sta bila nemščina in madžarščina, v primeru hrvaških in bosensko-hercegovskih polkov je pogosta hrvaščina, najti je moč tudi znake s češkim in poljskim napisom, piscu teh vrstic ni znan znak s slovenskim besedilom. Kranjski 17. pešpolk je imel na svojem znaku popolnoma nemški napis, mariborski 47. pešpolk, celjski 87. pešpolk in tržaški 97. pešpolk so imeli jezikovno povsem nevtralne znake — brez vsakega besedila, le s polkovno številko. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je imel svoj znak tudi ljubljanski 2. gorski strelski polk, najbolj slovenska enota avstroogrške armade. S fotografij pripadnikov tega polka, ki sem jih videl, to ni bilo mogoče ugotoviti. Sploh je področje avstroogrških polkovnih znakov pri nas povsem zanemarjeno. Ob pripravah na razstavo Odlikovanja in znaki na Slovenskem leta 1978 mi je večina muzejev na Slovenskem omogočila, da sem si ogledal njihove zbirke starih odlikovanj in znakov. Avstroogrški polkovni in drugi znaki so zelo skromno zastopani. Največja in najbolj zanimiva zbirka je razstavljena v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti. Seveda je potrebno dopuščati možnost, da je popolnejša zbirka teh znakov v katerem izmed muzejev, ki jih nisem uspel obiskati. Nekaj večjih zbirk s sto in več znaki enot ter drugimi podobnimi znaki je pri zasebnih zbiralcih. Res je, da ne bi imelo nobenega smisla, če bi se na Slovenskem posebej trudili pri ohranjanju ostaline nam tuje avstroogrške vojaške preteklosti, toda vrsta razlogov, ki so bili že naštet, govori v prid ohranitvi spomina na znake polkov, v katerih so se vojskovali Slovenci.

Zgodovine »slovenskih« polkov in bridke usode naših dedov v prvi svetovni vojni pa verjetno ne bo nikoli, če drži, kar je zapisal Matičič.¹⁷ Leta 1920 so polkovna poveljstva vojske kraljevine SHS dala požgati vojne kronike vseh slovenskih polkov iz prve svetovne vojne. Zakaj?

7. pešpolk (K.u.K. Infanterieregiment Graß von Khevenhüller Nr. 7)

Polk je bil ustanovljen leta 1691. Ime Khevenhüller je dobil leta 1888 in to za »večne« čase, kot se je reklo v primeru, ko polk po smrti imejtelja ni dobil imena z novim imejteljem. Polkovni spominski dan je polk slavil 24. junija v spomin na bitko pri Kustoci leta 1866. Polkovno dopolnilno okrožje je bil Celovec s Koroško in zato je bilo v polku tudi veliko Slovencev. Maja 1918 je bilo po uradnem pregledu v polku 74 % Nemcev, 18 % Slovencev, 4 % Čehov, 3 % Bosancev in 1 % Poljakov. Prikazana številka Slovencev je prav gotovo prenizka. Trdo monarhistično nemško vzdušje v polku ob začetku vojne je, čeprav samo na nekaj prvih straneh Doberdoba, dobro predstavil Prežihov Voranc. Od leta 1893 dalje je bil polkovni štab v Gradcu. Polkovna barva na naših pod vratom je bila temnorjava.

Značilen je tudi podatek, da so bili častniki celovškega 7. pešpolka ob koncu vojnega leta 1914 na prvem mestu po številu dobljenih odlikovanj med častniki vseh polkov graškega III. »železnega« armadnega zbora. V 7. pešpolku je bilo odlikovanih 47 častnikov. Med drugimi enotami je imel naš celjski 87.

¹⁷ Ivan Matičič: Skozi plamene prve svetovne vojne. Ljubljana 1966, str. 373.

pešpolk 41 odlikovanih častnikov, mariborski 47. pešpolk 11 odlikovanih častnikov in mariborski 5. dragonski polk 15 odlikovanih častnikov. Na prvem mestu med saperskimi bataljoni je bil ptujski saperski bataljon z devetimi odlikovanimi častniki.¹³

Polkovni znak 7. pešpolka je bil izdelan iz kovine sive barve. Visok je 34 in širok 41 mm. Na njem je podoba gradu Ostrova, koroški deželni grb in velika polkovna številka »7«. Spodaj je napis KHEVENHULLER JNFANTERIE. Zada je igla za pripenjanje in ime izdelovalca Winter Adler Wien. Znak je razstavljen v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti.

17. pešpolk (K.u.K. Infanterieregiment »Kronprinz« Nr. 17)

Bil je eden izmed najstarejših polkov avstroogrške vojske. Ustanovljen je bil leta 1674. Polk je prišel v Ljubljano leta 1817 in dobil dopolnilno okrožje na Kranjskem. Polkovna barva na našivih pod brado je bila rdečerjava. Polkovni spominski dan je bil 7. avgusta v spomin na bitko pri Jajcu leta 1878 ob zasedanju Bosne in Hercegovine. Od 1893. leta dalje je bil polkovni štab v Celovcu. Sedež prvega bataljona je bil v Ljubljani, drugega, tretjega in četrtega v Celovcu. Pred vojno in do leta 1916 se je polk imenoval »Ritter von Milde«. Novo ime po prestolonasledniku Ottu Habsburškem je dobil 24. novembra 1916 in tako postal »Kronprinz« regiment. Zato se je polkovnih pripadnikov prišlo ime »cesarjeviči«. V začetku vojne je bil polk na ruskem in potem na italijanskem bojišču. Do upora vojakov v nadomestnem bataljonu v Judenburgu na Štajerskem je prišlo 13. maja 1918. Maja 1918 je bilo po uradnem pregledu v polku 81,5 % Slovencev, 11,5 % Nemcev, 4,5 % Bosancev in po 0,5 % Madžarov, Čehov, Poljakov, Romunov in Italijanov.

V slovenščini je pri Mohorjevi družbi leta 1915 izšla zgodovina 17. pešpolka do prve svetovne vojne¹⁴. Pri tej knjigi je značilno dosledno poimenovanje polka v nazivom »kranjski« in nikakor ne »slovenski« polk. Tovrstno deželno poimenovanje je bilo v skladu z državno politiko, ki se je izogibala poudarjanju narodnostne podobe vojaških enot. Med Slovenci sta na lep sprejem naletela oba snopiča knjige »Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878« Jerneja Andrejke¹⁵, kjer je ob drugih polkih s slovenskim vojaštvom namenjeno največ prostora prav 17. pešpolku. Knjiga deloma zajema tudi okupacijske čase v Hercegovini po zasedbi. Objavljene zgodovine polka v prvi svetovni vojni ni. Zgodovinsko je obdelan upor v Judenburgu, ki ga je literarno predstavil tudi Doberdob.

Polkovni znak je najverjetneje nastal leta 1917, čeprav je na znaku datum 24. XI. 1916, ko je dobil polk novega imejtelja in novo ime. Znak je bil izdelan iz pločevine bronastorjave barve; visok 37 in širok 25 mm. Na znaku je prestolonaslednikova glava z napisom Franz Josef Otto, nad njo krona in pod glavo napis 17. INF. REG. KRONPRINZ 24. XI. 1916. Levo spodaj je ščit z grbom Kranjske in desno z grbom Ljubljane. Zada ima znak pokončno iglo za pripenjanje in ime izdelovalca ATE. GURSCHNER WIEN.

47. pešpolk (K.u.K. Infanterieregiment Graf von Beck-Rzikowsky Nr. 47)

Tudi mariborski pešpolk št. 47 je bil med najstarejšimi polki avstroogrške vojske. Ustanovljen je bil leta 1682. O njegovi vojni preteklosti govorijo tudi nekateri predmeti, ki so bili nekoč v polkovni zbirki in so sedaj razstavljeni v Pokrajinskem muzeju Maribor (staro orožje). V mariborsko garnizijo, kjer je dobil dopolnilno okrožje na spodnjem Štajerskem, je prišel leta 1817. Velik

¹³ Slovenski gospodar, 21. 1. 1915.

¹⁴ Zgodovina C. in K. pešpolka št. 17, sestavil dr. Karol Capuder, izdala Mohorjeva družba v Celovcu 1915.

¹⁵ Jernej Andrejka: Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878, prvi snopič 1904, drugi snopič 1905, Mohorjeva družba v Celovcu.

V zgornji vrsti znak koroškega 7. pešpolka in kranjskega 17. pešpolka; spodaj znak mariborskega 47. pešpolka in celjskega 87. pešpolka

del svojega moštva je imel vedno v italijanskih deželah in je sodeloval tudi v vseh italijanskih vojnah. Posebej se je izkazal v vojni 1848/49, ko je dobil na bojišču več zlatih hrabrostnih medalj kot katerikoli polk avstrijske vojske. Po bitki pri Kustoci leta 1848 je poveljnik korpusa d'Aspre snel v znak spoštovanja do pogumnih vojakov pred polkom klobuk. Ta dogodek je imel primeren mesto v negovanju avstrijskih vojaških tradicij vse do zloma monarhije. Prišel je tudi v Malovo Zgodovino slovenskega naroda, kjer pa je majhen spodrsrljaj: »O spodnještajerskem pešpolku (št. 87) je po bitki pri Kustoci dejal njegov poveljnik, da bo odslej vselej samo odkrit jahal mimo tega polka,« je bilo zapisano¹⁶. Besede d'Aspreja so se res nanašale na spodnještajerski polk, v katerem so služili takrat tudi Celjani, toda celjski 87. pešpolk je bil ustanovljen šele leta 1883.

V XIX. stoletju je imel polk večkrat svoj sedež v Mariboru, najdalje med letoma 1882 do 1888, ko je bil premeščen v Gradec, odkoder je moral leta 1895 v Gorico, kjer je dočakal tudi začetek prve svetovne vojne. Leta 1914 je bil polkovni štab v Gorici, kjer sta imela poveljstvi tudi drugi in četrti bataljon. Prvi bataljon je imel poveljstvo v Komelju v Brdih, tretji v Mariboru. Polkovno dopolnilno okrožje je zajemalo okraje Maribor, Radgona, Feldbach, Deutschlandberg in Lipnico (Leibnitz). Polkovna barva na našivih je bila jeklenozelena. Polkovni spominski dan je bil 23. marca v spomin na bitko pri Novari leta 1849.

¹⁶ Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, str. 714.

V prvi svetovni vojni je polk poslal na bojišče najprej proti Rusiji in potem proti Italiji 42 maršbataljonov. V vsakem je bilo od 800 do 1000 mož. V štirih vojnih letih se je v polku bojevalo približno 42000 do 45000 mož. Nekaj tisoč jih je padlo na bojišču, veliko jih je umrlo zaradi ran v zaledju in zato o številu mrtvih ni natančne številke. Maja 1918 je bil polk sestavljen iz 71,5 % Nemcev, 22,5 % Slovencev, 5 % Čehov, 0,5 % Bosancev in Italijanov — kot je veljalo po uradnem pregledu. Že iz imenskega spiska padlih v prvi svetovni vojni se da sklepati, da je bil v polku odstotek Slovencev večji. Leta 1932 je namreč izšla v Gradcu zgodovina polka v prvi svetovni vojni¹⁷, ki jo je pripravil leta 1921 ustanovljeni Kameradschaftbund 47. pešpolka. Zanimivo je, da se knjigi ne da očitati pristranskosti do polkovnih pripadnikov, ki so novembra 1918 sledili Maistru. Tako ima na njenih straneh svoj prostor tudi pogumni napad na italijanskem bojišču, ko si je takratni mladi leutnant — kasnejši Maistrov častnik — Ciril Skvarča prislužil za svoja leta in nizek čin visoko odlikovanje — vojni zaslužni križec z vojnimi okrasjem in mečema. Padlim vojakom 47. pešpolka v prvi svetovni vojni je bil v Lipnici postavljen spomenik. V omenjeni zgodovini 47. pešpolka je zanimiv podatek o zadnjih dneh obstoja polka.¹⁸ Na poti z italijanskega bojišča proti Linzu je prišlo do preštevanja nacionalnosti v ostanku polka. Našteti so bili 47 častnikov in 797 vojakov Nemcev, Čehi so bili 4 častniki in 18 mož, Jugoslovani 26 mož, Rusi 2 častnika in 82 mož ter Poljaki 3 častniki in 29 mož. Iz vseh sta bili 14. novembra formirani dve nemškoavstrijski stotniji in ena slovanska stotnija. Veliko vojakov je že prej zapustilo polk, kar je razvidno iz podatka, da je imel 3. novembra 1918 60 častnikov in 1464 mož. Sklepati se da, da so ga zapustili predvsem nemški vojaki, in tudi ta številka govori o tem, da je bil odstotek Slovencev prav gotovo večji, kot so ga uradno naštevali maja istega leta.

Znak pripadnikov 47. pešpolka je bil izdelan iz bronastorjave pločevine. Visok je 30 in širok 34 mm. Na njem je upodobljena glava vojaka z jekleno čelado modela 1916. Pred njim je samo velika številka 47, brez drugih besed, ki bi lahko zaradi jezika tuje delovale na moštvo nemške narodnosti. Za številko je upodobljena italijanska utrdba Punta Corbin, kjer je imel polk hude boje. Pri vojakovem ovratniku je s komaj opaznimi črkami zapisano ime oblikovalca znaka »E. THURNER«.

Razen tega pravega znaka je bil kasneje za veteranske potrebe izdelan še en podoben znak. Veteranstvo 47. pešpolka so med okupacijo želeli obuditi tudi Nemci.

87. pešpolk (K.u.K. Infanterieregiment Freiherr von Succovaty Nr. 87)

Celjski 87. pešpolk je sodil med mlajše polke avstroogrške armade. Ustanovljen je bil leta 1883 iz po enega bataljona pešpolkov št. 7, 27 in 47 ter lovskega bataljona št. 35. Ker je bila zasedba Bosne in Hercegovine pred ustanovitvijo polka, ta do prve svetovne vojne ni sodeloval v vojnah. Leta 1914 je imel 87. pešpolk polkovni štab v Pulju. Poveljstvo prvega bataljona je imelo sedež v Celju, drugega in tretjega v Pulju. Tudi četrti bataljon je imel svoj sedež v Pulju, toda enota je bila razporejena v Skadar. Polk je dobival vojake iz celjskega dopolnilnega okrožja. Polkovna barva na našitkih pod vratom je bila morskozelena.

V prvi svetovni vojni se je polk proslavil na soškem bojišču in ga opisi bojov omenjajo zlasti v zvezi s trdovratnimi boji za Sv. Gabriel. Na tirolskem bojišču si je v tem polku z izjemnim pogumom priboril najvišje odlikovanje —

¹⁷ Ludwlg Freiherr von Vogelsang: Das steirische Infanterieregiment Nr. 47 im Weltkrieg. Graz 1932.

¹⁸ Das steirische Infanterieregiment Nr. 47 im Weltkrieg ... str. 775.

zlato medaljo za hrabrost — kasnejši padli borec za slovensko Koroško Franjo Malgaj. Položaj Slovencev v polku in njihovo slovensko narodno zavednost (enota je korakala na bojišče z razvito slovensko zastavo in s petjem slovenskih pesmi) je popisal v knjigi »Zvesta četa« Fran Roš¹⁹. Maja 1918 je imel polk po uradnem pregledu 84 % Slovencev, 10 % Nemcev, 3 % Poljakov, 2 % Čehov in 1 % Hrvatov.

Celjski pešpolk je 9. avgusta 1915 prvi prodril skozi ruske vrste pred Dniestrom in zato je bilo 15. septembra pred zbranim polkom odlikovanih 268 mož. Veliko srebrno medaljo za hrabrost je dobilo 23 vojakov in podčastnikov, malo srebrno 68 in bronasto 103 odlikovanci²⁰. Po tretji in četrti italijanski ofenzivi leta 1915 na Soči je 87. pešpolk za boje na Doberdobo in drugod dobil 36 velikih srebrnih medalj za hrabrost in 87 malih srebrnih medalj za hrabrost.²¹ Bojna trdnost polkovnega slovenskega jedra se je pokazala tudi po koncu prve svetovne vojne. Ostanek polka je prijezdil v Celje šestega novembra. Na čelu je jahal na konju častnik s slovensko zastavo, nato polkovna godba, nekaj častnikov, približno 150 podčastnikov in vojakov ter nekaj voz trena²². Prosto-voljci — Celjani so svoj pogum in ljubezen do domovine potrdili tudi na Koroškem 1918—19. Navezanost med nekdanjimi pripadniki 87. pešpolka pa je ostala vse do današnjih dni. Bivši vojaki so imeli prvo srečanje leta 1957, ko se jih je zbralo približno 200. Od takrat so bila redna srečanja enkrat letno. Leta 1979 jih je na srečanje v Celju prišlo še 22.²³

Znak 87. pešpolka je bil izdelan iz pločevine bronastorjave barve. Visok je 27 in širok 38 mm. Na njem je vojak s čelado. V desnici ima ročno bombo in še dve za pasom. Dvignil se je izza okopa in zamahnil bo z bombo. Za njim je v ozadju pobočje Sv. Gabriela, ki se spušča proti Soči in porušenemu solkanskemu mostu. Nad hribom je napis M. S. GABRIELE 1916—1917. Desno je velika polkovna številka 87. Upodobitev Sv. Gabriela je likovno precej verna in je najverjetneje nastala po fotografiji pokrajine. Na zadnji strani ima znak iglo za pripenjanje in napis Entw. IT. E. Thurner, Ausgef. Ph. Türk, Wien XVI/1.

97. pešpolk (K.u.K. Infanterieregiment Freiherr von Waldstätten Nr. 97)

Tudi tržaški polk št. 97 je sodil med mlajše polke. Ustanovljen je bil leta 1883 iz po enega bataljona pešpolkov št. 17, 22 in 79 ter lovskega bataljona št. 33. Od leta 1883 do 1892 je nosil ime po Milanu I., kralju Srbije. V njem so služili Slovenci, Hrvati in Italijani. Leta 1914 je bilo v 97. pešpolku 45 % Slovencev, 27 % Hrvatov, 20 % Italijanov in 8 % drugih narodnosti. V miru je bil polkovni štab v Bjelovaru. Tam sta bila tudi štaba prvega in drugega bataljona. Tretji bataljon je imel sedež v Trstu in četrti bataljon v Karlovcu. Polkovna barva na našitkih pod vratom je bila rožnatordeča. Omenili smo že, da za 97. pešpolk ni pregleda o narodnostni sestavi maja 1918, toda iz gesel ob vojaškem upor se da razbrati njegova slovenska, hrvaška in italijanska pripadnost. Italijani mu pripisujejo predvsem italijansko naravo. Dokazujejo jo tudi z velikim številom dezertirjev iz tega polka, ki so pobegnili v Italijo. Zato se je polka prijelo ime »Demoghèla«, beseda iz tržaškega dialekta, ki pomeni v italijanščini »Diamogliela« (dajmo jo! pobegnimo!).

Maja 1915 je bil nadomestni bataljon prestavljen iz Trsta v Radgono, kjer je prišlo 23. maja 1918 do upora²⁴.

¹⁹ Fran Roš: *Zvesta četa*, Ljubljana 1933.

²⁰ Slovenski gospodar, 23. IX. 1915.

²¹ Slovenski gospodar, 30. XII. 1915.

²² Anton Mulej: Spomini na borbe za severno mejo 1918—19, spomini pri piscu sestavka.

²³ Dr. Ervin Mejak: pismo piscu sestavka z dne 14. XII. 1979.

²⁴ Dr. Dušan Nečak: Vojaški upor v Radgoni 23. in 24. maja 1918, Zbornik razprav a almpozija Revolucionarno vretje v Prekmurju v letih 1918—1920, Murska Sobota 1981, str. 335—346.

Zgoraj znak tržaškega 97. pešpolka in spodaj znaka mariborskega 26. strelskega polka

Polkovni znak na naši fotografiji je samo preslikava iz italijanske knjige »Carso 1915—1918, Gorizia e Trieste Italiano, nelle medaglie«.²⁵ Tam je zapisano, da je izdelan iz pločevine srebrnosive barve. Visok je 34 in širok 41 mm. Na njem je likovno lepo upodobljeno tržaško pristanišče z delom mesta. Nad mestom je velika polkovna številka 97. Desno od nje je v ospredju lik vojaka, ki stoji v bojni opremi, z rokama naslonjenima na puško pred seboj. Ob vojaku je z majhnimi črkami izpisano ime oblikovalca MÖRTL.

26. strelski polk (K. k. Infanterie Schützen Regiment Nr. 26)

Ustanovljen je bil leta 1901. Vojake je dobival iz domobranskih dopolnilnih okrožij Maribor in Celje. Polkovno poveljstvo je bilo v Mariboru, kjer sta bila tudi sedeža štabov prvega in tretjega bataljona. Štab drugega bataljona je imel sedež v Celju. Kot pri drugih domobranskih polkih se je tudi pri 26. domobranskem pešpolku spremenilo ime. Tako se je med Slovenci uveljavilo poimenovanje 26. strelski polk. Maja 1918 je bilo po uradnem pregledu v polku 61 % Slovencev, 31 % Nemcev, 3 % Čehov, 3 % Poljakov, 1 % Rusinov in 1 % Hrvatov.

Zanimivo sliko o bojni vrednosti polka v prvi svetovni vojni daje objavljeni podatek o odlikovancih štajerskega domobranskega pešpolka do novembra 1915. Odlikovanja je dobilo 86 častnikov. Vojaki in podčastniki so dobili 554 medalj za hrabrost, od tega 4 zlate in 36 velikih srebrnih.²⁶ Slovenski vojaki in

²⁵ Giorgio Geromet: Carso 1915—1918 Gorizia e Trieste Italiano — nelle medaglie, Gorizia, 1974, str. 282.

²⁶ Slovenski gospodar, 18. XI. 1915.

častniki 26. strelskega polka so bili tudi prvi borci — prostovoljci, ki so se pridružili generalu Maistru. Prvega novembra 1918 je takoj po svojem znanem nastopu pred mariborskimi avstroogorskimi častniki odšel v vojašnico 26. strelskega polka v Melju in pozval slovenske vojake, naj se mu pridružijo.

Polkovni znak 26. strelskega polka je bil izdelan iz pločevine temnosive barve. Visok je 40 in širok 23 mm. Na njem je dvoglavi oreš. Ob njegovi kroni je levo mariborski grb in desno celjski grb, ob orlovih nogah pa grb Štajerske. Okoli orla piše KAIS. KON. SCHÜTZEN REGIMENT 1914 1917. Spodaj je velika polkovna številka 26. Zada je na znaku pokončna igla za pripenjanje in napis izdelovalca »Entw. Oberl. Königstein Ausgef. G. Gurschner Wien VI/2«. Razen te izvedbe znaka je še ena, ki ima boljše pločevino srebrne barve ali pa tudi navadno sivo. Pri tej opisani znak obkroža venec iz hrastovega listja. Pomen te razlike bo treba šele razvozljati. Ob opisanem polkovnem znaku, ki je glede na letnico nastal leta 1917, je še en znak (zbirka Jakoba Ciglarja), ki bi ga bilo potrebno opredeliti časovno. Dopuščamo lahko možnost, da gre za veteranski znak iz let po prvi svetovni vojni, najverjetneje pa je bil izdelan ob koncu leta 1917 ali leta 1918 v spomin na boje pri Bovcu. O tem namreč pripoveduje napis IMMER WIE BEI FLITSCH. Znak je visok 37 in širok 28 mm, temnosive barve.

Ob sklenitvi teh vrstic o »slovenskih« polkih in njihovih znakih v prvi svetovni vojni velja zapisati, da gre za prvi poskus izdelave podobe in da bo prav gotovo prišel na svetlo še kateri izmed že pozabljenih starih vojaških znakov polkov s Slovenci. Kakršnikoli so že bili cilji vojske, kjer so naši dedje nosili te znake, zanje vojaki niso bili krivi. Nihče jih ni vprašal, ali hočejo obleči uniformo in tudi na fronto so jih pošiljali kot živino v živinskih vagonih za tuje in še zdaleč ne slovenske cilje in koristi. Žal pa se slovenskim vojakom ni godilo tako prvič in tudi ne zadnjič.

SLOWENISCHE REGIMENTE UND IHRE REGIMENTSZEICHEN IM ERSTEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

Einige Regimenter in der österreichisch-ungarischen Armee waren »slowenisch« wegen der nationalen Zugehörigkeit der Mannschaft. Im Mai 1918 veröffentlichte das Oberkommando (der Oberbefehl) eine Übersicht der nationalen Struktur der Truppeneinheiten (vergleiche Plaschka: Innere Front, Wien 1974). Höchst wahrscheinlich war sie nicht in allen Fällen ganz objektiv. Im Mariborer 26. Schützenregiment, im Mariborer 47. Infanterieregiment und in den Kärntner Regimenten gab es mehr Slowenen, als angegeben wurde. Die am meisten slowenische Einheit war das Gebirgsschützenregiment Nr. 2, in dem es 88% Slowenen gab. Im 87. Infanterieregiment von Celje gab es 84% Slowenen und im 17. Infanterieregiment von Kranj 81,5%. Viele Slowenen dienten in anderen Einheiten. Unter den 141 in der Übersicht enthaltenen Infanterieregimenten hatten 50 Regimenter einen grösseren oder kleineren Prozentsatz von Slowenen. Die Ziele einer solchen Politik des Kriegskommandos waren klar.

Trotzdem hatten aber die »slowenischen« Regimenter bestimmte positive Seiten. In ihnen waren fast lauter Slowenen, die in ihren gegenseitigen Kontakten der slowenischen Sprache nicht entsagen mussten. Aus den slowenischen Kernen der »slowenischen« Regimenter entstanden im November und Dezember 1918 die Regimenter der ersten slowenischen Volksarmee in der zeitgenössischen Geschichte. Aus dem Gebirgsschützenregiment Nr. 2 entwickelte sich das Slowenische Gebirgsregiment. Aus dem slowenischen Kern des 87. Infanterieregiments von Celje entstand das Celjer Regiment, aus dem 17. Infanterieregiment und dem 7. und 20. Jägerbataillon entstand das Regiment von Ljubljana. Aus den ersten Freiwilligen — Offizieren und

Soldaten des 26. Schützenregiments, die sich am 1. November 1918 in Maribor General Malster anschlossen, entstand das Mariborer Infanterieregiment. So entstanden auch slowenische Kavallerie-, Artillerie- und andere Truppeneinheiten. Die slowenischen Regimente wurden am 1. Februar 1918 in die Armee der Serben, Kroaten u. Slowenen eingegliedert. Der Prozess der Umschichtung der Einheiten verlief bis zum Sommer 1920.

Die »slowenischen« Regimente in der österreichisch-ungarischen Armee hatten auch ihre Regimentszeichen. Bekannt sind die Zeichen des 7., 17., 47., 87. und 97. Infanterieregiments und des 26. Schützenregiments.

IZ PISANJA GLASILA GRAŠKE NACIONALISTIČNE ORGANIZACIJE SÜDMARK V LETIH 1920—1923

Tone Zorn*

UDK 940.51(436):323.12(=863):07 Südmark »1920/1923«

ZORN Tone: Iz pisanja glasila graške nacionalistične organizacije Südmark v letih 1920—1923. (Zusammenfassung: Veröffentlichungen der Grazer nationalistischen Organisation Die Südmark in der gleichnamigen Zeitschrift in den Jahren 1920—1923.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, str. 135—149.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Avtor analizira pisanje mesečnika Die Südmark, ki ga je izdajalo v Gradcu nemško nacionalistično društvo z istim imenom, ki je težilo po združitvi Avstrije z Nemčijo. Ob koroškem plebiscitu je Die Südmark prinesla vrsto nacionalističnih člankov (pisli H. Steinacher in A. Maier Kalbitsch) o tem problemu. Sicer pa je časopis veliko prostora namenil položaju, v katerem so se znašli Nemci po razpadu dvojne monarhije.

UDC 940.51(438):323.12(=863):07 Südmark »1920/1923«

ZORN Tone: From the Writing in the Organ of the Graz Nationalistic Organization Südmark in the Years 1920—1923. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52=17(1981)1, p. 135—149.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author analyzes the writing of the monthly Die Südmark published in Graz by the German nationalistic society of the same name which tended towards the union of Austria and Germany. At the time of the Carinthian plebiscite Die Südmark brought a number of nationalistic articles concerning the problem (by H. Steinacher and A. Maier Kalbitsch). Otherwise the paper dedicated plenty of space to the position of the Germans after the disintegration of the dual monarchy.

I

Med dokumentacijo o delovanju nemškonacionalnih organizacij na območju prve avstrijske republike med drugim periodičnim tiskom spada tudi mesečnik Die Südmark, ki ga je v prvi polovici dvajsetih let izdajalo v Gradcu nemškonacionalno društvo z istim imenom. Ko je list pisal o posledicah prve svetovne vojne je opozarjal, da so avstrijski Nemci postali na Tirolskem, Štajerskem in Koroškem mejaši. Poudarjal je, da je njihova naloga ostajati »nemško trd« ter »klen«. Vendar pa za kaj takega še vedno manjkajo določeni predpogoji: eden teh je bilo pač dejstvo, da je v povojnem boju za mejo odpo-

* Dr. Tone Zorn, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu na narodnostna vprašanja, Ljubljana.

vedalo zaledje, pa tudi »volja po meji« ni zajela vseh avstrijskih slojev. Tako že v prvi polovici lista (začel je izhajati leta 1920) najdemo klic po poti iz močvirja, v katerega je pahnil nemštvo in Avstrijo konec prve svetovne vojne, drugače bo vse izgubljeno; značilno je dejstvo, da je Südmark vključevala v »močvirje« tudi židovstvo. Društvo Südmark je ob tem nastopalo kot organizacija, ki teži k združitvi Avstrije z Nemčijo (»nemško domovino«).¹

Trije dejavniki naj bi po listu Südmark vklapljali »nemško voljo« v okove: »nenemško vedenje«, ki je po prvi svetovni vojni preplavilo Nemčijo (mišljeno je bilo pač tedanje revolucionarno nemško delavsko gibanje), gospodarske težave ter tuji pritisk. Svetovno vojno najdemo v tej zvezi označeno kot »obrambni boj«, Abwehrkampf. Sicer pa se tudi nemško politiko pred letom 1914 po tem gledanju ne da označevati z nemškim imperializmom, ampak le s pomanjkanjem potrebne zemlje (za nemški narod), iz katere naj bi zrasla cvetoča polja nemške kulture. Pač pa je sovražnik ob koncu prve svetovne vojne »potisnil ta po naravi dani tok nemške narodne moči nazaj, in to v celo ožje meje kot so bile popreje«. In to je že omenjeni tretji dejavnik, ki stavlja nemštvo v okove. Die Südmark je ob tem ponudila dve usmeritvi, ki naj bi vodili iz zagate: namreč delo in red, dejavnika torej, ki sta v spremenjenih okoliščinah konec tridesetih let vrgla svet v drugo svetovno vojno.² — Kot odgovorni urednik lista je že od začetka nastopil dr. Josef Papesch, pač isti, ki se je po drugi svetovni vojni pojavil v današnjem dejanskem nasledniku nekdanje Die Südmark, v listu Lot und Waage, ki ga že vrsto let izdaja graško društvo Alpenländischer Kulturverband Südmark.

Za usmerjenost krogov okrog Südmark je bilo značilno ostro nasprotovanje marksističnemu delavskemu gibanju, se pravi avstrijski socialni demokraciji kot večinski politični stranki avstrijskega delavskega razreda.³

Ko je list razpravljal o nalogah obmejnega nemštva, je v prvem letu izhajanja poudarjal potrebo po vkoreninjenju tega nemštva v domačo grupo. O nemški Avstriji beremo, da je zdaj bolj kot kdajkoli preje (obmejna) nemška marka, nemška predstraža tistim Nemcem, ki so ostali izven nemških meja. In prav tu so avstrijski Nemci (»Nemci vzhodne in južne marke«) dolžni Nemcem živčim v drugih državah dajati še naprej »duhovno orožje«. Zahteva trenutka naj bi bilo kulturno delovanje, ne pa »iredentistično«, (ušesca je dala Die Südmark) govorjenje. Nemce v rajhu pa je treba opozarjati, da je Avstrija sestavni del prihodnje države nemškega naroda. Sicer pa naj bi bila nemška domovina »povsod po svetu, kjer imajo Nemci podedovano grudo«.⁴

Z razpadom dvojne monarhije je za Südmarko nastopila kot osrednja naloga varovanje meje. Ta naloga ni, je poudarjal list, namenjen le 4,5 milijona Nemcem, ki so prišli pod »jarem s srdjo polnih nasprotnikov«, ampak tudi v obnovi in vzgoji nemškega naroda kot takega. Ost nemškonacionalnega društva se je obračala proti tistim rojakom, ki so se kritično spraševali o smislu nemških narodnoobrambnih društev. V odgovor beremo, da društva te vrste še nikoli niso imela pred seboj večje naloge kot tokrat. Videti je, da je prihajalo ob vprašanju novih usmeritev društva Südmark do razhajanj v njenem vodstvu (tudi ob vprašanju do »klerikalizma« ter dotedanje ideološke usmeritve). Kot glavno Südmarkino zahtevo ob vsem tem pa razberemo prizadevanje po »združitvi sklenjenega nemškega jezikovnega prostora v veliko nemško državo«.⁵

¹ GL Die Südmark, Alpenländisches Monatschrift für deutsches Wesen und Wirken, Graz, 1/1920.

² Prav tam.

³ Die Südmark, 2/1920.

⁴ Prav tam, 3/1920.

⁵ Prav tam, 9/1920.

V Südmarkinem mesečniku razberemo še ozko povezanost nemško-nacionalnega društva z nemškim telovadnim društvom Deutscher Turnverein. Med objavljenimi noticami najdemo vest, da je telovadno društvo pričelo izdajati svoj časnik Deutschösterreichische Turnzeitung, v nakladi 4000 izvodov. Dalje izvemo, da je bila dne 24. novembra 1919 seja takoimenovanega Turngau Srednja Štajerska. Nadalje vidimo, da se je glasilo štajerskih turnerjev preimenovalo v list Vom deutschen Turnen s podnaslovom Alpenländische Turnzeitung des Turnkreises Steiermark-Kärnten; list je do junija 1920 izhajal kot priloga mesečnika Die Südmark, zatem pa je radi pomanjkanja denarnih sredstev prenehal izhajati.

V glasilu Turnvereina (št. 3/1920) med drugim beremo poročilo o občnem zboru celovškega telovadnega društva. Iz poročila razberemo, da je bil v okviru Turnkreisa Steiermark-Kärnten ustanovljen poseben Turngau Kärnten, ki je konec leta 1919 štel 15 društev s 1539 člani, povezanimi v 15 telovadnih okrajev.⁶

Med nadrobnostmi razberemo, da se je Südmarka odpovedala lastnih »varnostnih krajevnih društvenih skupin« (Schutzvereinsortgruppen), dejstvo, ki kaže, da se je društvo ukvarjalo s tako zamisljivo, »varnostne skupine« pa bi vključevale zlasti mladino. Vzrok, da do tega ni prišlo, pa je treba iskati v prizadevanjih, da bi ne prišlo do javnih nasprotij med različnimi nemško-nacionalnimi društvi ter organizacijami. Pač pa je iz Südmarke izšla mladinska organizacija Deutscherischer Jugendbund s sedežem v Gradcu; poleti 1920 je organizacija štela 1500 članov. Sledila je ustanovitev krajevnih organizacij še v Leobnu ter Celovcu, kjer se je pod okrilje Südmark zbralo kar tisoč mladih. Ob Celovcu beremo, da je gibanje na Koroškem v živem razcvetu ter poleg srednješolske mladine zajema tudi mnogo vajencev ter mladih delavcev. Mladinsko südmarkino delovanje je bilo vidno tudi med salzburškimi srednješolci, več mladinskih skupin pa je bilo še na Dunaju. Te so izdajale list Deutscher Wackruf ter so bile spomladi 1919 vodilno udeležene pri ustanovitvi dunajskega delovnega odbora za nemško mladino (Arbeitsausschuss der deutschen Jugend).⁷

Konec septembra 1920 je bil v Gradcu Südmarkin občni zbor. Iz poročil, danih na zboru, je imelo društvo v preteklem letu kakih 900 krajevnih organizacij (pred prvo svetovno vojno 1050); med njimi je bilo aktivnih nad 250. Do občnega zbora leta 1920 je zraslo število krajevnih organizacij na 971 (med njimi je bilo 29 na novo ustanovljenih). V letu dni se je okrepilo tudi siceršnje društveno delovanje, saj na občnem zboru podano poročilo beleži kar 541 aktivnih skupin. Vidi se, da so k temu marsikaj prispevali posebni potovalni učitelji. Leta 1919 je pričel izhajati društveni list Südmarkbote. Dalje izvemo, da je do tega časa društvo zbralo kot plebiscitno pomoč Celovcu nad 300.000 kron. Ko je poročevalec poročal o Südmarkinem mladinskem gibanju, je podčrtal, da so za to gibanje še posebej ugodna tla v Celovcu, saj so se tamkaj vajenci in srednješolci povezali v takoimenovano Südwatcht (šlo je za organizacijo, katere dejavnost je bila očitno usmerjena v plebiscitne priprave). Poročilo zatem poudarja Südmarkino prizadevanje, da bi v Gradcu ustanovili poseben študentski dom za »sinove družin, ki so pobegnile pred jugoslovanskim nasiljem«.⁸

Dokumentacija opozarja, da je Südmark zajemala skoro izključno meščanski element (Celovec je bil, kot smo videli dokajšnja izjema); na to dejstvo na primer kaže tožba januarja 1921, da je v nemškoobrambna (nacionalna) društva vključen komaj kak kmet ali kmečki delavec, ista ugotovitev pa da velja tudi za delavstvo. Ko je list Die Südmark skušal razčistiti to vprašanje,

⁶ Prav tam, 3 in 4/1920.

⁷ Prav tam, 7/1920.

⁸ Prav tam, 9/1920.

je zatrjeval, da delu kmečkega prebivalstva še vedno manjka občutek narodnjaške povezanosti. Nasprotno temu ima po zatrdilu del kmečkega življa še vedno občutek plemenske pripadnosti. Šlo naj bi za »občutek«, ki naj bi ga imeli »predniki še pred dva tisoč leti«. To trditev skuša pisec nadrobneje utemeljiti z zagotovitvijo, da marsikateremu kmetu pomeni izraz Nemec označitev rajhovskega Nemca in še več, med prvo svetovno vojno naj bi označitev Nemec imela sovražna prizvok.

Drugačno pa naj bi bilo to »občutje« na jezikovni meji, v neposredni bližini tujega naroda, kjer so prebujala narodnostna zavest tudi med kmečkim življem (kot primer te vrste navaja pisec okolice Cmureka/Mureck in Radgone/Radkersburg). Končno prihaja pisec do zaključka, da kmečkemu prebivalstvu na strnjenih območjih v celoti manjka narodnostna ideja. »Tu je še novina« vzklika. Podoben pogled naj bi ob kmetu imeli tudi obrtniki, delavci »in podobni« v velikih mestih. Trdi tudi, da vsem tem narodnost ne pomeni ničesar, vsi pa so deloma kmečkega porekla.

Pač pa delavstvo v nasprotju s kmetom preveva ideja internacionalnosti. Pisec poudarja, da razredno organiziranemu delavstvu v celoti manjka narodnostna zavest. In prav tu — nadaljuje — morajo nemška obrambna društva razviti svojo dejavnost. Kot kristalizacijska jedra teh društev v manjših krajih Die Südmärk v tej zvezi omenja tamkašnje uradnike, učitelje in trgovce,⁹ na podeželju pa so to lahko osebe, v katere ima kmečki človek zaupanje. Kot primer pisec vnovič navaja cmureško območje, kjer so kmetje še pred zlomom dvojne monarhije »nekaj vedeli o vindišarjih« (Slovencih), vendar jim je šele ob tem zlomu vcepil (nemško narodnostno) zavest »pravi nemški mož«, ali drugače povedano: dr. Brodmann, vodja tamkašnje Bauernkommande. Ob koncu zapisa najdemo upanje, da se stvar polagoma izboljšuje.¹⁰

Maja 1920 najdemo v Die Südmärk ponatis nemškopropagandnega zapisa švicarskega novinarja Freda du Bois (zapis je prvotno izšel v Correspondance Européenne marca meseca) in v katerem je zagovarjal Karavanke kot prihodnjo razmejitev med Avstrijo in Jugoslavijo. Sledil je zapis o Südmärkini pomoči takoimenovanim »koroškim beguncem«, se pravi tistim nemško usmerjenim južnim Korošcem, ki so se pred jugoslovansko zasedbo umaknili iz plebiscitne cone A. Die Südmärk je značilno podčrtovala njihovo pripadnost nemštvu (»Deutschbekenntnis«). Izvemo tudi, da je vsak begunec dobil dnevno po osem kron podpore, da pa bi izboljšali njihov položaj, je Südmärk namenil beguncem 125.000 kron (35.000 kron je nemškonacionalna organizacija dobila iz Nemčije).¹¹

S približevanjem koroškega plebiscita je raslo Südmärkino zanimanje za južno Koroško.¹² Zanj je bila Koroška vsestransko zaključena zemljepisna celota, ali kot beremo v glasilu društva, »iz tal samih zrasla potreba«. Beremo, da ima dežela okrog in okrog naravne meje, izjema bi utegnili biti le majhni mejni odseki. »Zaključenosti navzven pa odgovarja tudi tista navznoter« je poudarjala Die Südmärk ter nadaljevala: »kakor daleč nazaj lahko sega zgodovina«. Značilno je, da je pisec zapisa, ki ga povzemamo, Hans Steinacher, ustanovitelj plebiscitnega Heimatdiensta. V zapisu pravi, da so ob rimskih vidni na Koroškem tudi močni germanski vplivi, poleg tega pa Steinacher skuša poznorimsko umetnost v deželi označiti z ničemer drugim — kot z germansko umetnostno tvornostjo(!).

Vse to so uničili Slovani, nadaljuje. Vendar pa je »počasi zraslo novo življenje, pri katerem so enakovredno sodelovali Nemci in Slovani«, pri čemer

⁹ Prav tam, 3/1921.

¹⁰ Prav tam, 4/1921.

¹¹ Prav tam, 5/1921.

¹² Prim. Die Südmärk, 9/1920.

pa je »nemški vpliv postal kmalu odločilen ter je slovansko ,kulturo' (v ušesca dal Steinacher), v kolikor je sploh obstojala«, pregnal. V dokaz Steinacher zatrjuje, da so do leta 1920 našli na Koroškem vsega en sam arheološki predmet slovanskega izvora. Nasprotno pa so po njem Langobardi, čeprav so bili le prehodno v deželi, pustili v deželi pomembne spomenike.

Po tem svojevrstnem pogledu na preteklost, prežetim z vsenemško miselnostjo, sledi zagotovilo, da se povsod na južnem Koroškem srečujemo z nemško kulturo (z nekaj italijanskimi primesmi), ki se v celoti »priključuje dvigu (kulture) velike nemške domovine«.

Sicer pa tvori Koroška tudi v gospodarskem smislu celoto. Rož je kmetijsko zaledje Beljaka in Celovca. Steinacher ob tem poudarja gospodarsko povezanost južne Koroške z ostalo deželo ter pomen vodnega potenciala reke Drave. Posledica stoletnega gospodarskega razvoja naj bi bile po njem ob gospodarskih tudi »najrazličnejše sorodstvene vezi«, ki so in bodo povezovalе koroški živelj.

Antanti je Steinacher očital, da vsega tega ni videla, ali pa pod vplivom Ljubljane ni hotela videti naštetih dejstev ter skušala razdeliti južni del dežele. Pač pa je antanti odprl oči oboroženi boj Korošcev po zlomu dvojne monarhije ter je zato določila plebiscit, ki naj odloči o usodi Koroške. Sicer pa bi — je poudarjal Steinacher — priključitev južne Koroške Jugoslaviji pomenila veliko nesrečo, ter podčrtoval, da je Koroška pripravljena na poslednji boj, kajti pri plebiscitu gre za »biti ali nebiti najbolj zvestega in junaškega dela nemškega naroda«.

Sledi tožba o usodi Nemcev na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem, ob koncu zapisa pa se Steinacher obrača na Korošce, živeče v zaledju »bojišča«. O avstrijski vladi beremo, da nima za »nemško stvar« ne časa, ne ljubezni. Vse, ki čutijo nemško, je opozarjal, naj »mislijo na nas (Korošce), ki moramo vnovič na mejni straži zadrževati sovražnika«. Nekoroške Nemce je pozival, naj denarno podprejo Kärntner Heimatdienst.¹³

In kakšen nauk je Die Südmärk potegnila iz koroškega plebiscita 10. oktobra 1920? Po njem je bilo nemštvo zmagovalac boja, v katerem je zmigala pravica. Sicer pa po tem nauku pomeni plebiscit »korak naprej«, stopnjo na križevem potu »iz teme« (kot je znano, je Steinacher leta 1943 naslovil svoje spomine na plebiscitni čas z naslovom »Zmaga v nemški noči«) v svetlobo. Po njegovem gledanju naj bi »koroški nauk« opozarjal na tri dejavnike, ki naj bi prišli v nemških deželah iz navade (»mode« in ki naj bi vodili do koroške plebiscitne zmage). Prvi dejavnik naj bi bilo potrpljenje. Drugi sovraštvo ter tretji ljubezen do domovine. Ob koncu pa beremo, da je »biti primer in učitelj na tej poti za Korošce, največje nemško poslanstvo«.¹⁴

Iz delovnega Südmärkinega poročila za leto 1922 razberemo, da nekdanja plebiscitna cona A predstavlja »glavno območje« dejavnosti te organizacije na Koroškem. S pogledom nemškega koroškega nacionalizma je Südmärk slovensko dejavnost v deželi izenačevala z »iredentizmom«. Izvemo, da je bila v coni A med drugim postavljena mreža Südmärkinih skupin kot srčika »narodnjaške obrambe«. Nadaljnja Südmärkina pozornost je bila na tem območju usmerjena na šolo, »nemško telovadno gibanje« (pač na nemški Turnverein), ustreznemu tisku ter podpiranju »nemškega uradniškega naraščaja«. Poročilo govori o popolnem soglasju, ciljih ter o skupnem sodelovanju s Kärntner Heimatdienstom. Upati je, beremo, da bo v doglednem času skupaj s Heimatdienstom odbranjen slovenski naskok, še več, ta naskok bo zavrjen, seveda pa so za to dejavnost potrebna znatna denarna sredstva.

¹³ Die Südmärk, 11/1920.

¹⁴ Prav tam, 2/1922.

Marca 1923 je v Die Südmärk objavil daljši prispevek »Koroška po plebiscitu« koroški pisatelj J. F. Perkonig. Članek kaže, da je Perkonig v tem času delil južnokoroški živelj na »koroško usmerjene« (kärntnerisch gesinnte) ter na tiste, ki so naklonjeni Jugoslaviji (Südslawisch zuneigende). V nadaljevanju Perkonig trdi, da je »nov kurz« na Koroškem usmerjen k »spravi«. O Kärntner Heimatdienstu beremo, da z vsem svojim vplivom stalno opozarja zaupnike na nove naloge in na nove usmeritve, sicer pa se Heimatdienst dobesedno prizadeva z vso »pošteno voljo« očistiti zbrani »gnev« ter često upravičeno »ogorčenje« (večinsko nemškega prebivalstva). Deželna vlada in cerkev gresta v duhu novega kurza po Perkonigu celo tako daleč, da ohranjata v službi slovenske duhovnike kljub njihovem »brezmejno škodljivemu delu v službi Južnih Slovanov«. Sledi napad na Ljubljano ter trditev, da so na Koroškem ljudje, ki dobivajo za protiusluge iz Ljubljane denarne podpore. Ko je Perkonig govoril o slovenskem gibanju v deželi, je napadel Koroškega Slovence, glasilo manjšine ter mu pripisal nalogo, da stalno ohranjuje nemir na območju, na katerem je razširjen. Poleg tega naj bi se »jasno veleizdajstvo« kazalo tudi na slovenskih kulturnih prireditvah, na katerih govorniki javno ali pa zakrito »hranijo« upanje na razpad Avstrije in s tem Koroške.

Perkonig v nadaljevanju ceni število koroških Slovencev na 60.000, vendar s pripombo, da jih je le devet tisoč vključeno v »gospodarsko stranko« (v Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem). Članek se dotika tudi utrakvistične osnovne šole ter jo označuje za »odličen, vsestransko preizkušeni tip šole«. Kljub temu pa manjšina zahteva dve privatni šoli v Št. Jakobu v Rožu ter v Št. Rupertu pri Velikovcu (ki ju je bila prva avstrijska republika prepovedala). Deželna vlada je sicer pripravljena, beremo, odpreti ti dve šoli ter prevzeti »velike stroške« za njiju, vendar pa temu manjšina nasprotuje, saj »z nastavljanjem primernih učiteljev na privatni šoli dobiva (pač namerava dobivati) iredentistične voditelje« (!). Ko Perkonig napada narodno zavedne Slovence, zagotavlja, da ima jugoslovanska javnost le malo interesa se vnovič poskusiti s koroško »avanturo«.

Oglasil se je tudi eden vodilnih Heimatdienstovih sodelavcev Alois Maier Kaibitsch. V prispevku je zatrjeval, da se je večji del Slovencev, ki je pri zadnjih volitvah volil slovensko stranko, oddal pri plebiscitu glasove za Jugoslavijo. Že kar v začetku je Kaibitsch pripisal slovenski stranki, da teži k Ljubljani (nach Laibach strebende Partei). Političnemu in gospodarskemu društvu za Slovence na Koroškem je ob tem pripisal naslednje težnje: ohranjanje zvez z Jugoslavijo, vzgojo v slovenskem nacionalnem duhu (oboje naj bi pričalo o pripadnosti društva Jugoslaviji), ter ostro obrambo pred nemško »kulturno dejavnostjo«. V nadaljevanju Maier Kaibitsch piše o netrdnosti avstrijske državne meje pa tudi države same ter podčrtuje, da slovenski tisk (tudi tisti v Jugoslaviji) piše o tlačenju koroških Slovencev. Članek kaže, da Maier Kaibitsch v tem času še ni poznal takoimenovanih »vindišarjev«, ampak le Nemce ter Nemcem prijazne Slovence ali kot jih tudi drugače imenuje »domovini zveste« Slovence.

Zatem priznava, da je še zlasti v prvih mesecih po plebiscitu prihajalo ponekod do nasprotij, vendar pa naj bi imela ta nasprotja svoje korenine v času jugoslovanske zasedbe dela dežele, po svojem značaju pa je šlo pri tem za osebna obračunavanja (!). Pri tem da je treba upoštevati trpljenje mnogih Korošcev v času jugoslovanske zasedbe. Zatem beremo zagotovilo, da se koroška deželna vlada prizadeva izpolniti slovenske zahteve in to na račun »domovini zvestih« Korošcev. Sledi oris, kaj vse imajo Slovenci: od enakopravnosti (da se ravna z njimi enako kot z drugimi državljani) prek utrakvistič-

nega šolstva (Maier Kaibitsch ga označuje za dvojezično) pa do uradov, v katerih poslujejo »nemško« in »slovensko«, poleg tega pa je ogromna večina duhovnikov Slovencev. Na željo občinskih zastopstev pa so po Kaibitschevi trditvi napisi v »poedinih krajih« nemški ali nemški in slovenski ali pa le v slovenskem jeziku. Poleg tega lahko slovenska stranka prosto prireja zborovanja, slovenska deželnozborska poslanca lahko potujeta od kraja do kraja ter ustanavljata slovenska društva. O prikrajšanosti Slovencev torej ni govora. Zatem sledi še Maier Kaibitschevo zagotovilo, da so glasovi o tlačenju koroških Slovencev namenjeni »vnovični sprožitvi koroškega vprašanja danes ali jutri«. ¹⁵

II

Dejstvo, da je mesečnik Die Südmark izhajal v Gradcu/Grazu, je vodilo pogled njegovih izdajateljev na prostor, ki je s senžermensko mirovno pogodbo leta 1919 pripadel Jugoslaviji. Ne preseneča, da je prvi tak glas pesem, posvečena obletnici januarskih dogodkov leta 1919, ko je general Maister uspel v Mariboru zatreti pronemško demonstracijo, pripravljeno ob obisku misije ameriškega podpolkovnika Sh. Milesa. Po pisanju graškega nacionalnega mesečnika so tedaj padli pronemški demonstranti za Nemčijo (in ne morda za Avstrijo). ¹⁶

Sledilo je obsežno poročilo o »mejnih razmerah« na Štajerskem. Značilno je, da poročilo uvodoma ne govori o Slovencih, pa tudi o Jugoslovanih ne, ampak le o »vindišarski državi« (windisches Reich). Po mnenju Südmark bi morala državna meja z Jugoslavijo teči na Štajerskem po Pohorju, medtem ko drugod v deželi ni »primerne« mejne črte, ki bi tvorila naravno mejo med obema državama. Jugoslovanom poročilo očita, da še vednoasedajo področja, ki jim ne pripadajo (tako polovico občine Sobota/Soboth, ki jo je mirovna konferenca prisodila Avstriji). Zapis trdi, da so Sobočani vseskozi Nemci, Jugoslovanom pa očita, da jih podkupujejo z žitom in petrolejem, da bi se ob dokončni potegnitvi meje izrekli za Jugoslavijo. Slovenjgraškemu okrajnemu glavarju je Die Südmark dala vindišarsko oznako (der windische Bezirkshauptmann), dejstvo, ki kaže, da so se Südmarkini krogi izogibali oznake Slovenec in slovenstvo. Po drugi strani pa so na odgovorne avstrijske oblasti letele puščice, da za štajerski obmejni prostor ne storijo vsega, kar bi bile dolžne. Tudi o obmejni občini Mlake/Laaken beremo, da je nemška. Tudi tu po zagotovitvi graškega mesečnika prebivalci želijo k Nemški Avstriji. Südmarkino pisanje pravi, da bi »nevplivan« plebiscit dal v tej občini »pomembno« večino za Nemško Avstrijo. O katastrski občini Radvanje/Rothwein prav tako beremo, da je skušal slovenjgraški okrajni glavar pridobiti tamkajšnje prebivalce z obljubljanjem živil in petroleja. Po Südmarkini trditvi naj bi pod tem vplivom nekateri posestniki podpisali zahtevo po priključitvi k Jugoslaviji. Zato je nemškonacionalna organizacija predlagala dunajskim oblastem, naj storijo isto ter tako dosežejo preklic projugoslovanskih podpisov. Po Die Südmark naj bi to nalogo nemudoma izpolnilo okrajno glavarstvo v Deutschlandsbergu. Poleg tega bi morale 16 Jugoslaviji prisojenih kmetij pripasti Avstriji. Kritika je letela dalje na že omenjeno okrajno glavarstvo, ker je prepovedalo všolanje otrok iz območja mariborskega okrajnega glavarstva (se pravi iz prostora, ki je pripadel Jugoslaviji) v šole na svojem območju.

O občini Zg. Kapla v zapisu beremo, da je dve tretjini nemška, poleg tega pa se skuša gospodarsko nasloniti na Arvež/Arnfels, ne pa na Marenberg/

¹⁵ Prav tam, 3/1923.

¹⁶ Prim. Die Südmark, 2/1920.

Radlje. Pri »nevplivanem« glasovanju bi po trditvi Die Südmark večina tamkajšnjih prebivalcev glasovala za Avstrijo. Sledi tožba, da jugoslovanske »zasedbene čete« ter »vindišarska (slovenska) stran« skušata podkupovati prebivalstvo. In še več: v šoli, ki jih je bilo zgradilo Nemško šolsko društvo (Deutscher Schulverein) »mladi slovanski (!)« učiteljci poučujeta otroke v slovenščini. Sledi trditev, da radi tega mnogi starši ne pošiljajo otrok v šolo. Poleg tega so jugoslovanske oblasti zaprle nemškega duhovnika, ki ni hotel brati maše v čast prestolonaslednika Aleksandra (»službo božjo, ki so jo ukazali Srbi«).

Zatem prehaja poročilo na občino Gradišče/Schlossberg pri Lučanah. Uvodoma beremo zagotovilo, da je občina gospodarsko povsem vezana na Lučane. Prebivalstvo je pretežno nemško, sicer pa ima le prostor nazvan Veliki Boč/Gross Walz »vindišarsko primes«. Tako kot v že omenjenih krajih so tudi tamkajšnji prebivalci za Nemško Avstrijo. Kar pa se tiče občine Klanci/Glanz je tudi tu prebivalstvo z majhnimi izjemami nemško. Otroci so enako kot v Gradišču všolani v Lučane (isto velja za cerkev), prebivalci pa gospodarsko povezani s tem krajem. Sicer pa je tudi vzhodni in jugovzhodni del klanške občine vse tja do Špilja in Šentilja nemški. Prebivalci (isto velja tudi za prostor vse tja do Maribora) bi se pri nevplivnem plebiscitu izrekli za Nemško Avstrijo. Sledi tožba nad krivci ter lahkomiselnostjo, ki je preteklo leto zapravila Maribor, skupaj z zagotovitvijo: »meja bo vedno krvaveča rana na nemškem narodnem telesu ter opozorilo prihodnjim rodovom, v kakšno bedo lahko pripeljejo lahkomiselni narod politični sleparji in mevžasti pametnjakoviči«. ¹⁷

Graški mesečnik je ob vsem tem priznaval zasluge »srbske vlade«, da je po zlomu dvojne monarhije dovolila delovanje nemške kulturne organizacije na jugoslovanskih tleh. Poudarjal je, da je delovanje nemškega Kulturbunda usmerjeno na kulturno področje (zlasti šolsko), pač pa se organizacija ne sme politično udejstvovati. Do konca oktobra 1920 je po podatkih Die Südmark štel Kulturbund 43 krajevnih organizacij, od tega 20 v Banatu ter enako število v Bački, tri v Sremu, v Bosni ena, medtem ko se je izrekel v Sloveniji za priključitev h Kulturbundu le Verband deutscher Hochschüler Marburgs. ¹⁸ Objavljen je bil dalje daljši zapis o Nemcih v Bosni. ¹⁹

Med poročili o nemških skupnostih izven nemškega in avstrijskega prostora najdemo opozorilo o obisku delegacije kočevarskih Nemcev pri predsedniku deželne vlade za Slovenijo dr. Janku Brejcu. Ob tej priložnosti naj bi delegacija izrekla priznanje k novi državi ter s posebno spomenico postavila več zahtev in želja. Kot moremo presoditi, se je spomenica nanašala na vprašanje jezikovnih pravic tega jezikovnega otoka ter se zavzemala za to, da bi kočevarski Nemci ohranili te pravice tudi v novi državi. ²⁰

Ko se je Die Südmark vračala na južnoštajersko problematiko, je podčrtovala narodnostno in gospodarsko škodo, ki naj bi prizadela ta del dežele s priključitvijo Jugoslaviji. Graški mesečnik je celo zagotavljal, da so bili odstopljeni Jugoslaviji tisti deli dežele, na katerih živi »le majhna slovenska manjšina« ob njih pa še predeli z izključno nemškim prebivalstvom (Apaška kotlina). S tem da je dežela izgubila prostor, iz katerega je dobivala živila in siceršnje kmetijske pridelke. Sicer pa je slovensko prebivalstvo, bremo, ponovno izreklo željo, da ostane pri Nemški Avstriji, saj bi v nasprotnem primeru izgubilo svoje tržišče.

¹⁷ Die Südmark, 4/1920.

¹⁸ Prav tam, 12/1920.

¹⁹ Die Südmark 1922, str. 158–165.

²⁰ Die Südmark, 6/1920.

To pa še ni vse: Avstrija potrebuje tudi vodni potencial Drave, vse tja do Ormoža. Nasprotno pa ima Jugoslavija na razpolago dovolj vodne energije na svojem ozemlju, južno od Ormoža na Dravi, na Savinji, Savi, v Liki in v Bosni. Nadaljnjo gospodarsko škodo pomeni po trditvah Die Südmark prepustitev železnice, ki teče od Gradca prek Maribora na Koroško, saj gre za zvezo, ki je za tretjino krajša kot siceršnja železniška zveza prek Brucka na Muri in Beljaka. Dobesedno beremo: »To področje (mišljena je dolina Drave med Dravogradom in Mariborom) nam je bilo ukradeno«.

Ko zapis govori o nemški manjšini v Jugoslaviji, zagotavlja, da predvsem Slovenci zanikujejo obstoj nemškega življa. Na šolskem področju da silijo nemške otroke z »imeni, ki zvenijo slovansko«, da se vpisujejo v slovenske šole, prav tako pa se označuje vsakega Nemca, ki ima tja do tretjega kolena kako slovensko primes, za Slovenca. Na ta način, zatrjuje članek, so Slovenci odpravili vse nemške šole. Od petih gimnazij imajo tako sedaj Nemci na Spodnjem Štajerskem le še eno samo in to ne morda »v nemških mestih Celje, Ptuj ali Maribor«, pač pa v Ljubljani. Toda poslovenjevanje se zdi Slovencem prepočasno. Kot primer take vrste članek navaja sekvester nad premoženjem tistih Nemcev, ki se želijo izseliti iz Jugoslavije. Posledica je dejstvo, da marsikdo odproda svojo posest daleč pod realno vrednostjo. Neuspešni naj bi bili tudi nemški poskusi tako v Beogradu kot v Ljubljani, da bi oblasti odpravile omenjeni ukrep. Poleg tega so bili izdajatelji vseh nemških mariborskih listov prisiljeni pod grožnjo odprodati svojja podjetja Slovencem tako, da še »vedno skoro izključno nemško mesto Maribor nima niti enega samcatega nemškega lista«. Pomen te izgube je toliko večji saj v prihodnje ne bo noben Nemec dobil dovoljenja izdajati nemški časnik.

Toda gospodarski pritisk na južnoštajerske Nemce gre še dalje. Tako so s prisilo postale slovenske vse nemške banke in hranilnice. Razpuščeni so bili občinski zastopi. Kot nadaljnji primer slovenskega pritiska Die Südmark ob tem navaja spremembo mariborske eskomptne banke v slovenski denarni zavod. Podobno sta bili nemški gledališči v Mariboru in v Ljubljani slovenizirani.

Nadaljnje sredstvo za uničenje južnoštajerskega nemštva naj bi bilo jugoslovansko zavračanje povračila vojnega posojila, ki so ga bili vplačali pripadniki nemške manjšine med prvo svetovno vojno. Sicer pa: »Slovenski mogotci niso nikoli storili dovolj, da ne bi zmerjali nemški narod kot barbarski narod. To pa zato, ker smo branili našo sveto pravico, se nismo pustili brez boja zatirati, ker smo branili svojo kožo in ker smo se že leta uporno upirali slovenskim napadom na nemško deželo in na nemško posest«. Komaj pa so Slovenci prišli na oblast, so v kratkem dokazali, da je izraz »barbar« izbrano ljubkovalno ime«. Zapis tudi ni mogel mimo znanih mariborskih dogodkov leta 1919, pa tudi ne mimo dejstva, da je po razpadu dvojne monarhije zapustila naše kraje vrsta (Die Südmark »tisoči«) nemških uradnikov, učiteljev, sodnikov in profesorjev. Po trditvi graškega mesečnika so imeli ti često le malo časa na razpolago (vsega tri ure pa tja do pol dneva), da izpraznijo stanovanja, v katerih so do tedaj prebivali.

Ob koncu zapisa pa beremo: »Če imamo pred očmi vse te razmere, potem je naravno, da vse, ki so sodoživeli preganjanje teh rojakov... ne le nas, ampak vsakega narodno zavednega Nemca na tleh južne pokrajine (Avstrije)« preveva le ena želja, namreč »maščevanje in povračilo za vse zločine, povzročene nad našimi rojaki, maščevanje in povračilo za vse, ki so prinesli tako neizmerno trpljenje stotisočim« Nemcem. Osvoboditev podjarmljenih

bratov in sestra izpod slovenskega gospostva ter njihova združitev z nemško domovino naj bi bila ena glavnih nalog nemštva v prihodnje.²¹

Koroški plebiscit je seveda zbudil primerjavo med Korošci in Štajerci ter na ravnanje obojih takoj po koncu prve svetovne vojne. Ko je Die Südmark skušala razkriti vzroke različnega ravnanja obojih, navaja za Štajersko (kot se da posneti, naj bi to veljalo za severne in vzhodne dele dežele) močan dunajski («avstrijski») vpliv, ki je po trditvi lista na Koroškem manj opazen. Poleg tega je ravnanje v industriji zaposlenih že samoposebi drugačno kot tam, kjer je prebivalstvo »domačega« izvora (gre za kmečki življ ter za meščanstvo). Poleg tega je Koroška za polovico manjša od Štajerske. To pa še ni vse: v krvavih bojih ohranjena zvestoba domovini je na Koroškem radi geografskih pogojev močnejše pogojena kot na Štajerskem. V nadaljevanju članek govori o gorskih grebenih, ki obdajajo Koroško in vsa navedena dejstva po njem vplivajo na povezanost Korošcev z njihovo domačo deželo. Pri tej povezanosti pa ne najdemo le Nemcev, ampak tudi »slovenske (!) Korošce«. V nadaljevanju članek obsoja zgraditev karavanškega predora skozi Karavanke, ali kot piše, skozi »karavanški okop«. Poleg tega bi bilo treba preučiti — nadaljuje Südmarkino glasilo — v kolikšni meri je tujski promet prispeval k geslu »Koroško Korošcem!«. Značilno je, da graški mešniški poudarja pripadnost Koroške Srednji Evropi.

In Štajerska? Že na prvi pogled se po velikosti in podobi loči od Koroške. Potem, ko avtor opiše razlike med obema deželama, je zagotovil, da štajerska ljubezen do domovine ni tolikšna kot tista na Koroškem; vzrok naj bi bili velikost dežele in siceršnji njeni geografski pogoji. Ko članek prehaja na problematiko južne (Slovenske) Štajerske, med drugim pravi, da je štajerskih Slovencev več kot njihovih koroških rojakov, poleg tega pa so pod močnejšim kranjskim vplivom. To, da je štajerska meja bolj odprta (od koroške) je imelo za posledico zgodnejše motenje deželnega »miru« kot na sosednjem Koroškem. Opozorimo naj še na to, da je Die Südmark pomenil izraz »windisch« nekaj pejorativnega. Tako beremo o »vindišarskih hujskačih«, ki so (iz Kranjske) prek Ljubelja in Jezerskega ter s pomočjo karavanške železnice pridrveli na Koroško. Beremo tudi, da je bila nemška premoč (v času dvojne monarhije) na Štajerskem manjša kot na Koroškem, poleg tega je bilo na Koroškem močno mešanje nemškega in slovenskega življa, medtem ko so bili na Štajerskem nemški otoki med slovenskim prebivalstvom. Kljub temu pa nemško-slovenska nasprotja niso bila take narave, da ne bi imeli na Štajerskem takojmenovano štajercijansko gibanje (Štajerc-Partei).

Videti je, da avtor koroško-štajerske primerjave pripisuje dogajanje po prvi svetovni vojni v obeh deželah predvsem zemljepisnim pogojem. K temu dodaja, da je bilo štajersko slovenstvo močnejše (tudi gospodarsko) od koroškega ter pod močnejšim vplivom »kranjskega ščuvanja«. Pravi, da je nemški Štajerec radi vpliva industrije v narodnostnem pogledu bolj pod vplivom »naddržavne« miselnosti (kot Korošec), kljub temu pa se ne sme pozabiti, da je bilo prav v Gradcu ustanovljeno društvo Südmark.²²

V začetku leta 1921 je izšel v Die Südmark obsežen zapis o štajerski zgodovini. V njem zasledimo več nemškonacionalno pobarvanih trditev. Med njimi zagotovilo, da so Nemci v 8. in v 9. stoletju imenovali alpske Slovence živeče v Noriku (Karantaniji) Karantance v nasprotju s Kranjci (Carniolensis). Dalje beremo, da je do leta 1848 dunajska vlada ločevala »vindišarski« ter »kranjski« jezik, ki ga poleg Kranjske govorijo še v celjskem okrožju. Če

²¹ Prim. Die Südmark, 10/1920.

²² Die Südmark, 11/1920.

preskočimo nadaljnje razpravljanje, se moramo ustaviti ob razpravljanju o germanizacijski vlogi cerkve ter nemške kulture (ta dva dejavnika sta po pisanju Die Südmark delovala z roko v roki) ter ob opozorilu o obstoju slovanskih imen ob nemških v nemškem »jezikovnem območju«. Avtor (dr. Georg Lukas) ob tem pravi, da so prav ta imena »častna znamenja nemške odločnosti, civilizacije ter omike«, saj vsemu svetu kažejo, da zna Nemec »uspešno prizadevati se za svojo narodnost ter ji pridobivati prijatelje«. Kot primer take (germanizacije) dejavnosti avtor ponuja koroški plebiscit.²³

Posebno Südmarkino skrb mladini je v tem času pokazalo zborovanje raznarodovalne organizacije, pripravljeno poleti 1921 v Celovcu. Posebej je bila ob tej priložnosti v graškem mesečniku poudarjena velikonemška misel ter njena odmevnost na celovškem zborovanju. Po poročilu Die Südmark so se zborovanja udeležili mladinski vodje iz cele Avstrije ter tudi iz Nemčije. Videti pa je, da zborovanje vendarle ni potekalo tako, kot so želeli prireditelji, saj so v nasprotju s pričakovanjem, da bodo obravnavana »vprašanja praktičnega dela« v ospredju »teoretična vprašanja«. Die Südmark je poročala, da se je zbral v Celovcu krog »duhovno mladih« ter delaželjnih, pripravljenih delovati za novo nemško prihodnost, zavedajoč se te prihodnosti, ki jo žele soustvarjati.

Ob zborovanju je bilo poudarjeno, da se mladinsko gibanje društva Südmark razlikuje od drugih gibanj, saj temu gibanju nemško vprašanje (»nemška prihodnost«) ne pomeni le kulturne, ampak tudi gospodarsko in politično življenje. Prizadevanje za novo nemško kulturo naj po tem gibanju zajame tudi novo gospodarsko in politično življenje. Zato südmarkina mladina, nadaljuje glasilo raznarodovalne organizacije, zavrača vsakršno povezanost z obstoječimi političnimi strankami, ki jih bolj ali manj usmerja stara generacija, ki se še ni mogla vključiti v novo gledanje. »Smo obmejni Nemci in to hočemo ostati« beremo. Posebej je bila ob tem poudarjena težnja po združitvi (»vrnitvi«) z nemško domovino (državo).²⁴ Značilno je, da je bil v Celovcu tudi občni zbor celotnega društva Südmark, poleg tega pa še zasedanje takoiimenovanega nemškega Schutzbunda. Iz poročil, danih na občnem zboru, izvemo o spomenici, ki jo je bila raznarodovalna organizacija izročila takratnemu avstrijskemu kanclerju o življenjskih (»glavnih«) vprašanjih »nemških bratov v Jugoslaviji«. Posebej je bilo v poročilu omenjeno Südmarkino sodelovanje pri koroškem plebiscitu (»Die Mitarbeit der Südmark bei der Volksabstimmung in Kärnten ist bekannt«). Dalje izvemo, da je omenjeni Deutsches Schutzbund prispeval s Südmarko za koroško predplebiscitno dejavnost milijon avstrijskih kron. Poročilo opozarja, da je Südmarka ustanovila posebne odbore, namenjene posameznim sosednjim državam; Jugoslavija je bila na primer prepuščena graškemu odboru. Na občnem zboru so poudarili, da je velika Südmarkina skrb posvečena dunajskemu manjšinskemu inštitutu; beremo tudi: »povezava (tega) inštituta z zunanjim ministrom je zagotovljena«. Občni zbor so navzoči končali s pesmijo »Deutschland, Deutschland über alles«.

Iz Die Südmark tudi izvemo, da je organizacija v začetku aprila 1921 štela na Koroškem 1979 članov (od tega 472 žena ter 375 deklet). Poleg tega vidimo, da je obsegal društveni Gau Unterland, kljub temu, da je bilo delovanje društva v Jugoslaviji prepovedano, naslednje Südmarkine skupine: Maribor, Ptuj, Celje, Koroška (Mežiška dolina) ter Kranjska.²⁵ Dalje je bila

²³ Prav tam, 1/1921.

²⁴ Prav tam, 7/1921.

²⁵ Prav tam, 6/1921.

objavljena notica, da je v graškem südmarkinem šolskem domu bivalo 54 učencev po poreklu iz Jugoslavije.²⁶

Oglejmo si tudi spomenico, o kateri je bilo govora na Südmarkinem občnem zboru. Uvodoma sestavljaleci spomenice zagotavljajo, da daje dokument verno podobo ravnanja z Nemci v Jugoslaviji ter o »balkansko-azijatskem« pravnem nasilju slovenske vlade nanje. Spomenica zagotavlja, da daje »praktične predloge« namenjene pomoči pregnanim Nemcem iz Jugoslavije. Spomenica je opozarjala, da Südmarkino delovanje sedaj ni več le narodnostne, ampak tudi »državne« narave. Zagotavljala je, da nimajo Nemci v Sloveniji niti volivne pravice (tožba se je očitno nanašala na tiste pripadnike nemške manjšine, ki so optirali za Avstrijo, vendar pa so trenutno še bivali na jugoslovanskem ozemlju). Po tej trditvi, naj bi Nemci ne imeli ne političnih pa tudi ne kulturnih pravic. Vse javne nemške šole, poudarja spomenica, so zaprte, medtem ko so nemški razredi dovoljeni le v »večjih nemških naseljih« kot v Mariboru, Celju, Ljubljani in na Ptuj. Poleg tega smejo otroci mešanih zakonov obiskovati le slovenske šole, čeprav ne znajo niti slovenski. Dalje so razpuščena vsa nemška društva, tudi tista »družbenega in socialnega značaja«, tem društvom je bilo tudi odvzeto premoženje. V zadnjem času je bilo na primer razpuščeno gasilsko društvo v Marenbergu, ker je skušalo še naprej uporabljati nemški poveljevalni jezik. Poleg tega ni bila dovoljena ustanovitev takega društva v Šoštanju, s pojasnilom, da bi po predloženih društvenih pravilih odločal o sprejemu novih članov izključno društveni odbor.

V nadaljevanju spomenica govori o gospodarskem pritisku vseh vrst, ki se izvaja nad Nemci. Zato poziva Nemško Avstrijo, da naj v duhu senžermenske mirovne pogodbe intervenira pri Društvu narodov ter opozori mednarodno organizacijo, da je dolžna ščititi jugoslovanske Nemce.

Zatem se spomenica loteva vprašanja jugoslovanskega ravnanja z avstrijskonemškim premoženjem ter z Avstrijci nemške narodnosti, ali določene je rečeno: jugoslovanskega ravnanja z nemškim premoženjem v Sloveniji. Pri tem dokument podčrtuje veliko škodo, ki naj bi s sekvestrom (kot je znano, je ta zajel vso tedanjo veleposest) doletela Nemce na Slovenskem.

Nato spomenica razpravlja o tistih Nemcih, ki so optirali za Avstrijo ter o predlogih za izboljšanje njihovega položaja. Spomenici je bil priložen prevod tistih manjšinskih določil, ki jih je bila skupaj s senžermensko mirovno pogodbo podpisala tudi Jugoslavija. Pri tem Südmarki uraden nemški prevod teh določil ni zadostoval, ampak je pripravila svojega z namenom podkrepiti svoje zahteve in predloge.²⁷

Leta 1922 je v Die Südmarch izšlo poročilo o znanem zapisu Arnolda Luschin von Ebengreutha o »raztrganju« Štajerske (Die Zerreissung Steiermarks, Graz 1921). Povzetek poudarja nemško vlogo na Štajerskem vse do razpada dvojne monarhije ter razpravlja o prijateljskih vezeh med Slovenci in Nemci; o Slovencih v zapisu beremo, da so se prostovoljno učili nemščine, da bi mogli komunicirati z mestom, in obratno, meščani so spoznali potrebnost slovenščine (windische Sprache) v prometu med mestom in vasjo. O kakršnihkoli germanizacijskih poskusih po tem gledanju ni bilo sledu. Pač pa je od Napoleonove zasedbe Kranjske bilo opaziti prva duhovna in jezikovna prizadevanja južnih Slovanov. Dalje je omenjeno revolucionarno leto 1848. Ko poročilo razpravlja o razpadu habsburške monarhije, govori o Nemcih kot duhovno najvišje stoječemu narodu med vsemi narodi monarhije. In kako naj bi bila s senžermenskim mirom ustvarjena avstrijsko-ju-

²⁶ Prav tam, 9/1921.

²⁷ Prav tam, 10/1921.

goslovanska meja? Ta po graškem gledanju ne zadovoljuje ne eno, ne drugo stran ter bi bilo želeli, da bi meja sledila naravni mejni črti, ki da jo (na vzhodu) opredeljujejo Slovenske gorice. O prebivalcih Goric beremo, da so iz gospodarskih vzrokov usmerjeni na sever. Poleg tega Apaška kotlina pripada Nemcem (»ne da bi to (dejstvo) nasprotovalo načelu po samoodločbi«).

Ob zaključku pa beremo »preroške« besede: »Nekoč bodo Nemci in Slovenci odstopljenega dela Spodnje dežele (Slovenske Štajerske) imeli priložnost, da se odločijo, ali želijo, ali nočejo ostati pod vladajočimi razmerami v Jugoslaviji. Ta dan lahko v miru pričakujemo.«²⁸

Südmarkina dejavnost pa je dobivala tudi otipljivejše oblike. Konec leta 1922 na primer beremo o prizadevanjih društva, da bi v Soboti zgradili nemško (takoimenovano Hindenburgovo) šolo, da bi tako omogočili pouk nemškim učencem iz Sobote (Soboth), Mlake/Laaken in Radvanj/Rothwein. Značilen je pripis k poročilu: dve šoli na tem območju sta pripadli Jugoslaviji ter sta zasedeni s »preverjenimi« slovanskimi (!) učitelji, katerih naloga je izkoreniniti nemštvo ter pripraviti nadaljnji sunek proti severu. — Naloga soboške šole bi bila seveda zavrti dejavnost take vrste.²⁹

Marca 1923 najdemo v Die Südmark daljši zapis o Nemcih v Sloveniji. V njem beremo, da tamkaj niso ne Nemci ne Slovenci praprebivalci (v slovenskih deželah), za čas po naselitvi pa, da so oboji živeli v medsebojnem miru in slogi. Ko pa so konec preteklega stoletja razplamteli narodnostni boji, je slovensko gibanje zajelo le ozko vrhno plast, medtem se podeželje slovenskega narodnega gibanja ni udeleževalo (ali pa je bilo na strani Nemcev, kot na primer štajercijanci).

Zatem člankar razpravlja o položaju, v katerem so se znašli Nemci po razpadu dvojne monarhije. Tako so v tem času uradne dvojezične napise zamenjali slovenski. Isto naj bi veljalo tudi za privatne napise. Razpuščena je bila vrsta nemških društev ter odvzeto njihovo premoženje. Odpravljena je bila vrsta nemških kulturnih ustanov. Poleg tega oblasti omejujejo Nemcem politične pravice v zvezi s pravico opcije za Nemško Avstrijo. Dalje je bila po prevratu slovenizirana do tedaj dvojezična uprava ter uvedena krajevna imena »v slovenski obliki«. Nadaljnji udarec je doživela nemška manjšina na šolskem področju s slovenizacijo dotedanjih šol, poleg tega je bila izpeljana »naturalizacija« denarnih zavodov s sekvestracijo nemškega premoženja in podobno. Nadaljnji gospodarski udarec pa pomeni za Nemce zakon o agrarni reformi, ki je omejil obseg posesti, ki jo je mogel posameznik uživati.

Pomoč proti takemu ravnanju je dvojna, poudarja pisec. Ena naj bi bila intervencija prek Sveta Društva narodov (šlo naj bi za pritožbe, ki jih je omogočala senžermenska mirovna pogodba). Drugo pot pa naj bi omogočala veljavna jugoslovanska zakonodaja saj je bila prav po tej poti ustanovljena osrednja nemška kulturna organizacija, znani Nemško-švabski Kulturbund. Poleg tega je bilo jesenl 1922 ustanovljeno Politično in gospodarsko društvo za Nemce v Sloveniji s sedežem v Mariboru z nalogo pojasnjevati politična, narodnostna in gospodarska vprašanja Nemcev v Sloveniji. Poleg tega naj bi društvo varovalo njihove politične in gospodarske pravice. O pravilih mariborskega društva beremo, da so jih ljubljanske oblasti večkrat zavrtnile, pač pa je njihovo privolitev omogočila celovška odobritev pravil Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem.³⁰

²⁸ Prav tam, str. 187—190/1922.

²⁹ Prav tam, str. 437—438/1922.

³⁰ Prav tam, 3/1923.

III

Ko je leta 1923 prišlo do uradnih jugoslovansko-avstrijskih stikov (šlo je za obisk avstrijskega kanclerja dr. I. Seipla Beogradu), v Die Südmark beremo, da je koroška deželna vlada v celoti izpolnila svoje obljube dane Slovencem (pred plebiscitom) in to celo proti volji »domovini zvestega prebivalstva nekdanjega plebiscitnega ozemlja«. Dejstvo, da je jugoslovanski zunanji minister Ninčič zahteval zagotovilo o izpolnitvi kulturnega, gospodarskega in političnega razvoja slovenske skupnosti v duhu senžermenske mirovne pogodbe, je seveda naletelo na negativen odmev v graškem mesečniku.³¹

V Die Südmark objavljena dokumentacija kaže tudi na povezanost graškega nemškonacionalnega društva z avstrijsko fašistoidno organizacijo, imenovano Heimatschutz. Vidi se, da so člani obeh organizacij večkrat nastopali v njunem imenu. Kar se tiče deželnih organizacij Heimatschutz lahko povzamemo, da je bila med njimi najmočnejša štajerska. O Koroški pa v graškem mesečniku beremo, da tamkaj izpolnjuje Heimatschutzove naloge društvo Die Kärntner Landsmannschaft z dvema skupinama: eno za varstvo domovine (Heimatschutz) ter drugo za narodopisje (Volkskunde). S koroško Landsmannschaft je bil po graškem poročilu povezan deželni urad za varstvo narave.³²

Leta 1921 je društvo Südmark pričelo izdajati poseben bilten nazvan Südmarkkorrespondenz, namenjen obveščanju domačega in tujega tiska o položaju Nemcev v »odstopljenih območjih«, torej tudi na Slovenskem. Bilten je izhajal v sto izvodih. Poučno je dalje opozorilo graškega mesečnika, da je štajerski obmejni list Deutsche Grenzwehr (list je pričel izhajati leta 1919) bil v tem času Südmarkino glasilo.³³ O časniku beremo, da služi varstvu nemških manjšin v državi SHS, po priključitvi Gradišanske Avstriji pa se je njegovo delovno območje razširilo tudi na to deželo.³⁴ Objavljena je bila dalje notica, da je tretje Südmarkino glasilo Südmark-Monatshefte doseglo leta 1921 naklado 2000 izvodov.

Istega leta je bila ob pomoči geografskega inštituta graške univerze pripravljena serija diapozitivov o Slovenski Štajerski kot podlaga za »pojasnjevalna predavanja«. To akcijo je Südmarka nameravala razširiti še na predavanja o Koroški, Kranjski, južni Tirolski ter Gradiščanski.³⁵

Ze v tem času je imela Südmarka (pa tudi siceršnje nemškonacionalne organizacije) prireditve na gradu St. Martin pri Gradcu (dejavnost te vrste je bila posebej znana v tridesetih letih ter bila povezana z dejavnostjo nemške manjšine v Sloveniji). Prireditve (tečaj) konec leta 1921 je bila namenjena »izboru mladih za voditelje našega (Südmarkinega) delovanja«.

Na letnem občnem zboru Südmarke leta 1922 so posebej poudarili, da je treba računati »z zdajšnjimi rezervami« ter da je treba največjo pozornost polagati »dnevno ponavljajoči krivici, pod katero medle Nemci na odtrganih področjih«. »Duhovno orožje pri prihodnji reviziji mirovnih pogodb, do katerih bo gotovo prišlo« je bilo po tem gledanju »nadzorovanje« »jasnega manjšinskega prava« ter znanstveno raziskovanje položaja zamejskega nemštva. V tem trenutku naj obe ti dejstvi nadomesti propagandna dejavnost. Ob že naštetih dejavnostih (predavanja, izdajanje biltena in podobno) najdemo med naštetimi sugestijami, ki naj opredelijo Südmarkino delovanje,

³¹ Prav tam, 4/1923.

³² Prav tam, 1/1922.

³³ Prav tam, str. 75/1922.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam, str. 76/1922.

tudi »štetje« jugoslovanskih učencev na avstrijskih srednjih šolah, beleženje slovenskih samovoljstev, dejavnost proti veljavnemu jugoslovanskemu agrarnemu zakonu. Naloga društva naj bi bila dalje prizadevanje po združitvi Nemške Avstrije z nemško državo, njegova posebna pozornost pa bodi usmerjena tudi na Gradiščansko.³⁶

Kot je znano, se je jeseni 1922 Südmarmka združila s tirolskim Andreas Hofer-Bundom v »enotno obrambno« organizacijo. Po objavljenem sporočilu so Südmarmkine tirolske krajevne skupine postale članice Andreas Hofer Bunda, ki je s tem dobil značaj Südmarmkine tirolske deželne zveze. Glavna naloga Bunda pa je bila seveda skrb za ohranitev južnotirolskega nemštva ter prizadevanje po vrnitvi tega dela Tirolske nemškemu (avstrijskemu) državnemu prostoru.³⁷ Poleg tega se je Südmarmki tega leta pridružilo tudi Nemško obrambno društvo (Deutsches Schutzverein).³⁸

VERÖFFENTLICHUNGEN DER GRAZER NATIONALISTISCHEN ORGANIZATION DIE SÜDMARK IN DER GLEICHNAMIGEN ZEITSCHRIFT IN DEN JAHREN 1920—1923

Zusammenfassung

Die Monatsschrift Die Südmarmk wurde in Graz von dem deutschnationalistischen Verein des gleichen Namens herausgegeben, der nach einer Vereinigung Österreichs mit Deutschland strebte. Charakteristisch für dieses Blatt war eine scharfe Gegnerschaft der österreichischen Sozialdemokratie gegenüber. Ein weiteres Charakteristikum war eine enge Verbindung zum Deutschen Turnverein. Aus der Südmarmk ging auch die Jugendorganisation Deutscher Jugendbund mit dem Sitz in Graz hervor. Mit dem Näherücken des Zeitpunktes des Kärntner Plebiszits wuchs auch das Interesse der Südmarmk für Südkärnten. Als Verfasser dieser Artikel erscheint Hans Steinacher, der Begründer des Heimatdienstes, der sich für eine Volksabstimmung einsetzte. Zu Wort meldete sich einer der führenden Mitarbeiter des Heimatdienstes Alois Maier Kaibitsch. In der Monatsschrift veröffentlichte auch der Kärntner Schriftsteller Perkonig Artikel über Kärntner Slowenen. Das Blatt schrieb auch über die deutsche Minderheit in Jugoslawien, über den wirtschaftlichen Druck auf die in der Südstirolermark lebenden Deutschen, es forderte die Befreiung der unterjochten Brüder aus der slowenischen Herrschaft und ihre Vereinigung mit der deutschen Heimat. Ausserdem wurde auch eine Denkschrift von einer Tagung der Südmarmk veröffentlicht, wo die Rede von der Behandlung des österreichisch-deutschen Vermögens und der Österreicher deutscher Abstammung durch Jugoslawien ist. Die Denkschrift hebt auch den grossen Schaden hervor, der mit der Einführung der Sequestration die Deutschen in Slowenien treffen sollte. Interessant ist auch die Aufzeichnung von A. Luschin von Ebengreuth über »die Zerreiung« der Steiermark. Sehr viel Raum wird in dieser Zeitschrift überhaupt der Beschreibung der Lage gewidmet, in der sich die Deutschen nach dem Zerfall der Doppelmonarchie befanden. Die in der Südmarmk veröffentlichte Dokumentation verweist auf die Verbundenheit des Grazer deutschnationalen Vereins mit der österreichischen faschistisch gefärbten Organisation Heimatschutz.

Im Jahr 1921 begann der Verein Die Südmarmk ein besonderes Bulletin, genannt Südmarmk-korrespondenz, herauszugeben, das für die Information der eigenen und ausländischen Presse über die Lage der Deutschen in den »abgetretenen« Gebieten gedacht war.

Im Herbst 1922 vereinte sich die Südmarmk mit dem Tiroler Andreas-Hofer-Bund zu einer »einheitlichen Schutzorganisation«. Ausserdem schloss sich in diesem Jahr auch der Deutsche Schutzverein der Südmarmk an.

³⁶ Prav tam, str. 280—282/1922.

³⁷ Prav tam, prim. str. 403—404/1922.

³⁸ Prav tam, 2/1923.

Uredniški odbor

dr. Vladimir Bračič
Jože Curk
Franc Filipič
dr. Bruno Hartman
dr. Jože Koropec, urednik
Tone Petek
dr. Vanek Šiftar
dr. Mavricij Zgonik
dr. Milan Ževart

Izdajateljski svet

dr. Vladimir Bračič, predsednik
Jože Curk
dr. Bruno Hartman
dr. Jože Koropec
Franc Marič
Gorazd Mazej
Ludvik Vlas
dr. Mirko Pak
Ivan Rihtarič
Maks Souc
Breda Varl
Herman Vogel
dr. Sergej Vrišer
dr. Mavricij Zgonik
Danica Ževart
dr. Milan Ževart
mag. Marjan Žnidarič

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA

17. (LII.) LETNIK 1981, ZVEZEK 1

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdala Univerza v Mariboru v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natisnilo 1982 CGP Večer v Mariboru

